

T.C.
BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Tarih Anabilim Dalı

İbrahim Öztürk

**TÜRK TARİHİNDE İBN-İ SİNÂ DESTÂNLARI VE DERVİŞ
HASAN MEDHÎ'NİN “DÂSTÂN-I EBÛ ALİ SİNÂ VE EBU'L-
HÂRİS” ADLI ESERİNİN TRANSKRİPSİYON VE TAHLİLİ**

Yüksek Lisans Tezi

Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Muhammed İbrahim Yıldırım

Yozgat – 2013

T.C.
BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABULÜ

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalı 80110310004 numaralı öğrencisi İbrahim Öztürk'ün hazırladığı “**Türk Tarihinde İbn-i Sînâ Destânları ve Derviş Hasan Medhî'nin “Dâstân-ı Ebû Ali Sînâ ve Ebu'l-Hâris Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Tahlili**” başlıklı YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca ....../...../..... gününü saat .....’te yapılmış, tezin kabulüne OY ÇOKLUĞU/OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Başkan _____

Doç. Dr.

Üye _____

Yrd. Doç.

Üye _____

Yrd. Doç.

ONAY

Bu tezin Kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun.....tarih ve.....sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2013

Enstitü Müdürü
(Ünvanı, Adı Soyadı)

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Türk Tarihinde İbn-i Sînâ Destânları ve Derviş Hasan Medhî'nin Dâstân-ı Ebû Ali Sînâ ve Ebu'l-Hâris Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Tahlili” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2013

Ad SOYAD

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
KISALTMALAR	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	1
TÜRK TARİHİNDE DESTANLARIN ÖNEMİ.....	3
I.BÖLÜM.....	5
1. DÂSTÂN-I EBÛ ALÎ SÎNÂ VE EBÛ'L-HÂRİS	6
1.1. Eser Hakkında Bilgiler	6
1.1.1. Müellifi	6
1.1.2. Müellifin Eserleri.....	8
1.1.2.1.Divan.....	8
1.1.2.2. Şîr-i Dilîr bâ-Mîhr-iMünir.....	9
1.1.2.3. Hikâye-i RıdvânŞâh.....	9
1.1.2.4. Tercüme-i Şâhnâme-iFırdevsî.....	9
1.1.2.5. Kasîde-i Nev-bâve.....	9
1.1.2.6. Menâkıb-ı Dervîş Hâkî.....	9
1.1.3. Eserin Adı ve Fiziksel Tanımı	10
1.1.4. Yazı Türü.....	10
1.1.5. Te'lif Sebebi ve Tarihi.....	10
1.1.6. Eserin Nüshâları.....	12
1.1.6.1. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphânesi TY 690:	12
1.1.7. Muhtevası.....	14
1.1.8. Dâstân-ı Ebû Ali Sînâ ve Ebû'l-Hâris'in Kaynakları	21
1.1.8.1 İskender b. Keykavus: Kâbûsnâme:.....	23
1.1.8.2 Nev'î: Netâyicü'l-Fünûn:	23

1.1.8.3. İbn-i Sînâ: Kânûn:	24
1.1.8.4. Firdevsî-i Rûmî: Süleymân-nâme-i Kebîr:.....	24
1.1.9. Eserin Te'sirleri	24
II. BÖLÜM.....	31
2. İBN-İ SÎNÂ	32
2.1. Hayatı	32
2.2. 1881 Basımı Ebû'z-ziyâ Tefîk'in İbn-i Sînâ Adlı Eserinin Transkribi	37
2.2. Milliyeti ve Mezhebi Hususu	50
2.3. Tahsili.....	52
2.4. Eserleri.....	55
III. BÖLÜM	65
3. ÇEVİRİ METNİ.....	66
SONUÇ.....	163
KAYNAKÇA.....	165
ÖZGEÇMİŞ.....	168

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türk Tarihinde İbn-i Sînâ Destânları ve Derviş Hasan Medhî'nin “Dâstân-ı Ebû Ali Sînâ ve Ebu'l-Hâris” Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Tahlili

İbrahim Öztürk

Danışman: Yrd. Doç. Dr. M. İbrahim YILDIRIM

2013-Sayfa: 1668+X

Jüri:

İbn-i Sînâ, Türk-İslam dünyasının yetiştirdiği en önemli şahsiyetlerden birisidir. Ünlü bilginin hayatı hakkında biraz araştırma yapıldığında karşılaşılan şahıs, hemen bütün ilim dallarında söz sahibi olmuş ve bu dallarda eserler ortaya koymuştur. Bu yargıyı destekleyen en önemli unsur, İbn-i Sînâ'nın bir eserinin yüzyıllarca Batı üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulmasıdır.

Bu çalışmada öncelikle ünlü bilginin hayatı ile ilgili bilgiler verilmiş, bu konuyu daha iyi pekiştirmek için Cumhuriyet öncesi döneminde İbn-i Sînâ'nın hayatını anlatan bir eserde çalışmaya dahil edilmiştir. Yine ünlü bilginin eserleri hakkında bilgiler verilmiş, eğitim hayatından bahsedilmiş, milliyeti ve mezhebi hususundan söz edilmiştir. Daha sonra Derviş Hasan Medhî'nin İbn-i Sînâ ile ilgili hikâyeler ihtiva eden Osmanlıca eserinin transkripsiyonu kaleme alınmıştır. Bu hikâyeler her ne kadar gerçek uygun olmasa da İbn-i Sînâ'nın bilim tarihindeki önemi ve Türk toplumu nezdindeki yerini göstermesi açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: İbn-i Sînâ, Derviş Hasan Medhî.

ABSTRACT

Master Thesis

Türk Tarihinde İbn-i Sînâ Destânları ve Dervîş Hasan Medhî'nin "Dâstân-ı Ebû Ali Sînâ ve Ebu'l-Hâris" Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Tahlili

by

İbrahim ÖZTÜRK

Supervisor: Assoc. Dr. M. İbrahim Yıldırım

2013-Page: 168+X

Jury:

İbn Sina, or by his Latinized name Avicenna, is one of the most important personalities the Turk-Islam World has produced. It will be apparent to one who does a little research on his biography that he has been an authority in almost all branches of sciences and wrote plenty of treaties in a wide range of subjects. Mentioning one of his treaties that has been used as a textbook in western universities for hundreds of years, as an example, would prove this judgement significantly.

In this study, some information about his life, his works, his academic life and his religion and nationality have been given primarily and a study that has been carried out in pre-Republican period has also been included to it. And, additionally, the transcription of Dervîş Hasan's book written in old Turkish, which consists of several tales and stories about Avicenna has been indited. Although the stories may have no factual basis it is significant in terms of expressing his great role in the history of science and his social status among the Turkic nations.

Keywords: Avicenna, Dervîş Hasan Medhî.

KISALTMALAR

Bkz. Bakınız

D.T.C.F. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

ED. Editör

Ens. Enstitüsü

DİA. Diyanet İslâm Ansiklopedisi

nr. Numara

S.B.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ter. Tercüme

TTK. Türk Tarih Kurumu

vr. Varak

Yay. Yayınları

ÖNSÖZ

İslam aleminde XI. yüzyılda muhtelif bilim dallarında bazı çalışmalar yapılmıştır. O döneme kadar olan gelişmelere bakıldığında, XI. yüzyıldaki çalışmalar bilime önemli katkılar yapmıştır. Bu dönemin ünlü bilginlerinden el-Birunî astronomi, matematik ve tarih, el-Kerecî matematik, İbn-i Heysem fizik ve tıp, İbn-i Sînâ ise bilimin hemen her dalında bazı çalışmalar ortaya koymuştur.

Bilim tarihine büyük katkıları olan bu bilim adamları arasında İbn-i Sînâ'nın ayrıcalıklı bir yeri vardır. Avrupa'da Avicenna olarak bilinen İbn-i Sînâ, dünyada en çok bilinen ve modern tıbbın atası sayılan Müslüman bilginidir. Gerçekten de bir doktor olarak ün yapmış olan İbn-i Sînâ, fizikten matematiğe, astronomiden kimyaya, felsefeden müziğe kadar birçok alanda faaliyette bulunmuştur.

Bu çalışmada İbn-i Sînâ'nın hayatı ve eserleri ele alınarak bazı tetkiklerde bulunulmuş, ardından Derviş Hasan Medhî'nin Osmanlıca yazma eseri transkribe edilmeye çalışılmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde çalışmanın ana konusunu oluşturan, Derviş Hasan'ın Dâstân-ı Ebû Ali Sînâ ve Ebû'l-Hâris adlı eserinin fiziksel ve içerik olarak özellikleri belirtmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde, İbn-i Sînâ'nın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise, Dâstân-ı Ebû Ali Sînâ ve Ebû'l-Hâris adlı Osmanlıca adlı eserinin transkripsiyonu yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışma süresince özellikle İbn-i Sînâ'nın hayatı ve eserleri hakkında bilgiye ulaşmak hususunda zorluklar yaşadık, bunun en önemli sebebinin ise, ünlü bilgin ile ilgili fazla bir kaynağın olmaması veya günümüze ulaşmaması olduğunu gördük. Çalışmamızı oluştururken yaşadığımız en önemli sıkıntılardan birisi de Derviş Hasan Medhî hakkında bilgilere ulaşmak olmuştur.

Çalışmamız boyunca benden ilgi ve yardımlarını esirgemeyip her türlü yardımda bulunan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. M. İbrahim YILDIRIM'a teşekkür ederim.

Yine hem lisans öğrenimimde hem de yüksek lisans öğrenimimde bilgi ve birikimleriyle desteklerini esirgemeyen hocalarım, Prof. Dr. Taha Niyazi KARACA,

Doç. Dr. Yunus ÖZGER'e ve çalışmam boyunca benden maddi manevi hiçbir desteğini esirgemeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Gösterdiğimiz dikkat ve itinaya rağmen çalışmamız birtakım hatalardan arınmış olmayabilir. Çalışmamıza yapılacak değerlendirmelerin dikkatle takip edileceğini belirtir, çalışmamızın bilime katkı sağlamasını temenni ederiz.

İbrahim ÖZTÜRK

Bursa, 2013

GİRİŞ

Türk-İslam sentezinin en büyük filozofu, Ortaçağ tıp tarihinin en önde gelen temsilcisi, fıkıhtan matematiğe kadar hemen her dalda söz sahibi olan İbn-i Sînâ, ele aldığı her konuda bugünün bilimsel yapısına uygun olarak araştırılmaya layık ve üzerinden yüzyıllar geçmesine rağmen hâlâ tazeliğini korumaktadır. Özellikle tıp alanında araştırma yapmak isteyenlerin birçoğu İbn-i Sînâ'nın çalışmalarından istifade etmektedirler. Gerçektende İbn-i Sînâ'nın ilmin hemen her dalında birçok eseri olup, bu eserlerden bazıları hem batı hem de doğu eğitim kurumlarında yıllarca ders kitabı olarak okutulmuştur.

Tez çalışmamızı seçerken İbn-i Sînâ'nın bilimin muhtelif alanlarında söz sahibi olması ve bu dallarda çok sayıda eser ortaya koymuş olması, ünlü bilgin hakkında bir çalışma yapmamızda önemli oranda etkili oldu. Yine İbn-i Sînâ'nın eserlerinin hem batı hem de doğu eğitim kurumlarında yüzyıllarca ders kitabı olarak okutulması da bizi bu çalışmaya teşvik eden unsurlardan birisidir.

Hayatları, çalışmaları ve eserleri ile insanlığa hizmet etmiş bazı kişilerin, gerçek hayatları yanında, bir de içinde yaşadıkları toplumun bu kişilere yükledikleri anlam sonucu ortaya çıkan ve bu önemli şahısların gerçek hayatları ile ilgisi olmayan başka bir hayatları vardır. İşte çalışmamızın ana konusunu oluşturan Derviş Hasan Medhî'nin eserinde yer alan İbn-i Sînâ ile ilgili hikâyeler de bu yüklenen anlamların en güzel örneklerindedir. Bu hikâyeler - her ne kadar gerçeğe uzak olsa da - ünlü bilginin halk nezdinde ne kadar önemli bir yeri olduğunu daha iyi anlamamızı sağlamıştır. Zira bu hikâyelerde ünlü bilgin, bulunduğu toplumda güçlü ile güçsüzü dengelemeye çalışan bir alim, haklı ile haksızı ayırt etmeye çalışan bir derviş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte Derviş Hasan'ın eserinde İbn-i Sînâ ile ilgili anlattığı hikâyeler ile ünlü bilginin gerçek hayatını karşılaştırmak mümkün değildir. Bu hikâyeler ancak İbn-i Sînâ'nın gerçek hayatını uzaktan anımsatan hikâyeler olabilir.

Çalışmamızın ilk bölümünde Derviş Hasan Medhî'nin hayatı, kim olduğu, eserinin fiziksel ve içerik özellikleri hakkında bilgiler verilmiş olup, Ayrıca eserini oluştururken hangi kaynaklardan istifade ettiği de bu kısımdadır. Yine Derviş

Hasan'ın çalışmasından faydalanan başka kişi ve bu kişilerin eserlerinden de bu bölümde bahsedilmiştir.

İkinci bölümde ise, ünlü bilgin İbn-i Sînâ'nın hayatı, eserleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler verilirken cumhuriyet dönemi kaynaklarından yararlanıldığı gibi, cumhuriyet öncesi İbn-i Sînâ hakkında bilgiler ihtiva eden çalışmalardan da faydalanılmıştır. Cumhuriyet öncesi Ebû'z-zîya Tevfik tarafından kaleme alınmış olup, İbn-i Sînâ'nın hayatı ve eserleri ile ilgili konular içeren "İbn Sînâ" adlı Osmanlıca yazma eser de çalışmamız içerisinde yer almaktadır.

Çalışmamızın üçüncü ve son bölümünde Derviş Hasan'ın Osmanlıca yazma eserinin transkripsiyonu yapılmıştır.

Çalışmamız boyunca basit transkripsiyon usulüne uygun olarak birer sesli harf olan "â", "ye"(î), ve "vav"(û) harfinin bulunduğu kelimelerde bu harfler, şapka (^) işareti ile belirtilmiştir. Yine "ayn" harfinin bulunduğu kelimelerde bu harfi belirtmek için de kesme(') işareti kullanmıştır.

TÜRK TARİHİNDE DESTANLARIN ÖNEMİ

Tarihi hadiseler ve tarihi şahıslara ait halk arasında söylenip, yaşatılan rivayetlerdir. Bu eserler bazen bir ozan ya da birkaç ozan tarafından toplanıp, tasnif edilerek muazam bir tarih şeklini alırlar. Bu gibi destanlardan tarih meselelerin açıklanmasında, tedbirli davranmak şartıyla istifade ederek, tarihin belgelere izah edilemeyen boşluklarını doldurmak mümkündür. Hatta bazı noktalarda hiç vesika bulunmayan konuları bile açıklığa kavuşturabilirler. Ancak bu destanların pek tabii vesikalara uygun ve bu vesikalara uygun olanları önemlidir.

Destanları incelenmesinde dikkat edilmesi gereken en önemli husus ise, bu türden destanların itimada şayan olan ve olmayan konular hakkında değişik milletlerin destanlarından yararlananların kaydettikleri ortak bilgilerdir.

Türk tarihinin en eski çağlarına ait rivayetler direkt destan olarak yazılmıştır, ki bunlardan “Şu destanı”, “Hanname”, “Tün-ga Alp(Efrasyab)” rivayetlerinin bize ancak bir kısımları ulaşmıştır. Kimmerilerin Orta Asya’da bazı Türk kavimleri ile olan ilişkilerini anlatan “Hanname” bize ancak XVII. Yüzyılda ulaşmıştır. Bunlardan en iyi muhafaz edilene Oğuz destanıdır. Burada birkaç sülaleye mensup olan hükümdarlar hususunda karışıklık olmasına rağmen, tam bir sülalenin hükümdarlık devri tek bir padişahın ömrü gibi tasvir olunan noktalarda olabilir. Bununla birlikte bu rivayetlerin tarihi gerçekleri yansıttıkları da bir gerçektir.

Destan rivayetlerinin vesikalara uygun olanları birçok kavimlerin tarihini anlatması açısından önemlidir. Türk tarihinde Timur ile Toktamış ve Edige ve Doğu Türkistan diktatörü Kamerddin Duğlat gibi şahısların yaşamlarına, Anadolu’da Karamanoğulları’nın siyasi hayatına, Osmanlı ve Kırım ilişkilerine dair birçok bilgi destanlardan alınabilir. Keza Osmanlı, Safevi ve Kırım ilişkileri ile ilgili Buğra Giray ve Adil Giray sultanların yaşamlarına ait olaylarda, Osmanlı vakanüvislerinde verilen bilgiler, şüphesiz ki Kırım Tatarları, Nogaylar ve Kırgızlar arasında Adil Sultan’a dair söylenen destanlardan sağlanabilir. Ayrıca bu destanlarda olup da Osmanlı vakanüvislerinde olmayan bilgiler de vardır.

Bu bilgilere ek olarak belirtmek gerekir ki, tarihi hususları açıklığa kavuşturmak üzere destanlardan kurallara uygun olarak istifade edebilmek çok zor bir iştir. Bunu usulüne uygun olarak yerine getirebilen tarihçi, hem ilim olarak tarihin

önemini çok iyi kavramış hem de metod ve intikadın ne olduğunu çok iyi anlamış bir bilim adamı olmuştur. Elbette ki bu gibi şahısların elinde doğru bir intikade tabi tutularak yararlanılan destanlar çok kıymetli olmaktadır. Bununla birlikte yeteri kadar usule vakıf olmayan tarihçilerin, tarihi hususları açıklama konusundan destanlardan istifade etmesi doğru değildir¹.

---

¹ Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul*, Enderun Yayınları, İstanbul, 1981, s. 43-48.

I.BÖLÜM

1. DÂSTÂN-I EBÛ ALİ SÎNÂ VE EBÛ'L-HÂRİS

1.1. Eser Hakkında Bilgiler

1.1.1. Müellifi

Eserin müellifi Dervîş Hasan olup, incelediğimiz kaynaklarda müellif ile ilgili detaylı bir bilgi ulaşamadık. Müellif, eserin muhtevasında kendisi ile ilgili yeterli derecede bir bilgi zikretmemiştir, ancak aşağıda belirtilen beyitlerde “Medhî” künyesini kullandığı görülmektedir.

*“Bu gün Eyyûb- veş oldunsa sâbir, Ceran içre olursun sen ekâbir,
Eğer Yûsuf gibi düşdinse çâha, Yine sen erişirsin izz û câha,
Eğer âkil isen anla bu hâli, Nedir âkılların bu kıl-u kâli,
Gel imdi âhir et **Medhî** kelâmı, Resûl-ı Hakka ergür bu peyâmı”²*

Şu hâlde künyesiyle birlikte adı Dervîş Hasan Medhî’dir. Eserin başlarında Dervîş Hasan kendisi hakkında şöyle bir bilgi vermiştir:

*“Dem oldu sa’yile ol yâre irdim Dem oldu su gibi dîdâre irdim
Gehî rind olmuşum meyhânelerde Gehî râhib gibi puthânelerde
Gehi küffâr birle ceng içinde Gehî âteş misâli seng içinde
Gehî zahidleyin seccâde berdûş Gehî derya- sıfat aşkiyle pür-cûş
Gehî şeyh olmuşam kâşânelerde Gehî baykuşleyin virânlerde
Temâşâ eyledim hayli diyârı Dolaşdım birnice dem rûzgârı
Tevârihden muhabbet düşdü câna Arâdım şem’ gibi yâna yâna”³*

Beyitlerden anlaşıldığı kadarıyla müellif, kimi zaman savaşlarda bulunduğunu zikretmiş, kimi zaman seyahatlerde yer almıştır. Bu seyahatlerin çoğuna Mehmed Aga adlı bir zat ile katılmıştır. Ne zaman doğduğu belli değilse de Kınalızâde Hasan Çelebî ve Şemsettin Samî’nin belirttiğine göre İnebahtı’lıdır.

² Medhî, *Dâstân-ı Ebû Ali Sînâ*, Milli Kütüphâne Yazmalar Koleksiyonu, vr. 2a.

³ Medhî, *Dâstân-ı Ebû Ali Sînâ*, Milli Kütüphâne Yazmalar Koleksiyonu, vr. 2b-3a.

Nerede yaşadığı ya da ne zaman öldüğü hakkında kaynaklarda bir bilgiye ulaşamadık.

Seyyid Ziyaeddin Yahyâ'nın "*Gencîne-i Hikmet*"⁴ adlı eserinde, Dervîş Hasan Medhî adında bir zâtın İbn-i Sînâ hakkında bir eser yazdığını ve bunu Osmanlı Sultânı III. Murâd'a sunduğunu ancak bu eserin sultan tarafından kabul edilmediğini ifâde etmiştir. Zikredilen eser Seyyid Ziyaeddin Yahyâ tarafından te'lif edilmiştir. Eserde İbn-i Sînâ hikâyeleri anlatılmaktadır. Müellif, eserin mukaddimesinde Dervîş Hasan Medhî'nin eserini gördüğünü, eseri yazmaya İstanbul'da başladığını ve kadı olarak ta'yîn edildiği Lârende'ye varıncaya kadar bitirdiğini ifâde etmiştir. Müellif eserini H.1098/1629'da tamamladığını da eserin son kısmında ifade etmiştir.

Seyyid Ziyaeddin Yahyâ'nın verdiği bu bilgiler hâricinde, Şemsettin Samî'nin *Kamûsu'l-A'lâm* adlı ansiklopedik eserinde şu ifâdelerle Dervîş Hasan'dan kısaca bahsedilmiştir:

"Şû'arâ-yı Osmanîye'den olub, İnebahtılı idi. Devr-i Sultân Murâd Hân-ı Sâlisde bazı kübera mâhiyetinde pek çok seyr ve seyâhat etmiştir."⁵

Kınalızâde Hasan Çelebi⁶ de Dervîş Hasan'ın İnebahtılı olduğunu, her alanda ilim öğrenmek için çok çaba sarfettiğini belirtmiştir. Ayrıca Dervîş Hasan'ın Mehmed Aga Hazretleri ile çok büyük bir dostlukları olduğunu ve birlikte Yemen, Hicaz, Arap diyârları ve daha nice yerlere⁷ seyahat ettiklerini zikretmiştir.⁸ Kınalızâde'ye göre, Dervîş Hasan pek çok hayırlı işler yapmış, gönlü yaralı bir dervîştir⁹. Burada Kınalızâde'nin bahsettiği Dervîş Hasan'ın büyük dostluklar tesis ettiği Mehmed Aga Hazretleri'nin kim olduğu hakkında bir bilgiye ulaşamamakla beraber, bu zâtın Osmanlı Devleti'nde Hassa Mimarbaşılığı'da yapmış olan

⁴ Bkz. Doğan Kaya, "İbn-i Sînâ Hikâyesinin Yeni Bir Yazma Nüshâsı", *Kebikeç*, sy.12, (2001), s.2.

⁵ Şemsettin Samî, *Kamûsu'l-A'lâm*, Mihran Matbaası, 1889, c.III, s.2137.

⁶ Kınalızâde Hasan Çelebi, önemli memuriyetlerde görev yapmış, "Kınalızâdeler" diye adlandırılan bir ailedendir. Bazı kaynaklarca Gelibolulu olarak gösterilmekle birlikte 1546'da Bursa'da doğmuştur. Değişik yerlerde müderrislik ve kadılık yapmıştır. 1604 yılında kendisine arpalık olarak verilen Mısır'ın Reşid kazasında ölmüştür. Bkz: Aysun Sungurhan-Eyduran, *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şû'arâ*, A nüshâsı, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay, Ankara 2009, s.9.

⁷ Sedefkâr Mehmed Ağa, 1589-1592 yılları arasında İstanbul'dan Selanik'e kadar sahili takip ederek, Malta, Arnavutluk ve İspanya'ya kadar gitmiştir. Oradan Eflak ve Boğdan yoluyla İstanbul'a dönmüştür.. Büyük ihtimalle bu seyahatler esnasında Dervîş Hasan'da Sedefkâr Mehmed Ağa ile birlikte. Bkz: Ayşe Gülçin Küçükkaya, Mimarbaşı Sedefkâr Mehmed Ağa'nın Yaşamı ve Türk Osmanlı Mimarisine Katkısı, Mimar Sinan Üni. Fen Bilimleri Ens., İstanbul 1987, s.10-11.

⁸ Kınalızâde Hasan Çelebi eserinde bu bilgileri vermişse de bu seyahatlerin hangi tarihte yapıldığına dair herhangi bir işarete bulunmaz.

⁹ Eyduran, *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şû'arâ*, A nüshâsı, s.312-313.

“Sedefkâr” ve “Mimarbaşı” olarak da bilinen Mehmed Ağa¹⁰ olduğu düşünülmektedir.

Şemsettin Sâmî ve Kınalızâde'nin verdiği bilgilerden de anlaşılacağı gibi Dervîş Hasan Medhî, Osmanlı Sultânı III. Murâd zamanında yaşamış, ömrü boyunca devlet adamlarının, özellikle Mehmed Ağa'nın çevresinde olmuş ve onunla birlikte birçok seyahatte bulunmuştur. Bu bilgilere ek olarak gerek Şemsettin Sâmî¹¹, gerekse Kınalızâde¹², Dervîş Hasan'ın İnebahtlı olduğunu beyân etmiştir. Ayrıca Medhî, *Divan* adlı eserindeki şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla meddah ve kıssa-bazdır¹³.

Dervîş Hasan'ın doğum ve ölüm tarihi hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte eserini Sultân III. Murâd'ın adına telif etmesinden yola çıkarak, XVI. asrın sonları ve XVII. yüzyıl başlarında yaşadığı söylenebilir. Zirâ Osmanlı Sultânı III. Murâd'ın saltanatı 1574-1595 yılları arasındadır.

1.1.2. Müellifin Eserleri

Dervîş Hasan Medhî yukarıda da ifade edildiği üzere Osmanlı Sultânı III. Murat döneminde yaşamış ve birçok seyahatte bulunmuştur. Dervîş Hasan Medhî hakkında bir makale kaleme alan Hasan Kaya'nın verdiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Dervîş Hasan'ın bizim çalışmamıza konu olan eseri haricinde altı eseri daha vardır. Bunlar:

1.1.2.1. *Divan*

Bu eserin bilinen iki nüshası bulunmaktadır. İlki, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Manzum Eserler 399 numarası ile ikincisi, Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan 370 numarası ile kayıtlıdır. *Medhî Divanı*'nda 33 kaside, 41 müseddes, 87 muhammes, 572 gazel, 36 kıta bulunmaktadır.

---

¹⁰ Kanunî Sultan Süleymân'ın son zamanlarında Rumeli'den İstanbul'a gelmiştir. Doğum tarihi ve yeri hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Mehmed Ağa, Osmanlı Devleti bünyesinde 16 yıl mimarbaşılığı yapmıştır. Sedefkâr Mehmed Ağa 1622 yılında vefat etmiştir. Bkz. Küçükaya, *Sedefkâr Mehmed Ağa*, s. 8-11.

¹¹ Şemsettin Samî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, Mihran Matbaası, 1889, c.III, s.2137.

¹² Eyduran, *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şû'arâ*, A nüshâsı, s.312-313.

¹³ Hasan Kaya, “Dervîş Hasan Medhî'nin Bilinmeyen Bir Eseri: Menâkıb-ı Dervîş-i Hâki”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. VI, Ordu, 2013, s. 280.

1.1.2.2. *Şîr-i Dilîr bâ-Mihr-i Münîr*

Bir aşk hikâyesinin anlatıldığı eserin bilinen iki nüshası bulunmaktadır. Ancak her iki eserde konular oldukça farklıdır. Eserin bir nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi 3764, diğer nüshası Konya Bölge Yazma Eserler, Burdur İl Halk Kütüphanesi'nde 15 Hk 659 numarası ile kayıtlıdır.

1.1.2.3. *Hikâye-i Rıdvân Şâh*

Bu eserde, Rıdvân Şah ile peri kızı Hurizad arasındaki aşk ile iki aşığın kavuşmak için yaptıkları mücadele anlatılır. Kitabın tam nüshası Muş İl Halk Kütüphanesi'nde 379 numarası ile kayıtlıdır. Ayrıca Konya Bölge Yazmalarda, bu nüsha ile benzer olan ve 42 Hk 2006 numarada Medhî adlı bir şaire, bu isimle kaydedilmiş bir eser vardır ki bu kitap ya yanlışlıkla kaydedilmiştir ya da Medhî'nin kitabının başka bir nüshasıdır.

1.1.2.4. *Tercüme-i Şâhnâme-i Firdevsî*

Eser, Firdevsî'nin *Şehname*'sinin bir kısmının tercümesidir. Eserin bilinen tek nüshası Paris Bibliotheque Nationale S.326 numarada kayıtlıdır.

1.1.2.5. *Kasîde-i Nev-bâve (Târîh-i Yeminî Tercümesi)*

Ebû Nasr 'Utbi'nin Arapça yazdığı ve daha sonra Farsça'ya çevrilmiş olan eserde, Gazneli Mahmud ile babası Sebük Tekin'den bahsedilir. *Tarih-i Yeminî* adlı kitabı Derviş Hasan Türkçe'ye çevirmiştir. Bilinen tek nüshası İngiltere British Müzesi'nde Or. 1134 numarada kayıtlıdır.

1.1.2.6. *Menâkıb-ı Dervîş Hâkî*

Eserin bilinen yegâne nüshası Amerika Birleşik Devletleri-New Jersey, Princeton University Library, Department of Rare Books and Special Collections, Manuscripts Collection, Islamic Manuscripts, Third Series 494 numarada kayıtlıdır. Eserde Pirî Hâkî Dede'nin Buhara'dan başlayıp İstanbul'da Ali Paşa Camii'nde sona eren hayatına dair olaylar anlatılmıştır.

Bununla birlikte Kınalızâde Hasan Çelebi, eserinde Medhî'nin birkaç şiirini örnek olarak vermiştir.

1.1.3. Eserin Adı ve Fiziksel Tanımı

Dervîş Hasan Medhî'nin Ankara Milli Kütüphanesi, Yazmalar Koleksiyonu kayıtlarında arşiv numarası 06 Mil Yz A 8125'tir. Kütüphanesi kaydına göre eser adı *Dâstân-ı Ebû Ali Sînâ ve Ebû'l-Hâris* olarak belirtilmiştir. Eserin asıl adı "*Esrar-ı Hikmet*"tir. Bunu eserin içerisindeki: "*Ebû Ali Sînâ'nun sâir ahvâlini aşağıda nazm ve nesir olarak yazdık ve bu kitâb-ı ibret-nümânın nâmını "Esrâr-ı Hikmet" ismi ile müsemma' kıldık.*"¹⁴ şeklindeki kayıttan anlıyoruz. Eserin kapağı gömme şemseli, zencirekli, miklebli, kahverengi meşin kaplı mukavvadan yapılmıştır. Eserin boyutları dış 195/130, iç 145/70 mm.dir.

1.1.4. Yazı Türü

Yazı şekli nesih olup, kâğıt türü taç filigranlıdır. Eser her biri 15 satırı hâvî 135 varaktan oluşmaktadır. Nazm ve nesir karışımı olan eserin sonunda yer alan iki varağın muhtevâsının ise anlatılan hikâyelerle bir ilgisi bulunmamakta, bunların sonradan ilâve edildiği anlaşılmaktadır. Konu ve söz başları, nokta ve çizgiler ile kenar cetvelleri kırmızı renkli mürekkeple yazılmıştır.

1.1.5. Te'lîf Sebebi ve Tarihi

Eser Hicri 1000 (Miladî 1591/92) yılında Sultân Selim'in oğlu Sultân III. Murâd için letâif olarak yazılmıştır. Eserin başlarında Dervîş Hasan şu beyitlerle Sultân Murâd'a övgülerde bulunmuştur:

<i>"Elâ ey bülbül-i Gülşen-neşîmen,</i>	<i>Suhen-bâz ol, söze başla yine sen,</i>
<i>Çü vardır hâtırında çok hikâyet,</i>	<i>İşitdir âşıkâne bir rivâyet,</i>
<i>Ola hem ibret-âmiz û letâif,</i>	<i>Eğer kim var ise sende maârif,</i>
<i>Alub destine kâğıdıyla hâme,</i>	<i>Yazasın cehd ile bir yahşi-nâme,</i>
<i>Ola her mısra'ında nükteler derc,</i>	<i>Sözün gevherlerini eyleyub harc,</i>
<i>Gedâ kim âyîne sunmuşdu şâha,</i>	<i>Anın gibi sunasun Pâdişâha,</i>
<i>Ki ya'ni Hazret-i Sultân Murâd'a,</i>	<i>Murâdın ol virir her nâ-murâda</i>
<i>Bu asrın oldurur Şâh-ı cihâni</i>	<i>Adâlet tahtının Nûşu'r-revânî</i>

¹⁴ Dervîş Hasan Medhî, *Dâstân-ı Ebû Ali Sînâ ve Ebû'l-Hâris*, Milli Kütüphanesi Yazmalar Koleksiyonu, nr. A8125, vr. 15a.

Mehâbet bezminin mîr-i dilîri   *Şecaat bîşesinin nerre şiri*
Beğenurse eğer ol nâmeysi Şâh   *Zi-hey makbûl-i şâhî barîkellah*
Budur çûn nâmenin evvel kelâmı   *Hüdâdan dileriz ola temâmı”¹⁵*

Bunun dışında Ziyâi Seyyid Yahyâ'nın *Gencîne-i Hikmet* adlı eserindeki şu ifâdesi kayda değerdir:

“Ebû Ali Sînâ'ya müte'alliknice hikâyât-ı 'acîbe ve rivâyât-ı garîbe gûş idüb, cem'-i te'lîf-i hatırâsı olurdu. Dervîş Hasan Medhî sâbika cem' idüb Sultân Murâd-ı Sâlis mecâlisine tuhfе idüb, makbûl-ı hümayûn olmayub, red olunduğı rivâyeti var idi. Ol kitâbı görmek oldu ki, kâide-i te'lîfden hâric olduğundan ma'ada hikâyâtı nâ-merbût ve ekseri indiyâtı olmağla red olunmuş...”¹⁶

Seyyid Yahyâ'nın bu açıklamasından anlaşıldığı kadarıyla Dervîş Hasan, İbn-i Sînâ'ya ait acayip hikâyeleri Sultân Murâd'a sunmuştur. Ancak eserin, yazım kurallarına uygun olmaması, hikâyelerin efsâne karışımı olayları da içermiş olması ve birçoğunun müellifin kendi düşünceleri olmasından dolayı reddedilmiştir.

Dervîş Hasan'ın övgülerinden ve Seyyid Yahyâ'nın ifâdelerinden anlaşıldığına göre, eser Sultân III. Murâd'a sunulmuştur. Ancak zikredilen sebeplerle reddolunmuştur.

Eserin te'lîf tarihi hakkında kaynaklarda bir bilgiye ulaşamadık. Fakat eserin sonlarında yer alan bir beyt bu konuya açıklık getirmektedir:

“Bû Âli'nin cümle yazdık kıssasın
Âkil olan kişi alsın hissesin
Bu acâyib kıssayı ben ey hüâm
Bin birinde (1001) hicretin kıldım tamâm”¹⁷

¹⁵ Medhî, *Dâstân-ı Ebû Ali*, Milli Kütüphâne Yazmalar Koleksiyonu, nr. A8125vr. 3a-3b.

¹⁶ Ziyâi Seyyid Yahyâ, *Gencîne-i Hikmet*, Ankara Milli Kütüphâne Yazmalar Koleksiyonu, nr. Yz A 1937, vr. 2b.

¹⁷ Medhî, *Dâstân-ı Ebû Ali*, Milli Kütüphâne Yazmalar Koleksiyonu, nr. A8125, vr. 133a.

Dervîş Hasan'ın bu beyti ile eserin te'lif tarihi h. 1001/1592-3 yılına tesadüf etmektedir. Bu tarihlerde Osmanlı tahtında Sultân III. Murâd bulunmaktadır.

1.1.6. Eserin Nüshâları

1.1.6.1. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 690:

Dervîş Hasan Medhî'nin Dâstân-ı Ebû Ali Sînâ ve Ebû'l-Hâris ya da müellifin eserde belirttiği şekliyle “*Esrâr-ı Hikmet*” adlı eserinin bu nüshâsı İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi'nde TY 690 numarasıyla kayıtlıdır. Eser yıpranmış bir cild içinde olup, 84 varaktan oluşmaktadır. Her bir sayfada 19 satır bulunup, yazı türü kötü nesihdir. Eserin özellikle ilk kısımlarında birçok yazım hatası vardır. Eserin başında “*Kıssa-i Ebû Sîna ve Ebû'l-Hâris*” başlığı yer alır. Eserin te'lif tarihi hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Bununla birlikte 76b varağındaki beyitlerden anlaşıldığı kadarıyla eser 1001 yılında tamamlanmıştır. Fakat burada bir yanlışlık olabilir, zirâ o tarihte Sultân III. Murâd Osmanlı pâdişâhıdır. Ancak eserin ilk bölümünde kitâbın te'lif sebebi hakkında bilgi verilirken “*ki sun Sultân Mehmed bin Murâd'a*” ifâdesinden eserin 1595-1603 yılları arasında hüküm sürmüş olan III. Murâd'ın oğlu Sultân III. Mehmed'e sunulduğu anlaşılmaktadır. Görüldüğü üzere eserin te'lif tarihi hakkında bir karışıklık vardır. Bu husûsta iki ihtimal öne çıkmaktadır; ya eserin tamamlandığı tarihi gösteren beyitte bir yanlışlık yapılmıştır ya da Dervîş Hasan Medhî ilk eserinin III. Murâd tarafından kabul görmemesi üzerine sadece isimleri değiştirerek, eseri III. Murâd'ın oğlu III. Mehmed'e sunmuştur. Biz bu iki nüshâdan bahsederken, bir karışıklık olmaması için, bizim çalışmamıza esas aldığımız Ankara Milli Kütüphanesi'nde bulunan nüshâyı A, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan nüshâyı ise B nüshâsı olarak zikredeceğiz.

Eserin B nüshâsının 1. ve 77. varakları arasında Ebû Ali Sînâ ile birâderi Ebû'l-Hâris'in hikâyesi dercedilmiştir. Bundan sonraki üç varakta Nasrettin Hoca fıkraları yer almaktadır. Bu kısımdan sonraki 82. ve 84. varaklarda ise, çeşitli dini mevzular hakkında yazılara yer verilmiştir.

Eserin A nüshâsı ile B nüshâsında anlatılan hikâyelerin sıralaması ve anlatımı genel olarak birbirinden farklı değildir. Bununla birlikte A nüshâsında İbn-i Sînâ ile Buhara Sultânı arasında geçen hikâyeden sonra zikredilmiş olan, İbn-i Sînâ ve bir

hocanın hikâyesi ile yine Ebû Ali Sînâ ve Buhara sultânı arasında geçen garip ahvâlin beyân edildiği kısımlar B nüshâsında bulunmaz. Bu hikâyelerin B nüshâsında olmama nedeni tam olarak bilinmemekle birlikte şu iki ihtimalden söz edilebilir:

İlk olarak bu hikâyelerin dercedildiği sayfaların günümüze kadar ulaşmamış olma ihtimali vardır. İkinci ihtimal ise, Dervîş Hasan Medhî eserin ilk nüshâsını Sultân III. Murâd'a sunmuş, ancak bu kabul edilmemiştir. Önceki kısımlarda ifâde edildiği üzere Seyyid Ziyaeddin Yahyâ, eserin kabul edilmeme nedeni olarak, eserin yazım kurallarına uygun olmaması, hikâyelerin gerçek olmayacak kadar efsanevî malumât içermesi ve hikâyelerin müellifin gerçekdışı kendi fikirleri olmasını zikretmiştir. Gerçektende B nüshâsında bulunmayıp, A nüshâsında bulunan ve yukarıda bahsedilen hikâyelerin gerçeklikten uzak olması sebebiyle Dervîş Hasan, eserin B nüshâsında bu hikâyelere yer vermemiş olabilir.

Her iki nüshânın yazı türüne baktığımız zaman A nüshâsının, B nüshâsına göre daha iyi olduğu göze çarpmaktadır. B nüshâsının özellikle ilk kısımlarında pek çok yazım hatası vardır. Ancak A nüshâsı bu husûsta daha özenli bir biçimde kaleme alınmış, bu hâliyle B'nin temize çekilmiş hâli olduğu kanaatini oluşturur.

Bundan başka “*Esrâr-ı Hikmet*” ismiyle kaydedilen üç eser bulunmaktadır. Bu eserlerin müellifi olarak Mehdî nâmıyla bir zât kaydedilmiş olup, büyük olasılıkla bu zât Dervîş Hasan Medhî olmalıdır. Zirâ her üç eserin içeriklerinde Ebû Ali ve Ebû'l-Hâris'in hikâyelerinin bulunduğu bilgisi belirtilmiştir. Bu üç eserin hepsi Fransa Milli Kütüphânesi Türkçe Yazmaları kısmında bulunmakta olup, ilki “Regius”, ikincisi “Renaudot/Saint Germain-des-Pres, 549, üçüncüsü de “Oratoire” ad ve numaralarıyla kaydedilmiştir¹⁸. Ancak bizim bu eserleri inceleme imkanımız olmamıştır.

Birde Dervîş Hasan'a ait olmayıp, Seyyid Ziyaeddin Yahyâ'ya ait olan *Gencîne-i Hikmet* adlı eserden de burada bahsetmek yerinde olur. Çünkü Seyyid Ziyaeddin Yahyâ'nın *Gencîne-i Hikmet*'i ile Dervîş Hasan'ın eseri benzerlikler göstermektedir. Biz her iki eser arasındaki benzerlik ya da farklılıklara ileri de değineceğiz.

¹⁸ <https://www.yazmalar.gov.tr> “Esrâr-ı Hikmet” sözcüğü arama sonucu [04.Şubat 2013- 13.15].

1.1.7. Muhtevası

Dervîş Hasan Medhî, te'lîfine “*Der-beyân-ı vasf-ı Hüdâ-yı mütte'âl celle şânehü*” başlığı altında yirmi üç beyitle Allâhu Teâlâ'ya övgülerle başlamıştır. Daha sonra “*Na't-ı Seyyid-i Kâinât Aleyhü Efdelü's-salât ve Ekmelü't-tahiyât*” başlığı altında altı beyitte Hz.Muhammed (s.a.v)'e övgülerde bulunmuştur. Beş beyitten oluşan üçüncü başlık olan “*Der-medh-i çihâr yâr-i Güzîn rıdvanıllahi aleyhim ecmaîn*” altında ise Hz. Ebûbekir (r.a), Hz.Ömer (r.a), Hz.Osman (r.a) ve Hz.Ali (r.a)'den oluşan Hûlefâ-yı Raşîdin'e övgüler yer almaktadır. Bundan sonraki başlık boş bırakılmış olup, müellif burada on beytle kendi geçmişinden özetle bahsetmiştir. Sonraki başlık olan “*Der-medh-i Sultân Murâd Han aleyhirrahmet ve'l-gıfrân*” başlığı altında on bir beytle Osmanlı Sultânı III. Murâd övülmektedir. Bunun ardından yirmi beytten oluşan “*sebeb-i te'lîf-i kitâb-ı letâif-nisâb*” başlığı altında eserin te'lîf sebebi açıklanmıştır. Eserin manzum kısmı burada sona ermiş, akâbinde eserin muhteviyatında neler bulunduğu hakkında bilgiler verilmiştir.

Müellif, ilk insandan beri yeryüzüne simyâ ve ihfâ (gizli ilimler) ilminde mâhir olan iki insan geldiğini, bunların birisinin Fisagors, diğerinin ise İbn-i Sînâ olduğunu belirtmiştir. Fisagors'un hangi dönemde yaşadığı ve ne gibi faaliyetlerde bulunduğu hakkında bilgiler kaleme alınmıştır.

Dervîş Hasan bundan sonra eserini iki bab üzere tertib ettiğini, birinci babda İbn-i Sînâ'nın hangi pâdişâh devrinde yaşadığını, tıp alanındaki ilmini ne suretle elde ettiğini zikretmiştir. İkinci babda ise kardeşi Ebû'l-Hâris ile simyâ ilmini hangi yolla tahsîl ettiğini ve yine kardeşi ile yaşadığı birtakım hikâyelere yer verdiğini beyan eder. Bu bilgilerin kaynağını zikretmemiş, “*okuyup yazduğumuz, görüp işitdiğimiz*” şeklinde isim vermeden belirtmiştir.

Ardından eserin ilk babına geçilmiştir. Medhî'ye göre, o dönemde fânî âlemde iki büyük pâdişâh vardır. Birisi Sultân Mahmud-ı Gaznevî, diğeri ise Kâbûs Şâh-ı Veşm-gîr'dir. Her iki hükümdârın ülkelerinin sınırları hakkında bilgi verildikten sonra, İbn-i Sînâ'nın Kâbûs Şâh'a uzun yıllar hizmet ettiğini zikretmiştir. Yine Kâbûs Şâh'ın hizmetinde, Fazl-ı İsfahânî adında başka bir bilgin olduğu da bu kısımda anlatılmıştır. İki ünlü bilginin Kâbûs Şâh hizmetinde olduğunu öğrenen Sultân Mahmud-ı Gaznevî'nin, Kâbûs Şâh'a bir mektup yazarak, Fazl-ı İsfahânî ile

İbn-i Sînâ'yı huzûruna göndermesini rica etmesi de burada beyân edilmiştir. Kâbûs Şâh'ın, Sultân Mahmud'un bu isteğini zikredilen iki bilgine bildirmesi, bu isteği Hoca Fazl kabul etse de İbn-i Sînâ'nın kabul etmemesi, bununla birlikte Kâbûs Şâh'ın ısrarını da kırmayıp Sultân Mahmud'un ülkesine doğru revân olmaları da burada belirtilmiştir. Ancak yolda Fazl-ı İsfahânî ölmüş, bunun üzerine İbn-i Sînâ'da Sultân Mahmud'un ülkesine gitmekten vazgeçmiştir. Bundan sonra İbn-i Sînâ'nın Abdussamed-i İsfahanî ile tanışması anlatılmış ve İbn-i Sînâ'nın te'lîf ettiği eserlerden bahsedilmiştir¹⁹. Dervîş Hasan eserin ilk bâbını, eserin ismini de beyân ettiği şu satırlarla bitirmiştir:

“Ve Ebû Ali Sînâ'nın sâir ahvâlini aşağıda nazm ve nesr olarak yazdık ve bu kitâb-ı ibret-nümânın nâmını “Esrâr-ı Hikmet” ismi ile müsemmâ kıldık. İlm-i hikmetde tabâkâtını bu kadar beyân etdik. Şimden sonra bu fasıldan ilm-i simiyâda olan mahâretini ayân idüb kâle geturelim ve ilm-i ihfâyâ ne tabaka sûret virüb kanda ele getürdüğüün letâyif üzere tahrîr ve işitdügümüz üslûb ile takrîr kılalum. Maksûd-ı aslî Ebû Ali Sînâ ve karındaşı Ebû'l-Hâris ile ne yüzden kesb-i kemâl kılub âhir ne vechile âlem-i bekâyâ irtihâl etdikleri beyân olunur. İnşâllah û tealâ ve aleyhü'l-isti'âne mâ fi'l-umûr²⁰.”

Medhî, bu ifâdelerin ardından eserin ikinci bâbı olarak zikrettiği, Ebû Ali Sînâ ve birâderi Ebû'l-Hâris'in hikâyeleri olan bölüme geçmiştir. Hikâyeler konu olarak farklı olmakla birlikte, birbirlerinin devamı niteliğindedir. İlk olarak Ebû Ali ile Ebû'l-Hâris dervîşâne elbiseler ile gezerlerken bugün Tunus denilen yere gelmişlerdir²¹. Bu yörede bir gece kaldıktan sonra, şehirde bir gürültü ortaya çıkmıştır. Bir münâdinin nidâları bu iki birâderin dikkatini cezbetmiştir. Ebû Ali Sînâ o münâdınin yanına gitmiş ve neler olduğunu su'âl etmiştir. Duyuru yapan kişinin ifâdesine göre, bölgedeki bir mağaranın içi kitaplarla dolu olup, bununla birlikte bu mağara yılda bir kez belli bir süreliğine açılır ve süresi dolunca da kapanırdı. Bunları işiten Ebû Ali ve Ebû'l-Hâris bu mağaraya girip bir yıl kalmaya karar vermişlerdir. Hazırlıklarını tamamlayıp mağara açıldığında içeriye giren iki kardeş, kitaplardan birçok bilgi öğrenmiştir. Buna göre, İbn-i Sînâ ve Ebû'l-Hâris'in bildikleri ilimlerde,

¹⁹ Medhî, *Dâstân-ı Ebû Ali*, Milli Kütüphâne Yazmalar Koleksiyonu, nr. A8125, vr. 1b, 14b,.

²⁰ Medhî, *Dâstân-ı Ebû Ali*, Milli Kütüphâne Yazmalar Koleksiyonu, nr. A8125, vr. 15a-15b.

²¹ Eserin bu kısmında İbn-i Sînâ'nın Tunus'a gittiği zikredilmişse de İbn-i Sînâ'nın hayatını anlatan eserler incelendiğinde böyle bir bilginin olduğu görülmemiştir. Herhâlde Horasan'ın Tûs şehri ile karıştırılmış olmalıdır.

bu mağaradan istifâde ettikleri vurgulanmaktadır²². Ertesi yıl iki birâder saçları, sakalları ağarmış, tırnakları uzamış bir şekilde mağaradan çıkmışlardır. O dönemde bölgede halka zulmeden ve nâmlarına Kabîhe ve Kerîha denen iki sihirbâz vardır. Halk iki birâderi böylesine garip bir şekilde görünce, onları zikredilen zâlim iki sihirbaz zannederek sıkıca bağlamışlardır. Bölgenin hükümdarına götürülen iki birâder için, bölgenin hâkimi tarafından cellâtlara öldürülmeleri emri verilmiştir²³. Ebû Ali ve Ebû'l-Hâris öldürülecekleri sırada yukarıda zikredilen mağarada öğrendikleri bilgileri uygulayarak, sihir ile o cellâtların elinden kurtulmuşlardır.

Bundan sonra yaptıkları sihir ile Ebû'l-Hâris Bağdat'a, Ebû Ali Sînâ ise Mısır'a düşmüştür. Medhî, bu kısımda öncelikle Ebû'l-Hâris'in başından geçen olayları beyân etmiştir. Hâris, Bağdat'ta ilk olarak sihir mahâretiyle yedi gün içerisinde görkemli bir hamâm inşâ etmiştir. Bu hamâmın muntazamlığı halkı çok etkilemiş, nâmı Bağdat halîfesinin kulağına kadar gitmiştir. O dönemde Bağdat halîfesi Melik Tubbâ²⁴'dır²⁵. Melik, bu muntazam hamâmı inşâ eden zâtın Ebû'l-Hâris olduğunu öğrenince, onu huzûruna da'vet edip, hamâmı nasıl inşâ ettiğini su'âl etmiştir. Ebû'l-Hâris de hamâmı sihir mahâreti ile bina ettiğini anlatmıştır. Ardından sihirdaki mahâretini Melik Tubbâ' huzûrunda da sergilemiştir. Hâris'in mahâretini hayranlıkla seyreden Melik, Ebû'l-Hâris'ten bir istekte bulunmuştur. Buna göre, o dönemde Saba memleketi hükümdarının bir kızı vardır, Melik Tubbâ' bu kızı kendisine istemiştir. Lâkin Saba hükümdarı bunu kabul etmemiştir. Melik Tubbâ', Ebû'l-Hâris'e bu kızı Bağdat'a getirip getiremeyeceğini sormuştur. Hâris hemen Saba melîkesini Melik Tubbâ'ın huzûruna sihir kuvveti ile getirmiştir. Hikâye bundan sonra Melik Tubbâ', Ebû'l-Hâris, Saba melîkesi ve Saba hükümdarı arasında

²² İbn-i Sînâ'nın hayatını anlatan eserler incelendiğinde, onun ilimleri öğrenme hususunda Samanî hükümdarının kütüphânesinden çokça istifâde ettiği zikredilir. Herhâlde bu noktada Samanî Devleti kütüphânesine esrarlı bir yer olarak gönderme yapılmak istenmiştir. Gerçek hayatı için bkz. Ebû'z-Ziya Tefkî, *İbn Sînâ*, Matba-i Ebû'z-Ziya, İstanbul, 1881-2, s. 11-12 Ayrıca bkz. Ömer Mâhir Alper, "İbn Sînâ", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. XX, İstanbul 1999, s. 320.

²³ Eserin bu kısmında Gazneli hükümdarı Sultân Mahmud'un İbn-i Sînâ'yı yakalama fermânı çıkartmasına bir gönderme yapılmış olmalıdır. Bkz. Burhan Koroğlu, "Doğu İslam Filozofları", *İslami Düşünce Sistemi*, Ed. Mehmed Bayrakdar, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2010, s. 95.

²⁴ Tubbâ' kelimesinin okunması hususunda çalışmamız sırasında bir süre kararsız kalmış olsak da kelimenin Osmanlıca yazımında, en baştaki harf olan "te" harfinin üzerinde ötre işaretinin bulunması ve ortadaki harf olan "be" harfinin üzerinde şedde işaretinin bulunması sebebiyle "Tubba" olarak okunmuştur. (ötre, kelimeleri u veya o okutur, şedde ise bir harfin iki kez okunmasını sağlar).

²⁵ Burada verilen bilgiler doğru değildir, zirâ kaynaklarda herhangi bir dönemde Bağdat halîfeliğinde Tubbâ' olarak anılan bir şahsın yer aldığı bilgisi zikredilmemiştir.

cereyan eden olaylarla geçmiş, sonunda Melik Tubbâ', Saba melikesi ile evlenmiştir. Bundan dolayı da Ebû'l-Hâris'i mükâfat olarak kendisine vezîr ta'yîn etmiştir²⁶.

Bu noktadan sonra hikâye Ebû Ali Sînâ'yı ele almıştır. Ebû Ali Mısır'da dervîşâne libâslarla dolaşırken helvâ satan bir gence rastlamıştır. Helvâcîdan aldığı helvâyı beğenmeyip, o gence helvâ yapmayı öğreteceğini söylemiş, o da dervîş libâslı bu adamın isteğini kabul etmiştir. Akşam olunca helvâ dükkânında buluşmuşlar, Ebû Ali helvâcî gençten helvâ yapımında kullanmak üzere bir takım malzemeler istemiştir. İstenen malzemeleri getiren genç, Ebû Ali'nin istediği malzemelerden ve yaptığı helvânın kepek olması sebebiyle onu dükkândan kovmak istemiştir. Bunun üzerine hiddete gelen Ebû Ali, helvâcî genci sihir mahâreti ile Mısır dışına göndermiştir. Gözlerini açınca kendisini uçsuz bucaksız bir sahrada bulan helvâcî genç, bir anda o bölge askerlerinin eline esir düşmüştür. Bu askerlerin birinden buldukları yerin Bağdat olduğunu ve burayı idare eden kişinin de Melik Tubbâ' olduğunu öğrenmiştir. Bu noktada helvâcî genç çok şaşırmış ve Ebû Ali'nin büyük bir bilgin olduğunu idrâk etmiştir. Helvâcî genci esir eden askerler onun suretinin güzel olması nedeniyle diğer esirler gibi satmayıp Melik Tubbâ' divânına götürmüşlerdir. Bu sırada Melik Tubbâ' da vezîri Ebû'l-Hâris'i huzûruna çağırıp, hamâma gitmek istediğini ifâde etmiştir.

Bu sırada helvâcî genç de o mu'azzam hamâmı Melik Tubbâ'nın vezîri Ebû'l-Hâris'in inşâ ettiğini öğrenmiştir. Helvâcî genç başından geçen ahvâli düşünüp ağlarken Melik Tubbâ' hamâma gelmiştir. Helvâcî genç, yaşadıklarını Melik'e teferruatıyla anlatmıştır. Melik Tubbâ'da bu hali Ebû'l-Hâris'e anlatmış, o da sihir mahâretiyle helvâcî genci tekrar Mısır'a göndermiştir. Helvâcî genç, evine dönünce annesi bu duruma çok şaşırmıştır. Annesi, oğluna kendisinin öldüğünü zannettiklerini anlatmış, helvâcî da annesine başından geçenleri söylemiştir²⁷. Daha sonra helvâcî genç, dükkânına gitmiş ve Ebû Ali'nin dükkânda olduğunu görmüştür. Ebû Ali ile konuşmalarının ardından helvâcînin annesi oğluna, ömrü boyunca Ebû Ali'nin

---

²⁶ Gerçek hayatının anlatıldığı eserlerde ise, İbn-i Sînâ'ya vezîrlik makamı Büveyhi emirlerinden Şemsü'd-devle tarafından verildiği zikredilmiştir. Bkz. Ömer Mâhir Alper, "İbn Sînâ" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XX, İstanbul 1999, s. 321.

²⁷ Bu kısımda anlatılan olaylarda, İbn-i Sînâ'nın gerçekte Büveyhi emirlerinden Şemsü'd-devle'yi sağlığına kavuşturması hâdisesi yansıtılmış olmalıdır.

hizmetinden çıkmamasını tavsiye etmiştir. O günden sonra helvâcî genç, Ebû Ali'nin hizmetinde olmuştur²⁸.

Bir gün helvâcî genç, helvâ satarken Mısır Sultânının sarâyının önünden geçmiş, sesini duyan Mısır Sultânının kızı helvâcîyi görmüş ve âşık olmuştur. Helvâcî da sultân kızını görür görmez gönlü muhabbet beslemiştir. Helvâcî genç akşam olup dükkâna geldiğinde durumu Ebû Ali Sînâ'ya anlatmış, Ebû Ali'de sihir kuvvetiyle kızı o dükkâna getirmiştir. Bu ahvâl birkaç defa böylece tekrar edince Mısır Sultânı da bu duruma dahil olmuş ve hemen her gece yinelenen bu olayı izlemiştir. Bir takım yollarla kızının her akşam nereye gittiğini öğrenmek istemişse de muvaffak olamamıştır. Bu sırada Bağdat'ta Melik Tubbâ'nın vezîri olan Ebû'l-Hâris'in ma'rifetleri, Mısır sultânının kulağına gelmiştir. Mısır sultânı, Melik Tubbâ'ya bir mektup göndererek başından geçen halleri anlatmış, Ebû'l-Hâris'i bu konuda yardımcı olması için Mısır'a göndermesini istemiştir. Melik Tubbâ'da bunu kabul etmiştir. Ebû'l-Hâris kızın gittiği yeri bulmak için bir takım yollar denemiş ancak, ilk aşamada başarılı olamamış ise de sonrasında Ebû Ali ile helvâcî gencin yerini tespit etmiştir. Mısır Sultânı birkaç çâvûşu helvâcî dükkânına göndermişse de Ebû Ali gelen çâvûşları sihir mahâreti ile bertaraf etmiştir. Çâvûşlar sarâyâ dönüp, başlarından geçen acayip ahvâli sultâna ve vezîrine anlatmışlardır. Ebû'l-Hâris bunları dinleyince o dükkândaki zâtın kardeşi Ebû Ali Sînâ olduğuna kanâ'at getirmiştir.

Bundan sonra Ebû'l-Hâris ile Ebû Ali Sînâ buluşmuşlar ve Mısır sultânının divânına gitmişlerdir. Ebû Ali burada Mısır Sultânının iki vezîrini ve sultânın kendisini simyâ ile türlü haller içine sokmuştur. Bu sihirlerle sultânı zor durumda bırakan Ebû Ali, sultânı bundan kurtarmak için, kızını helvâcî gence vermesi şartını koşmuş, sultânda bunu kabul etmiştir. Ardından Ebû Ali Sînâ sultânın huzûrundan ayrılmıştır. Akabinde sultân kendine gelince vezîri Ebû'l-Hâris'e kızını bir helvâcî Gencîne vermek istemediğini, bununla birlikte Ebû Ali'nin şerrinden korktuğunu da söylemiştir. Bunları işiten Hâris vezîr, birâderi Ebû Ali'ye giderek sultânın kızı ile bir helvâcînin evlenmesinin uygun olmayacağını anlatmıştır. Ancak Ebû Ali birâderinin bu fikrine karşı çıkarak, derhâl kendisine bu husûsta bir cevap verilmesi için Sultâna bir mektup göndermiştir. Bu hâdise üzerine iki birâderin arası

²⁸ Medhî, *Dâstân-ı Ebû Ali*, vr. 14b, 48a.

bozulmuştur. Ebû'l-Hâris Bağdat'a simyâ kuvvetiyle inşâ ettiği hamâmın aynısından Mısır'a da yaptırmıştır. Bu hamâmda birâderi Ebû Ali Sînâ'yı simyâ kuvvetiyle Mısır dışında bir yere göndermiştir²⁹. Burası ise Dakyânûs denilen zâlim bir hükümdarın ülkesinin başkentidir.

Eserin bu kısmında Ebû Ali'nin Dakyânûs ile yaşadığı bir takım garip hâdiseler zikredilmiştir. Evvela Ebû Ali burada bir takım sebeplerle Dakyânûs ile karşı karşıya gelmiş, bu mücadele neticesinde de Dakyânûs, Ebû Ali'yi tutuklattırıştır. Tam boynunu vurduracağı esnada Ebû Ali simyâ kuvvetiyle Dakyânûs'un elinden kurtulmuş ve yine bu şehirde kelle satan bir adam ile bazı hâdiseler vuku' bulmuştur. Bu hâdiseler Dakyânûs'un kulağına gitmiş, Ebû Ali'yi yakalaması için bir serhenk göndermiştir. Ancak Ebû Ali bu serhengi bertaraf etmiştir. Bundan sonra Dakyânûs, Ebû Ali'yi yakalaması için o dönemde sihirde çok mâhir olan Câlût'u göndermiş, lâkin Ebû Ali, Câlût'u da etkisiz kılmıştır. Muvaffak olamayan Câlût, Ebû Ali'nin tarafına geçmiştir. Bu duruma çok öfkelenen Dakyânûs, Ebû Ali ve Câlût'ün olduğu yere gelmiş ve Câlût'u uykuda olduğu sırada öldürmüştür. Ebû Ali'yi de öldürmek isterken uyanmış ve Dakyânûs'tan kurtulmuştur. Hal böyle devam ederken Ebû Ali rüyasında helvâcı gencin zor durumda olduğunu görmüştür. Uyanır uyanmaz simyâ kuvvetiyle kendisini Mısır'a atmıştır. Burada Dakyânûs, Câlût ve Ebû Ali hikâyesi son bulmuştur.

Ebû Ali, kardeşi Ebû'l-Hâris tarafından Dakyânûs'un ülkesine gönderildiği esnada yanında helvâcı gençte vardır. Ebû Ali'nin bir anda ortadan kaybolmasının ardından oracıkta bulunan cellâtlar, helvâcı genci yakâlâyıp Sultânın huzûruna getirmişler, sultânın emriyle helvâcı genç öldürülmüştür. Ebû Ali Dakyânûs'un ülkesinde iken helvâcı gencin başına gelenler Ebû'l-Hâris'i endişelendirmiştir. Zirâ Ebû Ali döndüğünde helvâcı gencin intikamını alacaktır. Gerçektende Ebû Ali Mısır'a dönüp, helvâcı gencin öldüğünü öğrenince gazaba gelip, hemen Mısır sultânının sarâyına gitmiştir. Burada amacı Mısır sultânını öldürmektir ama kazara birâderi Ebû'l-Hâris'in ölümüne neden olmuştur.

Ebû Ali olanlardan ziyâdesiyle müteessir olmuş, daha fazla Mısır'da kalamamış ve simyâ kuvvetiyle Buhara'ya gelmiştir. Doğduğu yer olan Afşine'ye

---

²⁹ Medhî, *Dâstân-ı Ebû Ali*, vr. 48b, 76a.

ulaşmış, ama herhangi bir akrabasının kalmadığını görünce buradan da ayrılmıştır. Ardından Buhara'ya dönmüş ve evlenmiştir³⁰.

Eserin bu kısmında da evvelki bölümlerde olduğu gibi bazı garip hâdiseler vuku' bulmuştur. Ebû Ali Sînâ Buhara'da bir zâta simyâ kuvvetiyle inşâ eylediği hâneyi satmıştır. Ancak o yere bir ev inşâ etmek yasak olduğu için Buhara Sultânının serhenkleri bu evin balkonunu yıkmışlardır. Adam hiddete gelip, Ebû Ali Sînâ'ya gelmiş ve durumu anlatmıştır. Ebû Ali de Sultâna kızarak, Sultânın sarâyındaki rüzgârı simyâ kuvvetiyle bu adamın hânesine yönlendirmiştir. Rüzgârın sarâyında esmediğini gören Buhara Sultânı da bu durumun sebeplerini araştırmıştır. Bir kadından ve sonrasında da Ebû Ali'nin hâneyi sattığı adamdan bu işi yapanın Ebû Ali olduğunu öğrenmiştir. Ebû Ali bundan sonra kendisinin sırrını açığa çıkaran bu kadına karşı nasıl bir intikam alacağını düşünmeye başlamıştır. Bu bölümde de Ebû Ali Sînâ'nın o kadından simyâ kuvvetiyle aldığı intikamı zikredilir. Ardından Ebû Ali tüm olanları Buhara Sultânına beyân eylemiş, akâbinde de eşiyle birlikte Hemedan şehrine gelmişlerdir.

Eserin bu bölümünde Dervîş Hasan, İbn-i Sînâ'nın ölümünün nasıl vuku' bulduğu hakkında bazı bilgiler ortaya koymuştur. Buna göre Ebû Ali'nin ölümü ile ilgili muhte'lif rivâyetler vardır: Evvela Ebû Ali'nin eşiyle³¹ birlikte geldiği Hemedan'da bir süre yaşadktan sonra öldüğünü zikretmiştir. Bir başka rivâyete göre, Ebû Ali Esterabad'da Kâbûs Şah hizmetinde iken, Kâbûs Şâh, İbn-i Sînâ'dan simyâ öğrenmek istemiş, ancak Ebû Ali reddedince Kâbûs Şah tarafından zindana atılmış ve bu zindanda ölmüştür. Yine bir rivâyete göre İbn-i Sînâ, Mikâil b. Selçuk tarafından öldürtülmüştür. Başka bir iddiaya göre ise, İbn-i Sînâ'nın ölümüne eşi sebep olmuştur. Medhî'nin zikrettiği son rivâyette de Ebû Ali'nin tahsîl ettiği ilme güvenerek bir takım ilaçlarla ölümsüz kalabilmek adına bazı çalışmalar yapmıştır³². Lâkin amacına ulaşamayarak o da her fânî gibi ölümü tatmıştır.

Eserde İbn-i Sînâ'nın ölümü hakkındaki rivâyetler böylece ifâde edildikten sonra Ebû Ali'nin Buhara'da bir hoca ile yaşadığı garip olaylar beyân edilmiştir. Ebû

³⁰ Medhî, *Dâstân-ı Ebû Ali*, vr. 76a, 97b.

³¹ Dervîş Hasan eserinde İbn-i Sînâ'nın eşinden bahsetmişse de biz incelediğimiz kaynaklarda ünlü bilginin, evlenip evlenmediği hususunda bir bilgiye rastlayamadık.

³² Burada İbn-i Sînâ'nın ölmeden önce yakalanmış olduğu kulunç hastalığını tedavi etme süreci yansıtılmak istenmiş olmalıdır. Bkz. Şaban Kuzgun, "İbni Sînâ'nın Hayatı ve Milliyeti", İbni Sînâ Anma ve Tanıtma Toplantıları 1984-1985-1986, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay. Ankara 1987, s. 24-25.

Ali'nin önceki hikâyelerde bahsedilen bazı kişilere simyâ kuvvetiyle yaşattığı zorlukları bu hikâyedeki hoca karakterine de uyguladığı görülmektedir. Ardından Ebû Ali gidip Buhara pâdişâhına hoca ile arasında yaşanan garip ahvâli anlatmıştır. Pâdişâh da Ebû Ali'den mahâretlerini kendi önünde de sergilemesini istemiş, Ebû Ali'de simyâ kuvvetiyle gerçeğe çok uzak bir takım olaylar ortaya koymuştur. Ancak bu esnada bir nedenden ötürü Ebû Ali ile Buhara Sultânı'nın araları açılmış, Sultân Ebû Ali'yi öldürtmek istemişse de bu isteğinde muvaffak olamamıştır. Bunun üzerine hiddete gelen Ebû Ali simyâ gücü ile Buhara Sultânı ve devlet ricâlini değişik hallere sokmak suretiyle zor durumda bırakmıştır. Bu hikâyeye de böylece tamam olmuş ve bundan sonra Ebû Ali Buhara'dan ayrılıp Hemedan'a gelmiştir.

Ebû Ali Hemedan'a geldikten bir süre sonra içine ölüm korkusu düşmüştür. Bunun için kendi öğrencilerinden Câlînos hekîmi yanına çağırıp, kendisi öldükten sonra yapması gerekenleri anlatmıştır³³. Gün gelmiş Ebû Ali Sînâ vefât etmiştir. Câlînos hekîm de hocasının söylediklerini yapmış, son kısma gelince kendi kendine eğer bunu da yaparsa Ebû Ali'nin dirileceğini, onun dirilmesinin kendisi için kötü olacağını zirâ yeryüzünde Ebû Ali var iken kimsenin kendisinden bahsetmeyeceğini düşünmüştür. Bu düşünce sebebi ile Câlînos hekîm Ebû Ali'nin söylediği son kısmı yapmadığı için, Ebû Ali dirilememiştir. Burada eser sona ermiştir³⁴.

1.1.8. Dâstân-ı Ebû Ali Sînâ ve Ebû'l-Hâris'in Kaynakları

İbn-i Sînâ hikâyelerini kapsamlı bir şekilde ilk kez anlatan Dâstân'ın hangi eserlerden istifâde ettiği husûsunda, eserin müellifi tarafından önemli bilgiler verilmiştir. Dervîş Hasan, eserinin ilk kısımlarında eseri oluştururken yararlandığı kaynakları şu ifâdeyle açıklamıştır:

“Ebû Ali Sînâ hikâyetine zirâ nadirü'l-vuku' olmağın ser-güzeşt-i acibesine şürû' eyledik. Ve kıssa-i pür-hisselerini iki bâb üzerine tertîb eyledik. Evvelki bâbını tetebbu' idub zikr-olunan kitâblardan ihrâc eylediğim bir mikdâr ahbâr-ı acaibe ve rivâyet-i garîbedir ve ol kitâblar bunlardır ki,

³³ Burada Câlînos diye bahsedilen şahsın, İbn-i Sînâ'nın hayat hikâyesini de kaleme alan talebesi Cûzeânî olmalıdır.

³⁴ Medhî, *Dâstân-ı Ebû Ali*, vr. 98b, 132b.

isimleri tahrîr olundu. Kânûn, Dibâçe-i Kâbûsnâme, Netâyicü'l-Fünûn, tevârih-i küllî bâbı Evvel-i zaman seyahatımızda dervîşlik âleminde bazı fûdelâ-yı zevi'l-i'tibar ve ukelâ-yı âli mikdârın meclis-i şerif-i şeref bahçelerine dahil olub anlardan işittiğimiz hikâyetlerdir ki tertîb üzere derc olunmuşdur³⁵.”

Yukarıda zikredilen ifâdelerden de anlaşılacağı üzere Dervîş Hasan *Kânûn*, *Kâbûsnâme*'nin giriş kısmı, *Netayicü'l-Fünûn* ve önceki zamanlardan itibaren kaleme alınan birçok eserden de istifâde etmiştir. Yine yararlandığı bir diğer kaynağı şu sözlerle belirtmiştir:

“İşte ilm-i ihfâ ve ilm-i simiya âleme andan münteşir oldu. Ve onun hikâyetini ale't-tafsîl bilmek isteyen Süleymân Nâme-i Kebîr'e nazar kılsın³⁶.”

Medhî'nin bu ifâdelerinden anlaşıldığına göre, eser te'lîf edilirken Firdevsî Rûmî'nin *Süleymân-nâme-i Kebîr* adlı eserinden de istifâde edilmiştir.

Dervîş Hasan'ın isimlerini beyân ettiği eserler hâricinde, başka hangi kaynaklardan faydalandığını açıklayacak yeterli bilgi yoktur. Medhî'nin zikrettiği eserlerden İbn-i Sînâ'nın hayatı hakkında bilgiler verirken istifâde ettiği muhakkaktır. Bununla birlikte eserin ilerleyen bölümlerinde anlatılan İbn-i Sînâ ve birâderi Ebû'l-Hâris ile ilgili hikâyeler için hangi kaynaklardan ve ne suretle yararlandığı konusu ise meçhûldür. Zâten Seyyid Yahyâ'da eserinde, III. Murâd'ın Dervîş Hasan'ın eserini reddetmesine sebep olarak, İbn-i Sînâ ile ilgili anlattığı “hikâyelerin efsane karışımı olması ve fikirlerin Medhî'nin kendi görüşleri olmasını” göstermiştir.

---

³⁵ Medhî, *Dâstân-ı Ebû Ali*, vr. 7b.

³⁶ Medhî, *Dâstân-ı Ebû Ali*, vr. 7a.

1.1.8.1 İskender b. Keykavus: Kâbûsnâme

XI. yüzyılda İran'da hüküm sürmüş Ziyârilere³⁷ hânedanından İskender'in oğlu Keykavus³⁸ tarafından oğlu Gilan Şâh'a, Farsça olarak yazılmıştır. Eser konuları bakımından yaşamın her yönünü ihtiva eden bir niteliğe sahiptir. İmân, ahlâk, felsefe, ekonomi, tarih, edebiyat, güzel sanatlar ve daha birçok husûsta bilgiler içeren *Kâbûsnâme*, bu sebepten yazıldığı tarihten itibaren büyük bir ilgiye mazhar olmuştur. İran, Azerbaycan, Türkiye gibi Ön Asya ülkeleri dışında, Orta ve Uzak Asya'da büyük bir şöhrete kavuşmuş olan eser, bu şöhretini Oryantalistler aracılığıyla batıya da ulaştırmıştır³⁹.

1.1.8.2 Nev'î: Netâyicü'l-Fünûn

Kaynaklarda çok okunan bir eser olarak bahsedilen *Netâyicü'l-Fünun*, Nev'î⁴⁰ tarafından kaleme alınmış olup, Osmanlı pâdişâhı Sultân III. Murâd'a takdîm edilmiştir. Müellifin de eserinde ifâde ettiği üzere oniki ilimin ele alındığı ansiklopedi şeklinde bir eserdir. Büyük bir kısmı mensûr olmakla birlikte bazı düşünceler nazım türünde işlenmiştir. Yani eser nazım-nesir karışımıdır. Nev'î, eserde konuları ele alırken ayetlerden, hadislerden ve bazıları kendinin, bazıları da muhtelif şairlere ait çeşitli şiirlerden de istifade etmiştir. Eserde, yazıldığı dönemin bir özelliği olarak, Arapça-Farsça kelime ve terkipler sıkça kullanılmıştır⁴¹.

³⁷ Ziyârî ya da Âl-i Ziyâr ailesi X. ve XI. Yüzyıllarda Cürcân, Gılân, Deylemistân, Taberistân, Rey ve Cibâl'de hüküm sürmüştür. Bu hâkimiyet Cürcân bölgesinin Büyük Selçuklu Devleti'nin egemenliğine geçmesi ile birlikte sona ermiştir. Bkz. İskender b. Keykâvus, *Kâbûsnâme*, ter. İlyasoğlu Mercimek Ahmed, *Kâbûsnâme*, ed. Atilla Özkırımlı, c.I, İstanbul, 1972, s.9.

³⁸ Keykavus hakkında kaynaklarda çok az bilgi vardır. Bu bilgilerin pek çoğu onun, *Kâbûsnâme*'de anlattığı hikâyelere dayandırılmıştır. Keykavus 1021-1022 yılları arasında dünyaya gelmiştir. 1041 yılında yirmi bir yaşında iken Gazne'ye sarây hizmetçiliğine gönderilmiştir. Bundan sonra onun hükümdar olduğuna dâir bir bilgiye rastlanmamıştır. Keykavus'un ölüm tarihi hakkında da muhte'lif fikirler vardır. Örneğin 15. Yüzyıl tarihçisi Zahiraddin onun 1067/68 yıllarında, Rızagulu Han Hidâyet 1069/70 yılları arasında öldüğünü nakletmiştir. Ancak, kendisi ise, "*Kâbûsnâme*"nin 1082/83 yıllarında yazıldığını beyân etmiştir. Bkz. Muharrem Öçalan, *Kâbûsnâme(1-24 Bölüm) Transkripsiyon, Tercüme, Metnin Dil Özellikleri, Sözlük*, Yayınlanmamış Yüksek Lisâns Tezi, Sakarya Üniversitesi S.B.E, Sakarya, 1996, s.6.

³⁹ Öçalan, *Kâbûsnâme*, s.viii.

⁴⁰ Asrının ülema ve reis'ü's-şû'arâsı addolunur. Zü-fünûn, fazl, hekîm bir zât olup, Malkara(Edirne)lıdır. Ekseriyetle iş'arı mutasavvıffâne ve hekîmânedir. Şâirlikce (Bakî) ile hem meslektir. Hicri 1007(Miladî 1599) yılında vefât etmiştir. Kabri İstanbul'da Şeyh Vefa Camii şerifi hatiresindedir. Birçok eser kaleme almıştır. Füsûlü'l-Hikem, Netâyicü'l-Fünûn, Fezailü'l-Vüzerâ ve Hezâilü'l-Ümerâ en önemlilerindendir. Neredeyse tüm eserleri gayr-ı matbû'dur. Bkz. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, 1333, c.II, s.437-438.

⁴¹ Nadir İlhan, *Netâyicü'l-Fünûn ve Mehâsinü'l-Mütûn(Giriş-Metin-Dizinler)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisâns Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1992. s.6-8.

1.1.8.3. İbn-i Sînâ: Kânûn

Tam adı *Kitâb el-Kânûn Fi't-Tıbb* olan eser İbn-i Sînâ'nın tıp alanındaki en ünlü eseridir. Eser beş ciltten oluşup, Arapça olarak neşredilmiştir. Türkçe, Latince, İbranice, İngilizce ve Rusça'ya çevrilmiş olan eser, Avrupa'da Hipokrat ve Calinos'un nâmını gölgelemiştir. Ünlü bilgin bu eserinde uzuvların görevlerini, sağlığın nasıl korunacağını, hastalığın niteliğine uygun ilaç ve tedavi yöntemlerini kapsamlı bir biçimde tetkik etmiştir. İbn-i Sînâ'nın birçok eseri gibi *Kânûn*'da ünlü bilginin ölümünün ardından yaklaşık VI asır boyunca, doğuda ve Avrupa üniversitelerinde ders kitâbı olarak okutulmuştur⁴². Ancak Dervîş Hasan'ın eserini oluştururken *Kânûn*'dan nasıl yararlandığı husûsu belli değildir.

1.1.8.4. Firdevsî-i Rûmî: Süleymân-nâme-i Kebîr

Firdevsî Rûmî'nin⁴³ en çok bilinen ve üç Osmanlı Sultânı döneminde (II. Mehmed, II. Bayezid, II. Selim) te'lîf edilmiş bir eseridir. Eser, Süleymân Peygamberin zaman zaman efsâneleşmiş hayatını, peygamber kıssalarını bir araya getiren, geometri, astroloji ve hekîmlik husûslarında bilgi vermektedir. Firdevsî eserini nazım-nesir karışımı olarak te'lîf etmiştir⁴⁴. Dervîş Hasan'ın, Fisagors, Davûd Peygamber ve Süleymân Peygamber'den bahsettiği kısımlarda Firdevsî'nin eserinden istifâde ettiği anlaşılmaktadır.

1.1.9. Eserin Te'sirleri

Dervîş Hasan'ın *Esrar-ı Hikmet* adlı eseri ihtivâ ettiği hikâyeler açısından gerçeğe uzak olsa da, bunların İbn-i Sînâ'nın gerçek hayatından esinlenerek dercedilmiş olması kayda değerdir. Özellikle Seyyid Ziyâeddin Yahyâ *Gencîne-i Hikmet* adlı eserini neşrederken *Esrar-ı Hikmet*'ten yararlanmış ve bunu açıkça ifade etmiştir.

⁴² Şenocak, *İbn-i Sînâ Hikâyeleri*, s.18.

⁴³ XV. yüzyıl sonları ve XVI. yüzyıl başlarında yaşadığı sanılan Firdevsî Rûmî'nin asıl adının Şerefeddin Musa olduğu iddia edilmektedir. Kendisini İranlı Firdevsî'den ayırt etmek için, "Firdevsî-i Rûmî, Uzun Firdevsî ve Türk Firdevsî olarak anılmaktadır. Doğum tarihi hakkında M. Fuad Köprülü H.857(N.1453) tarihini zikretmektedir. Ölüm tarihinin de kesin olmamakla birlikte H.918(M.1512) olduğu ileri sürülmektedir. Hayatı hakkında kaynaklarda hemen hemen hiç bilgi yoktur. Bkz. Halil İbrahim Usta, "Firdevsî-i Rûmî'nin Bir Münazarası", Ankara Üniversitesi, D.T.C.F. Dergisi, 49, Ankara 2009, s.63.

⁴⁴ Sezer Özyaşamış Şakar, *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme Yazmasının (81. Cilt 28yk) Bilimsel Yayını ve Üzerinde Dil İncelemeleri*, Mimar Sînân Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens.,Yayımlanmamış Yüksek Lisâns Tezi, İstanbul 2003, s. X-XII.

Gencîne-i Hikmet o dönemde halk tarafından ziyâdesiyle sevilmiştir. Bunu eserin birçok defa istinsâh ve iktibas edilmiş olmasından anlıyoruz. İlk olarak Mısır Bulak Matbaası'nda 1838/1839 yılında basılmıştır. Sonrasında biri Mısır'da, diğerleri İstanbul'da olmak üzere en az on kez basılmıştır. Yine 1864/1865'te Rusya Kazan'da basılmıştır. Eser orada da ziyâdesiyle beğenilmekle birlikte, dili Rusya'daki Türklere zor geldiğinden, Abdülkayyum b. Molla Abdü'n-Nâsır tarafından Rusya Türklerinin diline çevrilmiştir⁴⁵.

Gencîne-i Hikmet'in ihtiva ettiği bilgilere gelince, eser birçok yönden Dervîş Hasan'ın *Esrar-ı Hikmet* adlı eseriyle benzerlik göstermektedir. Her iki eserin ilk kısımlarında Allâh'a, peygambere, dört halîfeye övgülerde bulunan beyitler bulunmaktadır. Ancak beyitlerde bir benzerlik söz konusu değildir. Bundan sonraki kısımda Seyyid Yahyâ şu ifâdelerle Dervîş Hasan'ın eserini gördüğünü, kendi eserini yazma sebebini ve eserin ismini zikretmektedir.

“...Ebû Ali Sînâ'ya müteâllik nice hikayât-ı acîbe ve rivâyât-ı garîbe gûş idüp cem û te'lîfi hatırası olur idi. Dervîş Hasan Medhî sâbikan cem idüp Sultân Murâd-ı Sâlis mecâlisine tuhfe itdükde makbûl-ı hümayûn olmayup red olunduğı rivâyâtı var idi. Ol kitâbı görmek oldu ki, ka'ide-i te'lîfden hâric olduğundan ma'ada, hikayâtı nâ-merbût ve ekseri indiyâtı makûlesi olmağla red olunmuş olduğu nümâyân olmağın tevârih-şinaslârdan çok kimesneye hatır-ı kâsırda olan Ebû Ali Sînâ hikayâtını min evvelihî ila âhirihi nakl eyledükde hakikat-ı hâl atîde beyân olunacağı minvâl üzere olduğuna ittîfak-ı cemâhîr-i tevârih-şinasân olmağla ve ekseri münâsebetle tevârihde mestûr bulunmağla ala-kadri't-tâka cem û te'lîfe cür'et ve yarân-ı suhandân ibrâmiyle mübâşeret olunup kazâ-yı Lârende'ye teveccüh zamanı idi. Üsküdar'da ibtidâ olunup yolda eğlence idünip Lârende'ye duhûlde bi-hamdi'l-lâh itmâm müyesser olup nâm-ı sa'âdet-encâmına “*Gencîne-i Hikmet*” denildi⁴⁶”.

Daha sonra Seyyid Yahyâ, *Esrâr-ı Hikmet*'te olduğu gibi Ebû Ali Sîna ve Ebû'l-Hâris'in doğduğu yerden, doğduğu tarihten bahsetmiştir. Bunun ardından yine Dervîş Hasan'ın *Esrâr-ı Hikmet*'inde olduğu gibi Ebû Ali ve Ebû'l-Hâris'in bir

⁴⁵ Ahmed Âteş, “Türk Halk Hikâyelerinde İbn Sînâ”, *Türkiyat Mecmuası Dergisi*, c.XI, İstanbul 1954, s. 35.

⁴⁶ Seyyid Yahyâ, *Gencîne-i Hikmet*, vr. 2b. Ayrıca Bkz. Şenocak, *İbn Sînâ Hikâyeleri*, s. 349.

mağarada yaşadığı hâdiseler zikredilmiştir. Bu mağara hâdisesi Dervîş Hasan'ın eserinde şu şekilde anlatılmıştır:

Ebû Ali Sînâ ve Ebû'l-Hâris dervîşane elbiselerle dolaşırlarken magribde Tun veya Tunus şehrine gelmişlerdir. Burada bir münâdînin bağırımlarından, bu şehirde bulunan bir mağaranın yılda bir kez belli zamanda açıldığını ve belli bir zaman aralığından sonra kapandığını, aynı zamanda bu mağarada birçok kitap bulunduğunu, yine mağaranın İskender-i Kübrâ tarafından inşâ edildiğini öğrenmişlerdir. İki birâder bundan sonra bir yıllığına bu mağarada kalmaya karar vermişler ve bunu da uygulamışlardır. Bir yıl dolmuş, mağara açılmış ve iki birâder mağaradan dışarı çıkmışlardır. Ancak saç ve sakallarının uzun olması ve elbiselerinin garip olması nedeniyle halk, Ebû Ali ve Ebû'l-Hâris'i o bölgede kendilerine zulmeden Kabîhe ve Kerihe adlı iki cadı zannetmişler ve her iki birâderi yakâlâyip, bölge emirine götürmüşlerdir. Emir de iki birâderin öldürülmesine karar vermiştir. Ancak tam öldürüleceği esnada iki birâder simyâ kuvvetiyle yok olmuşlar, Ebû Ali Mısır'a, Ebû'l-Hâris de Bağdat'a düşmüştür⁴⁷.

Mağara hâdisesi Seyyid Ziyaeddin'in eserinde ise şöyledir:

Ebû Ali ve Ebû'l-Hâris diyâr diyâr gezerlerken magribde bir şehre gelmişler ve bir münâdînin “*Müslümanlar hâzır olun! Yarın mağara kapısı açılır*” demesinden meraka düşüp, bu mağaranın hikmetini araştırmışlardır. O münâdînin anlattıklarına göre bu mağara Hz. Süleymân zamanında yaşamış olan Fisagors adında biri tarafından kitaplarını korumak maksadıyla yapılmıştır. Mağaranın içi kitaplarla doludur ve mağara yılda bir kez üç saatliğine açılmaktadır. Her iki birâder mağaraya girmeye karar vermiş ve bir yıl boyunca mağarada kalmışlardır. Süre dolup mağaradan çıkınca, halk iki birâderi kendilerine kötülük eden cadılar zannedip, Ebû Ali ve Ebû'l-Hâris'i yakâlâyip hükümdarlarına götürmüşlerdir. O hükümdar da iki birâderin öldürülmelerini emretmiştir. Tam öldürülecekleri esnada iki birâder okudukları efsûn ile Ebû Ali Nil'den Mısır'a çıkmış, Ebû'l-Hâris ise Bağdat'a düşmüştür⁴⁸.

⁴⁷ Medhî, *Dâstan- ı Ebû Ali*, A nüshâsı, vr. 16a-22b .

⁴⁸ Seyyid Yahyâ, *Gencine-i Hikmet*, vr. 10a, 12b. Ayrıca Bkz. Şenocak, *İbn Sînâ Hikâyeleri*, s. 366-371.

Göründüğü üzere hem *Esrar-ı Hikmet*'te hem de *Gencîne-i Hikmet*'te anlatılan olay ana hatlarıyla aynıdır. Ancak bazı farklılıklar vardır. Mesela, mağaranın olduğu yer olarak Dervîş Hasan, magribde Tun ya da Tunus şehrini vermiştir. Seyyid Yahyâ ise sadece “magribde bir şehir” ifâdesini kullanmıştır. Yine başka bir farklılık ise, münâdinin halka hitabında ortaya çıkmaktadır. *Esrar-ı Hikmet*'te münâdi halka “*Ey kavm-i Talibân ve ey seyyahân-ı aşıkân*” diye hitap etmesine rağmen, *Gencîne-i Hikmet*'te münâdi halka “*Müslümanlar hazır olun yarın mağara kapısı açılır*” diye hitap etmiştir. İki eserdeki bir diğer fark ise, o şehirde halka zulmeden iki cadının isimleri husûsundadır. Dervîş Hasan o cadıların ismi olarak Kabîhe ve Kerîhe derken, Seyyid Yahyâ herhangi bir isim zikretmemiştir. Eserler arası bir diğer fark da o mağarayı yapan zâtların kim olduğu mevzusudur. *Esrar-ı Hikmet*'e göre, o mağarayı Büyük İskender, *Gencîne-i Hikmet*'e göre ise, Hz. Süleymân döneminde yaşayan Fisagores adlı bir zât kitaplarını muhafaza etmek maksadıyla inşâ etmiştir.

Mağara hâdisesinden sonra her iki eserde de öncelikle Ebû'l-Hâris'in hikâyesi zikredilir. Ebû'l-Hâris Bağdat'ta simyâ kuvvetiyle bir hamâm inşâ etmiş ve bu hamâmın ünü Bağdat Halîfesi Melik Tubbâ'ya kadar gelmiştir. Melik Tubbâ' yanına çağırıldığı Ebû'l-Hâris'in yeteneklerini hayretle izlemiş ve onu vezîri yapmıştır. Bu dönemde Melik Tubbâ'nın evlenmek istediği ancak Saba meliki olan babasının bu isteğe rıza göstermediği bir kız vardır. Ebû'l-Hâris bu husûsu simyâ kuvvetiyle bir takım şeyler yaparak, Melik Tubbâ' ile Saba Melikinin kızının evlenmesini sağlamıştır. Buraya kadar hem *Gencîne-i Hikmet*'te hem de *Esrâr-ı Hikmet*'te hikâye neredeyse aynıdır.

Bundan sonra her iki eserde de Ebû'l-Hâris'in hikâyesi bırakılıp, Ebû Ali Sînâ'ya geçilmiştir. Burada Ebû Ali Sînâ'nın helvâ satan bir genç ile tanışması, bu genç ile yaşadığı hâdiseler, sonrasında bu hikâyeye Ebû'l-Hâris ve Mısır sultânının da dahil olması ve bu zâtlar arasında geçen vakalar beyân edilir. Eserlerin bu bölümdeki farklılıklarına bakılacak olursa, Dervîş Hasan Medhî'nin *Esrâr-ı Hikmet*'inde helvâ satan gence herhangi bir isim verilmemiş, kendisinden “civân-ı helvâ fûrûş” diye bahsedilmiştir. Seyyid Ziyaeddin'in *Gencîne-i Hikmet*'inde ise helvâcı gence “Ali” ismi verilmiştir. Bu hikâyedeki diğer önemli farka gelecek olursak, Dervîş Hasan'ın eserinde helvâcı genç hikâyesi şu şekilde sona ermiştir:

“...Şâhın kalbine Ebû'l-Hâris'in sözi te'sir idüb emr eyledi. Civân-ı biçâreyi artuk söyletmeyüb celladlar başını bedeninden cüda eylediler. Çün oğlanın işi bertaraf oldu...”⁴⁹

Gencîne-i Hikmet'te ise şu şekildedir:

“Bu kimse cümle fenne mâhir ve her işe kâdir bir âlim-i zü-fünûndur. Bu mertebeden sonra inâdın aslı yoktur. Hemân mal ü mülkden değül, başdan bile çıkacaksun. Çaresi kızı vermektir” didüklerinde ol cabbar-ı anîd ahir-i kâr 'inâda mecâl bulamayup kızı vermeğe ez-dil ü cân kâil oldu..... Anlar dahî Yakup rayihası berekâtiyle halâs oldılar ve düğün tedârikine meşgûl olub...” ...birkaç gündün sonra civân-ı helvâ fûrûşû, kızun pederi katına alub getirüb el öptürdiler...”⁵⁰.

Görüldüğü üzere helvâ satan genç hikâyesi *Esrâr-ı Hikmet*'te helvâcının ölümü ile sona ermiştir. *Gencîne-i Hikmet*'te ise helvâcı gencin sevdiği kızla evlenmesiyle hikâye tatlı sona kavuşturulmuştur. Bu hikâyede her iki eser arasındaki bir diğer fark ise, Ebû'l-Hâris'in birâderi Ebû Ali'yi kıskanmasıdır. Bunun sebebi ise, Ebû Ali Sînâ'nın ilimlerde birâderinden üstün olmasıdır. Bu husûs *Gencîne-i Hikmet*'te belirtilirken, *Esrâr-ı Hikmet*'te böyle bir durumdan bahsedilmemiştir.

Zikredilen eserlerde benzerlik gösteren bir başka husûs da İbn-i Sînâ'nın ölümü mevzusudur. Bu husûsun *Esrâr-ı Hikmet*'te anlatımı şöyledir:

“...birgün Ebû Ali'nin gönlüne ölüm korkusu düşdü. İlm-i hikmet ile bir dermân bulmak için yedi dâne şişe peydâ etdi. Yedi ma'denden ol şişelerin içinde her birine bir yağ doldurdu kinice ucza mürekkebe olmuş ve bir hamâm yapırdı yedi kubbeli. Bu şişeleri hikmet ile ol kubbenin içinde yedi göğün mukâbiline asdı. Her birininice yıllar terbiye etdi. Ve bu yağlar kemâlin buldı. İlm-i hikmet ile kendünün ölçegin bilüb Câlînos hekîmi yanına da'vet idüb, kendünün kalbini taşdan yapırdı. Ol hamâmın içine kodı. Ve birbir havz gibi bir dîbek yapırdı. Ebû Ali ayıtdı: “Ey benim oğlum senden bir ricâm vardır.” Câlînos hekîm aydar: “Buyurun?” Ebû Ali ayıtdı: “Ben falan günde ölürüm. İmdi ben öldüğüm gibi beni bu hamâm içine koy. Ve bu dîbek

⁴⁹ Medhî, *Dâstan-ı Ebû Ali*, vr. 93a.

⁵⁰ Seyyid Yahyâ, *Gencîne-i Hikmet*, vr. 89b, 90a. Ayrıca bkz. Şenocak, *İbn Sînâ Hikâyeleri*, s. 457-458.

içine koyub mûhkem dög. Ecza döver gibi tamam melhem gibi olayım. Andan sonra beni getir bir kazanın içine koy. Üzerime su doldur.” dedi. “Andan yedi gün ve yedi gece kaynat. Andan sonra benim suyum çekilir. Bir melhem gibi olsam gerek. Bu şişenin birisini üstüme dök. Bir hamır gibi olsam gerek. Beni bu kalıbın içine koy. Kırk gün durayım. Andan sonra yağın birin daha dök, kırk gün dahî durayım. Bir müncemid nesne olsam gerek. Andan sonra şişenin birisin dahî dök. Kırk gün durayım bu kere et gibi olsam gerek. Andan sonra dördüncü şişei dök. Kırk gün dahî durayım. Bu günde kemiklerim direyem. Beşinci şişei dök, kırk gün dahî durayım. Saçım ve sakalım ve cümle a’zâlarım ve vücûdum evvelki gibi olsa gerek, andan sonra altıncı şişei dök. Bilmeden cânım gelse gerek andan sonra yedinci şişei dök, bütün canım gelir. Artık kıyamete dek sağ olurum.” deyü böyle vasiyet eyledi. Câlînos hekîme ismarladı. Câlînos hekîm dahî n’ola dedi. Ol dedüğü gün geldi. Ebû Ali vefât eyledi. Câlînos hekîm Ebû Ali’yi vasiyyeti üzere ol hamâmın içine koyub, ol dîbekde tamam döğdü ve çıkardı. Yedi gün kaynatdı. Ol kalıbın içine koydı. Ve ol yâğın birisin dökdi. Kırk gün durdı. Ve birisin dahî dökdi. Yine kırk gün durdı, vakî hâl bir müncemid nesne oldu. Üçüncü yağı dökdi, kırk gün daha durdı. Dördüncü yağı dahî dökdi. Kırk gün daha durdı. Beşinci yağı dahî dökdi. Kırk gün daha durdı. Tamam, cümle a’zası ve saçı ve sakalı yerine geldi. Ve altıncı yağı dökdi, hemân can beline geldi “biriz biriz”⁵¹ dedi. Hemân Câlînos hekîm hayrete vardı. Ve dahî birbiru etdi. Câlînos hekîm gönlünden ayıtdı: “Eğer bu şişeyî dahî dökersem tamam hayat bulur, kalkar, ebedî olmaz ol sağ olduktan sonra benim adım da çıkmaz.” deyüb ol şişeyi daşa çaldı. Ve Ebû Ali’nn bir halvetin içinde ihfâya çekdi derler. Ve birbiru etde dahî iradetüllaha muhâlif olmağla getirürken ayağı sürçüb düşdi. Elinden şişe düşüb ufandı.”⁵²

Seyyid Ziyaeddin Yahyâ’nın eseri olan *Gencîne-i Hikmet*’te ise İbn-i Sînâ’nın ölümü şu şekilde anlatılmıştır:

“Ömr-i azîzi serhad-ı seb’inden (70) mütecâviz olduktan sonra bu kadar ilm-i hikmet sâhibi olup sa’irleri ber-hemzede-i mevt olmak katı güç geldi. “Elbette buna çare gerekdür,” deyup firavân takayyüd ü tettebbu’

⁵¹ Farsça’da “dök, dök” anlamına gelmektedir.

⁵² Medhî, *Dâstân-ı Ebû Ali*, vr. 131a-132b.

eyledi. Âhir buna karar virdi ki bu beyn-el Tâkeyn didükleri medresentün cidârına mülâhık bir hamâm ve bir kubbe-i âlî-revâk var idi ki nâmına Hamâm-ı Sizâr dinüp ol zamanda harâp idi. Anı tamir idüp kubbesinde ...”. “...Bağdâd’da mevlüd ve tali’i mesdüd ü bahtı Mahmûd âli-nijâd ve hoş nihâd bir köçeği var idi. İlm-i hikmet ve hey’et ve hendese ve kimyâ ve ihfâdan çok sene ser-kâre gelmiş idi. Nâmına Câmâs Hekim derlerdi. Câmâs’ı da’vet idüp bu kıssanın aslını ve faslını her nice olur ise ta’lîm eyledi ve tavsiye eyledi ki ben öldükde mevtümi şâyi’ etme ve dahî cesedümi şöyle eyle, böyle eyle deyüp gereği gibi ismarladı. Çünkü vakt irişüp Ebû Ali Sînâ vefât idüp hemân Câmâs ber-muktezâ-yı vasiyyet Ebû Ali Sînâ’nın mevtini setr idüp...”...hatırına bu geldi ki şimdi Ebû Ali Sînâ yine ke’l-evvel hayât bulup kalkdıktan sonra nâm ve kâm sahibidur. Dünya turdukça izzet-i tâm u şöhret-i temâmla âlemi tutar ve ilm-i hikmetde anun meretebesine varmak ihtimâli yokdur. ben dahî nâm u şân sahibi olam ki bana da rağbet ola. Ancak ol var iken bana kimse rağbet u izzet etmez. Hemân evla budur ki bu hâl üzere koyup gidem. Zirâ ol nevbeti savdı, şimdi növbet bizimdur. Bu cihân-ı fânîde birkaç gün növbetümüz sürelim. Her ne mikdâr ise bir biz görelim, deyüp şişe-i sâbıkayı taşa çalup ve ol kubbe-i ihfâya çeküp Ebû Ali Sînâ’yı bu hâl ile terk edüp gitti.”⁵³

Yukarıda zikredilenlerden anlaşıldığı kadarıyla her iki eserde de İbn-i Sînâ’nın ölümü hâdisesi ana hatlarıyla aynı şekilde nakledilmiştir. Bununla birlikte Dervîş Hasan, Ebû Ali’nin öğrencisinin adını Câlînos, Seyyid Yahyâ ise Câmâs olarak vermiştir.

Verilen misallerden anlaşılacağı üzere hem Dervîş Hasan’ın *Esrâr-ı Hikmet*’inde hem de Seyyid Ziyaeddin Yahyâ’nın *Gencîne-i Hikmet* adlı eserinde İbn-i Sînâ ile ilgili dercedilen hâdiseler benzerlik göstermektedir. Bu benzerliklerden çıkan sonuç ise, Seyyid Yahyâ’nın eserini te’lîf ederken Dervîş Hasan’ın *Esrâr-ı Hikmet* adlı eserinden yararlanmış olmasıdır.

⁵³ Seyyid Yahyâ, *Gencîne-i Hikmet*, vr. 128b, 130a. Ayrıca bkz. Şenocak, İbn Sînâ Hikâyeleri, s. 516-518.

II. BÖLÜM

2.İBN-İ SÎNÂ

2.1.Hayati

İslam âleminde İbn-i Sînâ künyesiyle meşhûr olmuş olup, bilim ve felsefe alanlarındaki önemli mevkiini anlatmak gâyesiyle Ortaçağ âlim ve müverrihlerince kendisine addedilen “eş-şeyhü’r-reis” unvânı ile de bilinmektedir. Batı dünyasında genellikle “Avicenna” nâmıyla tanınmaktadır⁵⁴. Türk-İslam bilim tarihinin en seçkin zâtlarından biri olan İbn-i Sînâ’nın hayatı ile ilgili bilgilerin doğruluğu kesindir. Çünkü İbn-i Sînâ hayatını öğrencisi Cüzcânî’ye anlatmıştır⁵⁵. Tam ismi Hüseyin b. Abdullah b. Hüseyin bin Ali Sînâ el-Belhî olan İbn-i Sînâ, hicri 370 yılı Safer, Miladi 980 yılı Ağustos ayında günümüzde Özbekistan sınırları içerisinde yer alan Buhara şehrindeki Khormisen kasabasının Afşan nâhiyesinde dünyaya gelmiştir⁵⁶. İbn-i Sînâ’nın doğum tarihi, bizim çalışmamızın da konusu olan Dervîş Hasan Medhî’nin “*Esrâr-ı Hikmet*” adlı eserinde ise şu şekilde belirtilmiştir: “...iki cihân fahrî hazret-i server-i kâinât ve mefhar-i mevcûdât, Hazret-i Muhammed Mustafa sallallâhu tealâ aleyhi ve sâhibihi ve sellim hazretlerinin hicret-i şeriflerinin üçyüz seksen üç yılından sonra Sultân Mahmûd-ı Gaznevî’nin zaman-ı saltanatlarında cihâna geldi⁵⁷.”

Abdullah b. Sînâ ismini taşıyan babası aslen Belh şehrendir. Maveraünnehir bölgesine egemen olan Samanoğullarından II. Nuh b. Mansûr döneminde Buhara’ya gelmiş, liyâkatli bir kimse olduğu için hükümdâr ve vezîrlерinin teveccühlerine mazhar olmuş; öncelikle Buhara’da bir memuriyete atanmıştır. Daha sonra terfi ederek maliye memurluğu ile Buhara bağlantılarından Khormisen’de görevlendirilmiştir. Babası Abdullah burada Yıldız adlı bir kızla evlenmiştir. Doğunun büyük bilgini İbn-i Sînâ ile kardeşi Ebû’l-Hâris bu evliliğin ürünüdür⁵⁸.

İbn-i Sînâ çok küçük yaşlarda dinî ve pozitif ilimlere merak salmış ve bu ilimleri öğrenmek için birtakım hocalardan (Abdullah Natlî, Ebû Nasr Hasan b. Nûh el-Kumrî, Fârâbî) ders almıştır. Ancak biz aşağıda İbn-i Sînâ’nın eğitimi konusunu

⁵⁴ Ömer Mâhir Alper, “İbn Sînâ” *İA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. xx, İstanbul 1999, s.319.

⁵⁵ Ömer Özden, “İbni Sînâ Hayatı ve Felsefesi, (Ed). Hasan Celâl Güzel, Kemâl Çiçek, Salim Koca, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay. Ankara 2002, s. 1013-1014.

⁵⁶ Yeni Rehber Ansiklopedisi, *İbni Sînâ*, İhlâs Yayıncılık, C.9, İstanbul 1993, s.293.

⁵⁷ Dervîş Hasan Medhî, *Esrâr-ı Hikmet*, Ankara Milli Kütüphâne, Milli Kütüphâne Yazmalar Koleksiyonu, Yz A 8125, vr. 7a.

⁵⁸ M. Şemsettin Günaltay, “*İbn-i Sînâ Milliyeti, Hayatı, Kültürü*” Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sînâ Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler, TTK Basımevi, Ankara 2009, s.3-4.

ayrı bir başlık altında ele alacağımızdan bu husûsa burada kısaca değinmekle yetindik. Ortaçağ tıbbının önde gelen temsilcilerinden biri olan İbn-i Sînâ henüz onsekiz yaşında iken Samanî hükümdarı Nûh b. Mansûr'u tedavi ederek sarây hekîmliğine getirilmiştir⁵⁹. Bu vazifeyi ifa ederken zengin sarây kütüphanesinde girmiş, birçok eseri inceleme imkânına kavuşmuştur. Nûh b. Mansûr'dan sonra Samanî tahtına geçen Mansûr b. Nûh ve İsmail b. Nûh el-Muntasır zamanlarında da sarâydaki görevini sürdürdüğü görülen çok yönlü bilginin, bu devirdeki faaliyetleri hakkında kaynaklarda fazla bir bilgi görülmemektedir.

İbn-i Sînâ'nın hayatında babasının ölümünün (393/1003) ardından siyasî münasebetler ağırlık kazanmıştır. Bunun sebebi tam olarak bilinmemekle birlikte büyük olasılıkla Samanî Devleti'nin içinde bulunduğu buhranın bunda önemli bir etkisi olmuştur. Çünkü devlet bu dönemde büyük sarsıntılar geçirmiş, nihâyetinde 396(1005) yılında yıkılmıştır. Bununla birlikte İbn-i Sînâ, Buhara şehrini terk etmek zorunda kalmış ve kendisine uygun bir yer bulabilmek gâyesiyle çeşitli ülkelere seyahat etmiştir⁶⁰.

İbn-i Sînâ evvela Harezm bölgesindeki Gürgenç'e gitmiştir. Gittiği her bölgede kendisine büyük saygı gösterilen ünlü bilgin, burada Birûnî, Ebû Sehl el-Mesihî, İbnü'l-Hammâr ve İbnü'l-Irak gibi âlimlerle tanışmış ve onlarla çeşitli husûslarda münâzaralara dahî girişmiştir. Bazı kaynaklarda zikredilen İbn-i Sînâ ile Birûnî arasında fizik ve astronomiye dâir tartışmalar da burada gerçekleşmiştir.

Gürgenç'te bulunduğu esnâda diğer âlimlerle birlikte önemli ilmî çalışmalar yaparken Gazneli hükümdârı Mahmud kendilerini da'vet etmiştir. Diğer âlimler da'veti kabul ettilerse de İbn-i Sînâ ve Ebû Sehl el-Mesihî bu da'vete icâbet etmemişlerdir. Bunun neticesinde Sultân Mahmud'un kendilerini yakalatmak için adam gönderdiklerini öğrenmişler ve Gürgenç'ten ayrılmak zorunda kalmışlardır⁶¹.

Bundan sonra İbn-i Sînâ Nesâ, Bâverd, Tûs ve Câcerm'e⁶² gitmiş, ardından Ziyârî Devleti hükümdarı Kâbûs b. Veşmgir ile buluşmak amacıyla Cürcan'a gitmeye karar vermiştir. Ancak Emir Kâbûs'un ölmesi sebebiyle Dihistân'a

⁵⁹ Burhan Köroğlu, "Doğu İslam Filozofları", *İslami Düşünce Sistemi*, Ed. Mehmed Bayrakdar, Anadolu Üniversitesi Anadolu Yayını, Eskişehir, 2010, s.95.

⁶⁰ Alper, "İbni Sînâ", *İA*, s.320.

⁶¹ Köroğlu, "Doğu İslam Filozofları" s.95.

⁶² İran'ın kuzeydoğusunda bir şehirdir. Horasan eyaletindedir: Nişâbur, Cüveyn ve Cürcân arasındadır. Bkz. Rıza Kurtuluş, *Câcerm, İA*, VI, İstanbul 1999, s.542.

geçmiştir. Dihistân'da iken 403(1012) senesinde ağır bir rahatsızlığa yakalanan İbn-i Sînâ Cürcan'a dönmek zorunda kalmıştır. Bu bölgeye döndükten sonra ileride can yoldaşı olacak olan ve biyografisini⁶³ de kaleme almış olan talebesi Ebû Ubeyd el-Cüzcânî ile tanışmıştır. Bir şiirindeki ifâdelerinden gittiği yerlerde kendisine beklediği ölçüde değer verilmediği ve bu yüzden yedi yıl değişik yerlere gitmek zorunda kaldığı anlaşılan İbn-i Sînâ, Cürcan'da oldukça rahat bir ortam bulmuştur. Bununla birlikte bölgede ilme olan alâkası ile tanınan Ebû Muhammed eş-Şirâzî ile karşılaşmış, Şirâzî ona bir ev satın almış ve bazı imkânlar sağlamıştır. Bu güzel ortamda İbn-i Sînâ, bir yandan eserlerini yazmış diğer yandan da ilmî ve felsefî konularda ders vermiştir⁶⁴.

İki yıl Cürcan'da kaldıktan sonra Rey, Kazvîn ve Hemedân'da Büveyhî emirlerinden Mecdü'd-devle ve Şemsü'd-devle'nin sarâyında ağırlandı. Burada sarây mensuplarını ve özellikle Şemsü'd-devle'yi sağlığına kavuşturmuş olması onu Şeref-ül-Mülk ünvânı ile vezîrlük makâmına ulaşmasını sağlamıştır⁶⁵. Ancak ordu içerisinde çıkan huzûrsuzlukların sonrasında isyan çıkmış, isyancılar Şemsü'd-devle'den İbn-i Sînâ'nın azlini, hatta öldürülmesini istemişlerdir. Fakat onu çok seven hükümdar, askerleri yatıştırmayı başarmış ise de İbn-i Sînâ bir süre ortalıkta görünmemek zorunda kalmıştır⁶⁶.

Bundan sonra Emir Şemsü'd-devle'nin hastalığı tekrar nüksetmiş ve İbn-i Sînâ'nın çağrılmasını istemiştir. O da emre itâ'at ederek Şemsü'd-devle'nin tedâvisi ile meşgûl olmuş, bu şekilde emîri tekrar tedâvi ettikten sonra isyancılar nezdinde eski itibârını geri kazanmıştır. Bu noktada dikkat çeken husûs, İbn-i Sînâ'nın âlim, ilim adamı ve eşsiz bir hekîm olduğu için toplumun her kesiminden saygı ve itibâr görmüş olmasıdır⁶⁷.

1021 yılında Emîr Şemsü'd-devle ölmüş, yerine oğlu Sâmû'd-devle geçmiştir. İbn-i Sînâ yeni emîrin hizmetinde kalmak istememiştir. Zirâ emîr küçük

---

⁶³ Birçok kaynakta belirtilmiş olup, Ebû Ubeyd el-Cüzcânî'ye ait olduğu bildirilen biyografi aslında İbn-i Sînâ'nın Kitâbü's-Şifa adlı eserinin mukaddimesinde yer alan ve İbn-i Sînâ'ya ait olan otobiyografidir. İbn-i Sînâ'nın ölümünün ardından mezkûr eseri tamamlayıp, ünlü bilgin hakkında bilgiler veren kişi ise Ebû Ubeyd el-Cüzcânî'dir.

⁶⁴ Alper, "İbni Sînâ", *İA*, s. 320.

⁶⁵ Yeni Rehber Ansiklopedisi, s.294.

⁶⁶ "İbni Sînâ", İbni Sînâ Anma ve Tanıtma Toplantıları 1987-1988, Ankara İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Kültür ve Sanat Şubesi Yayınları, Ankara 1988, s.23.

⁶⁷ Celal Arabacıoğlu, *Çok Yönlü Bilgin, Filozof, Hekîm; İbni Sînâ*, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi yay, Adana 1983, s.17-18.

yaşta olduğu için yönetim Tacü'l-mülk'ün elinde kalmıştı. İbn-i Sînâ gizlice Isfahan emîri Alâü'd-devle'ye mektup yazarak onların hizmetinde çalışmayı önermiştir. Ancak bu mektuplar Tacü'l-mülk'ün eline geçmiş, İbn-i Sînâ ihânetle suçlanmış ve zincire vurularak Hamedan yakınlarındaki Farican Kalesi'ne hapsedilmiştir (414/1023)⁶⁸. Kalede dört ay kalmış olan ünlü bilgin, Isfahân emîri Alaü'd-devle'nin Hamedan'a bir sefer düzenleyip şehri zaptetmesinin ardından serbest bırakılmıştır⁶⁹.

İbn-i Sînâ büyük ihtimalle bundan sonra, 1024 yılında Hamedan'dan gizlice ayrılmıştır. Beş kişiden müteşekkil bir heyet ile buradan ayrılan ünlü hekîmin hayat hikâyesinin sonrasını öğrencisi Cüzcânî şöyle beyân etmiştir:

“İbn-i Sînâ'ya Isfahân'a gitmek(göçetmek) düşüyordu. Bunun için İbn-i Sînâ, beraberinde kardeşi, iki köle ve ben bulduğumuz hâlde, tanınmamak için sûfi(dervîş) kıyâfetine bürünerek yola çıktık. Yolda birtakım güçlüklerle karşılaştık. Sonra Isfahân yakınlarındaki Taberân'a güçlükle ulaştık. İbn-i Sînâ'nın arkadaşları ve Kâkûyîler hükümdârı Alâü'd-devle'nin yakınları ve hâs adamları bizi karşıladılar. İbn-i Sînâ Alâü'd-devle'nin meclisinde kendi şânına yaraşır bir izzet ve ikrâm gördü. Alâü'd-devle'nin emriyle Cuma geceleri sarâyda muhtelif ilim dallarındaki bilginler, kendi aralarında mübâhasede bulunacaklardı. İbn-i Sînâ da bunlardan biriydi. Münâzara ve mübâhase başlamıştı. İbn-i Sînâ bunların hepsine gâlip geldi. Bunların hiçbiri İbn-i Sînâ'ya güç yetiremedi, onun karşısında bir varlık gösteremediler.”⁷⁰.

Gerçekten de İbn-i Sînâ Kakûveyhoğulları hükümdârı Alaüddeve'nin sarâyında çok iyi karşılanmış ve büyük saygı görmüştür. Bununla birlikte büyük bilgin, sağlığını kaybetmeye başlamış, bir taraftan o dönem çok sık görülen kulunç hastalığı kendisine musallat olmuş, diğer taraftan da baş ağrıları ortaya çıkmıştır. Baş ağrısını dindirebilmek için kafasını karla örtüp ve ağrıyı bir süre dindirebilmeyi başarmış olmasına rağmen, bu durum daha sonra tekrar nüksetmiştir. Ardından sara

⁶⁸ Mehmed N. Bolay, *İbni Sînâ*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1998, s.14

⁶⁹ Alper, “İbni Sînâ”, *İA*, s.321.

⁷⁰ Arabacıoğlu, “İbni Sînâ”, s.23.

nöbetleri başlamıştır⁷¹. İbn-i Sînâ, bünyesinin kuvvetine güvenip bu hastalıklara dayanmaya çalışmıştır. Alâü'd-devle'nin bir seferine iştirâk ettiği sırada kulunç hastalığı bütün şiddetiyle baş göstermiş, ünlü hekîm çok zor durumda kalmıştır. Öylece hasta hâliyle Isfahan'a getirilmiştir. Burada kendi kendini tedâvi etmeye çalışmıştır. Tedâvinin ardından yürüyecek duruma gelmiş ve Alâü'd-devle'nin meclisinde bulunmuştur. Ancak İbn-i Sînâ hastalığına rağmen tedbirli davranmamış, bu da hastalıktan tam olarak kurtulmasını engellemiştir.

Bu dönemde Alaüddevle Hemedan'a doğru hareket etmiş, İbn-i Sînâ'da onunla birlikte yola çıkmıştır. Yolda Hemedan'a yaklaştıkları esnada hastalığı tekrar nüksetmiştir. Artık kuvvetinin bittiğini ve hastalığı yenemeyeceğini anlayan İbn-i Sînâ, kendisini tedavi etmeye devam etmek istemişse de muvaffak olamamış, günlerce yatağında kaldıktan sonra 57 yedi yaşında iken 1037 tarihinde vefât etmiştir⁷².

İbn-i Sînâ'nın kabri, halk tarafından "Baba Ali Sînâ" nâmı ile anılmaktadır. Tuğladan yapılan bu türbe yıkılınca, yerine 1877'de yeni bir türbe yaptırılmıştır. Bu türbe de zamanla zarar görünce 1947-1951 yılları arasında İran Anıtlar Yüksek Kurulu'nun restore etmesiyle bugün mevcut olan kabir tamamlanmıştır. İki katlı olan kabrin giriş katında biri kütüphâne, diğeri konferans salonu olarak iki salon, zemin katta ise İbn-i Sînâ'nın kabri yer almaktadır⁷³.

İbn-i Sînâ'nın hayatı ile ilgili bu kısma kadar verilen bilgilerde Cumhuriyet döneminden sonraki çalışmalardan istifâde edilmiştir. Bu kısımda ise, h.1299, m. 1881-2 yıllarında Ebû'z-Ziya Tefvik tarafından kaleme alınmış olan "*İbn-i Sînâ*" adlı eseri buraya eklemeyi uygun bulduk.

---

⁷¹ Şaban Kuzgun, "İbni Sînâ'nın Hayatı ve Milliyeti", İbni Sînâ Anma ve Tanıtma Toplantıları 1984-1985-1986, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yay. Ankara 1987, s. 24-25.

⁷² Arabacıoğlu, *İbni Sînâ*, s.31-32.

⁷³ Ebru Şenocak, *İbn Sînâ Hikâyeleri Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*, (Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2005, s.3.

2.2. 1881 Basımı Ebû'z-ziyâ Tevfik'in *İbn-i Sînâ* Adlı Eserinin Transkribi

[S.1] Şeyhü'r-reîs-i hükemâ-yı İslam Ebû Ali b. Hüseyin b. Abdullah b. Hasan b. Ali b. Sînâ hicretin 370.[980/Ağustos-Eylül] senesi Safer'inde Buhara mezâfâtından el-yevm harâb olan Hartemiş nâm şehirde gehvâre-i zîb-i âlem-i vücûd olmuştur.

Pederi Hüseyin b. Abdullah belde-i mezbûrede âmil ya'nî müdür olduğundan İbn-i Sînâ'nın ta'lîm ve terbiyesine i'tinâ ve himmet eyleyecek mu'allim tedârik etmiş ise de müşârun ileyhin vâlidesi Sitâre Hartemiş beldesinin müceddid ve asâletle ma'ruf bir dûdmânından ve hadd-i zâtında kilim ve edep, terbiye ve ma'rifetce memleketin en güzîde nesvânından olmağla, oğlunun fitratında meknûz olan cevher-i zekâ ve fetânetin kıymet-nümâ-yı bâzâr-ı kemâl olmaklığına medâr olacak surette terbiyesine [S.2] daha zevcinin tedarük eylediği mu'allimden evvel bezl-i cehd ile beş yaşında iken sekiz-on yaşındaki çocuklar derecesinde mebâdî-i ulûmu ta'lîm eylemiş ve pederinin tedârik ettiği mu'allim, çocuğu karşusuna alub da eşkâl-i hurûf ve hutûtu irâ'a ve ta'lîme başladıkda İbn-i Sînâ bir gurûr-ı ma'sûmâne ile: "*Ben bunları zâten bilirim ve yazdım. Sen bana bilmediklerimi öğret.*" demesiyle mu'allim, çocuğun bu sözüne te'accüb etmekle bildiği şeylerin neden ibâret olduğunu kendisinden su'âl ile verdiği cevâb üzerine bu zekâvet-i mücessemeye, daha alfâbe demeyi bilmeyen bir tıfl hakkında lâyük görüldüğü yolda değil, isti'dâd-ı fitriye ile mütenâsib bir sûrette tefhîm-i ulûm ve fenne mübâderet icâb eylediğini iz'ân ile İbn-i Sînâ'ya lâzım gelen ulûmı muhâvere ve mubâhese tarîkıyla ta'lîm ve tadrîs etmiştir.

İbn-i Sînâ on yaşına kadar ulûm-ı edebîyye ve bâ-husûs fen-i hesâbât da mûcib-i hayret [S.3] mertebelerde rûsûh peydâ etmiş, yani muktesebâtı mu'alliminin haiz olduğu, kudret-i ilmiye derecesini bulmuş olmasından, mu'allimi tebdîl etmek lüzûmı ta'ayyun eylemiş idi. Bu esnâda ise pederi Hartemiş'teki me'mûriyetinden infisâl ile Buhara'ya hicret eylediğinden o asırda ulûm-ı hekîmîyede nâdirü'l-emsâl Abdullah Bâbilî'den ulûm-ı âliyyeyi tadrîs maksadıyla hekîm-i müşârun ileyhi hânesinde misafir ederek, İbn-i Sînâ'yı rahle-i tedârisine takdîm etmiştir.

Hekîm Bâbilî ba'zı su'âl ve cevâb ile İbn-i Sînâ'nın derece-i ta'lîm ve bezâ'asını imtihân eyledikten sonra [*İsagucı*]'yı ta'lîme ibtidâr ve cinsin beyân etmecliğini talep eyledikde İbn-i Sînâ yüksek derecelerde hekîmâne mübâhase ve ol kadar âlimâne mu'âhaze eylemişdir ki, Abdullah Bâbilî şikk-ı şikkaya olamayacak sûretde buht içinde kalmış ve meydâna koyduğu meselenin kâfesine mu'alliminden a'lâ muttali' olduğunu isbât etmesiyle hekîmin bir kat daha hayretine sebep [S.4] olmuştur. Hattâ İbn-i Sînâ ileri yaşta nedîm-i hâssı meşhûr olan Ebû Ubeyd el-Cüzânî'ye 'unfuvân-ı tufûliyetteki ahvâlini hikâye eylediği sırada "*Ben mantığın zevâhirine muttali' olmuş idim, mu'allim henüz dekâyıkından gâfil idi.*" dediği vefayâtda mestûrdur.

Müşârun ileyh bu vecihle Hekîm Bâbilî'den hekîmîyyât tadrîs eylediği halka-i tadrîsine dahil olarak fıkıh ta'lîm eder. Ve orada sitâre-i irfânı sâir talebenin idrâkına nisbetle şems-i tâbân gibi halka-i tadrîsi tedbîr eyler idi.

İbn-i Sînâ on iki on üç yaşlarında, ya'nî zekâvet-i hârikulâdesi müktesebâtına ve müktesabâtı tevsi'-i idrâkâtine hizmet ide, ide ki Abdullah Bâbilî Buhara'dan Gürgenç'e azîmet etmiş ve hakikat-i hâlde şakirdinin ân be-ân efzâyîş bulan ilim ve irfânından [S.5] dolayı mukarrer bildiği hicâlete⁷⁴ dûçâr olmamak için Buhara'yı terk eylemişdir. Bundan sonra ise İbn-i Sînâ kendi kendine ulûm-ı tıbbîye ve ilâhiye mütâla'asıyla iştigâl ve son olarak fen-i tıbbî merâk ederek mevcûd olan müdânâtın ekserîsini kemâliyle nazâr-ı tedkîkden imrâr ile mesâilini hıfz ve ikta' etdiği gibi o asırda Sînâ kendisinden ekber, tebâbetde hazâkatla eşher olan birçok zevâta hârikulâde olarak tıbbın mesâil-i âmizasını ta'lîm ve tefhîme mübâderet eylemişdir.

Tecârib ve tedkîkât-ı dakîkası semeresi olmak üzere fen-i tıbbî o zamanca hâiz olduğu mertebeden birkaç kat terfi' ve umûr-ı tedâvi ve ta'yîn-i umûr-ı azad bir hayli keşfiyât ve te'sir-i edviye-i mu'âlecâtda birçok ilâvâta muvaffak olmuştur. Hâlbuki kendisi ekser ulûm-ı esasîyede bu derecelerde hâiz-i nisâb-ı kemâl olub da fenlerinde asırlarının ferîdi geçinen zevât, yine fenlerindeki noksan kerhen teslim ve zehâblarını [S.6] tashîh etdirmeğe hıdmet eylediği vakit henüz onaltı yaşını tecâvüz etmemiş idi.

⁷⁴ Farsça bir kelime olup, "utanma" manasındadır.

Eserleriyle istishad olunur müverrihlerden mervidir ki: “*kendisi ekser-i mesâil-i müşkileyi hall için mücâhedede ifrât ederek, gözlerimden uyku yana yana akıncaya kadar mütâla’a ederdim. O derecede ki kitâb elimde iken baygın düşüb kalırdım. Lâkin zihnim yine o ‘ukdeden hâlî kalmadığından hâlet-i bîdârîde hâlline muvaffak olamadığım mesâil-i muazzelenin mâhiyet-i hakikîyeleri âlem-i menâmda tecessüm ederek pîş-i nazarımda isbât-ı vücûd ederler idi.*” der imiş.

İbn-i Sînâ tabiiyyât ve riyaziyâtdâ ihrâz-ı kemâl etdikden sonra “*Kitâb Mâ ba’dü’t-Tabî’a*” nâmıyla meşhûr olan te’lifî mütâla’a ile tekâmül etmiş ise de hiçbir şey istifâde edememiş ve binâenaleyh tamam kırk defa tekrar tekrar ve fevku’l-had dikkat ve itinâ ile mütâla’a eylediği hâlde mebâhisinden fakat bir mesele [S.7] dahî istinbât edememesiyle “*artık bu kitâbı anlamağa yol yokdur.*” diyerek bir daha tekrârından sarf-ı nazar etmiştir.

Hakîkaten İbn-i Sînâ gibi birçok atâyâ-yı fitrata mazhar olmuş bir akl-ı mücessimin bir kitâbdan kırk defâ değil, bir defâda dahî istinbât-ı maksûd idemez ise me’yûs olmaklığı tabîidir.

Aradan bir zaman mürûrundan sonra birgün Buhara’da sahaf çarşısında otururken dellâlin biri kendisine bir kitâb arz ider. İbn-i Sînâ kitâbı alub açtığında bâlâsındaki “*Kitâb-ı Mâ-ba’dü’t-Tabî’a*” ünvânına gözü ilişir ilişmez: “Ben bu kitâbdan istifâde idemem. Ehlini bul da ana sat!” diye kitâbı dellâla red ider. Dellâl ise “Lütf edin. Bu bir nefis cildir, sahibide bîçare bir adamdır ki bunu satarak akçesiyle birkaç gün ailesini iâşe eyleyecektir. Sen ana beş dirheme satayım. Görüyorsunuz ki kâğıdı bahasına viriyor.” dediğinde İbn-i Sînâ mücerred [S.8] sahibinin zarûretini def’ etmek garâzıyla dellâlin istediği bahânın birkaç mislini itâ ile kitâbı alub hânesine gelir.

Kim bilir şu *Mâ-ba’dü’t-Tabî’a* kitâbının mesâil-i mündericesini istifhâm edememek İbn-i Sînâ’yı ne derecelerde tahrîs etmiş olmalıdır ki, belki bu defâ bir tarîk-i tefehhüm keşf iderim mütâla’asıyla kitâbı bir daha açar. Birkaç satır okuduktan sonra mu’allim-i evvel ünvânına şöhret-şi’âr olan hekîm-i Türkî (Farabi)’nin *Kitâb-ı Mâ-ba’dü’t-Tabî’a*’nın iğrâz-ı mübhemesini tavzîhen te’lif eylediği kitâb olduğuna vâkıf olunca ulûm-ı gaybiyeye muttali’ olmuşcasına bir meserretle her işini terk ederek, vaktini yalnız anı mütâla’aya hasr eylemiştir. Binâenaleyh bu sayede *Kitâb-ı Mâ-ba’dü’t-Tabî’a* gavzamını tefehhüme muvaffak

olmağla bu bâbda şükrâne-i itla' olmak üzere muhtâcîne birçok sadakât îsâr ve dellâl vasıtasıyla bâyi'-i kitâbı buldurarak ihsânatıyla nâil-i bisyâr eyler.

[S.9] Müşârun ileyhin bu vecihle her gördüğünü merak ide ide her fende mahâret ve kemâl peydâ eylediğini ve husûsan tâbabetde o asrın en hâzık tabiblerine ders vermek iktidârını haîz bulunduğunu şayi' olduğu bir zamanda idi ki, Buhara Şâhı Nuh b. Mansûr arkü'l-nisadiye mübtelâ olmuş idi ve müdâvâtına memûr olan ettibbâ tedâvîden âciz kalmaları üzerine, bir meşveret-i tıbbiye icrâsı çün müşârun ileyhi da'vet etdiklerinde şâhın 'illetini keşf ve etdikleri mü'âlecâtdaki hatâlarını ifâde ile umûr-ı tedâviyi başlı başına der-uhde ederek birkaç gün içinde 'illetin tehvînine ve bir ay mürûrunda tamamen mahvına muvaffak olmuşdur.

Nuh b. Mansûr 'illetinden rehâ-yâb olduğuna teşekküren hekîme birçok ikrâm eylediği gibi, o asırda selâtin-i islâmın mâlik odlukları hazânetü'l-kitâbın – nûsah-ı nefise ve nadîre cihetiyle – hemân cümlesinden zengin olan kütübhânesini hekîm-i [S.10] müşârun ileyhin istifâdesine terk etmişdir ki, İbn-i Sînâ'yı tabakât-ı ulûmun kâfesinde kâmil bir üstâd ve binâenaleyh rûh-ı baliş-iştihâre is'âd etmeği bu kütübhânenin pek büyük dahli olmuşdur. Hattâ müşârun ileyhin fazl ve ma'rifetine ve hazâkat ve şöhretine düşmân olan bazı tuhî-mâyelerin müşârun ileyhe hıyânet-i atîyeyi isnâdlarına da bu kütübhâne sebep vermişdir. İbn-i Sînâ leyl ve nehâr kütübhâneye müdâvemetle bir sene zarfında hâricde görmek ihtimâli olduğu müdâvemeti ve fûnûnun şehâdetnâmesini darü'l-fûnûn hükmünde olan o kütübhânedan aldığı, ya'nî tamâm on sekiz yaşında iken ikmâl-i fûnûn ederek (tabir-i ma'rûf hükmünce) muntehî olduğu cihetle artık tahsîl ihtiyâcından müstağnî olmuş ve bu istiğnâsına ise – çünkü zamânında kendi fevkinde bir âlim daha bulunmamasından- kendi vicdânının itmînân ve şehâdetiyle hükm eylemişdir.

Bu aralıkda idi ki, ya bed-hâhlarının sui [S.11] zannıyla ve yâhud kazaen kütübhâne-i mezkûrun muhterik olmakla üzerine bu hâdiseyi İbn-i Sînâ'ya isnâd ve isnâdlarını ise güyâ *müşârun ileyh orada hıfz ve ittikân eylediği fûnûn-ı şetiyye sâyesinde te'lîf eyleyeceği kitâbları neşreylediği zaman esâsını o kütübhânedan almış olduğuna kimsenin vâkıf olmaması maksadıyla öyle bir hazîne-i nefâyisi ihrâk-ı bi'n-nâr etmeği irtikâb eylemişdir.* Kavliyle isbât eylemek istediler. Fakat Nuh b. Mânsûr böyle bir ihânet-i denîyeyi İbn-i Sînâ gibi fezâil-i fevkalâde gibi muttasıf bir hekîmin

kabul etmeyeceğini pek iyi bilmesinden, hekîm-i müşârun ileyh hakkında bu iftirâya cür'et-yâb olanlara lâyük oldukları sûrette mücâzât eylemiştir.

Müşârun ileyh tahsîlden müstağnî oldukdan sonra te'lifât ile iştigâl ederek ibtidâ, ulemâdan Ebû'l-Hasan el-'Arûzî'nin teşvîkiyle riyâziyâtdan ma'ida kâfe-i ulûmu havî olan Mecmû'a ismindeki kitâbını vifâka ve tefsîrde asrının şeyh ve imâmı olan Ebûbekir [S.12] el-Barkî el-Harizmî ulûm-ı hekîmiyyeden bir eser meydâna koymaklığını tavsiye etmekle *Kitâbü'l-hâsıl ve'l-Mahsûl* ile *Kitâbü'l-Ber ve'l-Etm*'i nasb eylemiştir.

Bu sırada ise pederi vefât etmesiyle vâlidesinin arzûsuna ittiba'en Buhara'dan erbâb-ı ma'ârif ve kemâle muhabbet-i fevkalâde ile meşhûr ve konağı her taraftan akub gelmekte bulunan ashab-ı fazl ve irfâna yegâne darü'l-huzûr olan vezîr Ebû'l-Hasan Sehlî, İbn-i Sînâ'yı tavkirât-ı fâika ile kabûl iderek birkaç günleristirâhat ettirdikten sonra zi fıkıhda olduğu hâlde Emir Ali b. Me'mûn'e takdîm etmiştir. Gürgeç'de kâh emirin ve kâh vezîrin sarây ve konaklarında bir müddet lâyük olduğu ihtirâm ve ikrâm ile imrâr-ı eyyâm eyledikten sonra seyâhat hevesine düşerek, bir zamanda bu yolda evkât-güzâr olmağa 'azm eyledi. Gürgeç'den müfâratında evvela Nesa'ya ve Nesa'dan Baverd oradan Tûs'a vezîr [S.13] sonra Şekkan ve Semengân ve oradan dahî Horasan'ın mûntehâ-yı hudûdu olan Câcerm ve Câcerm'den Cürcân'a ve Dihistân'a seyr ü sefer iderek fakat Dihistân'a müvâsalâtında şiddetle bir hummâya tutulmasıyla biraz vakit esir-i feraş oldukdan sonra tekrar Cürcân'a a'zîmet eyledi. İbn-i Sînâ Cürcân'a bu seferki müvâsalâtında ulûm-ı hekîmiyye mürûclarından Ebû Mehmed Şirâzî kendi konağı civârında mahsusen bir hâne tehîye ve tanzîm ettirerek hekîmi ikâme etmiş ve taleb-i ulûm olan zevâta orada tedrîs-i fûnûn etmesini tavsiye eylemiştir. İbn-i Sînâ, Cürcân'da ikâmet eylediği müddetde *Muhtasar-ı Evsât*'ı şerh ve *Bidâyet-i Kanûn*'ı ve *Muhtasaru'l-Mecsûti* ile mesaîl-i şet'adan bir hayli resail te'lîf ve Ebû Muhammed Şirâzî nâmına olarak *Kitâbü'l-Mebda'* ve *'l-Mi'âd* ile *Kitâbü'l-Ersâd*'ı tasnîf etmiştir.

Müşârun ileyh yirmi üç yaşında olduğu hâlde [S.14] Cürcân'dan Rey şehrine 'azîmetle Mecdü'd-devle'nin vâlidesine tereddüd ve intisâb peydâ eylemiştir.

İnsan ne kadar fazl ve zü-fûnûn olursa olsun, eğer ihrâr-ı şöhret ve şeref sevdâsından ise mutlaka talîn-i müsaedâtına ve rüzgârın tehîye-i esbâbdaki lütfüne muhtâcdır. Vakı'a İbn-i Sînâ gibi bir hekîm için şeref ve haysiyet-i arizîyyenin hiç

kadri olmamak lâzım gelirse de beşeriyetin avârızından olan arzû-i şân ve hırs-ı ikbâle şebâbın hevesâtı dahî inzîmâm etmesiyle ilm-i fazl cihetleriyle mu'âsırlarının fevkinde olan İbn-i Sînâ rütbe dahî anlara takdîm sevdâsına düşmüş idi. Binâenaleyh bu maksadının husûlüne ve kaîde-i âtiye yardım eyledi. Şöyle ki: Rey şehrine geldiği gündün beri 'illet-i sevdâ ile mübtelâ olan Mecdü'd-devle'nin müdâvâsından zamanın etibbâsı nihâyet âciz kalmalarıyla hastayı hâline terk etmişler idi. İbn-i Sînâ ise vürûdundan beri etibbânın müşârun ileyhi tedâviden kefi yed etmelerine [S.15] müterâkib olmasından vâkı'âyı haber alır almaz, Mecdü'd-devle'nin vâlidesiyle mülâkat ederek, hastayı tez günde şifâ-yâb eyleyeceğini vaad ve ifâde etmesiyle müşârun ileyha elinden tutarak Mecd'in huzûruna getürdi. Fi'l-hakîka hekîm mu'âyesini dikkatle icrâ ederek, az bir zamân içinde 'illetin def'ine muvaffak olmasıyla gerek Mecd'in ve gerek vâlidesinin fiilen ve lisânen pek çok ihsân ve şükrânına mazhar olmuştur.

Rey'de bulunduğu müddetce hemân vakti sarâyda geçer idi. Fakat bu geçen vaktin yâdigârı *Kitâbü'l-Mi'âd* nâmındaki eser kıymetdârdır.

Rey'den müfâratından sonra Kazvîn'e ve Kazvîn'den Hemedan'a seyâhat etmişti. O havâlîde ise meşhûr Şemsü'd-devletü'l-Hemedânî rîh-i teyyâre mübtelâ ve fevkü'l-gâye muzdarib ve etibbâ ise müdâvâtından 'âciz bulunmalarıyla şayi' olan şöhret ve hazâkatına mebnî İbn-i Sînâ'yı da'vet eylemiştir.

Vaktâ ki pâdişâhın huzûruna dahil olduğunda ilk sözi: [S.16] *"Pâdişâhım 'azîzü'n-nefs olanlar güzel ta'âm, râhat yatak, ferh-fezâ kasırlar, şevk-âver câriyeler seyyâr fettâr peydâ etmezden evvel her derde, ya'nî hülûl-u ecilden mukâddem mübtelâ olunan 'illetlere çâre-sâz olur. Etibbâ-yı hazîka tedârik etmelidir. Esbâb-ı ihtîşâm ve râhatınız vesâil-i hutûvât ve ezvâkınız pek mükemmel olduğu hâlde hiçbirinden istifâde edemedik. O câme-hâb nefsiniz vücûdunızı şu kestân kadar rencide ediyor. O kadar dil-rübâ câriyelerinizden bir esirci kadarda istifâde edemiyorsunuz. Emîr-i âhûrunuz küheylânlarınızın zevkini sürmekde, pâsbânîleriniz kâşânelerinizde safâ ile vakit geçirmekdedirler. Semât-ı şâhânenizden isenice kesrine çeşmler dil-sir olduğu hâlde kendiniz bir lokma etmeği nigâh-ı tahassürle bakmakdasınız. Bu hürmân ile berâber umûr-ı 'ibâd ile de mükellefsiniz!"* hitâbı olduğundan Şemsü'd-devle hiç cevâb vermeyerek hüngür hüngür ağlamış ve sonra: *"Hakkın var Ebû Ali hakkın var! Bizim hâlimiz aynıyla mütesellim bir gencin hafzı*

olan ejdehâ gibidir.” Diyerek her şeyden bî-nasîb ve binâenaleyh muhtâc-ı müdâvât olduğunu ifâde eylemiştir.

İbn-i Sînâ ise o güne kadar bu nev’i hastalıkların pek şedîdlerine müdâvât ile mübtelâlarını şifâ-yâb eylemiş [S.17] olmasından aslâ telâş göstermeyerek, pâdişâhı az vakt içinde ve hattâ o zamânın tedâbir-i tıbbîyesi hilâfına olarak perhîz dahî etdirmeksizin marazından kurtarmıştır. Bunun üzerine sûretde hizmetine mükâfât ve hakikatde mübâhase-i ilmîyesinden istifâde etmek için Şemsü’ d-devle İbn-i Sînâ’ya müsâhiblik ‘ünvânı tevcih eylemiş ve leyl ve nehâr meclisinden ayırmamıştır. Bir müddet sonra İttiza aleyhine bir muharebe açarak, Kırmisine mu’tazam olduğunda İbn-i Sînâ’yı da berâberinde götürmüş idi. Fakat galebe hasım tarafında kalmağla münhezimen Hemedan’a ric’at eyledi. İbn-i Sînâ esâsen bu muhârebenin aleyhinde bulunarak vuku’una bir dürlü rızâ göstermemiş ve men’ine pek çok çalışmış olduğu hâlde Şemsü’ d-devle’ye söz geçirememiş idi. Fakat bu muhârebede dûçâr olduğu hezîmetden sonra İbn-i Sînâ’nın hem nevâzişine hem umûr-şinâs olduğunu tasdik ile [S.18] uhdesine hizmet-i vezâreti tafvîz eyledi. Ne fâide ki bu hezîmet-i netâicden olarak, ‘asker arasında hâsıl olan nifâk bu aralık memleketde bir fitne-i ‘azîme ihdâs eylediği gibi, hekîmin mansıb-ı cedîdine hased iden bed-hâhân dahî birçok tesvilât ile fitneyi teşyîd eylediklerinden, bu ihtilâl me’hûren vezîrin aleyhine intikâl eyledi. Konağına hücum ve emvâlini müsâdere ile Şemsü’ d-devle’den i’ dâmını da talep eylediler. Fakat emîr yalnız azliyle iktifâ ederek, zindândan ıtlâk eylediği gibi, emvâl-i mağsubesini de ma’a ziyâdet tazmîn eyledi. İbn-i Sînâ ise aslâ fütûr göstermeksizin ehîbbâsından Ebû Saîd nâmında bir fâzılın hânesinde ihtiyar-ı uzlet etmişti.

Zamân ne kadar hemvâl, ne kadar fırsatçıdır! İbn-i Sînâ menkûben ve fakat firağ-bâl ile evvelce te’lif ettiği kitabların tedkikâtıyla meşgûl iken, beri tarafda Şemsü’ d-devle ikinci def’â ve evvelkinden [S.19] şedîd olmak üzere rûh-i tayyârdan esîr-i ferraş olmuş idi. Vakı’â Şemsü’ d-devle hekîm hakkında bir gûna mu’âmele-i hâtur-şikenânedeki bulunmamış. Ve hatta emvâl-i menhubesini ma’a ziyâde beytü’l-mâldan tazmîn etdirmiş ise de Ebû Ali’yi mesned-i vezârete mücerred kendü ısrâr ve ilhâhıyla getirdiği hâlde bilâhare kendü sû-î tedbiri netâicinden olarak zuhûr iden fitneyi müşârun ileyhî ‘azliyle basdırmış. Ya’nî bâis-i fitne olan hâletde Ebû Ali zi medhal olmadığı hâlde güyâ hâdisenin yüzünden hâsıl olmuş da def-i vücûdî sâyesinde ber-taraf edilmiş gibi görünmesi ve hattâ kırk gün imtidâd iden müddet-i

ihlicâb esnâsında, mahzâ hicâbından istifsâr-ı hâtır ve celb-i kalbi zamânında hekîme âdem dahî gönderememesi üzerine böyle sırf nefsi için celbine ulu cenâbı mâni' olmakda bulunmuş idi. İbn-i Sînâ ise Şemsü'd-devle'nin 'illeti nüks eylediğini haber aldığı gibi hukuk-ı ni'mete binâen mu'alece [S.20] tertîb ve irsâlini tasavvur etmiş ise de icrâsına bir dürlü cesâret edememiş idi. Zirâ sarây halkı arasında göndereceği ilâca muzırr şeyler hâletiyile ifsad ve binâenaleyh kendisini ma'ânen ve maddeten mahv eylemek için efendilerinin hayâtını muhâtaraya ilka' edecek kişiler bulunduğuna vâkıf idi. Bu sebeble ilâc tertîb ve irsâlini muvâfık-ı maslâhat göremedi. Gelüb "*illetinize müdâvât ideyim*" yollu haber göndermeği de gaib etdiği mansıb-ı vezâreti yeniden istihsâle bir istid'â' şeklinde telâkkî ederler deyu arzû etmez idi. Hâsılı, iki taraf da yek-diğeri hakkında bu dürlü mülâhazalarla vakit geçirdikleri hâlde Şemsü'd-devle'yi istilâ eden 'illet gitdikçe iştidâd peydâ etmekte idi. Fakat yine pâdişâh mahcûbiyetinden hekîme haber gönderemez ve hattâ 'illetin nüksünden haberdar olduğu hâlde gelmemesini iğbırarına değil, ihtifâ halinde bulunan bir âdeme müstevlî olan havf ve haşiyete vererek İbn-i Sînâ'yı ma'zûr görmek mu'addeletinden [S.21] ayrılmaz idi. Bununla beraber Şemsü'd-devle hekîmi celb etmeğe tedbîr-i âtiyi muvâfık buldı. Etibbâ-yı mevcûdenin tertîb etdikleri mu'âlecâtın ber-sâbık 'aksine te'sîrinden dolayı fevka'l-gâye muzdarib bulunduğu bir günde İbn-i Sînâ'nın vezâretinden 'azline mani'-i sebep olan mukarribiyetini celb ile "*İşte ben bu 'illetden helâk derecesine geldim. Siz ise aslâ ehemmiyet vermeyerek, kendi 'amelinize hizmet ve fendinize tutulmuş ve yine biraz kâlmış idim. Getirdiğiniz etibbâ marazın teşeyyu'undan başka bir şeyine muvaffak olamadılar. Ben ise Sînâ'nın hazâkat ve mahâreti sâyesinde i'âde-i sıhhate mevfûn olmuş idim. Ebû Ali gibi fâzıl ve irfânuna perestiş olunur bir nâdire-i deverânı, vezâret gibi nâ-ehle dahi tefvîz olunabilir bir hizmetle mücerred kendisinden istifâde etmeliğimiz için mukayyid etmiş olduğum hâlde ma'a hâzâ ve milleti rahnedâr eyleyecek bir vâkıa şeye ika' eylediniz. Az kaldı kıyâmete kadar la'in ve niifrîn ile yâdıma bâis olacak bir fazîhe irtikâb etmeliğime de sebep olacak idiniz. Siz insân değil, düşmân nimet bir takım menfa'at perestişlersiz, o hâdiseye nasıl sebep oldunuz ise şimdi de gidüb, hekîmin ayaklarına mı kapanursuz,istirhâm ve istid'â mı [S.22] edersiniz, ne yaparsanız yapın yanıma alub getirin yoksa 'azîmet-i ileyhe hak için cümlelerinizi i'dâm ederim*". Yollu mu'âtibâta terdifen Ebû Sa'id'in hânesine gönderdi.

İttifâkât-ı garîbeden olmak üzere o gün İbn-i Sînâ dahî her çi bâd-âbâd⁷⁵ diyerek huzûr-u Şems'e gitmeğe 'azm etmiş olmasından kurenânın Ebû Sa'îd'in hanesine vürûdundan beş on dakika evvel tebdîl-i zey ve imâme ile sokağa çıkmış ve kurenâ ise Ebû Sa'îd'in hânesine vâsıl olub da hekîmi su'âl etdiklerinde aldıkları "yokdur." cevâbına kanî olmadıklarından " *Amân lütf etsinler inâyet buyursunlar! Kendilerini görüb bir iki şey 'arz ve istirhâm eyleyeceğiz!*" yollu sözlerle istid'âyı kabul ederlerdi. İbn-i Sînâ tenhâ sokaklardan geçerek sarâyâ vâsıl olmuş ve Şems'in huzûruna çıkmış idi. Kurenâ hâlâ Ebû Sa'îd'in kapısı önünde hekîmin mülâkatını istid'â ile meşgûl idiler.

Şemsü'd-devle, İbn-i Sînâ'nın iktisa etmiş olduğu [S.23] kıyâfete müte'accib olarak kurenânın kendisine mülâkî olub olmadıklarını su'âl eylediğinde hekîm:

"Hâyır efendim! Bana taraf-ı şahânenizden kimse gelmedi. Kendimi tanıtmamak için ücrâ yerlerden dolaşmağa mecbûr oldum. Evden çikalı bir sa'atden ziyâdedir. Bu gelişim ise efzâyiş bulan ızdırâb-ı hümâyûnunuzı bir ân evvel tehvîn edecek tedavîde bulunmak içündür. Dünyâda şahsî hiçbir emelim olmayub yegâne ârzûm i'ade-i âfiyetinizdir. İlletin nüks eylediği günden beri gelmek 'azminde olduğum hâlde kurenânın su-î zannından ictinâb eylemiş idim." sözleriyle mukâbele eylediğinde Şemsü'd-devle ilk mülâkâtında olduğu gibi bu def'a dahî kendi ni'met-dîdesi olan bendegânının nemek-harâmlığına mukâbil bir senelik muhâbbetin ibrâz eylediği asâr-ı vefâ ve muhâlisâtından müteessir olmağla bî-ihiyâr beğâyâ başlamıştır.

Binâenaleyh İbn-i Sînâ dakîka fevt etmeksizin edviye-i lâzımeyle kendi eliyle tertîb iderek, müdâvâta mübâşeretle birkaç gün içinde Şems'in i'ade-î 'âfiyetine muvaffak olduğu gibi Şemsü'd-devle dahî def'i saniye olarak hil'ât-i vezâreti hassaten kendi eliyle hekîme iksa' eyledi.

[S.24] Hekîmin nedîm-i hâs ve şâkird-i müntehabı olan Ebû Ubeyd el-Cüzcânî der ki:

"İşbu vezâret-i sâniyesinde kitâb-ı Aresto'yu şerh eylemekliğini kendisinden ricâ etmişdim. Bana cevâben "anınla izâ'a eyleyecek vaktim yoktur. Beş yaşımdan bu âna kadar herhangi 'ilim ve fennin tahsîlini murâd eyledim ise bir isti'dad-ı

⁷⁵ Farsça "her ne olursa olsun" manasındadır.

harikulâde ile az müddetde iktisâbına muvaffak olurdum. Ve bir ilim ile iştigâl ederken diğer bir fennin istihsâliyle de uğraş vücûda getirir idim. Lâkin umûr-ı ibâd ile iştigâl arasında vakt oluyor ki şiddet-i âteşden bîzâr olduğum hâlde su istemeğe bile zamanım müsâid değildir. Elde olanları o dakika sarf etmeğe hizmetim müsâid değildir. Elde olanları ikmâl edelim.” dedi. Ve o geceden i'tibâren Kitâbu'ş-Şifâ'nın tbbiyâtını izâh ve tahrîre şüru' eyledi.”

Aradan bir hayli müddet güzerân etdikden sonra Şemsü'd-devle'nin bir muhârebe esnâsında başka birkaç 'illetle berâber tekrar ve fakat evvelkilerden daha şedîd olarak kâfe-i mafsalını rih-i tuyâr kaplamış ve binâenaleyh bîçâre adam ser tâ be-pâ bir vücûd-ı mücessem hâline girmiş idi. Eğerçi ihtiyâten vezîrin tertûb ve i'tâ eylediği udviyeyi isti'mâl eylediyse de sâir 'illetlerle berâber müteab sefer dahî inziâm etdiğinden ilaçlar evvelki kadar [S.25] te'sîr etmediği gibi, Hemedan'da terk etmiş olduğu İbn-i Sînâ'nın celbi dahî düşvâr idi. Mâ hasal müşârun ileyh bu vecihle birkaç 'illetin bahş ettiği şidad ile birkaç gün fenâ hâlde muzdarib oldukdan sonra terk-i âlem-i fenâ eyledi.

Müşârun ileyhe halef olan oğlu Tacû'l-mülk ise hekîmin kemâl ve iktidârını cidden takdîr eden fezâil-şinâsdan olduğu cihetle müşârun ileyhi mesnedinde ibkâ' etmek istemiş idi. Hâlbuki İbn-i Sînâ şiddetle imtinâ' göstererek hizmet-i vezâretten çekildi. Ve Alâü'd-devle'ye intisâb-ı mutasaddıyla muhâbereye mübâşeret eyledi. Bu aralıkda idi ki her şeyden âzâde bir hâlde bulunmasından Şifâ'nın tabî'yyât ve ilâhiyâta müte'allık mesâilini cem' ve tedvîne ve mantıka müte'allık mesâilde bir risâle te'lîfine muvaffak olmuşdı. Şeyh kendi hâliyle ve tasnîfâtıyla Alâü'd-devle ile olan muhâberât-ı dostânesini müktesab-ı siyâsiye şeklinde Tacû'l-mülk'e ihbâr eylediklerinden, şeyhin Beverdan nâm kal'aye habsi fermânı sâdir [S.26] oldu. İbn-i Sînâ ise inkilâbât-ı rûzgârda hande idecek kadar kuvvet-i kalb eshabından bulunmak haysiyetiyle müddet-i mahbûsiyetinde kat'iyen müteessir ve endîşe-nâk olmayarak, kemâl-i huzûr ve cem'-iyet-i efkâr ile Kitâbü'l-Hidâye ve Kitâbü'l-Kulunc ile Risâle-i Hayy b. Yakzân'ı tasnîf etmiştir.

İbn-i Sînâ'nın mahbûs bulunduğu bu müddet zarfında Sultân Alâü'd-devle ile Tacû'l-Mülk arasında bir muhârebe açılmış ve hâlbuki İsfahanîlerin meşhûr olan cünûn-âverliğine mukâbil Hemedan askerinin o zamân hükmünce dahî her dürlü intizâmıdan beri olan ahvâli hezimetlerine sebep olarak, muzafferiyeti Alâü'd-devle

kazanmış ve Hemedan'ı dahî urmuş idi. İşte bu sırada İbn-i Sînâ'nın mahbûs bulunduğu Beverdan Kal'asi'ne dahî uğrayarak, hekîmi seçen belâdan tahlîs ve pâdişâh-ı mahzûm ile beraber Hemedan'a i'zâm etmiş idi. Fakat hekîm gerek bera'ati ve gerek 'afvı hakkında Tacü'l-Mülk'e bir kelime olsun söylemeyerek yalnız harbin kamer [S.27] oyununa müşâbeheti, iki taraftan birinin bî-hâl-i müstefîd ve diğzerinin mutazarrır olacağından bahs ile Hemedanîlerin şecâ'at ve gayreti müsellemler olduğu hâlde İsfahanîlerin intizâm-ı ahvâli muzafferiyeti kendi taraflarında te'mîn etmecliğinden ibret-beyân olmalarını ve hiçbir zaman ve mekânda gayret, intizâmın yerini tutmak kâbil olmayacağından, 'asker arasında nifâk ve ihtilâle sebep olanların def'ıyla erbâb-ı nâmûs ve istid'âdan ve ba-husûs harb-i a'zama âdemlerden zâbitlar ta'yînini tavsiye ve ba'zı teselliyet-âmîz sözlerle melik-i mağlûbu memnûn ederek Hemedan'a kadar refâkat eylemişdi.

Hemedan'a vusûllerinde Tacü'l-Mülk'ün bu def'a dahî vezâreti mısırâne ve fakat tazarru'kârâne bir lisân ile teklîf ile beraber seyyiât-ı vakı'âsından dolayı afvını istirhâm ve hattâ kendisini iğfâl iden hâinlerin cezâsını da kendi reyyi ve hükmüne terk ve havâle eylediğini beyân etmesi üzerine, İbn-i Sînâ: *“Ben haklıyla haksızı farkdan 'âciz bir adamım. Bu 'aciz ise beşeriyetin hâlidir. Umûr-ı ibâdi hâl ve 'akd gibi mu'azzal ve düşvâr [V.28] bir işden kurtulmuşken mümkünmüdür ki yine o bârı üzerime alayım. Pederinizin gününde kabul edişim kendisini birkaç cihetle bir adama ihtiyâc-ı tam hâlinde görmekliğimden idi. Yoksa ihtisâm-ı vezârete hevesden değildi. Siz ise genc-i sahib-i gayret, münsif, hak ve 'adle hâdim. Şehvete tabi'atden müctenib, hâin ve sadıki farka muktedir bir pâdişâhsınız. Vazifeniz hizmet-i ibâd olduğunu da bilirsiniz. Binâenaleyh insan kendisinin görmeğe muktedir olduğu bir işi başkasına tefvîz etmemelidir. Zirâ dünyada her fenâliğa halk vezîre değil, size isnâd edecegi gibi rûz-ı cezâda dahî i'tâb ve 'ikab vekilden ziyâde aslıyladır. Ben vezâreti kabul etsemde bana husûmet edenlere mücâzât etmek elimden gelmez. Bir mazlûma iftirâyâ cür'etle men'i efendisine ihânet etmiş olanların cezâsını ben cenâb-ı hakka terk ederim. Vezâreti hele intikâm maksadıyla hiçbir vakt kabul etmem.”* yollu Müsekkit ve hekîm-âmîz sözlerle mukâbele ve kendisine veda' ederek, birâderi ile nedîmi Cüzcanî'yi müntahaben İsfahan'a mü'teâzim olmuşdur.

İsfahan'a vusûlünde ise Alâü'd-devle kâdir-şinâslığını fiilen dahî ibrâz için havâs-ı saltanatını elbise-i resmîyeleriyle istikbâline gönderdi, kendiside hekîmin

ikâmetine tahsîs etmiş olduğu mihmân-serâ-yı âlîde ve yanında İsfahan'ın bir hayli ulemâları bulunduğu hâlde karşılanmıştır.

[S.29] Cenâb hekîm tasavvur ettiği bir şeyi her zaman ve mekânda vücûda getirebilmek husûsuna mâlik olmasından Hemedan'dan İsfahân'a gelirken esnâ-yı râhda *Kitâbü'n-Nebât* ile *Kitâbü'l-Hayevân*'ı tedvîn eylemiştir.

Kendisini en ziyâde hasr-ı dikkat eylediği kitâb [*Şifa*] olduğundan, anı ikmâlinden sonra müsterihü'l-bâl olarak, *Kitâbü'l-A'lâ*'yı tasnîf ve ilm-i hesâb ve mûsîkî fenlerini tedvîn ve ulûm-ı riyazîyenin her kitâbında lüzûm gördüğü ilâvât-ı nefiseyi kayd ve mecsûtiyenin ihtilâf-ı münazara ve 'ilm-i hey'et bahislerinde ve aritmetik ile musûkîde mütekaddiminin bî-haber oldukları mesâil-i dakîkayı izâh ve ta'yin eyledi.

İsfahân'da ikâmet eylediği müddetde Alâü'd-devle cemi' geceleri için kendi huzûrunda bir encümen-i dâniş tertîb etmiş idi ki her ictima'da hazır olan ulemâ sükût ettikleri hâlde Ebû Ali ulûm-ı Şitâdan bahs eder. Ve me'mûr olan sarâyü'l-kalem küttablar takrîrini zabt eylerler idi.

Kudemânın mütehâzılları olan resîde-i sâbiken tanzîm [S.30] edilen takvimlerin hesâbâtında iğtişâş ve ihtilâf olduğunu o meclis-i dânişde hikâye etmesi üzerine Alâü'd-devle'nin emriyle bir resîdehâne-i mahsus te'sîs ve o 'asırca emsâli görülmedik âlet ve edevât-ı hey'et, ibda' eyleyerek tamam sekiz sene rasadla iştigâl ve yalnız alâte dâir bir de mecelle-i mükemmele tasnîf eylemiştir ki *Kitâbü'l-Ersâd ünvanı*yle meşhûrdur.

Müşârun ileyh tabi'atındaki dikkat ve ihâta ve tasavvura tendeki isâbet ve kemâl cihetleriyle nev'iyyeti şâhsına inhisâr etmiş ezkiyâ-yı hükemâdandır.

Nedîmi müttefikân beyân ederler ki: *İbn-i Sînâ bir kitâbı ale't-tevâlî hasr-ı nazâr etmez ve yalnız mesa'il-i gamzeyle tesâdüf etdikce kitâba müraca'at eylermiş. Hatta anıda rivâyet ederler ki Nuh b. Mansûr'un kütübhânesinde tekmîl-i fünûn etdikden sonra sâlifü'l-cis Kitâbu ma Ba'dü't-Tabi'â'dan başka hiçbir kitâbı eline almamış ve mecmu'u nev'en iki yüze bâliğ olan te'lîfatını, eşyâyı hüsn-i tettebbu' sâyesinde vücûda getirmiştir.*

[S.31] Mervidir ki: Bir gece yine encümen-i dânişde mübâhesât-ı ilmiye ile meşgûl olduğu sırada lügâte müte'allik bir meselede beyân-ı efkâr eylemesi üzerine hazardan fâzıl-ı meşhûr Ebû Mansûr el-Ezherî hekîme hitab ile: "*Mevlânâ! Hikmetdeki kemâliniz hüsemânızın dahî misli ise de fen-i lügâde cenâbınıza teslim olunamaz.*" Kelâmıyla ta'rîz eyler. Hekîm ise fâzıl-ı müşârun ileyhin bu i'tirâzından fevkü'l-gâye şim-sâr olarak, şek şifaya dahî kâdir olamamış ise de ertesi günden i'tibâren hatta birâderini ve nedîmini bile agâh etmeksizin geceleri hâbgâhında üç sene lügâtle iştigâl ve hatta mu'tarız-ı müşârun ileyhin Tezhîb'ül-Lügah nâmındaki tasnîfini tedkîk ile mükemmel üç kitâb te'lîf idere

k, o ilimde dahî kemâl peydâ eylediğine itmînân-ı vicdân hâsıl eyledikten sonra, "*Ba'de-mâ lügâte müdâhale-i mezîde tasvîb buyurursunuz.*" yollu bir ta'rîz-i edîbâne birçok bahislerini fehme kudret-yâb olamamasından, hekîme mürâca'atla hal işkâl ve ta'rîz [S.32] nabîhasından dolayı isti'fâ-yı kusur ile istihlâl etmişdir.

Lügâte dâir te'lîf mecmu'asından ma'ada *Lisânü'l-'Arab* nâmında misli nâyâb bir eser dahî vücûda getirmiş ise de müsvedde hâlinde kalarak, tertîb olunamamıştır. Kitâb-ı mezkûru müşârun ileyhin hâl-i hayatında yazdığı mervîdir.

İbn-i Sînâ kaviyyü'l-vücûd ve fevki'l-tıbbiye dencek raddede kûvve-i şehvâniyeden mâlik ve binâenaleyh her dürlü lezâiz ve müştahîyyâtını istifâya münhemin olmak hasebiyle kendi sinn-i şebâbında iken başkalarında zuhûr edübde müdâvât eylediği irkû'n-nisâ ve rûh-i tayyâr gibi 'illetlere sinn-i vukûfunda mübtelâ ve müdâvâtı yolunda isti'mâl eylediği mu'alecâtdan bağırsak ufûneti peydâ olduğu gibi anıda sahîh denilen ve insanın cildini soğan zarı gibi soyan bir 'illet takib etmiş, şu üç derdin her biri için ayrı ayrı tedâbir-i tibbiyeye mürâca'at eylediği sırada bi't-ta'rîf tertîb etdirirdi ki, mü'alecâtdan birine ya sehven ve yahûd devâmdan ziyâdece ba'zı mevâd-ı kimyeviye katılması sar'a denilen 'illet-i [S.33] ma'lûmeyi tevlîd eylemişti. Bu dert 'illetin, hekîmin vücûdını mevâd-ı telâkki hükmüne koyarak, bir arada ictimâ' etmesi fevkü'l-gâye za'fına sebep olmuştur. Egerçi tedâbir-i müessiresi sâyesinde biraz kesb-i sıhhat etmiş ise de hutûtât-ı müellifesine yeniden mübâşeret etmesinden 'illeti bütün bütün bertaraf edemeyerek, bir hafta hâl-i sıhhatde gezerse bir haftada yataktan çıkamazdı. Bu avânda ise Alâü'd-devle ile Hemedân'a müte'âzim olduğu cihetle esnâ-yı râhda 'illeti evvelkinden eşedd olarak nüks eylemesine binâen Hemedân'a muvâsalatında te'sîr-i üdviyeden bütün bütün

me'yûs olmuş ve bunun üzerine dahî hutûtâtını derece-i müfaretede icrâ ile müdavemet iderek, bir müddetde bu suretle imrâr-ı eyyâm eylediği hâlde 428 senesi ramazanın ilk cum'asında [1037] 58 yaşında irtihâl-i dâr-ü bekâ eylemiştir⁷⁶.

2.2. Milliyeti ve Mezhebi Hususu

Babası Belhli, annesi Buharalı olması hasebiyle İbn-i Sînâ'nın Türk olması pek tabîdir. Ancak eserlerini Arapça yazmış olması nedeniyle bazı garp yazarları, kendisinin Arap olduğunu iddia etmişlerdir. Yine hayatının son döneminde İran'da yaşaması ve Fars diliyle birkaç kısa risâle yazmış olmasını kullanan yazarlar da onun İranlı ve Fars olduğunu öne sürmüşlerdir.

Ortaçağ'da İslam dünyasının dinî lisânı olan Arapça, Abbasî hilafeti zamanında Yunan ve Hint menşeli ilim ve felsefesine ait birçok eserin bu dile çevrilmesi sonucunda hemen bütün Müslüman âlemi için ortak ilim ve edebiyât dili olmuştur. Bu nedenle bu dönemden itibaren Müslüman âlimler hatta Müslüman ülkelerinde yaşayan Yahudi, Hristiyan, Mecusi vs. müverrihler de Arapça ile eserlerini vücûda getirmişlerdir. Hristiyan Yuhenna, Mecusi Nevbaht, Yahudi Masercuveyh⁷⁷ bu bağlamda örnek olarak zikredilebilmektedirler. Nasıl ki bu isimlere Arap denilemezse Maveraünnehr Türklerinden olan İbn-i Sînâ'ya da Arap demek mümkün değildir. Yine İbn-i Sînâ'nın ömrünün son dönemlerinde Fars illerinde olması ve bu dönemde neşrettiği iki küçük risâleden dolayı bazı müverrihler onun Pers olduğunu iddia etmektedirler. Ancak o dönemde Fars dili Müslüman âleminde edebiyât dili olmuş ve kutsal Kur'an diliyle anlatılmak istenmeyen profan mevzûlar, mitolojiye ait konular hep Fars dili ile ifâde edilmiştir. İbn-i Sînâ'nın da bundan etkilenerek Farsça olarak yazdığı iki küçük risâle, kendisinin Fars olduğunu göstermemektedir. Kaldı ki her Farsça ile eser yazan Farsî olacak olursa Selçuklu ve Osmanlı Türkleri arasında da sadece bir iki risâle değil, mu'azzam eserler neşreden zâtların, başta Mevlânâ Celâleddin Rumî, Alaüddin Keykûbat, Yavuz Sultân Selim

⁷⁶ Ebû'z-Ziya Tefvik, *İbn Sînâ*, Matba-i Ebû'z-Ziya, İstanbul, 1881-2, s. 3-37.

⁷⁷ Adı bazı kaynaklarda Mâsercis olarak geçer. Yahudi kökenli İranlı bir hekim olup, Cündişâpur Tıp Okulu'nda eğitim görmüş ve Basra'da yaşamıştır. İskenderiyeli rahip Ahron b. A'yun'un daha önce Süryanice'ye çevrilen Künnaş'ını Arapça'ya aktarmıştır. İbnü'l Kiftî, Mâserceveyh'in zikredilen eseri Ömer b. Abdülaziz için çevirdiğini beyân etmişse de onun Mervân b. Hakem döneminde yaşadığı düşüncesi ağır basmaktadır. Bkz. Mahmud Kaya, "Mâserceveyh", *İA*, XXVIII, İstanbul, 1999, s. 74-75.

olmak üzere bütün bu zâtları Fars ilan etmek lâzım gelir ki bu da gerçekte örtüşmemektedir⁷⁸.

İbn-i Sînâ'nın Türk olmasının diğer bir delili de "Sînâ" adıdır. Şemsettin Günaltay'ın araştırmalarından(İbn-i Sînâ ve Şahsiyeti Meselesi) anlaşıldığına göre, bu kelime her ne kadar Farsça ve Arapça kurallara uygun olarak "Sînâ" biçiminde yazılmaktaysa da kelime aslında Türkçe "sınâmak" fiilinden gelmektedir. Sînâ kelimesinin Arapça ve Farsça'da şahıs ismi olarak kullanılmadığı hâlde, Türkçe'de kullanılmaktadır.

Diğer yandan bir kısım İranlı araştırmacı İbn-i Sînâ'nın otobiyografisinde geçen "*babam İsmaililerden addolunurdu*" ifâdesinden yola çıkarak, onun Şiâ mezhebinin İsmailî koluna mensup olduğunu iddia etmektedirler⁷⁹. Bu iddiaya neden olan bir diğer sebep ise, İbn-i Sînâ'nın felsefî sisteminde ortaya koyduğu fikir ve kavramların etkisidir. Ancak İbn-i Sînâ babasının İsmailîler'in felsefî düşüncelerini dinlediğini belirtmekle birlikte, İsmailî daîlere icâbet ettiğini anlatırken, kendisinin bu düşünceleri benimsemediğini zikretmektedir. Ayrıca hocaları içerisinde Hânefî fakihî İsmâil ez-Zâhid'in olması da onun din eğitimini İsmailî çevreden almadığını göstermektedir. İbn-i Sînâ'nın felsefî düşüncesi ve bu düşünce içerisinde kullandığı güç, imâm, ârif, sūdûr ve feyzân gibi ifâdelere gelecek olursak, iddia edildiğinin aksine bu terimler onun sisteminde Şiiler'in, özellikle İsmailîler'in kullandığı anlamıyla zikredilmemiştir. Ayrıca ünlü filozofun felsefî düşüncesinde vesiyet, takîye ve on iki imam gibi telakkiler yer almamaktadır. Bu açıdan onun Şiâ mezhebine mensûp olduğu yönündeki iddialar gerçek dışı görünmektedir⁸⁰.

Kendisinin, anne ve babasının yaşadığı çevre, Sînâ adının kökeni, eserlerini Arapça ile yazmış olmasına rağmen Türkçe ifâdeler kullanması, Türkçe bir şiirinin bulunması ve kafatasının incelenmesi sonucunda ortaya çıkan sonuçlar onun Türk olduğunu açıkça ortaya koymuştur⁸¹.

⁷⁸Günaltay, "İbni Sînâ", TTK, s.4-6.

⁷⁹Kuzgun, "İbni Sînâ Hayatı", s. 29-31.

⁸⁰Alper, "İbni Sînâ", İA, s.321-322.

⁸¹Kuzgun, "İbni Sînâ Hayatı", s. 31.

2.3. Tahsili

İbn-î Sînâ henüz çocukluğunda, çevresini şaşırtacak derecede bir zekâ ve hafıza örneği göstermiştir. Küçük yaşlarda çağının bütün ilimlerini öğrenmek için çaba sarfetmiştir. Gece ve gündüz okumakla vakit geçirmiş, mûm ışığında çoğu kez sabahlara kadar çalışmıştır. Ünlü bilgin, ilmin hiçbir dalında yeni ve müstakil bir fikir sahibi olmadığı hâlde, kendi dönemindeki hemen bütün ilimler mükemmel bir sûrette öğrenmiş ve onu anlaşılır bir şekilde te'lîfe muvaffak olmuştur⁸². Bir yandan çağının eğitim sistemi dahilinde bulunan dil, edebiyat ve dinî ilimleri öğrenirken, diğer yandan da matematik, geometri, astronomi, mantık ve felsefe gibi pozitif ilimleri de tahsîl etmiştir⁸³.

İbn-i Sînâ'nın tahsili ile ilgili en önemli bilgileri talebelerinden Cüzcânî kalemiyle şöyle zikretmektedir:

“Ben biraz büyüdükten sonra babam tekrar Buhara'ya döndü. Bizi de birlikte götürdü. Buhara'da mu'allimliğe ta'yin edilen zâttan ilk tahsile ait bilgileri öğrendim. On yaşıma geldiğim zaman Kur'an'ı ezberlemiş, birçok şeyler öğrenmiştim. Yaşım biraz daha ilerleyince diğer bir zâttan hesap, başka birisinden kelam ve fıkıh öğrendim. Bu aralık Buhara'ya Abdullah Natilî adlı bir âlim gelmişti. Babam beni okutmak üzere bu zâtı evimize aldı. Kendisinden mantık ve felsefe okudum. Mu'allime rûhsat verildiği zaman Elmacesti'ye başlamıştım. Aynı zamanda tıp da tahsîl ediyordum. Öğrendiklerimi de hastalar üzerindeki müşahâdelerimle ikmâle çalışıyordum. Tecrübe ve müşahâdeden, kitap okumaktan ziyâde istifâde ettim. Artık onsekiz yaşıma gelmiştim. Mütemâdiyen çalışıyordum. Geceleri ya mütala'a ile veya bir şey yazmakla geçiriyordum. Yorulduğum ve uyku bastığı zamân bir bardak şarap içiyordum. Bu suretle uykum kaçıyor ben tekrar mütalaaya koyuluyordum. Uykuda bile zihnim ekseriya okuduğum şeylerle meşgûl olurdu. Çoğu def'a uyandığım zaman, evvelce halledememiş olduğum şeyleri uykuda halletmiş olduğumu anlardım.

Sonraları metâfiziğe başladım. Fakat buna ait kitâbı belki kırk def'a okuduğum hâlde bir şey anlamamış, ye'se düşmüştüm. Bir gün bir kitapçı dükkânına uğramıştım. Mezâtta bir kitap satılıyordu. Dellâl bu kitâbı almamı

⁸² W.Barthold, Fuad Köprülü, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Ankara, 1984, s.52.

⁸³ Mehmet Göksu, *İslam Filozoflarının Tıp Bilimine Katkıları*, (Yüksek Lisâns Tezi) s.65.

tavsiye etti. Kitâbı tetkik ettim. O zamana kadar bir türlü anlayamamış olduğum metafiziğe ait Farabî'nin bir eseri idi. Bu ilim anlaşılmaz ve bir işe yaramaz diyerek dellâla iade ettim. Fakat dellâl sahibinin paraya şiddetle ihtiyâcı olduğu cihetle ucuz alınabileceğini söyleyerek, almam için ısrar etti, aldım. Eve dönünce hemen tetkike koyuldum. Bitirinceye kadar dikkatle okudum. İkmâl ettiğim zaman o vakte kadar bir türlü kavrayamamış olduğum metâfiziği tamamıyla kavramıştım. Sevincime pâyân yoktu. Secde-i şükre kapandım. Fakirlere sadakalar dağıttım.”

Birinci ağızdan bu samimi itirafın gösterdiği cihetle İbn-i Sînâ yüksek kültürünü ve özellikle felsefî bilgisini Müslüman Türk dünyasının ilk büyük filozofu Farabî'ye borçludur⁸⁴.

İbn-i Sînâ yukarıda kendi ağzından da ifâde ettiği gibi Natilî adlı âlimden birçok bilgi kazanmıştır. Ünlü filozof Aristo'nun mantığını, Oklides'in Anasırını, Batlamyus'un *al-Macesti*'sini bu zâttan öğrenmiştir. Ayrıca daha öncesinde de İsmâil adındaki bir zâttan fıkıh ilmi öğrenmiştir⁸⁵.

Ünlü bilgin daha sonra tıbbâ yönelerek dönemin ünlü hekîmlerinden Ebû Sehl İsa b. Yahyâ ve Samanoğulları'nın ünlü hekîmbaşısı Ebû Mansûr Hasan b. Nûh el-Kumrî'den tıp tahsîl etmiştir⁸⁶. Bu sırada İbn-i Sînâ henüz onsekiz yaşındadır ve tıp ile felsefe alanında oldukça üne kavuşmuştur. Yine fıkıh ilmini de tartışmalara girecek kadar tahsîl etmiş olan İbn-i Sînâ, mantık ve felsefe kitaplarını ayrıntılarıyla incelemiştir. Bir buçuk yıl süren bu sürede mantık, matematik ve fizik alanındaki eserleri incelemeye yönelmiştir. Aynı dönemde Samanî Hükümdarı Nuh b. Mânsur bir hastalığa tutulmuş ve birçok hekîm tarafından incelenmesine rağmen hastalığına bir şifâ bulunamamıştır. Bunun üzerine tıp alanında ünü yayılmaya başlamış olan İbn-i Sînâ sarâyâ da'vet edilmiştir. Sarây hekîmleri ile yürüttüğü müşterek çalışma ile sultânın tedavisinde önemli bir başarı sağlamıştır. Böylece henüz on sekiz yaşında iken sarây hekîmliğine getirilmiş olan ünlü bilgin, zengin sarây kütüphânesine girme fırsatını bulmuştur. Bir müddet sonra yanıp harap olmuş olan bu kütüphanede daha önce ismini bile duymamış olduğu kitapları inceleme olanağı elde etmiştir⁸⁷. Ancak

⁸⁴ Günaltay, “İbni Sînâ”, TTK, s.23-24.

⁸⁵ İbrahim Agâh, Çubukçu, *İslam Düşünürleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, s.28.

⁸⁶ Köroğlu, “Doğu İslam Filozofları”, s.95.

⁸⁷ Alper, “İbni Sînâ”, *İA*, s. 320.

onun ününün iyice yayılması, kendisini çekemeyen muhalifleri tarafından kütüphanenin yanması olayını İbn-i Sînâ'ya karşı kullanmalarına sebep olmuştur. Muhalifler, kütüphaneyi ünlü bilginin yaktığını iddia etmişler, buna sebep olarak da kendisinin kütüphanedeki bilgileri iyice öğrendikten sonra o bilgilerden başkaları istifâde etmesin diye oradaki kitapları yok etmek istediğini öne sürmüşlerdir⁸⁸.

Bilimin hemen her alanında önemli te'sir ve eserler bırakan İbn-i Sînâ'nın ufkunun genişliğini anlatan eserlerinin listesini araştırdığımız zaman, karşılaştığımız kişi, sistem sahibi bir filozof, âlim bir tabip, kudretli bir mantıkçı, keskin nazarlı bir heyetşinâs, tecrübe ve müşahâdeyi rehber edinen bir tabiât bilginidir. O, döneminin hiçbir ilmine yabancı değildir. Hepsini üzerinde incelemeler yapmış, neredeyse tüm ilimler üzerinde eserler kaleme kalmıştır. Gerçekten de İbn-i Sînâ birçok ilim dalı ile ilgili eserler yazmış ve bu eserlerin büyük kısmını da ihtiras rüzgârlarının kendisini savurduğu veya bir kalede mahpus olduğu dönemde, zor şartlar altında ortaya koymuştur.

Sahip olduğu ilim ve irfân sayesinde hem şarkda hem de garpda asırlarca otoritesini devam ettirmiştir. Eserlerinden *Kânûn* ve *Ürcûze*, evvela Latince ve İbranîce'ye daha sonra da İngilizce, Fransızca ve Almanca'ya çevrilmiştir.

İbn-i Sînâ'nın garp dünyasındaki tıbbi otoritesi özellikle çok derin ve sürekli olmuş, on yedinci yüzyıla kadar süregelmiştir. Bunda tecrübeye büyük önem vermesi, ilaçların hangi şerâit dahilinde daha uygun olacağı konusundaki devamlı müşahâdelerinin etkisi oldukça fazladır⁸⁹.

---

⁸⁸ Kuzgun, "İbni Sînâ Hayatı" s. 22.

⁸⁹ Günaltay, "İbn-i Sînâ", TTK, s.25-26.

2.4. Eserleri

Bir âlimin, bir düşünürün hayatını yazmak, resmi ve ilmi hizmetlerini öğrenmek için başvurulacak en iyi merci –hiç şüphesiz- o kişinin bırakmış olduğu eserler ve vesikalardır⁹⁰.

İslam filozofları arasında en çok eser vermiş müelliflerden birisi olan İbn-i Sînâ mantık, tabi'îyyat, riyâziyyat ve metâfizik gibi disiplinlerle alakalı çok büyük eserleri vardır. Üslûbu ve kendisinden evvel yüzeysel olarak yazılan konuları dikkatli ve teferruatıyla ortaya koyması açısından seleflerinden, hatta üstâdı Farabî'den üstündür⁹¹.

İbn-i Sînâ özellikle bir bilim insanı için kısa sayılabilecek 57 senelik ömründe şaşırtıcı sayıda, üstelik de her birisi bir ömür sürecektik kadar derin eserler kaleme almıştır. Ünlü filozofun bazı eserleri ansiklopedi şeklinde yazılmıştır⁹².

Osman Ergin, İbn-i Sînâ ile ilgili olarak hazırladığı İbn-i Sînâ Bibliyografyası adlı çalışmasında, doğrudan ünlü filozofa ait 223 kitap ve risâle tesbit ettiğini zikretmiştir⁹³.

İbn-i Sînâ'ya ait olduğu kaynaklarda zikredilen eserler şunlardır:

1.eş-şifâ: Fizik, matematik ve mantık ilimlerinden bahsetmektedir. Felsefi kitaplarının hacim olarak en büyüğü ve madde bakımından en kapsamlı eseridir. Latince tercümesinin ilk baskısı, Venedik'te 1508'de neşredilmiştir⁹⁴.

2.el-kânûn fi't-tıp: Batıda “tıbbın İncil'i” adıyla ün salmış olan eser, Latince'ye çevrilmiş ve kırka yakın baskısı yapılmıştır. Dünyada en çok okutulan tıp kitabıdır⁹⁵. Yunan hekimlerinin bulguları kadar kendi gözlemlerine de dayanarak yazmış olduğu bir tıp ansiklopedisidir. İbn-i Sînâ'nın kimi çevrelere göre en ünlü eseridir⁹⁶.

⁹⁰Osman Ergin, “İbn-i Sînâ Bibliyografyası”, TTK, s.729.

⁹¹ Ömer Mâhir Alper, “İbn-i Sînâ Eserleri”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, c. xx, İstanbul 1999, s.337.

⁹² İbn-i Sînâ Anma Günleri 1987-88, s.78.

⁹³Ergin, “İbn-i Sînâ”, TTK, s. 735.

⁹⁴ Arabacıoğlu, *İbni Sînâ*, s. 34.

⁹⁵ Göksu, *İslam Filozofları*, s.68.

⁹⁶ Temel Britannica, *İbni Sînâ*, Ana Yayıncılık, VIII, İstanbul, 1983, s. 263.

3.en-necât: Üç cilt olup, *Şifa* adlı eserin kısaltılmış hâlidir⁹⁷.

4.el-işârat ve't-tenbihât: Felsefenin mantık, tabiiyyat ve ahlak konularında yazılmıştır.

5.Danişnâme-i Ali: Farsça olarak kaleme alınmış ilk ansiklopedi tarzı eserdir.

6.el-Mebde ve'l-Mi'âd: Metafizik ve ahlak konusunda yazılmış olup üç bölümden müteşekkildir.

7.Uyûnü'l Hikme: Mantık, tabiiyyat ve metafizik alanında yazılmıştır. Eserin tamamı Hilmi Ziya Ülken tarafından(Ankara 1953) *Resâil* içerisinde yazılmıştır⁹⁸.

8.Hâyy b. Yakzân: Sembolik hikâye şeklinde yazılmış bir eserdir.

9.el-hikmetü'l-Meşrikîyye: Ünlü filozofun diğer ansiklopedik eserlerinde olduğu gibi mantık, tabiiyyat, riyaziyyat ve ahlâk şeklinde dört kısımdan oluşmaktadır⁹⁹.

Osman Ergin'in İbn-i Sînâ Bibliyografyası adlı çalışmasında belirttiği İbn-i Sînâ'ya ait birtakım eserler şunlardır:

1.el-asâr'ül Ulûviyyet. Güneş, renkler, rüzgâr ve mevsimler anlatıldıktan sonra kar, yağmur vs hakkında bilgi verilir.

2.İbtâl-ı Ahkâm en-Nücûm. Nücûm ilminin kurallarının fesâdından bâhistir.

3.İsbât'ül- Mebdeü'l Evvel.

4.İsbâtü'l-Nübûvvet. Peygamberlerin gönderilmesinin gereğinden bahseder.

5.İcâbetü'l-Duâ ve Keyfiyetü'l-Ziyâret. Duânın kabulünün sebeplerinden bahseder.

6.İcâbetü'l-Aşr u Mesaîl. Felsefe ile ilgili 10 su'âle verilen cevapları içerir.

7.İcâbetü'l-Mesâil ve'r-reyhân. Aristo'nun bir kitâbını tenkîttir. İki kısımdan oluşur.

⁹⁷ Yeni Rehber Ansiklopedisi, s.295.

⁹⁸ Alper, "İbni Sînâ Eserleri", *İA*, s.338.

⁹⁹Köroğlu "Doğu İslam Filozofları", s.97.

8.el-hadisü'l-merviyyât. Yaradanın kullarına yapmış olduğu inâyetleri anlatan hadislerden bahseder.

9. Ahvâlü'n-Nefs. Nefis ve rûh hakkında 29 fasıldan oluşan izahâtır.

10.er-rucûzet. Yıldızlar hakkında bilgiler ihtiva eder.

11.er-rezzâk. Allâh'ın rızıkları ve bunların taksimi hakkındadır.

12.el-işârat ve't-tenbihât. Hikmet üzerine son ve en güzel eseridir.

13.İşârü's-şeyh. Birtakım husûslarda Farsça ve Arapça şîrleridir.

14.el-ağdiyetü'l ve'l-üdvîyet. Gıdalarla ilaçlar husûsundadır.

15.el-akra Bâdîn. Kânûnun beşinci kitâbı olan akrabadîndir.

16.Aksâmü'l-Hikmet. Hikmeti ta'rîf ve amelî olarak iki kısma ayırır. Bunların aksâmını sayar ve bunları şer'a muhalif olmadığını beyân eder.

17.Akvâlü's-Şeyh. Hikmetten ve hâkimden bahistir.

18.el-iksir. Emr-i Mestûr ismindeki kimya kitâbının Farsça'sıdır.

19.Emr-i Mestûrû'l-San'at. Kimyadan bahseder.

20.el-ber ve'l-esm. Ahlâktan söz etmektedir.

21.Bekâ-i Nefs'ün-Natka. Nefis ile ilgili bazı husûsları dokuz kıyâsla ispat etmektedir.

22.Tedbîr-i Seylân el-Menî.

23.Tedbir'ül-Misâfirîn. Sefere çıkacak zâtların yapması gereken hazırlıklardan bahseder.

24.Teşhir'ül-A'zâ. İnsan 'âzalarını teşrih ederek onları kâinata benzetmektedir.

25.Teâllikü'n-Nefs el-Beden. Nefis ile ilgili birtakım sorulara verilen cevaptır.

26.et-teâllikât. Hikmet, tabiat ve mantıktan bahseder.

27.Tefsîr-ü Sûre-i İhlâs. İhlâs Sûresinin tefsiridir.

28.Tefsîr-ü Sûre-i Felâk. Felâk Sûresinin felsefi izahıdır.

29.Tefsîr-ü Sûre-i Nâs. Nâs Sûresinin açıklamasıdır.

30.Telhîs-i Kitâb'ül Kûn ve'l-Fesâd. Âlî ve Suflâ âlemlerde hayvanat ve nebatâtın oluşumunu anlatır.

31.Telhîs'ül-Mantık. Mantık hükümlerinin en önemli yerlerinin açıklamasıdır.

32.et-temcîd. Allâhı tenzîh ve tevhîd, eserlerinin ve te'sirlerini sayarak takdîs ve tesbîh eder.

33.el-cism. Cisim ile ilgilidir.

34.Cevher u Arez. Cevher ve arez ile alâkalı bilgiler ihtiva eder.

35.Cevâhir'ül-Ecsâmü'l-Semâvîyye. Eski filozofların madde ile ilgili tezlerinin tartışması yapılır.

36.el-hâdes. Kıdemin karşıtı olan hadesten bahistir.

37.Hudûs'ül-Ecsâm. Cisimlerin hadis olduğunu ispat eden deliller ortaya konur.

38.Husûl-ı İlm ve Hikmet. İlim ve hikmetin husûlü ne ile olduğu ve ne şekilde elde edildiği sorusuna verilen cevaptır.

39.el-hudûd. Eşyanın tarifi üzerinedir.

40.el-hüzn. Hüznün önemi ve hüzne ma'ruz kalmamanın sebepleri gösterilir.

41.Hıfzu's-sıhha. Vücûdun keyfiyeti ve sıhhati için yapılması gerekenler ifade edilir.

42.Hikmetü'l-Alâiyye. Mantık, tabiiyyât ve ilahiyâtta bahistir.¹⁰⁰

---

¹⁰⁰ Ergin, "İbni Sînâ" TTK, s.741-754.

43.el-hikmet'ül- Meşrikîyye. İbn-i Sînâ'nın felsefî fikirlerini gösteren en önemli eseridir. Eser Ali Durusoy tarafından özetlenerek, Türkçe'ye(İstanbul 1994-95) çevrilmiştir¹⁰¹.

44.Hikmetü'l-Mevt. İnsan rûhunun hayata gelişi, yaşayışı ve rûhun bedenden ayrıldıktan sonra yaşayacağı hayat anlatılır.

45.Hâl-ı Müşkilât-ı Mainiyye. Heyet risâlesinin açıklamasıdır.

46.Hesâb'ül-Beden. Yunan hekîm ve filozofu Câlînos'un yazmış olduğu risâlenin tercüme ve şerhidir.

47.Hutbetü'ş-Şeyh. Dini nasihâtlerden bahistir.

48.el-hâlvet. Halvet, zikir vesâirenin açıklamasıdır.

49.el-hamr. İbn-i Sînâ'nın bir münacâ'atıdır.

50.Danişnâme-i Alaiyye. Alâü'd-devle için yazdığı bir eserdir.

51.Düstûr-u Tıb. Tabiplerin bilmesi lâzım gelen şeylerden bahsetmektedir.

52.ez-zikr. Nefisle mücadele etmek ve zikrin hakîkati hakkında bilgiler ihtiva etmektedir.

53.Resâil-i Şeyh. İbn-i Sînâ'nın Ebû Ubeydi'l-cüzcânî'ye ve Ebû Sait Ebû'l-hayre yazmış olduğu dört mektuptan oluşur.

54.Ref'ül-Mezâr'ül-Küllîyet. 7 fasıldan oluşur. Tıbbın kaide ve kânûnlarına aykırı gitmekten doğan zararları anlatır.

55.Rik'at. İbn-i Sînâ'nın Ebû Tahir b. Husul'a yazdığı mektuptur.

56.Rik'at. İbn-i Sînâ'nın sadakat ve muhabbet göstermek için Ebû Fazıl Mahmud'a yazdığı mektuptur.

57.er-rüyâ ve't-ta'bîr. Rüyâları açıklamaktadır.

58.ez-zâviye. Hendese meselelerinden zaviyeden bahistir.

---

¹⁰¹ Alper, "İbn-i Sînâ Eserleri", *İA*, s.339.

59.es-sihr ve't-tilsîmât. İnsani batınî hassalarından, insanları hayvanlardan ayıran özelliklerden bahseder.

60.es-sa'âdet ve'l-İkbâl. Eş-Şifâ'dan kısaltılmıştır.

61.es-sa'âdet ve'l-Şekâvet ed-Dâimet Fi'n-Nüfûs. Rûh ve nefis için dâimî saadet ve şekâvetin nelerden oluştuğunu anlatır.

62.es-siyâset. Siyaset ile ilgili bilgiler içerir.

63.Siyâsetü'l-Beden ve Fezâilu's-Şarâb. Şarab içmek konusunda gözetilmesi gereken konuları anlatır.

64.Şerhü Kitâbu'n-Nefs. Nefsin tarifi vesairenden bahistir.

65.eş-şifâ. Mantıkıyyet, tabi'yyât, riyaziyât ve ilahiyât adları ile dört kısımdan oluşur. İbn-i Sînâ'nın en meşhûr eseridir.

66.es-suretü'l-Ma'kûlet.

67.et-tûl ve'l-Arz. Zıyanın ve değişik cisimlerin ebatından bahsetmektedir.

68.et-tayr. Rûhla ilgili bilgiler içermektedir.

69.el-ârş. İmkânlarla isbatı vacipten kûn ve fesat âleminin vahdet bulmasından ve kesretin nereden geldiğini anlatır.

70.el-arşîyyet. Allâh'ın sıfatı ve ef'âli hakkında bilgiler içerir.

71.el-arûs. Allâh'ı ve Peygamberi ispat için yazılmıştır.

72.el-arûz. Aruz kaîdelerinden bahistir.

73.el-âşk. Aşk hakkında bir risâledir.

74.İlmü'l-Bûrhan. Mantık ile ilgili bir eserdir.

75.İlmü'l-Lünni. Beş fasıldan oluşur. Tasavvuf ile ilgili bilgiler içerir.

76.Uyûnu'l-Hikmet. Mantık, tabiiyyât ve ilahiyâtla ilgili bilgiler içerir ve üç kısımdan oluşur.

77.Uyûnu'l-Mesâil. Mantık, ilahiyât ve tabi'iyattan bahseder.

78.el-ferâset. Ferasetin tarifi ve kısımlarından bahistir.

79.el-firdevs. Hikemî ve felsefî bir eserdir.

80.el-fesâd. Vücutta bulunan 43 damar hakkında bilgiler içerir.

81.el-fusûl. Nefs, nabız gibi tıbbi meseleyi 58 fasılda açıklayan bir eserdir.

82.el-fusûlu't-tabiiye. Yüz yirmibeş fasıldan oluşan tıpla ilgili eserdir.

83.el-felsefetü'l-Evvel el-felekü'l-Münâzzal. Heyetten bahseder. İçinde sekiz heyet dâiresi vardır.

84.Fevâid. Duâların icabeti hakkındadır.

85.Fevâid-ü Zencebil. Zencebilin özellikleri ve faydalarını anlatır.

86.Fevâid ve'n-Nüket. Mantıktan bir risâledir.

87.el-kâder. Kaza ve kaderi anlatır.

88.el-kâsidedü'l-ayniyyetü'r-rûhiye. Rûhtan ve rûhun bedenden çıkmasından bâhistir.

89.el-kâsidedü'l- mezdûcet. Mantığı anlatan bir kasidedir.

90.el-kaza ve'l-kâder. Kaza ve kader ile ilgili bilgiler ihtiva eder.

91.el-kazâyâ. İlmi mantıktaki kazaların türleri ve isimlerini anlatır.

92.el-kuvvetü'l-Erba'â. Cazibe, masike, hazime ve dafia isminde dört gücün olduğunu ispat etmeye çalışır.

93.Kıyâmu'l-ârz. 10 fâsıldan müteşekkildir.

94.el-kıyâs. Kıyâsın oluşumundan ve neticeye etkisinden bahseder.

95.Kelâm. Eş-Şifâ adlı eserin buhran konusudur.¹⁰²

96.el-mubahâset. Felsefenin çeşitli konularını içermekte olup, Abdurrahman Bedevî tarafından yayımlanmış, daha sonra buna dayanılarak neşredilmiştir(Kuveyt-1978)¹⁰³.

¹⁰² Ergin, "İbni Sînâ", S.754-774.

97.el-mebde ve'l-mi'ûd.

98. el-mecâlisü's-seb'a. İbn-i Sînâ'ya Şeyh Amri tarafından sorulan sorulara cevaptır.

99.Muhâtebatü'l-ervâh. Rûh meselelerini dokuz fasılda anlatır.

100.Muhtâsar Oklides. Oklidis'in muhtâsarıdır. İçerisinde beş yüz kadar hendesî şekiller bulunmaktadır.

101.Muhtâsar u Kitâbu'l-Aritmatîk. Aritmetik ile ilgili bilgiler ihtiva eder.

102.el-mesâil. Dini, felsefî ve ictimâî yirmi iki husûstan bahseder.

103. Mesâil An Ahvâlü Ervâh. Rûhlarla ilgili bilgileri kapsar.

104.el-mesâilü'l-Hekîmiyye. Hekîmlikle ilgili birtakım su'âllere verilen cevapları içermektedir.

105.Mesâil-i Hanîn. Hanin b. İshak'ın tıpla ilgili makalelerini reddeden bir risâledir.

106.el-mesâil-ü'l-işret. Mantiğa ait on meseledir.

107.el-mesâil-ü'l-garîbiyyet. Mantık ile ilgili yirmi meseleye verilen su'âllerdir.

108.el-mesele. Mantiğın insanı her husûsta doğruya götürdüğünü anlatan bir mektuptur.

109.el-mesâilü't-tabî'iyye. İbn-i Sînâ'nın meşrubât ve terkibât hakkında sorulan sorulara verdiği yanıtlardır.

110.el-mu'cizât ve's-sekrâmat. Enbiyâ', evliyâ' ve her birilerine özgü olan harikûlade hâllerden bahistir.

111.Ma'rifetü'n-nefs. Tabîî, nebatî ve hayvanî nefislerle güçlendirilen mevcudat, akli külden bahseder.

---

¹⁰³ Alper, "İbni Sînâ Eserleri", *İA*, s.339.

112. el-müferrekât ve'n-nefs. Mufrikât ile ilgili bilgiler ihtiva eder.

113. Mukâddemet Fi'l-mi'âd. Hakikî mutluluk, nübüvvetin ispatı gibi konularla ilgilidir.

114. el-melâiket. Meleklerle ilgili bilgiler içerir.

115. Menâfi'ü'l-âza. İnsan vücûdunun yaratılışı ve a'zâların nizamı ve faydalarını anlatır.

116. el-mantık. İnsanlara ait iki şeref olan nutuk ile ilimden bâhistir.

117. el-mevt ve'l-hayat. Ceset ve rûhun yaşayışı ve ölümü hakkında bilgi verir.

118. el-mûciz. İbn-i Sînâ'nın mantık alanından bir eseridir.

119. el-mûcizü'l-kebir. Mantıkla ilgilidir, aynı isimdeki diğer eserinden daha kapsamlıdır.

120. el-mûsikî. Eş-şifâ adlı eserinden bir kısımdır.

121. el-mehdî. Ahir zamanda Mehdi'nin ne zaman dünyaya geleceğinden ve neler yapacağından bahseder.

122. en-necât. Eş-Şifâ adlı eserin muhtasarıdır. 4 kısımdan mürekkeptir.

123. Nesayihü'l-hikemâtü'l-İskender.

124. en-nefs. Nefse ve rûha dâir en önemli eseridir. On bölüme ayrılmıştır. Samanoğullarından Nuh b. Mânsur'a yazılmıştır.

125. en-nefs. Nefis, akıl ve cisim gibi üç âlem husûsunda bilgiler içerir(Türkçeye çevrilmiştir).

126. en-nüfûs. Cisimlerdeki etkin güçlerden, feleki, hayvani ve tabii nefeslerden bahseder.

127. en-nefs ve'l-akıl. Ölüm zamanında nefis ve rûhun bekâsı husûsundan Aristo felsefesini şerh, eleştiri ve izah eder.

128. en-nefsü'l-felek. Hâdiseleri olmadan evvel bilmek imkânından bâhistir.

129.Nüket. Mantığın tasavvur, tasdik ve kaziyelerin türlerini örneklerle açıklar.

130. en-nihâye ve'l-Înâyet. 11 fasıldan oluşur.

131.en-nîr-i Nihâyat. Gökteki yedi seyyarenin arzın gün ve gecelerine etkisinden bahseder.

132. en-nevrûzîyyet.

133.Vasîyyet. Sağlığı korumak için yapılması gerekli şeyleri içermektedir.

134.el-virdü'l-A'zam. Hikmet ve felsefe dili ile yazılmış bir münacaattır.

135.el-hidâyat. Mantık ve ilahiyâttan bahistir.

136.el-hindîbaî. Hindbalının menfaatlerinden vs. bahseder.

137.el-ahlâk. Ahlâkın faziletlerinden bahseder.¹⁰⁴

---

¹⁰⁴ Ergin, "İbn-i Sînâ",TTK, s.741-788.

III. BÖLÜM

3. ÇEVİRİ METNİ

[V.1b] Der-beyân-ı vâsf-ı Hüdâ-yı mütte'âl celle şânehü

Hüdâ birdir nazîr olmaz Hüdâ'ya, Hem evvel oldurur her ibtidâya,
Çün evvel oldurur âhirde oldur, Görünen bâtın ve zâhirde oldur,
Cihân âyinede kılsan nezâre, Görünüyor sûret-i hâkk âşikâra,
Şolar kim bilmedi kimdir ilâhı, Gezer deryâda teşne sanki mâhî,
Ben ol mâhî gibi pür-cüst û cüyem, Gehi yollarda hâkim, kâh cüyem,
Serâser nûrdur çün nûre mâye, Zihey ebleh ki ister nûre sâye,
Güneş oldur, gök oldur, sâye oldur, Serâser âleme sermâye oldur,
Viren çün sâyeye zulmet özidür, Hicâbı kendusunin kendusidir,
Geç evvel âkilliysen kendü gözünden, Şu kim batıl durur çıksın gözünden,
Özünü bil kim sanma hakdan ayru, Vücûd-ı vâhid-i mutlakdan ayru

[V.2a]

Dimek kim hem-dem-i şehr-i bekâdır, Hüdâ'dan ol sana bâd-ı hevâdır,
Eminisin çü sen şehr-i vücûdun, Gerek hakka senin dâim sücûdun,
Mükemmeldir yesâr ile yemînin, Vekîlisin süleymân-ı emînin,
Sana dîv-i peri oldı musahhar, Muzaffersin muzaffersin muzaffer,
İskender gibi hükm et berr û bahre, Hüdâ verdi san ol denlü behre,
Tutub Dârâ gibi rû-yı cihânı, Unutdur adl ile Nûşirevân'ı,
Hükûmet kıl bu dem hakân-ı Çîn'e, Güneşte ki şu'le sal rû-yi zemîne,
Kadem bas hâke cümle olsun ezhâr, Yürü İsâ gibi çık rümâna,
Bu gün Eyyub- veş oldunsa sâbır, Cerân içre olursun sen ekâbir,

Eğer Yûsuf gibi düşdinse çâha, Yine sen erişirsin ‘izz ü câha,
Eğer âkıl isen anla bu hâli, Nedir âkılların bu kıl-u kâli,
Gel imdi âhir et Medhî kelâmı, Resûl-ı Hakka ergür bu peyâmı.

Na’t-ı Seyyid-i Kâinât Aleyhi Efdalü’salât ve Ekmelü’t-tahiyât

Çün evvel nâmede andın Hüdâ’yı, İkinci nâmede ân Mustafâ’yı,

[V.2b]

Durûd-ı sad-hezâr olsun o zâta, Emîn oldur cem’-i mu’cizâta,
Resûlûdür hüdâ-yı bî-zevâlin, Hâbîbidür kerîm-i zü’lcelâlin,
Cihâna cândır, câna cihândır, Şeref burcunda mihr-i âsumândır,
Çü hasta dillerin oldur tâbibi, Yerindirmez karîb olan garîbi,
Dahî evlâd ü âshâbına rahmet, Cenân içre bulalar tâ ki izzet.

Der-Medh-i çihâr yâr-i güzîn rıdvânillâhi aleyhim ecma’în

Ebûbekr u Ömer, Osmân u Haydar, Hüdâ kılsun bizi anlara çâker,
Hakîrim ben dahî bir bî nevâyım, Muhibb-i hânedân-ı Mustafâ’yım,
Beni yâ râb muhabbetden ayırma, Bu ‘izzetden bu devletden ayırma,
Yaşım didâra karşı cûy-bâr et, Hayâl birle gönlüm yâr-ı gâr et,
Ko sinsin şişe-i dil yâr elinden, Safâmızdur hâya dildâr elinden,
Zamân ile meğer bir rind-i kallâş, Harâbât ehline olmuşdı yoldâş,
Temâşâ eyleyüb gülzâr-ı dehri, Karâr itmez gezerdi cümle şehri,
Gehî nevrûz okurdu geh nevâlar, Ana tahsîn iderdi bî-nevâlar

[V.3a]

Dem olur ney gibi nâlân olurdu, Dem olur âteş-i sûzân olurdu,
Dem olur haksâr-ı yâr olurdu, Dem olur vâkıf-ı esrâr olurdu,
Dem olur destine bir câm alurdu, Dem olur bu cihândan kâm olurdu,
Dem olur güllere hem-râz olurdu, Dem olur bülbüle rem-sâz olurdu,
Şerâbıyla geçerci rûzgârı, Dolanur şevkle kûyi nigârı,
Cihânda gussanun âdını bilmez, Şeker olsa tâdını bilmez,
Sitanbûl içre tutsa neola mesken, Yaraşur Bülbüle zirâ ki gülşen.

Der-medh-i Sultân Murâd Hân [III. Murad] aleyhirrahmeti ve'l-gufrân

Elâ ey bülbül-i gülşen-neşîmen, Suhen-bâz ol, söze başla yine sen,
Çü vardır hâtırında çok hikâyet, İşitdir âşıkâne bir rivâyet,
Ola hem ibret-âmiz û letâif, Eğer kim var ise sende ma'ârif,
Alub destine kâğıdıyla hâme, Yazasın cehd ile bir yahşi-nâme,
Ola her mısrasında nükteler derc, Sözün gevherlerini eyleyub harc,
Gedâ kim âyîne sunmuşdu Şah'a, Anın gibi sunasun Pâdişâha,
Ki ya'ni Hazret-i Sultân Murâd'a, Murâdın ol virir her nâ-murâda

[V.3b]

Bu asrın oldurur Şâh-ı cihânı 'Adâlet tahtının Nûşu'r-revânı
Mehâbet bezminin mîr-i dilîri Şecaat bîşesinin nerre şîri
Beğenurse eğer ol nâme-yi Şâh Zi-hey makbûl-i Şâhî bârîkellâh
Budur çûn nâmenin evvel kelâmı Hûdâdan dileriz ola temâmı(Âmîn)

Sebeb-i telif-i kitâb-ı latâif-nasâb

Çu bismillâh olur her derde dermân	Anı dil hânesinde eyle pinhân
Beşâret oldurur râh-ı kadîme	Delîl oldur sırât-ı müstakîme
Odur ilten seni râh-ı sevâba	Cenâb-ı ‘izzet û devlet-ma’âba
İki âlemde yakdur ona sâni	Anunla yâr olur seb’u’l-mesânî
Çu bildin, anladım râh-ı savâbı	Letâifle pür eyle bu kitâbı
Elâ ey bülbül-i esrâr-ı ma’nâ	Makâmındır senin gülzâr-ı ma’nâ
Dilersen anda ömr-i câvidânî	Gerek virmek mihnet birle cânı
Dilersen ahiret dârında dîdâr	Nisâr eyle bu yolda vârinı vâr
Umarsan vaslı, çek hicrân cefâsın	Güher sevdâsına çek kân belâsın
Bilursun kim, güher kânsız bulunmaz	Visâl-i yâr, hicrânsız bulunmaz.

[V.4a]

Dem oldu sa’yile ol yâre irdim	Dem oldu su gibi dîdâre irdim
Gehî rind olmuşum meyhânelerde	Gehî râhib gibi puthânelerde
Gehi küffâr birle ceng içinde	Gehî âteş misâli seng içinde
Gehî zahidleyin seccâde berdûş	Gehî derya- sıfat aşkıyle pür-cûş
Gehî şeyh olmuşam kâşânelerde	Gehî baykuşleyin virânlerde
Temâşâ eyledim hayli diyârı	Dolaşdım bir nice dem rûzgârı
Tevârihden muhabbet düşdü cânâ	Arâdım şem’ gibi yâna yâna
Gel imdi eyle ey bülbül ser-âğâz	Muhabbet gülşeninde eyle Pervâz
Derûnun aşkla meyhâne olsun	Kelâmın gûş iden mestâne olsun.

[V.4b] sūrûr hâsıl ve unsur-ı latîflerine lâ-yu’d û lâ-yuhsâ şâd-kâmî mütevâsıl ola. Bu kitâb-ı pür ‘acâyibin ve bu risâle-i pür garâyibin ibtidâsını medh-i kelâm

zü'l-celâlî, sânisî ta'rîf-i Habîb-i Hûda-yı lâ yezâlî ile tezyin kıldım. Ve server-i kainât ve müfehhir-i mevcûdât aleyhi efdalü's-salât ve ekmelü't-tahiyât hazretlerinin na't-ı şerîfi ve medh-i 'unsur-ı latîfi ile rengin etdim. Ve Sâlisen müsâhibân-ı kâfile-i sâlâr-ı enbiyâ ve mu'avinân-ı din-i Muhammed Mustafa Hazret-i çâr yâr-ı bâ-sefâ rıdvânillâhi te'alâ aleyhim ecma'in hazretlerinin medh u senâsıyla tertîb eyledim. Zirâ bunların ta'rîfi elzem, belki farz ve ehhem olmağın cümleden mukaddem tahrîr idub ba'de sebep-i hikâyete ağaz ve takrîr-i rivâyete şürû' idub kelâm-ı dürer bâre nizâm verdim. Ve her emr-i zî-bâl ibtidâsından besmele-i şerif aldım. Bismillahirrahmanirrahim. Akdem olduğu için cümleden mukaddem anı takdîm kıldım. Ondan sonra medh-i pâdişâhı ve cihân şehin-şâh-ı gîtî-sîtân halîfetullâh fi'l-arz hazretlerinin [V.5a] ahlâk-ı hamîde ve evsâf-ı pesendîdesin ancak bu kadar zikr etdik meseldir: karınca kadarınca dimişlerdir. çün medayîh-i ta'rîfât ve vakâyi'-i hâdisât tamâm oldu, şimdengerü maksûd-ı aslî olan Ebû Ali Sînâ'nın zuhûr-u hurûcu ve tahsîl kıldığı ulûmı ne tarîkle ele getürüb ve ne kadar zamanda tahsîl ettiğün alâ kadru'l-imbân okuyub yazduğumuz ve görüb işiddiğimiz üzere inşâllâhu'r-rahmân takrîr ve tahrîr edelim. İmdi ma'lum ola kim Ebû Ali Sînâ'nın âlem-i ervâhdan icsâma gelmesini ve ne mikdâr zamanda tahsîl-i ulûm kılmasını ve dâr-ı fenâdan âlem-i bekâya rihlet etmesini bir üstâd-ı cihân bu kıt'a-i latîfde derc idüb hayat-ı memâtı tahsîlinin târihini imâ ve işaret kılmışdır. El-hak katı engîn ve latîf tarîh olmuşdur kıt'a:

Efzel-i nâs Bû Alî Sînâ, der şeci' amed ez-'âdem be-vücûd

V'ez âncâ kesb kerd cümle ulûm, der-Tiğiz kerd

Zin cihân be-der derâmed

Bu kıt'adan müstefâd olan budurki Ebû Ali Sînâ hasâil-i senîyye ve fezâil-i merzîyye ile [V.5b] ârâste ve pîrâste idi. Lâ-cererem ekser-i nâsdan eşref ve efdâl idi. Ve diyâr-ı 'ademden âlem-i vücûda gelmesi nefis-i Şecî'de vâki olmuşdur. Yâ ism-i karye veya ism-i kasaba ola, hatta lafz-ı Şecî' ebced hesâbı üzere üçyüz yetmiş üçdür. Velâdetine tarih vâki' olmuşdur ve lafz-ı necâ ebced hesâbı üzere elli dokuzdur ve tahsîl etdiğı ulûme tarih vâki' olmuşdur. Ve der-üftâden dâr-ı bekâya rihleti şehr-i Hamedân'da kasaba-i Tekiz, Şeyh Abdüssamed Hemedânî hazretlerinin zîr-i vâridâtında vâki' oldu. Kasaba-i Tekiz'de defn etdiler. Hikmet bu kim lafz-ı Tekiz hesâb-ı mezbûr üzere dörtyüz yirmi yedidir. Ol hekîm-i âreste-netâdin vefâtına

tarih düşmüştür. Ammâ markad-ı pâkı hatta ziyaretgâh-ı seyyahandır. Türbesinde du'â müstecâbdır derler. Çünkü Ebâ Ali Sînâ'nın bu kadar ahvâli icmâlen tahrîr olundu. Şimdengerü ve sebeb-i te'lîfe şürû' idelim.

Raviyân-ı şeker-güftâr ve nâkîlan-ı gevher-nisâr üslûb-ı mergûbla cevâhir-i suhanı bu tarz ile isâr ve gevher-i me'ânîyi [V.6a]bu revîşle iş'ar iderler ki bu haşmet-i bî-bekâ ve saltanat-ı dünyâ bir libâs-ı müstear olubnice şehriyâr-i kâm-kâr ve şehinşâh-ı vâlâ-tebârdan gerü kalmışdır. Ve bu cellâd-ı kine cû-yi feleknice dârâları berdâr venice Rüstem'leri kahr-i dehr ile zâr u nezâr idüb harman-ı canlarını gird-bâd-ı hebâyâ vermişdir. Venice İskender'leri bu kadar kerr û ferre mâlik iken derûnunda tama'i hâm takâzâ etdirüb âhır vâdi-yî zulmete su ile iltub harâret-i âteş ile teşne-leb getürmüşdür. Ol arzu ettiği müdde'â ki âb-ı hayât idi. Bî-ta'ab âhire olub kendu mahrûm ve bî-nasîb gelmişdir. Venice selatîn-i zîşân ve havakîn-i refî'ü'l-mekân hükm-i kazâ-cereyânlarını her cânibe cârî ve nâfız iken nâgâh bir köşeden bir kâhir-i kahraman salâbet zuhûr edüb bunları dest-i kahr ile bir mertebe zebûn ettiği her birisi emanü'l-emân ey sâhib-kırân-ı zaman deyüb güçle canlarını rehâ kılalım dirken âhır hâh nâ-hâh sır-sır-i bâd-ı fenâ hâkle yeksân eyledi.

[V.6b]

Bejt:

Nîce Dârânice dâvernice kayserlerin kasrın yıkılmış bî-nişan olmuş yatur virane gördüm ben.

Nesir: İmdi bu hakir ve fakir-i pür-taksir yani Medhî-yi kıssa-perdaz hengâma girince yıllar ömr-i nazenini kütüb-i tevârihin tettebbu'una sarf idüb nice rüzgâr hikayât-ı garîbeyi ve rivâyât-ı 'acîbeyi gözden geçirüb hattâ tecessüs ve tefehhüs ettiğimiz kütüb-i tevârih-i mu'teberde bu gûne tahkîk ve bu üslûb üzere tasdîk olunmuşdur ki nev'-i benî Âdemden bu cihân-ı bî-bekâyâ iki zû-fünûn gelmişdir. İkisi de ilm-i simiyâyâ ve ilm-i ihfâyâ sâlik idiler. Biri Hazret-i Davûd nebî aleyhisselâm devrinde gelmişdir. Nâmına Fisagors derlerdi Tevrât-ı Şerif'den Makâmât-ı Aliyye ve Vâridât-ı celîyye ile bir tevhîd bağlamağın Hazret-i Davûd aleyhisselâm Fisagors Tevhîdi deyu tesmiye etdiler. Davûd-ı nebî aleyhisselâm ana küllî i'zâz ve ikrâm kılurdi. Ana binaen halk dahî ri'âyetde kusur etmeyub taz'zîm ve terkîm ederlerdi. [V.7a] Hatta mürûr-i eyyâm ile Hazret-i Süleymân nebî aleyhisselâm pâdişâh-ı âlî câh olub hâtem-i nübüvvet geldikde âleme vâli-yi mutlak ve hâkim-i ale'l-ıtlâk oldu.

İns ve cin ve mâr û mûr, vahûş-ı tayûr emrine me'mur, cem'-i âferîdegân hükmüne mahkûm oldular. Ol mahallerde Fisagors Tevhîdi, Hazret-i Süleymân nebînin bu azâmet ve şevketini bu kerr û ferr-i haşmetini görücek bir ân ol yerde durmağa sabr ve kararı kalmadı, çıkub gitti. Murâd edindi ki Hak Teâlânın kendiye erzanî kıldığı ma'rifeti izhâr eyleyüb âlemde olan kudret ve kuvvetini halk-ı âleme bildure ve hem ma'rifeti sebebi ile Hazret-i Süleymân nebînin yanında kurbet tahsîl ede. Vardı Hazret-i Süleymân aleyhisselâmin askerine mu'âdil taht-ı nübüvvet mukâbelesinde bir leşker-i bî-kerân ve yine taht-ı nübüvvet şeklinde taht-ı ahır peydâ etdi. Muhassal Hazret-i Süleymân'da her ne var ise eğer dîv, eğer cinnî, eğer sâyır vahûş ve tâyur ve insân bi'l-küllîye [V.7b] tabıkû'n-nâ'l bi'n-nâl gösterdi. Kaçan ki Hazret-i Süleymân-ı nebî Fisagor tevhîdinin bu kadar kuvvetini göricek derûn-ı dilden ana muhabbet idüb yanına da'vet kıldı. Dahî bâlâda yer gösterdi. Ba'de mansıb-ı vezâret ile serfirâz idüb nice rüzgâr ve mesned-i vezâretde ömür sürdü. İşte ilm-i ihfâ ve ilm-i simiyâ âleme andan münteşir oldı. Ve onun hikâyetini ale't-tafsîl bilmek isteyen Süleymân Nâme-i Kebîr'e nazar kılsın. Anda mufassal meşrûhdur. Ve bir rivâyetde bu ma'kûle ulûmu tetebbu' edüb mezâyâsına mâlik olan kimesnenin biri, iki cihân fahrî hazret-i server-i kâinât ve mefhar-i mevcûdât Hazret-i Muhammed Mustafâ sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sâhibihi ve sellim hazretlerinin hicret-i şeriflerinin üçyüz seksen üç yılından sonra Sultân Mahmûd-ı Gaznevî'nin zaman-ı saltanatlarında cihâna geldi. Ve Mikaîl ibn Selçuk zamanında dünyadan âhirete intikâl etdi. Nâm-ı şeriflerine [V.8a]Ebû Ali Sînâ ve birâderlerinin ism-i lâtiflerine Ebû'l-Hâris-i Fâzıl ve Dâna dirlerdi. El-hak ol iki gevher-i nâ-yâbın ilm-i hikmetde ve ilm-i ihfâda nazır ve 'adîlleri yoğidi. Hele Ebû'l-Haris hikâyeti şimdilik burada dursun. İnşâallah û teâlâ mahalli ile bir iki fasıl aşağıda beyân oluna. Biz geldik yine Ebû Ali Sînâ hikâyetine. Zirâ nâdirü'l-vuku' olmağın ser-güzeşt-i acîbesine şürû' eyledik. Ve kıssa-i pür-hisselerini iki bâb üzerine tertîb eyledik evvelki bâbını tetebbu' idub zikr-olunan kitâblardan ihrâc eylediğim bir mikdâr ahbâr-ı acîbe ve rivâyet-i garîbedir ve ol kitâblar bunlardır ki, isimleri tahrîr olundu. Kânûn, Dîbâçe-i Kâbûsnâme, Netâyicü'l-Fünûn tevârîh-i küllî bâbı. Evvel zaman seyahatımızda dervîşlik âleminde ba'zı fûdelâ-yı zevi'l-i'tibâr ve ukelâ-yı âlî-mikdârın meclis-i şerif-i şeref-bahçelerine dahil olub anlardan[V.8b]işittiğimiz hikâyetlerdir ki tertîb üzere derc olunmuşdur. Evvelki bâbda ilm-i tıpta ne te'lîf ettiğini ve târik-i meşâyih ne vechile sâlik olduğunu ve kanğı pâdişâh asrında geldiğini ve ne vilâyetden zuhûr ettiğini ve kanğı

pâdişâha makarın olduğunu ve ne kadar zaman hizmet ettiğini âlâ kadru'l-imbân beyân eyledim.

İkinci bâb: Karındaşı Ebû'l Hâris ile varub mâgribde ilm-i simiyâ-yı ne tarîk ile ele getürdüğünü ve birâderi Ebû'l Hâris'i gâflilen bir civân-ı helvâ-fürûşun sebebi ile kendi elinde helâk olduğunu ve kitâb evâhirinde kendinin vefâtı tarîkini âlâ kadri't-tâkat hâlden kâle getürdüm.

Bab-ı Evvel:

Râvi-yi kühen ve nâkıl-i suhan bu üslûb-ı mergûbla hikâyet ve bu tarz-ı makbûlle rivâyet eder ki zaman-ı mâzîde bu âlem-i fânîde iki şehriyâr-ı taç-dâr ve iki pâdişâh-ı kâm-gâr var idi. Birinin nâmına Sultân Mahmûd-ı Gaznevî ve birinin ismine Kâbûs Şâh-ı Veşme-gîr derlerdi. [V.9a] Ammâ el-hâk Sultân Mahmûd-ı Gaznevî haddi-zâtında Sikender-i cem vakâr, Celil'ül-kadr-i kâm-gâr idi. Memâlik-i mahrûsası Hind'in şimalinde tâ serhad-i Sind'de olurdu. Bu Gaznev dedikleri şehir Sevâd-ı a'zam olmağla Sultân Mahmûd anı kenduye tahtgâh ta'yîn idüb anda mütemekkin idi. Ve yine ol asırda Esterâbâd'da bir pâdişâh-ı âlî câh var idi. Mukaddemâ beyân olunmuşdur. Nâmına Kâbûs Şâh-ı Veşmegir dirlerdi. Vilâyet-i Mâzenderân'dan hudûd-ı Semerkand-ı Buhârâ'ya ve serhad-ı Hıtâ ve Hotan'a çıkardı. Zamânında nazîri ve 'adîli yok 'askeri bî-hâdd, memleketi çok idi. Ve hazînesi bî-nihâyet bir pâdişâh-ı kâm-gâr idi. Bu kadar 'azâmet ve hâşmet içinde yine seyyâh-ı rüzgâra mayîl olmağın her kanda bir sâhib-i ma'rifet olsa onun hizmetini câna minnet bilirdi. Hattâ Ebû Ali Sînâ bu şâh-ı âlî kadrin sâye-i sa'adetinde çok ömür geçirmiş idi. Erbâb-ı tibbi'yye ve ashâb-ı mâ'rifete himâyet ve ri'âyeti ziyâde idi. [V.9b] Hikmet-i Rabbânî ve kudret-i yezdânî ol zamânda Ebû Ali dahî 'ilm-i ihfâda zuhûr idüb kemâli ile şöhret bulmamış idi. Ammâ yine ol-asırda andan kâmil bir kimesne yoğidi. Ve bu Kâbûs Şâh Veşmegir'in yanında bundan gayrı bir hekîm-i hikmet-âsârı ve bir feylesof-ı hikmet deşârı var idi nâmına Fâzıl-ı Isfahânî dirlerdi. Meşhûr ve müte'ârif kimesne idi. Bunların sohbetlerine ömr-i girân-mâye sarf idüb dâimâ felekden kâm alurdu. Bir an bir nefes bu iki hikmet-şinâsdan münfek olmazdı. Güyâ bunlar can ve ol bunlara tez vaki' olmuşdu. Bu üslûb üzere zevk û sâfa üzere iken bir gün Sultân Mahmûd Gaznev'de müsâhibleri ile iş ve işret idüb âyâ kangî diyârda bir sâhib-i mâ'rifet vardır ki zamânının Sokrâtı bu gûna bukrâtı olardı mukarriblerinden birisi ayıtdı: "*Şâhum birkaç bazergânlar geldi. Hayli muhteşem*

hocalardır. Çok diyâr geşt û güzâr etmiş kimesnelerdir.”[V.10a] Dedikde şâh hocalara râgib oldu. Emreyledi tiz huzûruna getirdiler. Sultân Mahmûd bunları musâhebata çekub: *“kanden gelürsüz ve sâhib-i mâ’rifet ne ma’kûle kimesneye rast geldiniz?”* dedikde ser-tüccâr olan kimesne Şâha duâ idüb ayıtdı: *“Estarâbâd’da Kâbûs Şâh-ı Veşmegîr hizmetinde hoca Fâzıl İsfahanî ile Ebû Ali Sînâ dirler iki kâmil kimesneler vardır.”* deyu kemâl mertebe medh etdiler. Hatta Ebû Ali’nin ilm-i ihfâda olan kudret ve kuvvetini ve simyâda olan tasarrufunu işidüb gördükleri mikdâr medh edince Sultân Mahmûd’un unân-ı ihtiyâdı elden vardı. Bi’z-zarûrî görmesine taleb ve huzûruna getürüb, sohbet-i hayât efzâsına râgib olub, ayıtdı ki: *“acaba şimdi kandedir?”* Bazergânlar ayıtdılar ki *“Ey Şâh-ı ru-yî zemin biz bunda zamânında geldik hâlâ ol iki hekîmân-ı zamânın, ol iki feylesof-ı devrânın ikiside Estarâbâd’da Kâbûs Şâh-ı Veşmegîr hizmetinde [V.10b] olurlar. Katında haylî takarrübleri vardır. Bir ân münfek olmaz. Birbirlerine düm ve lehm olmuşlardır”* dedikde Sultân Mahmûd bu iki kâmil-vücûdu görmesine tâlib ve bu iki ehl-i ma’ârifin meclisine râgib olub tiz emreyledi. Kâbûs Şâh-ı Veşmegîr’e bir muhabbetnâme inşâ idüb derûnunda ol-kadr minnet ve bir mertebe ibrâm ve ilhâh kılmış ki Kâbûs Şâh katında tâc û tahtını vermek cayiz ola. Nihâyet-i mefhûmu, Ebû Ali Sînâ ile Hoca Fâzıl-ı İsfahânî’yi taleb etmiş hatta şul kadr demiş ki, eğer birkaç gün ri’âyetde kusûr edersen yine hizmetinize gitsünler deyüb hatm-i kelâm etmiş nâmedir. Tamam oldukda Sultân Mahmûd vilâyetinin ukdâsına ve asrının hikemâsından bir fâzıl kimesne var idi. Ana bî-nihayet peşkeşler verub Esterâbâd’a irsâl eyledi. Mürûr-ı eyyâm ile hekîmdir Kâbûs Şâh hizmetine geldi. Şâh ‘azim izzet û ikrâm kıldıkdan sonra, Sultân Mahmûd’un nâmesini sunuverdi. [V.11a] Şâh’dır nâme-yi küşâda kılûb mefhûmunu bilecek baş kaldırub ayıtdı: *“Hekîmân-ı devrân sizi bizden Sultân Mahmud istemiş. Ne dersiz? Katınızda gitmek câiz mi”* dedi. Hoca Fâzıl-ı İsfahânî bilâ-tavakkuf: El-emr, emrünüz ile âmil olub gitmeği münâsib gördi. Ammâ Ebû Ali Sînâ Kâbûs Şâh hizmetinden ayrılmağı revâ görmeyub gitmeye rıza vermedi. Ayıtdı kim: *“Pâdişâhım benim Sultân Mahmûd ile ne işim var? Andan ne murâdım var bi-hamdulillah hizmet-i şerifinizde huzûrum var. Başuma buyruk bir şahsım. kande dilersem anda olurum. Bir budur ki uzak vilâyet ve birde tabi’atın bilmediğim bir pâdişâh ol diyâra varam da bana hükm-ü hükümet eyleye. Ben ise ana râzı değilim bu diyârda Sultânımın muhabbeti beni boynu bağılu bir bendedir, harîde etmişdir. Ne ân ki ben kimesneye kul olam.”* Dedikde Kâbûs Şâh, Sultân Mahmûd’un kendü hakkında tavsiye ettiği muhabbetnâmeyi gösterdi. Ve kendüye de ne mertebe ibrâm

ve ilhâh kıldıkların anlatdı. Yine muhâlefet edeyin [V.11b] dedikde Kabûs Şâh ol-
mertebe tazarru' ve niyâz eylediki kâbil-i vasıf değil. Ebû Ali Sînâ, Şâh'ın bu
mertebe ibrâmını göricek mülâyemet şeklin gösterdi. Ol mahalde hemân Hoca Fazıl
ayıtdı: *“Ey hekîm-i ‘akıl ve ey zü-fünûn-ı fâzıl lâyıık olan budur ki ûlu’l-emre itâ’at
kılub ululara hizmet eyleyesiz. Tâ kim fudelâ meşhûr ve ma’rifetle âlemde mezkûr
olub ilerde dâstân ve dillerdenice zamân vird-i zebân olsun”*. dedi. Ebû Ali Sînâ
Hoca Fâzıl’dan bu ma’kûle ta’n-âmiz kelimât istima’ edicek, ziyâde gazabından
ayıtdı: *“Ey hekîm-i câhil ve ey nadân-ı lâ-ya’kıl bir adam ki ehl-i fazl ola ve gencîne-
i ilme mâlik ola ol kişinin şâhlara ne ihtiyâcı olur. Bilmez misin ki şâhların
hazîneleri harcanmağla tükenür, ammâ gencîne-i ulûm her ne denlü harc etsen
ziyâde olur. Ve hem bizim sefâmız Kâbûs Şâh yanında durmakdadır. Zirâ makâdır
bilur sâhib-i ma’rifetin tabakasını anlar. Eğer gitmekden haz edersen uğrun hayr
olsun.[V.12a] Sana kimse mani değil var git”* dedi. Kaçanki Hoca Fazıl-ı İsfahânî
Ebû Ali’den bu ma’kûle cevâbı işitdi, ziyâde bî-huzûr olub, zehr yutmuşa döndü. Ol
ızdırâb ile ayıtdı ki: *“Ey kişi ne yavuz ilmîne mağrûr ve kendü ne mutakıdsın yoksa
sende olan ilim, bizde yok mu anlarsın. Ammâ anlarım ki ben gördüğüm ilmi sen
görmemiş olarsın”* dedi. Ebû Ali Sînâ ayıtdı: *“Ey Hoca Fazıl! Sen bana mağrûrsın
dersin. Ammâ mağrûr kağımız oldu. Ey nâdân çünkü beni söyletdin imdi Allâh bilir
kim bendenice ilim vardır ki sen anı görmek değil, nâmın bile işitmemişsin. Ammâ
senin bildiğin ilmi ve tetebbu’ kıldığın nüshâları fetir ve katmirin ben bilirim.”* dedi.
Mâ-hasel bir mertebe mübâhase kıldılar ki, neticesi ceng ve cidâle muncer oldu.
Kabûs Şâh ise bunların mertebelerini anlayub tabakaların hûb bilmiş idi. Ya’ni Ebû
Ali’nin Hoca Fazıl’ın üzerinenice mertebe fazlı olduğunu bilirdi. Lâkin Hoca Fazıl’ın
da hatrı münkesir olmasın deyü Ebû Ali[V.12b] Sînâ’ya ayıtdı. *“Ey hekîm lütf eyle
benim hatırım için bir azîmu’ş-şan, celîlü’l-kadr pâdişâhdır. Ve hem mekâdir bilur,
Sultân-ı âlişândır. Sâhib-i ma’rifetin tabakasın anlar. Had-i zâtında kendi de talîb-i
mâ’rifetdir. Ve ba’zı fende de eli vardır ana binâen sizi murâd edinmiş varın bir
zamân onun yanında olun. Şöyle ki ri’âyetinizde mikdâr-ı zerre kusur eyleye, ben
yine hâzır ve her vecihle gelmenize nâzırım.”* dedi. Ebû Ali ayıtdı: *“Pâdişâhım hâtır-
ı şerîfiniz için can ve baş yoluna fedâ olsun. Varayım her ne hidmeti var ise edâ
ideyim. Nasîb olursa yine hizmet-i şerîfiniz için geliriz.”* dedi. Şâh-ı hekîmin bu
kadar ikrârını alıcak elçiye hil’atler giydirub varın şahın hizmet-i şerîfine hekîmler
rûy-mâl kılacakların müjde eyleyün deyüb gönderdi.

Çün elçi işi ber-taraf oldı, hekîmler gitmesi lâzım gelecek ba’de Ebû Ali itâb yüzünden Hoca Fâzıl’a itâb edüb, ayıtdı ki: “*Ey hekîm-i dâna ve ey feylesof-ı tüvâna Çünkü [V.13a] davâ-yı fazl idüb, bizimle bahs edersin, gel imdi seninle yol tedârikin görelim. Ve ‘ilm zahîresin yüklenelim. Zirâ yola revâne oldukda kırk güne dek ‘ilm nevâlesiyle kanâ’at edelim. Görelim ilim sende mi ziyâdedir. Daimâ bizimle mübâhase eylesün ale’l-husûs gitdiğimiz yol mesâfe-i baîdedir. Berr û biyâban ve rig-i revândır. Kırk gün şeb û rûz bu yolda seninle gidelim. Vaki’a ekl u şurbdan mikdâr-ı zerre isti’mâl etmeyelim, murâd edinsen de bulunmaz hele görelim ne zuhûr eyler. Kırk güne dek hod bilirsin ki Esterâbâd ile Kirmân- zemin mâbeyninde su değil, serâb bile bulunmaz. Hemân tedârik üzere ol bakîsin sen bilürsün. Ben sana dostâne hayır verdim.*” dedi. Hoca Fâzıl bu sözi işidicek tedârik kılub üç günde, kırk dâne hap peydâ eyledi kim hergün bir dânesin yiye. Aslâ suya ve ta’âma ihtiyâcı olmaya. Ve kuvvet û kudrete noksan gelmeye. Belki ziyâde ola ammâ Ebû Ali Sînâ bir macun [V.13b] tedârik etti kim bir kerre yemede rast kırk günlük açlığı, dahî susuzluğu def idüb, elem çekdirmeye günden güne tab û tâkât-ı ziyâde ola. Ammâ Hoca Fâzıl etdiği hapları ve kıldığı tedâriki Ebû Ali Sînâ’ya bildirdi, ne Ebû Ali kıldığı yol ilâcını Hoca Fâzıl’a bildirdi. Akibetü’l-emr ikisi de Kâbûs Şâh’a veda idüb Sultân Mahmûd cânibine revâne oldılar. Yolda müsahebât idüb, birbirlerine tesellî-i hâtır eyleyerek giderlerdi. Ammâ Hoca Fazıl kemâl mertebe gururundan Ebû Ali Sînâ’ya muttasıl ta’n û teşni’ iderdi. Hikmet-i rabbânî ve kudret-i samedânî ol beriyyenin içinde bu üslûb ile yirmi gün mürûr etdi. Kazâ ile Hoca Fâzıl İsfahânî haplarını olda zâyi’ eyledi. Ol etrafı çok cüstücû kıldı. Ne aslâ habından nişân ve ne ol ma’kûle şeyden bir nesne ayân oldu. Gayretinden Ebû Ali Sînâ’ya da keşf-i râz idemedi. Zirâ çok itâle-i lisân etmiş idi. Hicâbından söyleyemedi. Lâkin Ebû Ali bunun vaz’-î nâ-hemvârından ahvâline[V.14a] muttali’ olub bildi. Ve hem gördü ki gitdikçe zebûn oluyor. Diledi kim bir tedârik ide. Ol mahalde Hoca Fazıl gayretinden ölmeye râzı oldu. Hakîkaten ol ıztırâr ile cân verdi. İfşâ-yı râz eylemedi. Ebû Ali Sînâ bunun bu gayret ve himmet ile cân verüb kendüye ser-fürû’ kalmadığından ziyâde müte’ellim olub kendi kendüye feryâd idüb ağlayarak nâçâr ol yerde defn eyledi. Ol ân ahd etdi kim müddet-i ömründe kimse ile bu mâkûle mübâhase eylemeye tâ kim telef-i nefis lâzım gelmeye. Bâ-husûs Ebû Sînâ ‘ilm vasıtasıyla kâdir idi kim bir günde belki bir saatde ol berîyyeden halâs ola. Ammâ kasd ile hekîmin ayağı ile yürüdü. Tâ kim bahâne kalmaya, çün Hoca Fazıl vefât etdi. Ebû Ali Sînâ’da ayruk Sultân Mahmûd’a varmağı da revâ görmedi. Nice rüzgâr nâlân ve giryân üftân

ve hîzân gidüb bir gün evvel berfyyeden şehri-i Bağdâd'a irdi. Hâtırı mahzûn ciğeri hûn şehir içinde giderken yolu Şeyh Abdüssamed Hemedânî [V.14b]derûnundan inkârı sürdürdük. Ve şeyhin tabakasını bildi ve anladı. Tekrar hâk-i pâyna rûymâlîde kılub özür-hâhlik eyledi. Şeyh de cümle özrün kabul kılubnice erbain çıkardı. İhvânın eli ile tarîk-i meşâyîhe sülûk idüb şeyhin nazarı sebebi ile vilâyete kadem basdı. Vel-hâsıl ol zât-ı nîkû-hisâl Şâh râh-ı tasarrufda Bayezid-i Bistâmî ve ilm-i hikmetde lokmân-ı sâni mesâbesinde idi. İlm-i simiyâda Fisagors Tevhîdî idi. Ve fûnûn-i ihfâda bî bedel belki efazıl içere bî-misâl idi. Ammâ fenn-i hikmetde Eflâtûn'dan iştihârı ziyâde idi. Hattâ ilm-i hikmete müte'allık olkadar te'lîfât ve tesnîfâtı vardır ki hâdd-û hasrı mümkün değildir. Lâkin dillerde mezkûr ve halk içinde güneşden meşhûr olanlar bunlardır ki zikr olunur. Evvelâ Şifâ ve İş'aret ve Kânûn elli cild kitâbdır. Şifa ise hükemâ-i mütekaddimîn ve müteahhîrin içinde bir mertebe makbûl ve mergûbdur kim[V.15a]kâbil-i ta'bîr değildir. İşte Ebû Ali Sînâ'nın bir mikdâr hikâyâtını vech-i meşrûh üzere beyân etdik. Şimden sonra letâyif-şî'âr ve hikmet-desâr olan ahbârına şürû' edelim. Zirâ Ebû Ali, Şeyh Abdüssamed Hamedânî hizmetine dahil oldukda yeri ile kalbinden uhuvvet muhabbet ihrâc idüb, Kâbûs Şâh hizmetine varmağında revâ görmeyüb dünya şâhlarından bi'l-küllîye el yûdu, etek silkti. Kendü âleminde ve karşû deminde hıdmet-i şeyhde sâhib-i sülûk oldu. Asıl bu hikâye Ebû Ali Sînâ'nın ol-merd-i dânânın intihâsıdır. Nihâyet kudreti ve kuvvetini î'lam etmek için kitâbın ibtidâsında tahrîr etdik. Biz yine sözüme gelelim. Ve Ebû Ali Sînâ'nın sâir ahvâlini aşağıda nazm ve nesr olarak yazdık ve bu kitâb-ı ibret-i nümânın nâmını "Esrâr-ı Hikmet" ismi ile müsemmâ kıldık. 'İlm-i hikmetde tabâkâsın bu kadar beyân etdik. Şimden sonra bu fasıldan ilm-i simiyâda olan mahâretini ayân idüb ka'âle getürelim ve ilm-i ihfâyâ ne tabaka sûret[V.15b]virüb kanda ele getürdüğün letâyif üzer tahrîr ve işitdügümüz üslûb ile takrîr kılalım. Maksûd-ı aslî Ebû Ali Sînâ ve karındaşı Ebû'l-Hâris ile ne yüzden kesb-i kemâl kılub âhir ne vechile âlem-i bekâyâ irtihâl ettikleri beyân olunur. İnşâallah û te'alâ ve aleyhü'l-isti'âne mâ fî'l-ûmûr.

Âğâz-ı Dâstân-ı Ebû Ali Sînâ ve Ebû'l-Hâris

Gel imdi ey müstemend-i âvâre ve ey derd-mend ve bîçâre sakın bâde-i gafletle sekrân ve isrâr-ı cehl ile hayrân olmayasun. Hâlâ bir hikâyet-i ibret-âmiz inşâ eyle ki tâ erbâb-ı sefâ sem'-i rızâ ile isfa kalalar. Raviyan-ı âhbar ve nâkılan-ı esrar, Ebû Ali Sînâ'nın istimâ' olunmadık ağrâb ve garâib kıssası beyân ve birâderi Ebû'l-

Hâris'in a'ceb ve acâyib kıssa-i pür-hisselerini a'yan kılan üstâdı fâikü'l-akrân ya'nî Medhî-i kıssa perdâz ve suhendân bu tarzla hikâyet ve bu tavırla rivâyet idüb aydar kim diyâr-ı Buhârâ'da Afşene nâm karyede[V.16a] zamân-ı mâzide bir ata ve bir anadan iki birâder-i tâlib-i meranî zuhûra gelub, rûz û şeb ikisi dahî ma'rifete râgib ve tahsîl-i ulum-ı 'acîbeye tâlib idiler. Daimâ işleri şark ve garbı geşt û güzâr idüb, seyr-i acâib ve garâib etmek idi. Lâkin vardıkları diyârda rüzgârların zayi' geçürmeyüb muttasıl üstâd-ı kâmil ile mukayyid olub tahsîl-i ma'rifet kıralardı. Her biri bir mertebe tetebbu'-i ulûm etdiler ki her birisi asırlarının Bukrât'ı oldular ki birinin nâm-ı şeriflerine Ebû Ali Sînâ ve birine Ebû'l-Hâris-i Dâna derlerdi. Ammâ Ebû Ali Sînâ fûnûnda mâhir idi. Müddet-i ömrü elli dört yıl olub bu kadar ilim ve hüneri bu kalîl ömr içinde tahsîl kılmış idi. Lâkin bu iki sâhib-i hünerin dirhem ve dinârdan bu kadar ma'rifet ile distleri tühî idi. Hattâ bunların fakr û fâkkeleri hâddan efzun ve bî-dîremlikden[V.16b]ciğerleri pür-hûn olmağın kendülerini dervîşâne şâllar ve seyyâhâne libâslar içinde müstağrik idüb, âhir terk-i vatan eylediler, misâfir-i râh-ı gurbet oldular. Leylen ve nehâren isren ve ceharen gitdiler. Mürûr-ı eyyâm ile mağrib zeminde şehr-i Tûn'a geldiler. Bazıları şimdi ana Tunus derler. Muhassal-ı kelâm bunlar bu şehrin içine dahil olub karar etdiler. Tamâm dinlenüb misâferet ber-taraf olduktan sonra tabiâtları bu vilâyetin seyr-i bağ û gül geşt-i sünbül-zârın isteyüb iki birâderler güzâr itdiler. Gerçi arzû-yı seyr-i bağ û râğ ber-taraf oldu. Lâkin ziyâde teng-destlikden ol diyârda bir ferdle aşînalık kesb etmeye iktidârları olmadı. Zirâ garîbü'l-bilâd oldular. Ahir, teng-destlik elemi cânlarına kâr etmeğın ol gece halîk-i bî-çûne bî-nihâye naliş û niyâz idüb gözyaşını rû-yi zemine baran misâl yağdırdılar. Ahirü'l-emr nâle-künân, sine-zenân şedâid-i rüzgârdan şikâyet ederken hâbe vardılar.[V.17a] Çünkim ol gece geçdi, sabah oldu. Ol iki birâder-i müşfik yerlerinden turub birbiri ile güft û gû ederek derden şehre dahil oldular. Şehrin yemin ve yesârın seyr ederken nâgâh halk mâbeynine bir acîb gulgule düşdü. Herkes gâni ve fakir, sagîr ve kebîr harekete başladılar. Ebû Ali birâderi ile acaba aslı nedir derken anı gördüler. Câ-be-câ münâdîler nidâ ederler ki: *“Ey kavm-i talibân ve ey seyyâhân-ı âşîkan! bilün ve agâh olun ki ale's-sabah ol gâr-ı 'acîbetü'l-bünyâdın ki deru divârı elvâh ve kitâbla ârâste ve rû-yi arzda ne kadar kinz ve künuz var ise cep û râstı memlû pirastedir. Ey bu ma'naya tâlib olanlar! agâh olun ol tulsım-ı acaîbenin kapusu ale's-seher güşâde olur. Gafil olman”* deyü nidâ iderler. Kaçankim Ebû Ali Sînâ ol gâr-ı ibret-nümânın haberin güş etdi. Cânı sefâlar kesb idüb bahr-var cûş ve hürûş etdi. Derhâl ol münâdînin yanına varub[V.17b]ol gâr-ı 'acîbe-i bünyâdı

aslı ile teftiş ve tefâhhüs etdi. Ol münâdi fesih-edâ ile takrîre başlayub ayıtdı: “*Ey dervîş-i sine-riş şöyle ma'lûm ola ki bu şehrin cânib-i şimâlinde bir gâr-ı tılsım âsâr vardı. İçi kitâblarla memlûdur. Ve divârı levhalâr ile dopdoludur. Her salin ibtidâsında gündüzün kalbe-z-zuhûr bir saat-i nücûm kendüden açılır. Cem'-i halk bu gârın içine girüb ol kitâblardan kudretler yetdikçe nasîblerine göre alırlar yine tiz çıkarlar. Ol gâr-ı tılsım asarı kendüden kapanur. Şöyle kim içinde gaflet birle bir kimesne kala açlıktan ve susuzluktan helâk olur geru ta bir yıl olmayınca feth-i bâb olmaz. Ve bu gâr-ı İskender-i kübrâ bina etmişdir. Her ne kadar bu dehr-i fâni de ki ömürü sürdü, cûsûs-ı künûz idi. Vechi arzda ne kadar acâib ve garâib ve kenz u künûz ki kendü zamanına gelinceye dek kimini mukayyid olub, kendü gördi, kimini görenlerden haber aldı. Venice telifât-ı hikmet ve terkibât-ı [V.18a]pür-ibretleri cem' ve tahrîr kıldırub bu gâr-ı ibret-nümânın içine koydı. Ve üzerine müvekkil cinnîler havâle kıldı. Kaçen ol kitâb alanlardan birisi yılbaşında tamâh belâsıyla ol alduğı kitâbı getürüb yerine komaya, ol cinnîler ana â'zim cefâ ederler. Olar mütenebbih olmayacak olursa helâk ederler. Ana binâen ekseri nüshâ edinüb müntefi olur”.* deyüb cevâben ahir etdi. Çünkim Ebû Ali Sînâ bu sözleri münâdîden gûş etdi. Derûnunda mârifet cevheri cûş itdi. Baş kaldırıb birâderine ayıtdı. “*Ey birâder bu gâr-ı tılsım âsâra inşâllahûrrahman gelecek yıl girelim, Hüdâ-yı müteâl ne gösterir. Ammâ buna a'zîm tedârik gerekdir, kim murâd edindiğimiz kitâblardan nüshâ alaruz, şimdi girersek dışarı çıkardığımız kitâblar ihtimâldir ki biz bildiğimiz ulûmdan ola. Andan ne faide. İmdi bizim buna tedârikimiz beher hâl lâzım gelmişdir”.* deyüb, şehre geldiler hânelerinde müsahâbet ederek riyâzet [V.18b]kalmağı ma'kûl gördiler. Fil-hakîka başladılar. Ol günden riyâzetle ta'amların taklîl idüb, kuvvet-i yevmîyelerin onar dirhem rüyân-ı zeyt ile birer dâne beksimat indirib anda karar kıldılar. Ve kâmil bir bolluk günde onar dirhem zeyt ve birer dâne beksimat hesâbı üzere zâhire cem' etdiler ki ol mağaraya dahil olduklarında, bir yıla dek çıkmayub anda kifâf-ı nefis edineler. Bu minvâl üzere riyâzeti tamâm başa çıkardılar. Kaçankim sene âhir oldu. Ol gârın gûşâda olması zamanı geldi. Yine üslûb-ı sâbık üzere münâdîler şehir içinde nidâ iderken derhâl Ebû Ali Sînâ karındaşı Ebû'l-Hâris ile zâd û zevâdelerin ve bunca günden berü riyâzetle cem' itdikleri nevâlelerin yüklenüb gâr cânibine geldiler. Ol tılsımın kapusu açılmasına müterâkkib olub durdular. Ba'de zamân anı gördüler; nâgah yine ol gârın kapusu kendü kendüden açıldı. Allâh cem'-i etraf-ı cevânibden gelen tâlibler[V.19a]her biri şark û gârbde ismin işidib, gelüb dahil olmağa rağibler. Bâb-ı

murâdı meftûh görücek her biri şitâbân ol gârın içine girdiler. Matlûbların almağa mukayyed oldular. Ol mahalde Ebû Ali Sînâ birâderi Ebû'l-Hâris ile içerü girdiler. Bir köşede karar kıldılar. Birazdan halk-ı âlem acele birle alacağın alub dışarı çıkdılar. Ammâ Ebû Ali ile Ebû'l-Hâris içerude mütemekkin olub kaldılar. Anı gördüler ki ol kapu yine üslûb-ı sâbık üzere kapandı. Bu iki birâderler içerüde kaldılar. Gârın içine halkdan tehî görücek derhâl yanlarından kâr çakmak çıkardılar. Ale'l-fürû şem' fûrûzan etdiler etrafa nazar saldılar. İstâd eder ol gârın bir köşesinde ayazma şeklinde bir âb-ı zelâl vardı. İki birâderler anı gördükde Hâlik'a hamd idüb ekül ve şûrb kaydından biri oldular. Ba'de ol gârın içinde munderic olan kütüb-i mu'tebereleri bir yere cem' kılıb, ale'l-infirâd[V.19b]gözden geçürüb, tamâm men evvel ila ahre tettebbu' kıldılar. Âhir gözleri 'ilm-i teshîre dûş olucak fi'l-hâl anda olan müvekkil cinnîleri teshîr kılıb şerlerinden emin oldular. Anınla de kânaat kalmayub hafız-ı küttâb olan cinnîleride kendülere fermân bıraktılar. Ba'de sekâ-yı kalb ile cem' kitâbları mütâla'a kılıb murâd edindikleri nüshâi yazdılar. Kim hiçbir vechile tahrîri mümkün olmaya. Ve'l-hâsıl yine sene başı gelub ol gârın kapusu açıldı. Yine cümle talibân içerü girmeye şürû' etdikleri mahalde Ebû Ali ile Ebû'l-Hâris gârın içinden julide mûy-i saç ve sakal zengi saçı gibi birbirine girmiş ol şekl-i garîb ile dışara geldiler. Hakîkat bir yıldan beru başlarının saçları ve tırnakları ziyâde uzanmağın gavlı-ı biyâbânı gibi garib şekle girmişlerdi. Kaçen helâyik bunları gâr içinden bu kıyâfet-i garibe ve bu sûret-i 'acîbe ile çıkardılar. Görücek ziyâde havf idüb[V.20a]her gören etrafa perişan oldılar. Zirâ ol diyârda iki cazûvî sihirbaz ve fennî sihirde mâhir-i mümtâz iki mel'ûne var idi. Birinin nâmına Kabîhe ve birinin ismine Kerîhe derlerdi. Ol le'anîler sihirlerine mağrûrluğundan çâh Bâbil'deki mel'ûnelere ser-fürû kalmazlardı. Ancak pâdişâhları Şeyh Necdî idi. Ba'zı mûhal olurdeki şeytânlığı hannasıyla ve sevas anlardan tâlim ederlerdi. Ammâ ol vilâyetin halkına sihir kuvvetiyle cefâ kılıb rencide ederlerdi. Hattanice defa pâdişâhlarına izhâr-ı tezellim etdiler. Şâh def' ve ref'ine çâre edemezdi. Ebû Ali ile birâderi Ebû'l-Hâris halk bu kıyâfetde göricek ol cadûları kıyâs idüb, yek-bâr hemum ve hücûm kılıb ikiside mûhkem bağladılar. Dürlü hâvf ve hâşiyet ile gârayim okuyarak ol vilâyet-i hâkimin huzûruna yeturdular. Halk ahvâllerini Şâh'a 'ilâm kılıcak Şâhda bunları tahkîk ol-[V.20b]zıkr olunan cadûları kıyâs eyleyüb gâyrı su'âl ve cevâb etmeyub, bâla-tevâkkuf cellâdlara emr eyledi kim ikisininde başların bedenlerinde hedâ idüb, tenlerin ihrâk ve hakisterin ber-bâd kılıb nâmların sâhife-i âlemden bu vecihle hekk idüb, vücûdların bu üslûb ile âdem diyârına gönderdiler. Bunlar dahî

kendülerin meydân-ı siyâsetde gördüler anıda bildiler ki aslâ söyletmeyüb, bîla-tehîr katl ederler ve kıyâs eylediler ki kendülerin ol sahîrlere benzetdiler. Ammâ ne çâre felek bunları genc- firavane dûş etdi. Ammâ yine dehân ejderhâya salub, esir-bend kılıb giriftâr-ı kemend ânâ eyledi.

Beyit:

Cihânın yokdur zevki cefâsız
Nitekim genç marvaj dehâsız
Sakın her dâna bin dam-ı belâdır.
Dahî her kâm kâmı ejderhâdır.
Eğer taht ise yokdur üstüvârı.
Ve ger ömür ise de olmaz karârı.
Kimesne bulmadık âlemde bi gam,
Ki bir dem olavuz anınla hemdem
Tama' çün ödemiye oldu mâyâ
Onun-çündür hedef tir-i bâlâya.

[V.21a] Lâ cerem erbâb-ı ma'ârif bu alâm ve mihneti çeke gelmişlerdir. Bir sâhib-i hüner yokdur ki felek-i kec refâtardan mûzdarîb ve müte'ellim olmaya. El-kıssâ halk-ı âlem bunların siyâsetine teferric künân ve katline mü'terâkkibler. Bunlara feryâd res olur kimse yok. Bunlar hayatından el yuyub sıhhâtlerinden me'yûs oldular. Ebû Ali birâderi Ebû'l-Hâris'e ayıtdı. *“Ey birâder biz bu yola giriftâr olduk şimdi bunlar bizi helâk ederler. İşte ol tahsîl kıldığımız mâ'rifeti zuhûra getirecek zamân geldi. Lâyık olan oldur ki ol 'ilimle kendimizi bu vârtâdan hâlâs ideriz.”* dedik de Ebû'l-Hâris ayıtdı. *“Ey birâder sözün hâkdır duâlar seni iste, ben gitdim. Aşka Bağdâd ırak değil inşâllâhü'r-rahmân yine birbirimizi bularuz.”* deyüb tîz bir efsûn okudu ol saat elinin tebdîlleri yere döküldü. Hemân ol dem taht cânibine nazar kıldı. Gördü meydânda bir çubuk durur, şâhin-i misâl yerinden asıldı, ol çubuğu kapdı.[V.21b]Derhâl anada bir efsûn okuyub üfürdü. Hemân ol çubuk bir zincir oldu. Ol zincir silindi. Kûbbeden cânibe pertâb etdi. Bir ucu divân hânenin

sakfına mûhkem-bend oldu. Andan Ebû'l-Hâris der-âkâb ol-zincirin aşağı ucundan yapuşub bir âdem nerdibâna kâdem kâdem nice çıkarsa ol minvâl üzere çıkub sakfa kârib olunca birâderine tekrar “*ya hu işte ben gitdim, sende tedârikinde ol*” deyüb nâ-pedîd oldu. Divânda olan halâyıkdan garyu kopdı. Her biri tâhsin ve sâbâş etdiler. “Sehîr olacak fûnûnda böyle kâmil olmak gerek” deyüb, engeşt bir dehân kıldılar. Bu def’a meded-i gâfil olmak tîzce tutun, yoksa şimdi ol biriside efsûnu tamâm idüb cân-ı rehâ kılur derken Ebû Ali birâderinin bu nev’î ile hâlâs olduğun görücek gâyet-i galebe idüb, kendü kendüye ayıtdı: “*Bre nâbkâr! Birâderin gerçe kendüye meydân-ı siyâsetden hâlâs [V.22a]kıldı. Lâkin onun asıl murâdı sana izhâr-ı kudret idüb mâ’rifetin bildirmek idi. İmdi lâyük olan oldur ki bende kendimi bu halka bir târikle göstermeye, bana andan ziyâde tâhsin edeler.*” deyüb, cevânib erba’âsına nazar saldı, gördi. Şâh’ın tahtı önünde bir zîbâ hâvz var her köşesinde arslan ağızları peydâ akılmışlar. İçlerinden durmayub sular revâne olur. Bu hâvz tamam su ile pür olmuş bâhre var, mevcleri var, Ebû Ali Sînâ bu hâvzı bu şekilde görücek kendü kendüye ayıtdı. “*Halka bundan iyi ibret-nümâ olmaz*” deyüb durduğu yerden kendüyi bir kere pür-tâb etdi. Tamâm, hâvzın ayne’l-fîlinde bulundu. Bir kerre baş çıkarub ayıtdı. “*Ey kişiler siz bizi sâhir kıyâs eyleyüb nâ-hak yere helâk etmek dilediniz. Biz sâhir değiliz. Tâleb-i ma’rifeti ve zılgıt sâhre ammâ ol gâr-ı ‘acîbe-i bünyâdın içinde tâhsil kıldığımız ‘ilmin semeresidir ki size bu kadar çe sin gösterdik. Duâdan unutman.*”[V.22b]deyüb başın havz içine çekdi ve nâ-bedîd oldu. Kaçen kim pâdişâh bunların bu ahvâllerini gördi. Ebû Ali’nin söylediği sözler aslâ bunun kulağına girmeyüb, sihre itikâdı dahî mûhkem olub kullarına emr eyledi. “*Tîz bre nâbekârlar bu sâhirleri bulun yoksa cem’-i halkı kırarım.*” diyecek halkın kimisi sakîfe çıkub ve kimisi hâvza girdi. Ol ahmak gidiler Ebû Ali ne denlü kim aradılar. Ne Ebû'l-Hâris’den haber ne Ebû Ali’den eser buldular. Âkibet-i Şâh’a haber verdiler. Şâh bunların kârında hayrân ve sân’at ve ef’âllerinde ziyâde ser-gerdân olub, hâyretde kaldı.

Bu fâsılda Ebû'l-Hâris’in ser-gûzeşti ve seyri-göh deştî beyân olunur. Ba’de birâderi Ebû Ali Sînâ’nın baz-geşti âyân olunur. Râvî-yi Şirin makâl bu üslûb ile hikâyet ve bu tarzla rivâyet kılur, kim kaçen Ebû Ali Sînâ birâderi Ebû'l-Hâris ile şehri Tûn pâdişâhının sarâyında meydân-ı siyâsetden kendülerin birer [V.23a]san’âtle halkın gözlerinden nihân kalub nâbud dâna peydâ oldular. Rivâyet ederler kim tarâfetü’l-âyn içinde Ebû Ali Sînâ vilâyet-i Mısır’a düşdi. Anda

menâkıbına hâd yokdur. Mahalli ile beyân oluna inşâllâh û teâla. Ammâ Ebû'l-Hâris ân-vâhidde şehr-i Bağdâd'a düşdi.nice müddet ol diyârı seyr-i sülûke başladı. Bir nice gün bu minvâl üzere yürüdü. Ammâ gördü kim tenin dostlukdan ziyâde muzdârib, 'ayana kâr eylesem ki sebep-i mâişet ola derken kalbine bu lâyhı oldu kim, 'ilm-i simyâ kuvvetiyle diyâr-ı Bağdâd'a bir hamâm ihdâs idi ki mûsennî' ola. Bu hatre ile dâmen-i der-meyân idüb şehr-i Bağdâd'ın dışarısında bir meşiyâtından kırk dâne mevzûn-u nihâl kesdi. Bir efsûn okuyub ol çubuklara o ferdi kuvvet-i simyâyı cümlesi insân şekline girdiler. Yedi gün içinde bir hamâm bi-hemtâ peydâ kıldılar. Bu efsûn kuvvetiyle her biri gûyanice yıl üstâda hizmet idüb, san'âtı kemâle ir görmüş, muhassal Ebû'l-Hâris bu hamâmı tamâm idüb lâtif[V.23b] fûtallarla divarını müzeyyin kılub bî-bedel mahbûb gulâmlar kimini dellâk ve kimini natırluğa tâyin idüb, şöyle tezyîn kıldı kim güyâ cennetden bir kıt'adır. Bu üslûb üzere çün tamâm oldu. Kendisi üstâd hamâmcı şekli ile sadrda karar etdi. Az zamanın içinde cem'-i ehl-i Bağdâd'ın mâbeyninde şâyî oldu ki falan köşede bir hamâm şeddâdı nebâ olmuş ki kuvvet-i bâsir-tâk bülendinin câm-ı cihân nâ-meste tâkat getürmez. Âb-ı revânı zincirin sürer divâne var, lülelerinden hamâma girenin ayağına yüzün sürer ve dellâk hûbrûları zevk û sefâdan adamı ûryân idüb, derûn-u hâmama pür-hânsız koyar. Allâh û ekber ehl-i Bağdâd'ın içine bir mertebe gûlûfle ve ol denlü velvele düşdü ki ziyân-ı nâtika tahrîrine kâdir değil. Cem'-i ehl-i Bağdâdnice eyyâm işinden ve kârından fâriğ olub göre göre ol hamâm-ı sihir-asârın seyir ve temâşasınâ gelürlerdi ki hatta kesret-i nâsdan girilmez idi. Ancak kuvvet-i kâhresi [V.24a] olan güçle girmeye başladı. Âhirü'l-emir hamâm-ı cihânnûma bu vecihle iştiâr bulacak, halk âlem bunun seyrinden ötürü kendü kârlarından ferâgat edecek şehirde satu bazâr olunmadan kaldı. Giderek bu haber şehr-i Bağdâd pâdişâhının sem'ine münakis oldu. Ve ol zaman Bağdâd halîfesi melik Tubbâ' idi. Begâyet sâhibi ferâset makâdir-i nâs anlar bir a'kıl ve dâna pâdişâh idi. Mizân-ı akla urub bunun ahvâlini aslı ile teftîş ve tefâhhüs idüb bilicek engeşt bir dehân kılub,nice zamân başını zemine salub hâyran ve dem-beste kaldı. Akîbetü'l-emr murâd edindi kim bu hamâmı bu târz ile icâd iden kimesne ile mülâkât ide. Ol dem kendünün mukârriblerinden mu'temed aleyh söz anlar bir kimesneyi gönderüb, hezâr 'izâz ve ikrâm ile Ebû'l-Hâris' kendi katına da'vet kıldı. Ebû'l-Hâris'denice dürlü tehfâlar tedârik idüb huzûr-u şehriyâra geldi. Kaçenkim sarây-ı şehriyâra kıdem basdı.[V.24b]Melik Tubbâ''a haber verdiler tekrâr yüz mertebe evvelkiden ziyâde tâ'zim kıldılar. Bununla da kanâat etmeyüb kendünün hâlvet-i hâssına da'vet idüb

müsâhabete başladılar. Melik Tubbâ' bunun müsâhabetinden sefâ kesb idüb ol mertebe sürûr hâsıl etdi kim murâdan unuttu. Bâde zaman hâtırına hamâm hûtûr edecek ayıtdı. *“Ey hekîm-i güzîn ve ey feylesof-u rû-yî zemîn, senden bir su'âlim var dilerim ki benim hâtırım için benden nihân tutmayasın, hakikât-i hâli beyân kılasın.”* deyüb başladı. *“Bu hamâm-ı hikmet terkibini ne vecihle tertîb ve bu şehrin hamâmından terğib kıldığın benden saklamayub, bana bildir senden murâdım budur.”* deyüb ve vâfir ikdâm kılıcak Ebû'l-Hâris dahi dehânın küşâda idüb dua-yı firâvandan sonra ayıtdı. *“Ey pâdişâh heft kişver hâlâ benim kırk dâne üstâd-ı kâmil her biri fînûnda mâhir ve san'atında müstâ'cel nübbâ müşterâ kûllarım vardır. Her ne zamân[V.25a]murâd edinsem yedi günde böyle bir hamâm-ı ibret-nümâ yapıdırmağa kâdirim. Ve bundan ma'ada ahr-i kulumun kırk dürlü san'atı vardır. Bahusûs tîzgârlıkda hiç birinin nâzırı yokdur. Hâlâ ol hamâm cennet esâda kimi natır kimi dellâk ve kimi külhâncıdır. Ve ol hamâm satılmak lâzım gelecek kırk yük akçeden bir hebbe eksüğe vermezum. Zirâ her kulûm yedişer günde birer yük akçe kâr iderler, ammâ cümlesi bî-ziyândır. Hiç tekellüm etmezler lâkin işâret bulurlar farazâ her kandan her ne hizmet buyurursan derhâl ederler.”* deyüb tamâm-ı hakikât-i hâli beyân ve âyân kılıb şâha duâ kıldı. Kaçen kim Şâh-ı Bağdâd, Ebû'l-Hâris'den bu ma'küle füsûn ve fesâneysi gûş etdi, karşusunda duran hüddâmlara buyurdu: *“Tîz çâvuşlar irsâl edüb ol-hamâmda hizmet eden kırk nefer gulâmları ale'l-fevr alub getireler.”* Çâvûşlar dahî ber-mûcib-i emr-i âlî ol hizmetkârları Melik Tubbâ' nazarına getürdüler.[V.25b]Şah derhâl im'an-ı nâzâr birle bu gulâmlara nigerân olucak, gördü kim bunların cümlesi, çeşm-i arûden ve kâd û kâmetde cünbüş-ü revîşde birbirbinden mikdâr-ı zerre fark yok. Cem'îsi bir şekil ve bir simâdadır. Şâh teaccüb-künân bâhr-i hâyrete daldı. Bâde baş kaldırub Ebû'l-Hâris'e ayıtdı: *“Ey hekîm-i kârdan ve ey zî-fînûn-u zamân bu gulâmların cümlesi kâd û kâmetde ve şekl-i şemâyilde çeşm ve ebrûde birbirinden farkı yok hep yek-sândır. Yoksa bunlar ata ana bir karındaşlarmıdır? Aslı nedir nihân tutma doğru söyle.”* dedi. Hekîm ayıtdı: *“Ey Şâh-ı kâm-kâr! Bunlar karındaş değillerdir. Ammâ cümlesi kûhistânilerdir, dağda hâsıl olub beyâbanda başlu başlarına büyümek ile birbirine hısım geçinirler.”* dedi. Ol dem Şâh ayıtdı: *“Buyrun imdi bunların san'atlarını ale'l-infirâd görelim.”* dedi. Hekîm ayıtdı: *“Ey Şâh-ı cihân n'ola canla emrine fermân berem. Hemân buyurun divânhânenizi kesretten tehî [V.26a]ve ağıyardan hâli eyleyin. Bir sultânım ve birde kulunuz kalalım. Bâde bunların cümlesinin san'atların ve her birisinin mâ'rifetlerin hâkîpa-yı şerife arz ideyin.”* dedi. Şâhda ma'kül görüb

emr eyledi. Aslâ mukârriblerinden vesâyir ehl-i divândan ferd kalmayub herkes mekânlarına gitdiler. Çün ortalık tehî kaldı. Geldi şeb erişdi. Hemân Şâh Ebû'l-Hâris'in elin eline alub kendünün hâlveti hâs'ına gelüb karar kıldılar. Tekrar Şâh bu gulâmların ahvâlinden hekîme minnete başladı. Ebû'l-Hâris'de şâhın kendüye temellükin görücek ol kırk gulâmın birin yanına alub, şâhın mukâbelesinde bir köşede karar etdi. Ol saat şâhın huzûruna havn geldi. Yenildi ve tamâm şükr denildi. Bâde yine mekâlîme başladılar. Nısfül-leyle dek ilerüden gerüden müsâhabet olundu. Ebû'l-Hâris aslâ buna müteâllik bir söz açmadı. Şâh gördü kim hekîm yine ol kapuyu bend idüb herkes küşâda kılmak murâdı[V.26b]değil, âhirü'l-emr şâh ayıtdı: *“Ey hekîm-i nüktedân nısfü'l-leyleden zamân tecavüz etdi. Siz yine va'deyi feramûş etdiniz, lütf eyleyin buyurun imdi. Bu gulâmların hünerlerinden bizde seyr edelim.”* Hekîm ayıtdı: *“Şâhım evvelâ ricâm oldur ki hâricden bunda kimse olmasun ve ahvâlimize kimse muttali' olmasun.”* dedi. Şâh yine emr eyledi. Cümle sagîr ve kebîr dışara oldılar, kasr tehî kaldı. Andan hekîm baş kaldırıp şâha ayıtdı: *“Ey şehriyâr-i âlî-tebâr buyurun müşkil nesne tâyin kılun tâ kim bu hizmetkâr ol buyurduğunuz hizmeti ne kadar müşkil ise ümid-varım ki, uhdesinden geledir.”* Şâh hekîmden ki bu cevâbı işitdi, vâfirhândeler kıldı. Ebû'l-Hâris bildi kim şâh kendüye tahmikân güler ayıtdı: *“Ey Şâh ne acib hânde kaldınız sizin evvelki âkıl ve ferâsetinize bu hânde-i beyhûde düşmedi. Hele lütf eyleyin hâtır-ı şerîfinizden geçen bir 'âzim hizmeti buyurun eğer ol nesne-i mâşrıkda veyahut mâgribde ise de[V.27a]eğer bu bende-i ihfâr tarafetü-l-aynda nâzâr-ı şerefinize getirmez ise her ne kadar istihzâ ederseniz muhâldir.”* dedi ve ayıtdı. *“Ey Şâh bu mâ'kule tecrübeyede değmez, emr eyleyin her ne ki pâdişâhın murâdıdır, fermân berm”* diyecek şâh da kıldığı hânde-i beyhûdeye nedâmet çeküb, ziyâde hicâbından ve gâyetde ıztırâbından ayıtdı kim: *“Ey hekîm kişi yalan söylemek gerekdir, kim inânilası akla yâkın ola ve hem mâşrıkla mâgrib mâbeyne gâyetde bâ'iddir. Ammâ hâlâ bizim vilâyetimize kârib bir şehir vardır, nâmına Saba derler ve ol vilâyet-i şahânenin bir duhter-i pâkize ahteri vardır. Bu çerh devvaîr bir böyle zehre cebîn ve mâh-peyker cihâna getürmüşdür. Birnice defa peşkeşler ile adamlar irsâl eyleyüb helâllığa diledim râzı olmayub benden kızı sakındı vermedi. Ey hekîm-i hikmet-şinâs bundan ziyâde izhâr-ı kudret olmaz, hem bize bundan âzim lütûf olmaz. Eğer mümkün ise buyur ol[V.27b]kızı bana getürsün hâlvet-i hassıma yetürsün bâde cem'-i sözüne itimâdım mûhkem olsun.”* diyecek hekîm yesir çeşm deyüb, derhâl bir efsûn okudı. 'İlm-i simyâ kuvveti ile ol gulâm durduğu yerden harekete gelüb hemân-dem dışara oldu. Saat-i nücûm geçmeden anı gördü. Gulâm ol tayin olan kızı

şâhın huzûruna getirüb nazarında kodi. Şâh bu hâlî göricek hâyret-i buhrâna daldı. Hicâbından gark-ı arak olub kaldı. Bâde kendü cem'-i idüb ayıtdı: *“Ey hekîm-i Dâná bu ne hâldir lütfeyle bu sırden beni âgâh eyle yoksa şimdi gamdan ve hem ziyâde ferâhımdan helâk olmam mukâdderdir.”* dedi. Hekîm ayıtdı: *“Ey Şâh-ı devrân bu ne cüz-î maslahatdır bu nazar-ı şerefinizde olan bende-i ahkerın bundan gayri otuz dokuz dürlü san'atı daha vardır, en ednâsı budur. San'atlara mâlikdir kim her birinde akıllar hâyran olur.”* dedi. Şâh gerçi[V.28a] Ebû'l-Hâris'in sözlerin istima' kılurdu. Lâkin akli ve fikri kııda idi. Elbette bunda bir hikmet var deyüb tekrar gözün silûb kıza nazar kaldı. Hakîkat bildi kim ol murâd edindiği kıızdır. Evvelâ şeklen görmüşdi. Nihâyet vasfın vassaflardan gûş etmeğin cân û dil birle âşufte olmuşdi. Bir kerre ten gözü ile nazar edecek Allâh û ekber ne gördi. Bir çehre-i afitâb bir çehre-i mâhi-tâbdır ki görenin bi'z-zarûri akli zâyil ve cemâl-ı ba kemâline düş olan elbette zâyil olur. Melik Tubbâ' kaçenkim evvel bu sûret-i zibâyla temâşâ kıldı. Saniyen sâni'ine hayran oldu. Ammâ nigâr-ı âlem bir fasıl şâhın nazarında lâya'kıı durdı. Bâ'd-i zamân gözün açdı. Kendüyi bir alâ bilmediği kimesnelerin mâbeyninde durdu, gördü. Bu kerre nigâr etrafına alarî alarî bakdı. Tekrar fikre varub acaba vakı'amıdır? Deyu gene gözün yumdu. Yine açdı gördü ki vakı'â değil. Vâkî hâldir lâkin zerre kadar nâtika-i mecâli kalmadı.[V.28b]Âhirü'l-emr baş aşağı salub hayretde kaldı. Şâh dahi bu ahvâli ta'accüb-künân hekîme ayıtdı: *“Lütf eyleyin bunun aslını köhne ile bize beyân eyleyin.”* dedi. Hekîm ayıtdı: *“Ey Şâh bunun hakikâtini yine bu kıızdan su'âl eyleyün.”* dedi ve buraya nice geldiğini ve ne vakı'â olduğunu aslı ile beyân eylesin. Hezâr lütf ve meskenet yüzünden tazârru-künân ayıtdı: *“Ey mihr-î evc melâhat ve ey mâh-ı burc-ı letâfet lütf eyleyin bunda gelmenize bâ'is ne oldı. Doğru söyleyin ba-husûs şehri Saba ile Bağdâd mâbeyninde bu kadar mesâfe-i bâ'ide vardır ve hem bî-vakt gelmenize sebep nedir? Ahvâlinizi bizden nihân tutman.”* dedi. Ol duhter-i güneş ahter ayıtdı: *“Evvelâ küstâhlık olmasın siz kimlersiz ve bu makâm ne makâmdır beyân eyleyin? Bu câriyeniz dahi ser-güzeştimi âyân kılalım.”* dedi. Hekîm-i zû-fünûnun [V.29a]kendü hakkında olan mübâhasesin takrîr etdi. Nigâr bu sözleri tamâm sem'-i kabulle dinledikde hekîmden cânibe nigerân olub, baş saldı ve ayıtdı: *“Ey Şâh-ı Bağdâd bil ve âgâh ol-kim ben sarâyımın içinde ser-vaktimde serir-i izzet üzere akranım mahbûbelerle, kenizeklerimle müsahâbetde idim. Anı gördüm kapu küşâde oldı. Bu hadim içerü geldi. İşâretle selâm verdi. Aslâ tekellüm etmedi. Hemân kapu dibinde yaşmağımı çevirdi ve gerüye döndü. Benimde unân-ı ihtiyârım anın ardınca gitdi. Ne bir dem karâra mecâl ve ne bir lâhza*

durmağa imkân oldu. Nâçar bî-ihyâr yerimden kalkdım, kapuya geldikten sonra akıldan eser kalmayub, tarafetü-l-ayn içinde kendimi huzûr-u şerifinizde buldum. Hakîkati budur ki söyledim bakîsin Şâh-ı âdil bilir.” deyüb sükût etdi. Şâh bu sözleri nigârdan işidecek Ebû'l-Hâris kim idüğün ve ne mertebe mâ'rifete mâlik idüğün[V.29b]bilub derûnundan muhabbet kıldı. Döndü şâh hâdimlere emr eyledi. Bir kasr-ı zibâyı zer û zîver ile arâste ve zerbüft vezîr-i na'ît mukaddîl birle piraste kılub, nigâr âlemi ol kâh-ı müzeyyenin içine getürdiler. Cevârî ve hâdimler tâyin olunub hizmetinde ber-karar oldular. Bu cânibde şâh yine hekîm ile müsâhabete başlayub sabaha dek kâh 'ilm-i ma'rifet ve kâh simyâ ahvâlin söyleşdiler. Her ne cânibden ki feth-i bâb oldu. Anda hazır bulundu. Şâh bunda ol-kadar ma'rifet müşâhade kıldı kim kâbil-i ta'bîr değil kendü aklı ile bunu ma'kûl gördü kim Ebû'l-Hâris'i kendüye vezîr edine ve anı da ekledi kim bir şâhın yanında şu mâ'kule vezîri ola ana dest-i düşmandan zevâl ermez, velhâsıl sabah erişdi, lâzım geldi. Her kişi ibâdetine gide oldum. Şâh emr eyledi. Ebû'l-Hâris'in arkasına üç kat birbirinden ziyâde hil'atlar getürdiler. Ve bir murassa iriler esb-i-sabâ kerdâr çekdiler, süvar oldu. Önüne bir nice[V.30a]gulâmlar düşürüb mekânına gönderdi. Çün Ebû'l-Hâris gitdi. Melik Tubbâ' tâc-ı şâhın başına ve kemer-i keyânesin beline ve libâçe-i şehinşâhın arkasına giyüb, taht-ı adalet güsterinde karar eyledi. Ol-dem âdet-i kâdime üzere vûzerâ ve ümerâ ve hükemâ ve cem'-i ehl-i divân gelüb yerlü yerlerinde karar eylediler. Hemân-dem şâh buyurdi: *“Bir esb-i gerdûn iktidâra zeyn-i murassa salub mükemmel ve müzeyyen edeler.”* Vûzerâyâ lâyık içine daşına giymeğe esbâblar ihzâr idüb bir boğçaya koydular ol-dem hükm eyledi. Cem'-i ehl-i divân bu libâsları alub Ebû'l-Hâris'in hânesine gelüb ol esbâblar giydürüb önüne düşüb getüreler. Ol-saat erbâb-ı divânü'l-ümera merkûm deyüb Ebû'l-Hâris'in hânesine vardılar. Şâh ne ta'yîn etdi ise öyle kılub, huzûr-ı şehriyâra getürdüler. Şâh nice taltîflerle sudûr-ı vezâretde karar kıldırdı. Çün Ebû'l-Hâris mesâlihi bertaraf oldu. Bizim kıssa nigâr-ı âleme geldi. [V.30b] İşte ol kasr-ı bâlâda kendünün zevk û safâsında. Ammâ şâh murâd edindi kim kızın pederinenice peşkeşler ve nice hidâyâlar mektûb gönderdi. Ebû'l-Hâris'e tanışdı. Ol dahi ma'kûl deyüb ehl-i divânın sâhib-i vakârlarından âlî-neseb kimesne ile hidâyâ ve peşkeşleri ve mektûbu irsâl eyledi.

Ko imdi bunlar gitsün bizim hikâyetimiz öte cânibde nigârın peder ve mâderine geldi. Ol zaman kim nigâr kendü müsâhibeleriyle oturub ayş ve işret ederken bir hâdim içerü gelüb işâret ile selâm verüb, bâ'de nigârın yaşmağın çevirüb

gitdikde nigâr dahi bî-ihyâr o hâdimin ardınca gitdikde anda hazır olanlar saçların perişân idüb, gül-rûyların nâhun ile şerhe şerhe idüb nâle-künân sine-zenân peder ve mâderine bildirdiler. Anlarında akılları perişân oldu. Ol-kadar etrafı cüst ü cü etdiler. Aslâ nâm ve nişânından bir eser bulamadılar. Bu kere dahî ziyâde feryâdlar kıldılar. Âkîbet[V.31a] vüzerâsı ve ukalâsı ayıtdılar: “Şâhım ağlamağla iş başa varmaz, hemân buna çâre budur ki bu diyârda bir usta duhter-şinâs vardır câsus-ı felekdir. Anı da’vet idüb ahvâli su’âl eyleyin.” dediler. Ol dem şâh emr eyledi, tîz ol müneccimi getürdiler. Ol dem ol duhterin tâlânı tutdu. Ziyâde bâ’id gördi ve ayıtdı: “Ey Şâh senin duhterin bu diyârda değildir. Bağdâd cânibindedir düşmân elinde bağlı değildir. Dost minneti ile üstâd-ı kâmil san’atı ile alınmış, yakın zamânda huzûrunuza bir haber gelür. Hezâr minnet ve irâm ile peşkeşler ile senden dileseler gerekdir vermek etmek, anlar sizden iyilik ile de cebîr ile de alurlar muhâlefet ederseniz hata edersiniz, ana ne kesret-i ‘asker fâide eder ve ne mal ve menâl vefâ eder, bâkîsin şâh bilür.” deyüb sükût etdi. Şâh ayıtdı: “Ey müneccim ol şâhın ismin ve resmin bana lütf ile bildir.” Müneccim ayıtdı: “Eglenin budur ki Bağdâd şehriyâri olan ve nâmi[V.31b]Tubbâ’ ola. Ey Şâh! Sana müjde olsun an-karib bir hayret-i müserret-eser zuhûr eder.” Diyecek Şâh, müneccimin ağzın cevâhiriyle doldurdu. Ba’de Şâh ayıtdı: “Ey ulûlar birkaç gün tahâmmül edelim görelim ne zuhûr eder.” dedi. Vâkı’â bir nice zaman geçdi. Bir gün şâh divân ederken kapuda gaîle peydâ oldu. “Bre görün nedir aslı?” deyü birkaç serhenk gönderdiler. Ol dem hayr olub ahvâli şâha i’lâm etdiler ve ayıtdılar “Ey Şâh! Bağdâd halîfesi melik Tubbâ’ elçiler gelmiş hâk-ıpâ-yı rû-yi malîde kalmağâ icâzet taleb ederler.” dedi. Şâh müneccimin sözü hakîkat idiğün bilüb tâhsin-i sâbâş kıldı, tîz emr eyledi. Elçilik birle gelen tüvânâyı içerü getürdiler. Elçi dahi Şâh-ı Saba’nın kademinde baş kodu ve bî-nihâye duâdan sonra melik Tubbâ’ nâmesini getürdi ki peşkeşler teslim etdi. Şâh-ı Saba, melik Tubbâ’nın kendüye bu mertebe ‘izzet ü ikrâm kıldığın görücek derûnundan deryâ-yı muhâbbet coşa geldi. Emr eyledi nâmenin mührin[V.32a]getürdiler eline alub derûnuna tamâm mütâla’â kıldı. “Ey Şâh-ı âli-kadr Hak te’âlânın kudretine ve ihsân ve keremine ve insâna verdiği ilm ve mâ’firete nihâyet yokdur. İmdi hâlâ benim vezîr-i kârdânım ve bir fâzıl-ı cihân-bânım vardır ki ilm-i cüz’iyye ve küllîyyeye mâlikdir. Felek melisin getürmüştür. Hattâ ilm-i simyâ kuvveti ile yedi günde bir hamâm nüh ta’k ibret-nûma peydâ kıldı ki ben pâdişâhlığımla yetmiş yılda yapmağâ kâdir değilim. Ve kırk dâne kulu vardır kim her birisinde kırk dürlü san’at vardır. Ve her birisi yedi günde birer yük akçe kâr

ederler. Ve bunları tahrîrden murâd hekîmin fazîletini beyân değildir. Bu zikr olunanlar hekîmin yanında ziyâde cüz'îdir. demiş ve dahî kendünün kızını getürmeğe bâ'is ne olduğun ve ne güne mübâhâse etdiklerin ale't-tafsîl tahrîr etmiş. Ve nâmenin âhirinde demiş kim: “Ey şâh-ı âli mertebe eğer câiz ise bizi damadlığa kabul kılub, bu cânibe teşrîf buyurasız[V.32b]ve hem ol hamâmı temâşâ kılun sizinle birkaç gün rüzgârdan kâm alalım câiz olmaz ise yine kızındır. Mübârek olsun hemân maksûdumuz sizinle birlikte batub dem ve lahm olmakdır ve's-selâm.” Çün nâme bu üslûb üzere okundu. Şâh tamâm dinledi. Başın salub âlem-i hayrete vardı. Bâde zaman baş kaldırub vezîrlere nâzar saldı. Cümlesinden bunada bir ma'kûl cevâb diledi. Cümlesi yek-bar ayıtdılar: “Ey Şâh akılda cümlemizden ziyâde ve ferâsetde ve fehimde bî-nazîrsin ammâ ey şehriyâr bu bir garib vakı'âdır. Elbette de sizin ol diyâra varmanız lâzımdır. Zahir budur ki bu mertebeye kadar olan hâh nâ-hâh diledüğün ider. Lâyık budur ki anlar bize minnet ederken varalum.” Dediler. Şâh bunların sözlerinin müveccih görüb gitmeğe bel bağladı. Tîz emr eyledi. Saba vilâyetinin tuhfelerinden ve ol vilâyetin yadigârlarından peşkeşler tedârik idüb, askerinden beş bin mükemmel ve musallah eli yedekli, başı[V.33a] tellü yiğitler intihâb idüb, bir mübârek saatde cânib-i Bağdâd'a müteveccih oldular. Mürûr-ı eyyâm ile bir gün şehri Bağdâd'a yakın bir köşede gelüb karar kıldılar. Ol dem Saba pâdişâhı tîz emr eyledi. Bir mektûb yazub Bağdâd'a yakın bir yere geldiklerini ve muhabbeten inkiyâdlarını beyân kılub, bir güzîde kimseyi Melik Tubbâ' irsâl eyledi. Çün halîfeye bu haber geldi. Kemâl mertebe şâd-kâmlık el verdi. Tîz emr eyledi Ebû'l-Hâris'i da'vet kıldılar. Hekîm geldikde Melik Tubbâ' ayıtdı. “Ey hekîm-I kârdan kızın babası cem'-i ayân-ı Saba ile şehre yakın gelmişler. Ma'kûl nedir ana göre işleyeliüm. Evvelâ kim başlarında hicâba düşmeyüz.” dedi. Hekîm ayıtdı: “Evvelâ ri'âyetde zerre kadar kusur etmek bâde kızı hezar i'zâz ve ikrâm ile şehrin muhteşem hatûnları ile bile gönder, varsun sizin cânibinizden gördüğü ahvâli tasvîr ve katmîr-i hikâyât eylesün. Ümid-varım ki anın kalbi senin siyahdan berk ise de şem' misâl nerm ola.” dedi.[V.33b]Şâh, hekîmin sözü ile emr eyledi. Bir nice kimesneler ile hezâr i'zâz ve ikrâm ile nigârı atasına gönderdi. Şâh-ı Saba'ya kızının gelmesi haberi ericek ve kendü cânibinden âdemlar vardı. İstikbâl idüb huzûruna yetürdüler. Şâh kızını göricek şâd oldu. Derhâl buyurdu, haymesi halvet etdiler. Kızını kenara çekdi ve ser-güzeştini su'âl etdi. Kız dahi görüb işitdiğini birbir takrîr eyledi. Şâh-ı Saba ziyâde âkıl kimesne idi. Bildi ki halîfe-i Bağdâd düşmân olacak şâh değildir. Belki anınla dostlukdannice dürlü faide müşâhâde olunur. Hemân-dem

getürdüğü peşkeşleri tertîb idüb vüzerâ ve hükemâsıyla şehir-i Bağdâd'a revâne oldılar. Bu haber melik Tubbâ'a gelicek buyurdu. Cem'-i ayân-ı memleket ve erkân-ı saltanat Ebû'l-Hâris vezîriyle ta'zîmen istikbâle gıtdiler. Mevzî'-i latîfde mülâkât etdiler. Kaçenkim Şâh-ı Saba, Ebû'l-Hâris rû-be-rû oldu. Şâh-ı Saba bunun vasfın işitmekle, bir mertebe te'allık kılmış idi ki [V.34a]kâbil-i vasf değil nice yüzden gördi, istedi ki atından ine vezîriyle, müsafâha kıla Ebû'l-Hâris rıza vermeyüb âdâb-ı pâdişâha ri'âyet idüb kendü atdan indi. Şâha ta'zîm-i tekrîm kıldı. Şâh-ı Saba hekîme Melik Tubbâ' başına yemîn verüb süvâr oldu, şehrin kenarına geldi. Meğer Ebû'l-Hâris'in yaptığı hamâm-ı ibret-nümâ şehrin kenarında vâki' olmuş idi. Şâh-ı Saba hamâmı gördükde karîne ile bildi ki nâmede zıkr olunan hamâm bu hamâmdır. Ebû'l-Hâris'e ayıtdı: *“Ey hekîm-i dâna bu hamâm ne gûna hamâmdır. Evvel şehir-i Bağdâd'a bu ma'kûl hamâm istima' olunmamış idi.”* dedi. Hekîm dahî yapmağa bâdi ne olduğun ve ne tarz üzere yapduğun min evvel, ilâ âher beyân eyledi. Şâh hekîmin bu sözlerini istima' edicek görmeğe ve seyr etmeğe râgib oldu. Ebû'l-Hâris'e ayıtdı: *“Ey hekîm-i kârdân ve ey feylesof-ı devrân eğer câiz ise lütf eyleyin temâşâ kılalım.”* dedi. Hekîm âle'r-re's ve'l ayn deyüb vezîr ile şâh ma'en sürdiler, hamâma geldiler. Çün şâh-ı Saba nazar kılub gördi. Nazm:

Bir hamâm ki efsûn okunmuş câmesine,

Gören âşık olur sûret-i germâbesine,

Kapuları sîmîn be halkaları zîrîn,

Kıymetli taşlar birle mücevher ve murassa'.

Şâh-ı Saba rahşinden indi, hekîm önüne düşüb, kaçenki şâh bu hamâmın eşîğine kadem basdı. Şâdırvan etrafında olan fiskîye cümlesinin ağzı bir cânibe gelüb, kurs karh misâl hamâmın enva'-i dürlü nakş-ı acibîyesinden gûnâ-gûn renkler bağlayub şâh ayağına doğru suladılar. Ve yine kararlarına vardılar. [V.34b]ve camekânını gördi. Ve her cânibi temâşâ idüb, bu sa'nat-ı garibe ve bu tılsım-ı 'acîbe hayran kalub, üstâdâne sâd hezâr-ı tahsîn etdi. Anınlada kanâ'at etmeyüb, vezîre ikdâm idüb, içeri girmesin temenna eyledi. Vezîrde emrine râm olub, hekîmde bile soyundi, yanınca hamâmın içerüsüne girdiler. Şâh-ı Saba gördü kim her cânibi musâvvir nakş mâniden nişân verir. Ferşleri ve kurneleri mâlikî ve sumakî mermerden ve her safası rengârenk Rûmî ve Hatayî şemslerle nakş olmuş. Ve her

şemsîsi şems-i envârdan Rahşân ve kırk dâne sûtûnu var. Her biri sumakî mermerden mücellâ ve musaffâ ayine misâl âdemin yüzi görünüyor ve kırk dâne kurneleri var her kurnesi bir gûna mermerden düzülmüş. Ve her kurnenin bir gulâm-ı mâh-rûyi ve Zühre cebîni müteayyin hizmetkârları var. Hizmetde hazır dururlar. Gelen adamları görüb gözüdüb hizmetinde kusur etmezler. Şâh bunların seyrinde hayran oldu. Ba'de hekîm ber veladet eyledi. Güçle kendüyi cem idüb kurnanın birisinde geçdi. Karar etdi anı gördi. Tevraz gulâmların birisi nâ-gâh yer yer ol mâh resiman bu gulâmları her birinin hüsnünden yüzlerine bakılmaz. O Şâh gelüb Şâhı soyub tal'ine süvar idüb önünce ve ardınca gulâmlar yürüyüb[V.35a]gelüb Şâha hizmet etdiğim beyâna gelmez. Şâh bu hizmetkârın hizmetinden şakir olub murâd edindi ki bunu hekîmden ala ol arzu ile şah oğlana siz bunun kulumusuz deyu sordı gulâmdan yeri ile cevâb gelmedi. Şâh dahî bildi ki evvelde sayır gulâmlar gibi dilsizdir. Şâh, Ebû'l-Hâris'in bu gun-a füsûnu fesânesini düşünüb bu asar-ı hikmet-nümâsına hayran ve dembeste oldu. Ahirü'l-ömür hamâmdannice hayretle dışara çıkdı gördi. Ebû'l-Hâris kendüye muntazır hamâmın camekânında oturur Şâh-ı Saba'nın mecâli kalmayub ayıtdı: *“Ey hekîm-i kârdân bu ne bahşâyışdır ki hâk teâlâ lütfündan sana i'tâ kılmuş.”* Hekîm ayıtdı: *“Ey şâh kıyyasda nahl yok tâleb benden vermek Hüdâ'dandır. Ey Şâh buyurun Melik Tubbâ' sizlere intizârdadır. Eğlenmek münasib değildir gidelim.”* deyüb Melik Tubbâ' cânibine 'azîmet etdiler. Saba kaçen şehrin kapusuna geldi. Ol mahalde Melik Tubbâ' hezâr-ı ta'zîm ve terkîm ile istikbâl etdi. Birbiri ile mülâkât ba'de şâh, traş olmak istedi. Hekîm şahın yanına gelüb ayıtdı. Şâh'a: *“sahn-ı hamâmda olan şadırvan kenarında traş olun ki hamâmın âcaib ve gâraibinden dahî ziyâde seyr idesiz”* didikde şâh n'ola deyüb hekîm koltuğuna girub, şâhı ta'zim birle şazırvan kenarına getürdi. Şah nazar kılub gördi. Kırk dâne lüle kâsesinden ve her lüle mukâbilesinde üç dâne fiskîye taşında bir geniş ab revân olub kâseye dökülür. Lülelerden akub fiskîyeye varır. Bu minvâl üzere devr-i daîmde, ba'de hamâmın germâbesine nazar idüb gördi, seksen dâne sumakî mermerden, ki ayîne misâl sûret-i insan içinde görünüyor. Her iki direk arasında bir halvet var. Ol her iki halvet arasında bir sekü, bu minvâl üzere kırk halvet ve kırk sekü ve her halvet ve seküde birer dâne kurne ve önlerinde birer dâne şazırvan şağ mercandan fiskîyeleri ile ve kurneleri mâliki ve simakî ve gayrı gûna rengârenk mermerlerden ve camları gibi zümrüdden ve kimi mâl ve yakut-ı firûzedden şü'â'-ı âf-tâb tû'ğ kondukça hamâmın içine bukelâmuni renkler gösterir. Ve her bir halvete ve seküye bir mâh gulâm vaz' eylemiş ki dönerken yüzün görmek o mâh ki güneş kasrı gibi yüz bin filori anın

hakkında denilmiştir.[V.35b]Jeltdiler at üzerinden kuçuşub merhabâ etdiler. Müsâhabet ederek Melik Tubbâ'ın sarâyına geldiler. Şâh Saba selâmlayub servaktine gitdi. Şâh-ı Saba'nın konması için kendü sarâyı karfbinde bir âlî sarâyda bir kasr-ı bâlâ döşeyüb kondurdular. Birkaç gün anda ârâm eyleyüb ba'de getürdüğü peşkeşi Melik Tubbâ'a arz eyledi. Şâh anın kendüye bu mertebe muhabbetinden şeb û rûz 'âzim safâlar kesb etdi. Bir nice gün evvel kasrın içinde ayş ve işret eyledi. Bir gün Melik Tubbâ' emr eyledi. Bir âlî ziyâfet idüb cem' Bağdâd'ın ve şehr-i Saba'nın vüzerâ ve hükemâsı her ne kadar âyân-ı memleket ve erkân-ı saltanat var ise ol meclise hazır olub, üç gün gece ayş ve nûş etdiler. Çün sohbet emri tamâm oldu, ba'de Ebû'l-Hâris-i Dâna vesâir vüzerâ ve ümerâ ayağa turub peymâna yerine geldikde Şâh-ı Saba ayıtdı: *“Ey erestu-i zaman maksûdun nedir?”* Hekîm ayıtdı: *Ey Şâh-ı mübin ve na mübhiş hüsn-i Şâhdan maksûdumuz oldur ki zîr-nâyâb ve köhr benle bu şehriyârı hicre-yâb ve mâbeyninizde kârâbet ve intisâb, ola ki bu yüzden dostlarınız şâd ve düşmânlarınız nâ-şâd ola.”* Ve ol meclisde hazır olan ulûlar cümlesi dahî minnet-dâr oldular Şâh-ı Saba muhâlefete kâdir olmayub rızâ kel-baş vüzerâ kılub sihr[V.36a]gösterdi. Cümle ayân ve eşrâf Şâh-ı Saba'ya duâ ve Melik Tubbâ' mübârek yâd eylediler. Ol dem vilâyet-i Bağdâd'ın içinde ne kadar ahter-şinâslar var ise cem' olub bir mübarek saat ta'yîn etdiler. Ol saat-i mübârekede Bağdâd'ın ulemâ ve sulehâsı cem' olub, akd-i nikah etdiler. Melik Tubbâ' Ebû'l-Hâris'e emr eyledi. Sûr-ı hümayûna bünyâd urdılar. Kırk gün kırk gece ayş ve nûş idüb bir gece ol Şâh-ı âli-câhı ol nigâr-ı mâh-peyker ile cem' etdiler. Melik Tubbâ' ol banû-yı âlem arâdan murâd aldı. Şâd-ı hürrem oldı. Çün Melik Tubbâ' ahvâli bertaraf oldı. Şâh-ı Saba gitmeğe icâzet tâleb eyledi. Melik Tubbâ' hazînesin küşâda idüb Hind tuhfelerinden ve Bağdâd yadigârlarından nice dürlü tahfeler verdi. Ve bî-nihâye hûb-rû gulâmları verdi. Ve âftâb-cemâl kenîzekler ve nice tavîle arabî atlar ihsân eyledi. Bâde â'yan-ı vilâyet bir menzil yer gönderdi, gitdiler. Yine veda idüb döndüler. Şâh-ı Saba vilâyetine varub safâyı kalb ile karar eyledi. Beri cânibinde Melik Tubbâ' nigâr ile zevk ve sâfa ve sürûrde oldı. Bir gün ayin-i kâdimesi üzere [V.36b]Melik Tubbâ' divân idüb emr eyledi, Ebû'l-Hâris'e hil'at-ı fâhire verüb kendüye vezîr-âzam edinüb vekil-i mutlâk eyledi. Gün be gün ri'âyetinde terakki buldurdi.

Ko imdi Ebû'l-Hâris, Melik Tubbâ'ın yanında vezîr-âzamlık makamında dursun bizum kıssâmiz bu Ebû Ali Sînâ ol-murâdâneye geldi.

Der-beyân-ı Ser-güzeşt-i Ebû Ali Sînâ Rahmetûllah

Gel bülbül yine feryâda başla, Bu gülşen güllerini yâda başla,
Elâ ey dür-i deryâ-yı hakâyik, Elâ ey güher-bâr-ı dekaîk,
Me'âni dürlerini eyle izhâr Ki bilur kıymetin sârraf-ı mâhir,
Mâa'arif mülkiyetinin pâdişâhı, Ma'ani gönüllerinin mihr-i mâhı,
Du'âlar eylesen sen Sultân Murâd'a Ki mâlik olasın bir yahşi ada,
Ben ol meddeh-i vüzerâm kim felekde, Kelâmım gûş ider ins û melek de,
Tevârihden begâyet lezzet aldım. Kılıcımla serîr-i izzet aldım.

Duâ-yı devlet ve pâdişâhi ve senâ-yı 'izzet-i şehinşâhdan sonra[V.37a] kıssamız bir yüzden dahî küşâda oldu. Ravî-yi şirin suhan bu kıssa-i pür-acâibi öyle rivayet eder ki, Ebû Ali Sînâ kaçenki Mağrib'de şehir-i Tunus pâdişâhının meydân-ı siyâsetinden karındaşı Ebû'l-Hâris ile halâs olub, simyâ kuvvetiyle Ebû'l-Hâris divân-hânenin sakfına çıkub birâderine: *"Yahu sen işit, ben gitdim sende tedârikin gör."* deyüb nâbudâne peydâ oldu. Anın akâbince Ebû Ali Sînâ dahî kendü havzının içine salunub la'net-i sâhire, ben sâhir deyülüm deyüb havzın içine kendüyü pin-hân etdi. Ol vakt simyâ kuvvetiyle bir anda diyâr-ı Mısır'a geldi. Allâh û Teâlâ'ya şükr idüb bu âlemi vaz' iden üstâdın rûh-ı revâna du'â idüb, bir iki gün şehir-i Mısır'da ârâm etdi. Ba'de diyâr-ı Mısır'ın acâib nübaların ve gayr-ı mu'tâd köşelerin temâşâ etdi. Aslâ bir vilâyete benzemez gayr-i mükerrerdur. Her cânibini köşe be köşe dolanurken, nâ-gâh çarşıya yolu düşdi. Giderken bir berber dükkânı önüne uğrayıb gördü ki bir ayine asılı nazar idüb kendüsün gördi, bir gül-i beyâbâna dönmüş. Ber-beyân yedi gün yüzün görmemiş, mağar-ı akaretden mazne çekmeden şekl û şemaîl mutegayyir olmuş. Kendü kendüye ayıtdı: *"Beni Tunus halkı öldürmek istedi. Acib değılmidir? Bu sûretde olana kimin kanı kaynar."* deyüb âle'l-fevr kırtâsiyye birkaç akçe peydâ idüb, traş oldu. Sakalın ve bıyığın kırpub insan şeklin bağladı.

Ba'de hamâma girüb, pâk ve pakîze, dervîşane merfalar giyüb giderken, ittifâk yolu bir helvâcı dükkânına geldi. Nazar eyledi, gördi. Sair dükkânlardan müzeyyen, içerüsüne bakdu ne gördi. Civân-ı hûb-sûret kâmeti bâlâ hüsn-ü zîba [V.37b]cemâli âlem ârâ-yı bî-bedel ve bî-mesel ve bî-hemta. Ammâ bu kadar

letâfetle teni libâsdan arî ve dest-i dirhem ve dinardan tehî mesela çullı melik pâyesinde idi. Ekser dükkânında satduğu helvâ, dil-ber lebi kaçenki Ebû Ali Sînâ ol civân bu letâfetle gördi, bî-tâkat oldu. Zirâ Ebû Ali, garâbet-i şâhid-bâz idi. İnân ihtiyarı elinden gidüb dil ve cân murgını ol gözi şahbâza şikâr ettirdi. Kendü aşk sevdâsı ile esir-i bend-i belâ kaldı. Ahir dil derdine em cekeer, zahmına merhem-i firkat eyledi. Aslâ bir çâre bulmadı. Âhir bunu fikr etdi ki bu civâna bir âmîl tâ'lîm ide. Evvela ol âmîl sebebi ile fakrr û fâkadan halâs ola ve bâkî ahvâlini sonra gore. Ammâ Ebû Ali sûret tebdîl ve câme tağyir idüb, dervîş şekline girmiş idi. Muhassal bu fikirle sordı. Ol civânın dükkânı önüne gelüb, evvela selâm verdi. Ba'de civândan birkaç akçe helvâ istedi. Civân-ı nükte-dân nâzar saldı. Bunun [V.38a] heyetinde ma'rifet anlayub eline bir pâre helvâ sundı ve ayıtdı: *“Çaşni helâl demişlerdir. Ve hem görün bizi, size ne ma'kûl şîrîn ve lezîz helvâ satarız.”* dedi. Meğer ol helvâ bekmez idi. Bu kadar basit mukâddimeden murâd kendünün aybını setr etmek idi. Ehl-i mekkârdan olmamağın san'atında nâkiz idi. Ol kadar helvâcılığında atasından görmüş idi. Ebû Ali civânın kendüye lütf ve ref'üne mültefiten görüb Ebû Ali Sînâ helvâyı bî-lezzet görünce katında civânın özrü maktûl olmayub tenâvül etmedi, tükürdü. Meğer civânın sağ ve solunda birkaç âşıkları var idi. Ebû Ali'nin bu vaz'ından ziyâde müzdaribü'l-hâl oldular. Ol elemle ayıtdılar: *“Bu torlak âşığın ettiği istignâyı görün, ol civâna ne mertebe hakâret etdi. Biz onun helvâsını sükkerden â'lâ ve âb-ı hâyatdan latîf bilirüz ol yenmeyüb, yabâna atdı. Gelün ittifâk ile şu torlağa bir azim cefâ idelim. Bir daha böyle hadden tecâvüz etmeye.”* Darken, Ebû Ali Sînâ[V.38b]ol mahalde karârı firâra tebdîl idüb bir cânibe dahî yürüyüverdi. Bunların birisi aslâ tekellüme kâdir olmayub, denk ve hayran kaldılar. Civân-ı helvâ fûrûşun hüsnî gibi aklıda merğüb idi. Kendü kendüye ayıtdı: *“Elbette de bu dervîşin helvâyı beğenmeyüb tükürmekden bir murâdı vardır, beyhûde değildir.”* deyüb, hemân ardına düşdi. Bir köşede yetişdi, derhâl bîlâ-tevâkkuf miyânına kemer-varî sarıldı. Anınla da kanâat etmeyüb tazarru-künân ayağına düşdi ve ayıtdı: *“Ey dervîş! Lütf ü ihsân idüb bu hakîr-i sîne-rîşe helvâcılığı ta'lîm eyle. Rûz-ı haşre dek yek çırağınız olalım ve san'atımızda böyle nâkis kalmayalım zirâ bu kadar helvâcılığı da merhûm pederden öğrendim. Ol dahî bu mertebeden ziyâde bilmezdi. Ben ise tazelik eclinden âhir üstâda mürâca'at etmedim. Anınçün san'atımda nâkisim, senin şânında kâbiliyet ve kemâl-ı ma'rifet müşâhade eyledim. Lütf eyle bize helvâcılık yolun kemâli ile göster.”* deyüb minnetler eyledi.[V.39a]Ebû Ali Sînâ istiğna sûretinden bizim helvâcılık ile aşinâlığımız yok deyü inkâr eyledi. Civân-ı helvâ fûrûş tekrar bî-

nihaye tazarru'lar eyleyüb, *“lütf eyle bizden deriğ eyleme.”* Ebû Ali Sînâ gördüki hâlâsa imkân yok. Âhir ayıtdı: *“Ey civân eğer san'at öğrenmek murâdın ise, bu gece dükkânında kal bende kemâli ile san'atı ta'lim ideyin”* deyüb bir cânibe 'azîmet eyledi. Civân dahî bundan bu kadar bir cevâb istima' edicek biraz fikre vardı. Ahir kendü kendüye ayıtdı: *“Tecrübeyede mi değmez görelimnice olur.”* deyüb, ol gece dükkânında kaldı. Ebû Ali Sînâ'nın gelmesini muntazır oldu. Birazdan âlem ağyardan hâlî olıcak, Ebû Ali dükkâna çıkageldi. Gördü civân hilâf-ı va'de etmemiş kendüye muntazır. Ebû Ali Sînâ dahî gelüb selâm verdi. Civân hezâr tâ'zim ile içerü dükkâna aldı. Dükkânın sadr şeklinde bir köşesi var idi. Ebû Ali Sînâ'ya ol köşeyi teklif etdi, geçdi oturdu. Bir köşeden[V.39b]feth-i kelâm idüb, müsâhabete başladılar. Ebû Ali civânda ziyâde kâbiliyet ve kemâl mertebe hüsn ve letâfet müşâhade kıldı. Derûnunda civâna muhabbeti daha ziyâde oldu. Âhir civân Ebû Ali Sînâ'ya tekrar baş koyub ayıtdı: *“Ey dervîş ata kişi! Me'mûldur ki el kerim ez ahd-ı vefâ mûcibi ile amel kılub bu hakîr-i pür-taksîri bu felâketden rehâ kılub ol san'atı öğredin, helvâ pişirmeğe ne getüreyim. Bi-hamdülillah eyyâm-ı sa'âdetinizde cümlesi hâzır ve âmâdedir.”* dedi. Ebû Ali ayıtdı: *“Sabr eyle bizim peydâ edeceğimiz helvâya sizden nesne lâzım değildir. Bir san'atı sermâyesi ile öğredirüz.”* dedi. Civân ta'accüb birle ayıtdı: *“Ey üstâd-ı kâmil, güzel buyurdunuz. Size muhâlefetim yok. Lâkin meşhûrdur ki âlet işler er öğünür demişlerdir ve hem helvâya kereste olmayınca şöylenice bişer?”* dedi.

Mâ-hâsal civân bu efkârda iken nısf-ul-leyl oldu. Ebû Ali yine bir nesne ile takâyüdü etmedi. Civân yine Ebû Ali Sînâ'ya ayıtdı:

[V.40a] *“Ey dervîş-i bî-çâre! Hemân maksûdunuz bu gece bize mihmân olmak imiş yoksa şimdengerü helvâ işi bitdi.”* dedi. Ebû Ali ayıtdı: *“Ey civân! Çünkü tahkîk helvâyı bizden öğrenmek murâd edersen gel imdi var, bir mikdâr kepek getir lâzımdır.”* dedi. Civân bu sözi işidicek kendü kendüye ayıtdı: *“Hay bu âşık gerçekden divâne imiş. Bunu kıyâfetinden bir âkıl ve ehl-i ma'rifet kimesne kıyâs ederdim. Bu hod sahîh mecnûn imiş. Ammâ hele tecrübeyede mi değmez? Sözüne muhâlefet etmeyin sonra özr û beyân kalmasun.”* deyüb ayağa durdı. Döndü dervîşe ayıtdı: *“İşte şunda vâfir kepek vardır. Sînîleri silmek için hazırlamışdım. Bir lahza tevakkuf edin getüreyin, neylersen eyle. Zirâ benim öncüm geldi.”* dedi. Civân bu sözi mezelenmek tarîkıyla söyledi. Ve hem bir dem karar etmeyüb kapudan dışara oldu. Çün civân gitdi. Ebû Ali fi'l-hâl yerinden durdı. Dükkânın içini cüst û cü

[V.40b]ederken bir burçakda un danesini buldı. Anlara kepek doldurdu ve ortaya getürdi. Ammâ ol mâhal ki civân dükkândan dışara çıkdı, hânesine doğru azîmet etdi. Giderken hâtrına bu hutur ayıtdı kim: *“Ben bu dervîş-i dil-rîşe dükkânı niçün inandım. Bâ-husûs bu dervîşi bugün gördüm fiilin, ahvâlin bilmem. Ma’kûl budur ki gerü dönem.”* deyüb dükkânın kapusuna geldi. Bir delikden içerü bakdı gördü ki un dânesini kepek ile doldurmuş ve durmadan söylenüb kendü kendüye ayder ki: *“Bu oğlan sâfiye imiş bizden, çünkü helvâ öğrenmek murâd ediniyor.”* dedi. *“Niçün sîni az kodı. Hele barî yirmi dânesin gerek idi. Yediğimizin ve içdiğimizizin mükâfâtı olurdu. Faide etmezse de hele zararda etmezdi.”* dedi. Civân dışarıda ayıtdı: *“Bu gerçekten ebleh imiş. Hele tecrübe için on dânesini daha bulalım görelim neyler, akçemiz pulumuz olmaz.”* deyüb bilâ-tevakkuf içerü girdi. [V.41a]Selâm verdi. Andan ayıtdı: *“Be hey dervîş! Deminden berü dışarıda sizinle mukâyyid idim. Söylediğin kelâmı anladım hele bu on dânesini doldur. Meydâna gelsün ba’de yirmi değil daha ziyâde buluruz.”* dedi. Ebû Ali civânın kendüye bu mertebe ta’anni-âmiz kelimâtından gazaba gelüb ayıtdı: *“Be hey yaban oğlanı! Sana lâzım gelen oldur ki muhâlefet etmeyesün elbette on dânesini dahî getir.”* dedi. Civân gördü ki muhâlefetle başa varılmaz tîz yerinden sıçrayub çâr nâ-çâr ol gece varub on dânesini daha getürdi. Ebû Ali Sînâ ayıtdı: *“Ya ahşamdan beru benimle mu’âraza edeceğine getürsen olmaz mı idi? Hele neyleyelim ve hatırın için bu dahî sana bahşîş olsun işte şimdi murâdımca eyledin.”* deyüb derhâl yigirmi dânesini kepek birle dodurdu. Mukâbelesinde dize kodı. Civâna ayıtdı: *“Bu kadar sana yeter yarın var bu helvâyı fûrûht eyle.”* dedi. Civân bakdı helvâ dedüğü [V.41b]ol kepek dolu sînîlerdir hemân civân gazaba târî olub Ebû Ali Sînâ’ya ayıtdı: *“Be hey herif! Sen divâne imişsin ahşamdan berü eylediğin evzâ’ ve etvâr akıl fiili değil divâne idüğüne şübhem kalmadı. Gel var kendü âleminde ol, bizi bu vakte dek uyhudan mahrum kıldın.”* dedi Ebû Ali ziyâde tahavvüre gelüb âteş-i mahz oldu. Döndü civâna gazabı tâmla ayıtdı: *“Bizi kendü dükkânımızdan kovarmısın yoksa?”* deyüb muhkem azar basdı. Civâna dahî bu söz gâyet güç gelüb, eline bir odun pâresini alub hemân Ebû Ali Sînâ’nın üzerine yürüdü. Kolun kaldırdı ki ol yarma ile başına ura, Ebû Ali aşağıdan ol civânın bileğin mûhkem tutdı. Kuvvet ile silkdi götürdi. Kapudan dışara pertâb etdi. Tarfet-ül-ayn içinde civân-ı bîçâre gözün açdı, kendüsini bir sahrâyı vahşet-âbâdda ser-gerdân gördi. Dükkân değil, Mısır’dan bile nâm û nişân bulmadı.[V.42a]Neye uğradığın bildi. Ol dem derûn-u dilden ah eyledi. Neylesün bu derde sabırdan özge çâre bulmadı. Âhir nâle-künân, sînezenân gözlerinden yaş yerine kan akar, çarh-ı

gaddârın kendüye ettiği lu'betbâzlığa hayrân kaldı. Ve şûm tâli'ine nifrîn ederek bir cânibe oldu, yürüyüverdi. Giderek yolu bir dıraht-ı sâye-vâra erdi. Açlıktan ve susuzlukdan hâli digere-gûn, ayakları kabarmış geldi. Ol dırahtın sâyesinde ârâm eyledi. Bir zamandan hâb galebe kıldı. Bir seng-i siyahı balîn edinüb uyhuya vardı. Beyne'n-nevm ve'l-yakza makamında iken sem'ine at süheyle ve âdem sadâsı münakis oldu. Gözün açdı, avâz gelen cânibe nazar eyledi. Anı gördü birkaç atlu, ammâ azim heybetlü dilâverler kendüden cânibe gelürler, tâ ki irüb civânın etrafını gerde-pîç kıldılar. Civân şaşdı, aslın bilmez idüğünden bî-haber ikdâm ile [V.42b]nazar saldı. Gördü düşmân askeri dırahtı yanlarında bend içinde esirleride var, bî-çârenin havfından aklı gitdi. Yine kendüyü cem' idüb, acaba aslı nedir derken bu askerin içinden bir atlu üzerine at saldı. Birbirlerine *"tîz bunı da kaydbend eyleyin"* dediler. Civân ah idüb ağlayub bunlara minnet etmeğe başladı. Helvâ fûrûşî esir-i bend idüb, ol esirlere ilhâk idüb piyâde sürdiler. Naz û niemle perveriş olmuş civân az zamân gitmekden ayakları şişdi. Bu alâm-ı mihnet ile boğazı başlu, gözü yaşlı ah û enin ederek beyt-i hasbi-hâli hâlden kala getürdi.

Nâzm:

Dürr-i eşki kimesnenin hâk önünde gâltân olmasun.

Devr cevriyle müdâmâ çeşm-i giryân olmasun

deyüb hem gider ve hem kendünün ahvâl-i ser-güzeşt-i 'acîbesini ta'accüb idüb tâli-i şûmuna nifrîn idüb giderdi. Ve yine der idi ki: *"Hiç şübhem kalmadı ki ol dervîş tehî değil imiş,[V.43a]ben anın kadrini bilmedim. Âhir başıma bu belâ geldi."* deyüb, bir nice rüzgâr pâydâ bî-ser û sâmân yürüdü. Nâgâh karşıdan bir şehir-i mu'azzam göründü. Ol-cânibe azimet etdiler, âhir civân kendü ahvâlini ve ol şehri kendü esir-I bend belâ iden kimler idüğün bu askerin bir ma'kûl ve fehîm âdeminden su'âl eyledi, ol kimesne aytdı: *"İşte bu gördüğün şehir Bağdâd'dır. Hâlâ halîfesi Melik Tubbâ'dır. Lâkin dâima âdeti âdil-dâr ve nîk-nâmlıgla heft iklimi kâbza-i teshîre getürmüşdür. İşbu gördüğün asker-i firâvân engirdir. Hâlâ Filistin üzerine göndermiş idi. Âhir Hüdâ fırsatı bize verdi. Bu seninle gelen esirleri Filistin'den çıkardık, şimdi bunda cümlelerinizi fîrûht ederiz."* dedi. Bu defa civâna bir uğûrdan hayret galebe etdi. Zirâ ki Mısır kande, Bağdâd kande kendi hâline ta'accüb ederek diledi ki ser-güzeştini tamâm bu kimse ifşâ' eyleye, yine ma'kûl görmeyüb tınmadı. Ammâ bunlar civân-ı böyle hûb[V.43b]sûret-i melek-siret görecek, fîrûht etmeği

reva görmeyüb, birkaç kendü akranı esirler ile halîfeye vardılar. Halîfe bunun cebhesinde âsar-ı devleti nümâyân göricek âdâb için birkaç gün hazînesine kodı. Tamâm, seksen gün mikdârı hazinede karar etdi. Bu esnâda halîfe, Hâris vezîri huzûruna da'vet etdi ve tenbîh kıldı kim, ale's-sabah hamâma kerem et, zîra yarın hamâma girerüm seninle âzim sâfa edelim dedi. Hâris safâlar idüb “*Emr sizindir*” deyüb halvet-i hâssına gitdi. Ismarladı ki gulâmlar hamâma kerem edeler. Çün ol gece geçdi sabah oldı. Melik Tubbâ' kendünün hazîne oğlanları ile Hâris vezîr ma'en hamâm-ı ma'hûde gelüb girdiler. Civân-ı helvâ fûrûş bu hamâmın tâklarının mermerlerine ve kubbelerinin bâlâlîğlarına der û divarının nakşine, dahî soffalarının letâfetine bakub hayran oldı. Zîra böyle hamâm görülmemiş idi. Dellâkları mergûb ve mahcûb cümle gül-endam, [V.44a] âhir birisine su'âl idüb, ayıtdı: “*Bu hamâm-ı hikmet âsar, bu diyârda kaçan yapıldı, daha yeni ancak.*” dedi. İçlerinden birisi ayıtdı: “*Ne acâib işitmedin mi hâlâ? Pâdişâhın bir vezîri vardır bir hekîm-i hikmet-âsardır ki dünya ve mâ-fihâda nezîr ve adîli bulunmaz. Nâmına Ebû'l-Hâris derler işte ol yapmışdır. Kendünün kırk dâne üstâd-ı kâmil bende-i dirhem harîdesi vardır. Anlara yedi günde yabdırmışdır.*” dedi. Hemân civân-ı helvâ fûrûş bu ma'kûle sözden âlem-i hayrete vardı. Bir nice defa ızdırâb-ı tâmla ta'accüb-künân ayıtdı: “*Bu daha benim tarafet-ül-ayn içinde diyâr-ı Mısır'dan Filistin diyârına geldiğime benzer.*” deyüb çar û nâ-çâr kendünün ahvâl-i perişânına ağladı. Meğer Şâh zerâfet ile bunları dinlerdi. Cümlesinin ahvâlinde sonra civânın bâz köşesine engüş berdehân kılub, derhâl civân-ı helvâ fûrûşu yanına da'vet kılub ahvâlini ferdan ikrâden istifsâr etdi. Ve ayıtdı ki: “*Ey gulâm! Niçün ağlarsun. Sakın aslâ kez[V.44b]etme hakikât-i hâli beyân eyle ki diyâr-ı Mısır'dan göz yumub açınca ne tarîkiyle şehr-i Felistin'e geldin söyle işidelim. Zirâ ben sizin müsâhabâtınızı min-evvel ilâ âhire dingledüm.*” dedi. Civân-ı helvâ fûrûş Melik Tubbâ'ı istimâ' edicek aslâ nihân etmeğe dermanı kalmadı. Nâ-çâr âdâb-ı tâmla duâ kılub ayıtdı: “*Ey şehriyâr-i âlîşân ve ey pâdişâh-ı kâmuran! Hemîşe ömr ve devletiniz ber-devâm olsun benim sergüzeştim acâibden acâibdir. Çün istifsâr ettiniz imdi cenâb-ı devlet mâ'âba mâ'lum ola kim ben kulun, diyâr-ı Mısır'ın ayn'el-filinde bir helvâcı pîrin oğlu idim, müstakil dükkân sâhibi idim. Bir gün helvâ satarken bir dervîş-i dîl-rîş çıkageldi. Birkaç akçe helvâ alub, bir mikdârın ağzına aldıkda beğenmeyüb pâyîne tükürdü. Helvâcılık böyle mi olur deyü çok ta'n-ı teşni' eyledi. Kulunuzda ancak bu kadar bilirüm, ziyâde bilmem dedim. Âhir nice güft û gûdan sonra sana öğredegüm deyü[V.45a]üstâdlık tarîkiyle ol gece dükkânda kaldı.*” deyüb, muhassal mâbeynde

olan bâz-geşti ale't-tâfsil beyân eyledi. Göz yumub içini açınca ne tarikle Filistin sahrâsında bulunduğunu ve ol sahrâ-yı bî-pâyânda gezerken akabince Bağdâd askeri gelüb kendüyü esir-i bend etdiklerini birbir takrîr eyledi ve ayıtdı: *“İşte bugün vatanımdan avâre ve tîğ-i firkat ile pür-yarayım.”* deyüb zar û zar ağladı. Ol dem halife-i Bağdâd engüşt bir dehân idüb âlem-i hayrete vardı. Derhâl Ebû'l-Hâris'i da'vet kıldı. Şâh oğlanın ahvâlini bi'l-küllîye nakl eyledi. Hekîm dahî bahr-ı hayrete daldı. Ba'de baş kaldırub ayıtdı: *“Ey Şâh-ı âli mikdâr ikiden hâli değildir. Riyâ budur ki bu oğlanın hasımı câdûdur yahûd simyâgerdir. Zirâ ki simyâ dahî sihir mertebesindedir, nihayet budur ki, sihr nâ-pâklık iledir. Ammâ simyâ pâklık ile ve perhîzkârlıgla dûru riyâzetledir. Zîra ilm-i simyâ bahşâyışledir.”* dedi ve ayıtdı: *“Ey Şâh'ı[V.45b]âli mikdâr! Eğer emr-i şerîfiniz olursa ben kulun bu oğlanı simyâ kuvveti ile göz yumub açınca yine diyâr-ı Mısır'a göndereyin.”* dedi. Şâh ayıtdı: *“Mümkün ise benim hatırım hoşdur ve hem garâbet sevâbdır.”* Hâris ayıtdı: *“Ber-mûcib-i emr-i âli, ahşam olsun olmaya illâ hayr.”* dedi. Çünkü ahşam erişdi. Hekîm civânı yanına da'vet idüb: *“Gözünü yum”* dedi. Civân gözün yumdı. Üstüne bir efsûn okuyub üfledi. *“Bir kere gözün aç.”* dedi. Civân gözün açdı. Kendüsin diyâr-ı Mısır'da Nil kenarında buldı. Bir an tevâkkûf etmeyüb cân havliyle evine gitdi. Tîz kapuyı küşâde kılub içeri girdi. Ammâ vâlidesi ağlamadan ve inlemeden sararmış bir nâyiha dönmüş, yatardı. Civân selam verdi. Vâlidesi oğlunu görünce bî-ihyâr aklı zâil oldu. Güçle kendüyü cem' idüb ayıtdı kim: *“Ey oğul! Allâh aşkına olsun hakîkatın söyle bu ahvâl sahîhmidir yohsa vakı'amıdır?”* Civân ayıtdı: *“Ey vâlide-i [V.46a]azîze gözün aç bu gördüğün vakâ hâldir.”* Vâlidesinenice dürlü teselli verüb, âhir vâlidesi ayıtdı: *“Ey nûr-dîdem ve ey sūr-ı senim! Doğrusın söyle seni yokdan var eden Allâh bir daha mı hâlk eyledi.”* diyecek civân tebessüm-künân ayıtdı ve *“Be hey vâlide! Daha ne gördün ve ne işiddin benim hasbihâlim ferîh, ba'id, şeddeden füzûndur.”* deyüb bu bir iki beyt-i hasbihâli okudu.

Nazm

Nedür bu devr-i gerdûnun hayâli,
Güneş doğmaz kim olmayâ zevâli
Acebdir bâğ-ı dehrin bâr û bergi
Ki değmez 'îş û nûşa nîş-i mergi

çün bu nazmı okudu, ve dahî bir mikdâr ağladı. Ahir anasına ayıtdı: “*Ey vâlide-i azîze! Bu beyhûde söylediğin söze sebep nedir? Siz beninice bilü’süz ben had-ı tamâm üç aydır ki diyâr-ı gurbetde âşûfte ve serger-dân kizâr idim. Bu dehrin ol-kadâr cefâsını çekdim ki denilmez. Esir-i bend-i belâ olub kul deyü satıldım. Benim gördüğüm âlâm ve mihneti ka’âla getirsem [V.46b]mecnûndur deyü beni kayd û bend edersiz. Hele bizim ahvâlimiz neye beyân oluna ammâ lütf eyleyin sizde vakî hâli beyân eyleyin.*” dedi. Ol-dem vâlidesi “*Ey nûr-u dîdem! Evvelâ ben seni ölmüş bilirüm zirâ bir gün bu mihnethânedede şikeste oldun, çok ilâç eyledik aslâ müfîd olmadı. Bir iki günden sonra ecelin geldi, vefât etdin âdet-i ma’hûde üzere techîz ve tekfînin görüb seni tâbûta koyduk. Bâde defn eyledik. Hâlâ mezarda biz seni medfûn biliriz.*” dedi. Civân tebessüm-künân ayıtdı: “*Ben vefât etdikde esbâb ve eşkâlim nice etdiniz.*” Vâlidesi ayıtdı: “*Ol günden bir sandûkda geldiler.*” Civân ayıtdı: “*Ey mâder! Var, ol sanduğu küşâda kıl gör hâlâ ol esbâblar sandukda durur mu*” dedi. Hatun dahî yerinden kalkub diledi ki sanduğu açta tekrar oğluna nazar kıldı. Ol esbâbları üzerinde gördi. Döndi ayıtdı: “*Be hey oğul! İşte ol esbâblar el’ân üstündedir.*” Civân ayıtdı: “*Ben hod şimdi geldim daha sanduk yanına varmadım [V.47a]var, gör.*” dedi. Anası vardı sanduğu açdı, içine nazar idüb gördi. Esbâbın bir dânesi yokdur. Hayrete vardı zîra kendi eli ile komuşdı. Âhir oğlu ayıtdı: “*Mâder ferâgat eyle mesele ma’lûm oldu. Ammâ dükkânı neylediniz. Hâlâ durur mu yoksa fûrûht eylediniz mi?*” Anası ayıtdı: “*Satmadık ammâ bir dervîşe icâreye verdik. Hâlâ içinde mevcûddur.*” dedi. Civânın ayrık sabr ve arama mecâli kalmayub sordı, dükkâna geldi gördi. Ol dervîş kendüye bu kadar iş etmişdi. Dükkânın içinde durmayub alub satmakda dükkânı şöyle tezyîn etmiş ki kâbil-i vasf değil. Civânın hayreti bu kere daha ziyâde olub nezâket ile dervîşe göründi. Dervîşde etrafına nazar ider iken gözi civâna dokundu. Tebessüm-künân ayıtdı: “*Ey civân! Bir gel seni görelim. Şimdiye dek kande idin, hayli zamandır buralıkda görünmez oldın, bize incindin mi sebep nedir?*” dedi. Civân havfindan berg-i bîd gibi lertzân olub hezâr gûna [V.47b]duayla ayıtdı: “*Ey üstâd-ı cihân ve ey feylesof-ı zamân! Benim ahvâlim hod huzûrunuza ma’lûmdur. Sormağa ihtiyâc yokdur.*” deyüb bî-ihtiyâr geriye gidüb ayağına düşdi ve ayıtdı: “*Ey hekîm-I kârdân insâf mıdır ki bu cüz’î günâh sebebi ile bana bu kadar cefâ kılâsın. Üç aydır ki ben vadî-i gurbetde felâket ma’âba kâh deşt-i sahrâda âlâm ve rüzgârdan ciğerim hûn ve kâh bend-i belâ içere hatırım mahzûn. Siz bunda ‘iş û ‘işretde ammâ bu ağırdır ki vâlidem benü vefât etdi deyü defn eylemiş ve hâlâ üzerimde olan esbâbları ben vefât etdikden sonra sanduka koymuş. Ben niye*

anları üstümde buldum, hikmeti nedir lütf eyle olan oldu. Bu ahvâli bana aslı ile beyân eyle.” dedi. Ebû Ali ayıtdı: “Ey civân-ı çünkü bu kadar ibrâr ve ilhah etdin hatırın için söyleyin.” deyüb, ayıtdı: “Ol zaman kim seni diyâr-ı gurbete atdım ,bir ağac paresine bazı esbâb giydirdim. Ve senin şeklinde gösterdim. İşte ol defn ettikleri [V.48a]mezarı aç gör.” dedi. Civânın sabra mecâli kalmayub, fi’l-hâl varub mezarı açdı. Hakikatü’l-hâl nakl ettiği üzere ol ağacı mezarda buldı. Tîz vâlikesini götürüb nazarında kodı. Ve bu ahvâli takrîr eyledi. Anası şâd olub, ayıtdı: “Ey oğul! Benim hatırım için ol dervîşin hizmetinden rû-gerdân olma. Bakîye-i ömrünü hizmetinde sarf eyle tâ ki sana reh-nümâ olub anın sebebi ile devlet-i ebedîyyeye vâsıl olasın. Hemân bundan sonar ‘unân-ı ihtiyarın ana teslim eyle. Bir an emrinden dışara olma. Ammâ gazabından dahî ihtiraz eyle inşâallah seni yanından kovmaz, bermurâd eyler.” dedi. Âhir civân-ı helvâ fûrûş dahî vâlikesinin nasihatı ile âmil olub sürdü, dükkâna geldi. Ol günden Ebû Ali Sînâ’nın hizmetkârı oldu. Ebû Ali Sînâ civânın kendüye bu mertebe teslimin göricek ilm-i simyâdan çok fevâid öğretti. Hatta bir gün civân simyâ kuvveti ile birisini helvâ bişürdü. Ve mahallelerde satmağa gitdi. İttifâk yolda [V.48b] giderken Mısır sultânının sarây önüne uğradı. Meğer ol sultânın duhter-i güneş ahteri var idi. Hüsnele bî-mesel, bî-hemtâ idi. Civân-ı helvâ fûrûşun sadası sem’îne münâkis oldukda revzeneden nazar etdi. Hikmet ehli gözü ol civân-ı helvâ fûrûşa rast gelicek nigâr-ı perî-ruhsâr ol civâna bin cânla meyl ve muhabbet eyledi. Kemâl mertebe aşkı galebe idüb nâ-çâr bir hâdim gönderüb, ol civânı huzûruna da’vet eyledi. Civân-ı dahî bî-bâk ve bî-pervâ sarâyâ girdi. Rast nigârın nazarına erdi. Mukâbeleye bakdıkdâ Allâh ü ekber ne gördi. Âftâb-ı cemâldir ki çeşm-i beşer misâlin görmüş değil, bu daha evvel nazarda bin cân ve dîl ile nigârın meftûnı olub, gönül murgını ol gözi şâh-bâza şikâr etdirdi. Şöyle oldu ki, ne bir dem sabr ve karâra kudreti ve ne bir kelâm güftâra liyâkati oldu. Âhir derd-mend bir ah-i suz-nâk çeküb bu matla’ okudu. **Beyt**

Zi hey sun’-i cemâl-i zü’l-celâlî

Güneş gibi yok bu hüsnün zevâli

[V.49a] deyüb ayıtdı: “Ey nigâr-ı kâmer tal’at ve ey âftâb-ı evc-i ra’fet, bu ma’kûl helvâ sultânıma ne lâyıkdır. Ma’zûr tutun tahfet-ül-fakîr-i hakîr” deyü helvâyı sînî ile nigârın nazarında koyub dem-beste ve lâl oldu. Köşe-i çeşmle nigâra mütala’a kalmağa başladı. Gördi ki durdukça aklın aldırır. Bî-ihtiyar sürüb dükkâna

geldi. Ve Ebû Ali önünde zâr û zâr ağladı. Hekîmin ayağın öpüb kız ile geçen mâcerayı ale't-tafsîl söyledi. Ebû Ali'nin bî'z-zarûrî civâna özü köyündü ve hem kendüye ziyâde muhabbet etmişdi. Ve bir daha buna sâhra-yı belâya salduğunu nâdim idi. Ol-dem dönüb: *“Ya sen ol nigârî istermisin ve andan safân var mıdır?”* Civân ayıtdı: *“Ey üstâd-ı kârdân ve ey feylesof-ı devrân! Benim katımda bundan artuk âdemlik olmaz bu mukâbelede kuluna ettiğin cefâ ve semti bi'l-küllîye helal ediyorum.”* deyüb yine ağladı. Ebû Ali ayıtdı: *“Çünkü bu mertebe murâdındır.[V.49b]Sabr kıl ben bu gece anı senin katuna getüreyim. Hakikat sana ettiğimiz cefânın mükâfatı bu olsun.”* dedi. Bu kere civân ah ya Rabbi tizce ahşam olsa deyü nalîş û niyâza başladı. Çün ahşam erişdi. Tâ nısf-ül-leyle dek Ebû Ali civân ile müsâhabet etdiler, civân muttasıl nigârî irâm ederdi. Âhir Ebû Ali simyâdan bir efsûn okuyub kapudan cânibe üfürdü. Civân anı gördi, fi'l-hâl kapu arasında bir hareket zâhir oldu. Aslı nedir derken nâ-gâh cem'-i camehâbı ile nigâr ortaya çıkageldi. Civân-ı helvâ fûrûş im'ân nazarı ile nigerân oldu, gördi ki kendünün murâd edindiği vilâyet pâdişâhının duhteridir. Civân bu hâle hayran iken birazdan nigârında aklı başına geldi. Kendüsini bir acaîb yerde gördi ki aslâ kendü sarâyına benzemez. Gözin sildi, yine nazar eyledi. Bu defa civân-ı helvâ fûrûşu mukâbelesinde bir dervîş-i 'aba-pûş ile mukâmele eder gördi. Nigâr bu defa [V.50a] daha ziyâde hayrete vardı. Ol mahalde dervîş civâna ayıtdı: *“Sakın bu nazenîn-i nâz-pervere bir tarikle dest-dirâzlık etmeyesün. Ammâ sâde pehlûden seni men etmezim.”* deyüb dışara oldu. Civân meydânı hâli göricek bir dem kararı kalmayub, tazarru-künân nigârın ayağına yüzün sürüb, câme-hâbına girdi ve başladı, kâh bûsekârlık kılub kâh nigârın ince belin derağuş eyledi ve bî-nihâye tazarru idüb ayıtdı: *“Söyleyin lütf eyleyin.”* dedi. Ammâ ne faide nigâr hâyretinden ve ziyâde havfindan bir söz söylemeye kâdir olmadı. Bu nâz û niyâz ile yatarken sabah karîb oldu. Ebû Ali kapudan içerü girdi. Simyâ kuvveti ile tarfet-ül-ayn içinde nigârî sarâyına gönderdi. Çün sabah oldu. Kız yine kendüyi sarâyunda kasr bâlâsında câme-hâbında buldı. Gerçi derûnunda civânın âşkida var idi. Ammâ kendüyi bu tarikle bir bî-nâm û nişân dervîşin nazarında bir dükkânın [V.50b] içine getürdüğüne müte'ellim olub âteş-i âşkında bir mikdâr sâkin oldu ve hem ziyâde ukla idi. İş sükûn fikr eyleyüb ayıtdı: *“Elbette de duyulmadık iş olmaz sonra atâm yanında bed-nâm olur. Lâyık olan budur ki bu ahvâli tafsîli ile atâma bildürin. Ol kişilerin haklarından gelsün bir dahî kimse pâdişâhlar hâremine kec nazar kılmasun.”* deyüb, derhâl atasına bir mektûb inşâ idüb içinde bu ahvâli bi'l-küllîye beyân idüb ayıtdı: *“Ey peder-i âli-kadr bana*

bu gece bir garîb hâl vâki' oldu. Sarâyda cânehâbımda yatarken beyne'n-nevm ve'l-yakzâ makâmlarında gözüm açub kendimi bir dükkân içinde bir dervîş-i 'abâ-pûş ile bir helvâ civân yanında buldum. Aslını bilmedim ammâ mahalde ol dervîş civâna nâsihat yüzünden tenbîh idüb ayıtır ki sakın nigâra el sunma, sonra nâdim olursun dedi ve çıkdı gitdi. Ol mahalde civân der geldi koynuma girdi kâh der- ağuş etdi kâh hüstüm bağından şeft-alû [V.51a]kârlık kıldı. Ammâ ben tekemmüle kâdir olmadım. Âhir ne tafsîl edelim sabaha dek ol civânla kaldım. El-hâk civânda ol dervîşin nâsihati ile âmel olub, küstâhlığa müte'âllık bir fiil işlemedi. Sabah kârib oldukda ol dervîş içeri girdi, selam verdi. Ol mahalde sabah oldu. Gözüm açdım, kendümi yine sarâyımda gördüm. Lâkin anlar kimler idüğüñ aslâ bilmezsin bu ahvâli tâhassüs ve tefâhhüs lâzımdır." deyüb mektûbu tamâm eyledi. Ve pederine irsâl kıldı. Mektûb ki şâha erdi kaçen mührin güterüb okudu. Allâh û ekber ızdırâbından zehir içmişe döndi. Tîz hizmetinde olanlara emr eyledi. Her ne kadar müneccim-i ahter-şinâs var ise da'vet kılub huzûr-u şehriyâra yetürdüler. Şâh bu ahvâli anlara birbir takrîr eyledi. Anlar dahî bu işe hayrân oldılar. Bârı ile cevâba kâdir olmadılar. Âhir nigâra haber gönderdiler. Bu gece sarâyda ne kadar kenîzek var ise sabaha dek uyumasınlar [V.51b] ve görsünler kanki cânibden alub giderler görelim dediler. Bu haber nigâra vardıkda ber-mucîb-i emr-i âlî mûhkem tenbîh etdiler. Anlarda her biri hallu hâlince o gece uyumadılar. Muaccelen kısmının envâ'ından yediler, daha her biri yerlü yerinde karar eylediler.

Ko imdi bunlar kendü hâllerinde dursun, beri cânibe kaçen kim ahşam erişdi, civân-ı helvâ fûrûş Ebû Ali'ye yine ikdâm eyledi. Bir mertebe tazarru' ve niyâz etdi ki çâr û nâ-çâr Ebû Ali civânın hâtır için yine râzı olub, ol dem bir efsûn okudu. Ol mahalde öte cânibde hâdimler nâ-gâh anı gördiler. Nigâr yatdığı döşeğin içinde yorgana sarıldı. Kimseye cevâb söylemeden kapudan cânibe gitdi. Hâdimeler feryâd û vâlâ kılub feryâd eylediler. Hay Sultânım bizi kande koyub gidersin, kanı bize tenbîhli kılub gözedin derdin şimdi tek-tenha kande gidersin dediler. Aslâ bunlardan cânibe bakmadı [V.51a]ve bir kelâm söylemedi. O uğuruna doğru aldı yürüyüverdi. Bir demde gözlerinden nihân oldu. Hâdimler nâle ve zârî kılarak varub şâha vâkî hâli beyân eylediler. Şâh dahî yerinden kalkub kızının kasrına geldi. Gördi ki, kız yerinde yokdur. Gâyetde gazab-nan olub ahvâli tefîş kıldı. Gördi akılla bulunur nesne değil, döndi. Servaktine geldi, havaya vardı. Sabah olucak gördiler, kız yine sarâyına gelmiş, segirdüb şâha haber verdiler. Şâh istifsâr etmek için ale'l-acele kızının

kasrına geldi. Nigâr atasın göricek zar û zar ağladı. Ve ayıtdı: *“Ey ata lâyıkmıdır sen bu vilâyetin şehriyâri olasin, ben senin duhterin olam bana bu ma’kûl iş ola. Sen benim derdime em ve zahmime merhem urmayasın.”* dedi ve ayıtdı: *“Elbette bana dermân eyle yoksa kendümi helâk ederim, vebâlim boynuna.”* dedi. Ol saat şâh aklı cem’ idüb gece vakî olan[V.51b]ahvâli vukû’a üzere söyledi. Her biri istima’ edicek hayrete vardılar. Her biri bir gûna söz söyledi. Âhir bunu tedârik etdiler ki, nigârın iki destini zafrâne baturalar, hem şâh dahî öyle emr etdi ve ayıtdı: *“Nigâr bu gece aslâ gözüne uyhu girmesün, hemân ki gelüb seni alub gideler. Kaçen ki kapudan içerü giresin ol zafranlu elini ol kapu üstüne sür, sabah oldukda bu nişân ile bulunur.”* deyü mûhkem ısmarladı. Nigâr dahî bunların nasihatı ile âmil olub ellerin zafrâna baturub hâba vardı. Ol gece yine tarz-ı kadîm üzere nigârı câme-hâbında kapdılar. Ammâ nigâr bîdâr idi. Aslâ aklın perişân etmedi. Hemân civânın karargâhına dahil oldu. Ol dem kapudan içerü girerken zarâfet ile ol zafrânlu eli ile kapuya sürdi. Elhâk şol mertebe tîz sürdüğü vecihen mine’l-vücûh bunlar bu sırdan âgâh olmadılar. Ol gece civân, âdet-i ma’hûde [V.52a]üzere nigâr ile cân-cân olub istirahat kıldılar. Çün ol gece sabah erişdikde üslûb-ı sâbık üzere nigârı sarâyına getürdiler. Nigâr-ı aftâb-tal’at kaçenki sarâyına dahil oldu, safâsından çerh var raksa girdi. Nedir hasmımdan intikam alunur deyü, büyük zevkle atasına vardı, işlediği ameli nakl eyledi. Pâdişâh dahî gazab-ı tamâmla tîz subaşı’ı da’vet idüb ayıtdı: *“Şehr tecessüs ile her kanki kapuyu zafranla nişânlu gördisen sahibi her kim ise bilâ-tereddüd getür. Zinhâr ihtirâz eden, bir tarikle elinizden hâlâs olmasun.”* deyüb azîm tenbîh ve te’kîd eyledi. Subaşı ağa da ber-mucîb emr-i âli şehri kû be-kû geşt û güzâr etmekte ammâ bu cânibde kaçenki Ebû Ali Sînâ sarâyına gönderdi. Hâtrına bazı nesne hutûr etdi. Efkârla kapudan dışara çıkdı. Evvel nazarda gördi ki kapuya zafranla nişân etmişler Ebû Ali karîne ile bildi. Ol dem[V.52b]civâna ‘itâb idüb, ayıtdı: *“Ey civân, nigârla âlem etmek olmaz başdan çıka yazdık, sen henüz dahî yatarsun.”* deyüb derhâl bir efsûn okudu. Tarfet-ül-ayn içinde cümle Mısır halkının kapuları yek-bâr zafranla nişânlandı. Ol mahalde subaşı ağa da kerr û ferle şehri dolaşmağa başladı. Evvelâ vezîrin sarâyı önüne geldi. Zafrânla kapusu nişânlanmış gördi. Subaşı ağa hayret oldu, nâtika-i mecâli kalmayub şehrin kadısı kapusuna geldi, anı da öyle gördi. Muhassal her kanki kapuya yolları uğradı ise bi’l-küllîye zafrân ile nişânlı buldılar. Âhir subaşı ağa acz-i fûrûmânde olub ayıtdı: *“Şâhın kızı bu gece ne çok yerde zevk etmiş. Eğer gezendlik ise ancak olur.”* deyüb huzûr-u şâha geldi. Şehrin cümle kapuları münakkaş olduğın birbir âyân û beyân eyledi. Şâh subaşı

ağadan bu cevâbları işitdi. Gazab âteşi tenûr-ı sîne de severân olub, [V.53a]tîz buyurdi, kırk gün pâyeye pâyeye şehri tefîş etdiler. Biriyle nâm ve nişân bulmadılar. Âhirü'l-emir şâh bu ızdırâbdan şikeste-hâl ve müşevvişü'l-ahvâl olub, günden güne za'afî müştedd oldı, vüzerâ ve hükemâ görmeğe geldiler. Şâhı bu gûna muzdarib göricek içlerinden bir rüzgâr-dîde ve kâmil vücûd kimse var idi. Meğer Ebû'l-Hâris'in Bağdâd'da etdiği işleri istima' etmiş idi. Ol mahalde ağız açub ayıtdı: *“Ey şehriyâr-i cem-vakâr! Benden âyende ve revendeden işitdim ki şehir-i Bağdâd'da üstâd-ı sihr-efzûn var imiş. Rû-yî zemînde akrânı gelmemiş hattâ simyâ kuvveti ile kırk günde bir hamâm bina etmiş ki çeşm-i beşer görmüş değil, bu ma'küle hezâr fenne mâlik imiş. Eğer bu ma'na zuhûra gelürse ol getüre. Zîra bundaki kimsede ma'lûmunuz oldı. Ne ma'küle san'atkârdır. Ammâ ol vasf etdiğim kişi hâlâ Melik Tubbâ' vezîridir. Ana küllî iltifât gerekir ki gele[V.54b]ve hem asıl Melik Tubbâ'a ricâ etmek evlâdır.”* deyüb sükût etdi. Ol meclisde hazır olanlar, ol vezîr-i kârdânın sözünü pesned idüb ma'kûl gördiler. Şâh emr eyledi. Bağdâd halîfesi Melik Tubbâ' ve Ebû'l-Hâris'e gözler görmeden ve kulaklar işidmeden peşkeşler ihzâr idüb, şikâyet-nâme şeklinde bir mektûb inşâ kılub vâki olan ahvâli bi'l-küllîye bildirdi ve hekîmi andan ricâ kıldı. Âhir bir âkîl kimse ile gönderdiler. Mürûr-ı eyyâm ile gelüb Bağdâd'a vüsûl buldukda, halîfe-i Bağdâd'la buluşub Mısır sultânının peşkeşleri ile nâmesini verdi. Melik Tubbâ', Mısır sultânının kendüden hekîmi istediği nâmeyi göricek Ebû'l-Hâris'i da'vet kılub ahvâli bildirdi ve ayıtdı: *“Lâyık olan budur ki benim hâtırım için bir dem karar etmeyüb, varub maslahı her ne ise göresin. Zîra bir azîmü'ş-şân pâdişâhdır. Bize hâtrı kalmasun ve hem sen dahî ana lâyıık peşkeşler alub, durma [V.55a]var git.”* dedi. Ebû'l-Hâris halîfenin sözüne tahalluf etmeyüb, tedârik gördi. Melik Tubbâ' hezâr i'zâz ve ikrâm ve bî-had tuhfeler ile vezîrini gönderdi. Ba'de zaman hekîm gelüb diyâr-ı Mısır'a erdi. Aslâ kendünün geldiğin kimseye bildirmeyüb hafiyeten Mısır sultânına gelüb buluşdı. Melik Tubbâ' kendüye nâmesini ve peşkeşlerini arz eyledi. Şâhda tamâm safâ kesb idüb Ebû'l-Hâris'i üç gün halvet-i hâsında ziyâfet kılub, ol mertebe iltifât kıldı kim kâbil-i ta'bîr değil. Dördüncü gün ba'de'z-ziyâfe baş kaldırub, Ebû'l-Hâris'e ayıtdı: *“Ey vezîr-i hikmetşinâs! Katında bir müşkilim vardır. Hâllini senden istid'â' ideriz.”* dedi. Hekîm ayıtdı: *“Ey Şâh-ı cem' vakar eğer caîz ise kerimenizin ahvâlini bizden hafî tutmayub beyân kılarsız.”* dedi. Şâh dahî kızın ser-güzeştini ilerü de tahrîr olunduğu minvâl üzere ale't-tafsîl hikayet etdi. Hekîm ayıtdı: *“Ey Şâh-ı kâm-kâr eğerçi terk-i edebdir. [V.55b]Fe-emmâ mümkün ise perde-i ismetinizde olan duhter-i pakîze*

ahterinizi benimle mülâkat eyleyin, zîra benim ana su'âlim vardır. Hikmeti lokmandan demişlerdir. Kendü ağzından istimâ' edelim bâde bazı nesne ta'lîm edelim. Ümidir ki ol sebeble bu gizli işler aşikâre ola." dedi. Şâh ol saat emr eyledi. Hâdimleri ale'l-fevr kızı bir halvet-i kasre getürdiler. Hekîm dir başladı istifsâr etmeğe. Kız dahî nâkir ve kâtir ahvâl-i perişânını takrîr eyledi. Hekîm erestayı-nitâd fi'l-hâl 'ilm-i simyâ kuvvetiyle bir gece pâresinden bir şâhin-i bülend pervâze ve tîz minkâr peydâ idüb, kızın destine verdi, ayıtdı: *"Ey nigâr-ı nazenîn bu şâhin kolunda dursun her kaçen seni gelüb alub gideler. Hemân kapuya vardıkda bu şâhini kolundan salıver, elbette bu şâhin sâhib-i hânenin başın bedeninden çeker kopardır."* deyü ta'lîm idüb hekîm hâne-i müayyinesine varub kendü vâdîsinde karar eyledi. [V.56a]Nigârda hekîmin nasihâti ile âmel olub, vaktine hazır ve nazır oldu. Çünkim ahşam erişdi. Yine evvelki âdet üzere gördi ki kendüyi ol hâne-i mu'âyeneye alub giderler hemân ol kapuya vardıkda, şâhini elinde hazır etdiği bazûsundan sala ammâ Nigârdan mukâddem henüz civâna vâsıl olmadan, Ebû Ali Sînâ simyâ kuvvetiyle bu sırdan âgâh oldu. Derhâl civân-ı helvâ fûrûşa bir destârçe verdi. Ta'lîm etdi ki *"Hemân kızı gördükde bâla-tevakkûf bu destârçeyi üstüne at, sakın ihmâl etme yoksa bâla şübhe zâyi olursun."* dedi. Civân dahî hekîmin sözüni kabul kıldı. Birazdan anı gördüki kız mukâbilden refât ederek çıkageldi. Nigârın nice ki civâna gözi dokundu. Bilâ-te'hîr elindeki şâhini civânın üstüne saldı. Civânda hazır idi. çâbukluk birle elindeki destâr-çeyi şâhinden yukaru rak per-tâb eyledi. Fi'l-hâl saye-bân misâl âsmândan[V.56b]nazil olmuş kaza gibi inüb ol şâhini burudı. Oğlan bakdı gördi ki ol şâhin-i bülend pervâz döne döne âsmândan zemîne düşdinice ki yere dokundu. Aslına rücû idüb yine evvelki gibi gece pâresi oldu. Civân bunu ber-taraf kıldıkda geldi, Nigâra ayıtdı: *"Ey âftâb cemâl lâyıkmıdır niçün böyle iş işlersin?"* dedi. Nigârda ağlayarak civâna ayıtdı: *"Be hey insafsız! Senin bana etdiğin kim kime etmişdir, evvelâ sen kimsin beni beyne'l-akran böyle bed-nâm kıldın, ırzımı pâyimâl eyledin, insafın yokmudur, Allâh ü Teâlâ'dan korkmazmısın?"* deyüb su'âl eyledi. Civân ayıtdı: *"Bu hâne Mısır içindedir eğer bendeni bilmek istersen, ben ol civân-ı helvâ fûrûşum ki falan zamanda sizin kasrınız önüne helvâ iletтім. Beni huzûrunuza da'vet etdiniz işte sizin lütfunuz bizi böyle küstâh eyledi. Zîra evvel nazardanice ki sultânımı gördüm sabr ve ârâmım elimden gidub, gönül mergunun[V.57a]gözi şâh-bâza şikâr etdirdim. Ol zamandan berü senin aşûfte ve şeydâ kim gün oldur gerek neylersen eyle vaki hâl budur ki söyledim."* deyüb, bi'l-cümle hâl-i derûnun ana âyân beyân eyledi. Sabah yakın olucak kız yine kendü sarâyında buldı. Ol dem hekîmi

da'vet kılub, ol gece her ne gördi ise ve ne müsâhabet vakî oldu ise Ebû'l-Hâris'e takrîr etdi. Ebû'l-Hâris bu defa ziyâde hayrete vardı. Zirâ dünya ve mafihâda akranım yokdur deyü dava-yı merdî ederdî. Âhir şâh huzûruna gelüb duâ kılub, ayıtdı ki *“Şehriyâr-ı âli tebâr! Şimdengerü 'ilm-i simyâ kuvvetiyle bunların mekânları kandedir anı bulalım. Zirâki bu kimse fûnûnda mâhir ancak.”* deyüb eline ıstarlab aldı, var kuvveti yüzeye getürdi. Ol kadar cüst û cû kıldı kim feleğin dokuz kat çenberinden geçdi. Aynı ile civân ile Ebû Ali'nin işledikleri dükkânı 'ilm-i simyâ kuvvetiyle ta'yîn eyledi.nice ki şâha bu ahvâli bildirdi.[V.57b]Şâh gazabından âteş-I mahz oldu. Tîz bir çâvûş gönderdi ki anları bulub huzûruna getüre çâvûş dahî su'âl ederek dükkânı buldı. Kaçenki dükkâna geldi gördi ki dükkân içinde bir civân ve dervîş oturub müsâhabet ederler derhâl çâvûş gazabı yüzünden ayıtdı: *“Bre nâ-bekârlar! Bre pâdişâh hânedanına kast edici fesâd ide. Şimdi bunda oturursun kalkın, sizi pâdişâh ister durman gidelim. Zîra emir böyledir.”* dedi. Ebû Ali Sînâ ayıtdı: *“Ey çâvûş ağa! Bî-edepliği ko ma'külle söyle bizi pâdişâh neyler?”* dedi. Çâvûş dahî tahavvüre gelüb, *“Henüz yerinizden kalkmadın dahî sözde söylersiz ben size göstereyim emr-i şâha itâ'at etmemeknice olur.”* deyüb, şiddetle topuz çekib istediği bir iki urub hekîmin arzını payimâl eyleye Ebû Ali Sînâ'ya dahî bu çâvûşun bu vaz'-i nâ-hemvârından gazab müstevli olub yanında bir füsûn dürürdi. Derhâl anınla çâvûşa bir kere urdı.[V.58a]Hemândem bî-çâre çâvûş bir ma'lum maymun olub kalkmağa başladı. Güyâ beş yıldan berü üstâd elinde tâ'lim olmuş muallim maymundur. Ebû Ali Sînâ simyâ kuvvetiyle boğazına bir zincir takdı. Civâna ayıtdı: *“Sen dükkânda otur, sakın yerinden hareket etme. İnşâallah mademki ben kayd-ı hayatda olam, seni kimse ala-götüremez.”* dedi. Maymunı tahtü'l-kal'a ortasında oynatmağa başladı. Maymun emrine muhâlefet etdikçe, degnekler basdı ki olmaz. Maymun ise âdemden fes' olmuş gerçi âdem iken maymun oynadığın görmek ile azacık bilür. Ammâ kemâli ile bilmez. Ebû Ali Sînâ gördü ki maymun oynamakta tenbellik eder, âhir iki tob bir pula maymuna uran ursun deyü, bî-çareyi cem' etdi ki hesâba gelmez halk ise bu işe kâhkaha ile gülüşüb ne tenbel maymun olur derlerdi. İşte çâvûş-ı derdmend bu şekil ile meydânda kötek yemede ammâ öte cânibde şâh gördü ki [V.58b]giden çâvûş eğlendi, gelmedi. Acaba aslı ne ola elbette bunun bir sebebi vardır deyüb, akabince birin daha gönderdi ve mûhkem tenbih idüb ayıtdı: *“Şöyle ki hâkk sükût deyü akçe ve altun alub getüremde ihmâl edesiz ve yalnız boynunuza.”* dedi. Bî-çâre bundan sonra havfindan bin dürlü tedârik ile Ebû Ali'nin dükkânına geldi. Ol mahalde Ebû Ali Sînâ dahî tamâm maymunu oynadub dükkânına

gelmiş idi. Bir burçakda maymunu bend idüb kendüsi otururdu. Ol dem ikinci çâvûş gelince gördü ki bir dervîş-i abâ-pûş durur ve yanında bir maymun durmayub, ol maymuna oyun oynâmak tâ'lim idüb dik dik kalkdırır ve oyna deyü muttasıl degnek ile urur, ol çâvûş biraz durdı temâşâ eyledi. Andan Ebû Ali Sînâ'ya ayıtdı: “*Bre nâ-bekâr ne durursun gel gidelim, şâh seni ister.*” dedi. Ebû Ali ayıtdı: “*Ey çâvûş benim şâh ile işim yokdur.*” dedi ve yine maymuna mukayyid oldu. Çâvûş hekîmin kendüye mukayyid olmadığını göricek [V.59a]ol fakir dahî yenice Türkden çâvûş olmuş idi. Kendünün cevabına tekayyüd etmedüğünden sana dimezmiyim deyü bu gazab birle hekîmin üstüne yürüdü. Dilediği yakasına yapuşub darbe ve kahren alub gide. Ebû Ali ol mahalde çâvûşa bir çubuk urdu. Derhâl çâvûş derd-mend bir keçi şekline girdi. Ebû Ali maymunu keçiye bindürüb ikisinde yuların eline alub doğru tâhtü'l-kaleye gitdi. Ol gün ikisinde vâfir oynatdı. Maymun ise hürmüzde keçinin kâh götüni barmaklayub, ve kâh arkasına biner, halk ise bunların ahvâlinden bî-haber bunların temâşâsına hayran oldılar. Şöyle ki ikisi bile kalkmadan segirtmeden bî-tâkat oldılar. Tamam, oldukda hekîm ikisinide dükkâna getürdi. Hemân ki dükkâna dahil oldılar. Ol iki bîkesler ol şekilde olduklarına zar û zar ağlamaya başladılar. Nâtika-i nazar değiller lâkin yüzlerin yere sürüb temelluklar kıldılar Ebû Ali dahî bunların vüzeralıklarına terahhüme gelüb, derhâl bir efsûn okudu. Yine evvelki sûretlerine[V.59b]girdiler. Kaçenki bunlar şekl-i evvele temessül etdiler. Hekîmin elin öpüp mukâbelesinde lertzân olub durdılar. Ebû Ali ol dem ayıtdı: “*Varın her ne gördüğünüz ise ma'a ziyâde şâha söyleyin.*” deyüb gönderdi. Bunlar dahî doğru divâna geldiler Şâh gazab idüb: “*Niçün bu kadar eglendiniz?*” deyince bir kere feryâd idüb destârların zemîne çalub câme-i şikâyeti damen-i mak'ata varınca çâk çâk idüb ayıtdılar: “*Ey Şâh! Adalet göster bizim ahvâlimizi sorman, bizim ser-güzeştimiz akıldan baîddir. Hakikât-i hâli beyân kılsak cünûn galebe kıldı deyü bizi esir-i bend-i belâ edersiz. Allâh bilir kim bize olan, devr-i âdemden berü bir ferde olmamışdır.*” dediler. Şâh bunların bu mertebe şikâyetlerinden “*ahvâlinizi takrîr edin*” deyü ârâm ve ilhâh eyledi. Bunlar dahî gördüklerini başlarından geçen eşkâl-i garîbeyi bi'l-cümle şâhın nazarında beyân etdiler. Şâh bunların sözüni tamam dinledi, engüşt ber dehân idüb başın saldı. Ol dem buyurdu. Ebû'l-Hâris'i[V.60a] da'vet kıldılar. Şâh ayıtdı: “*Ey hekîm-i kârdan şol çâvûşların ser-güzeştini dinle ne acîb vakı'âya uğramışlar.*” dedi. Hekîm çâvûşlara su'âl idüb bi't-tamâm dinledi. Başın kaldurub ayıtdı: “*Ey Şâh-ı deryâ-dil! Bir mikdâr tahammül buyurun biraz mütâla'a edelim. Evvelâ kim bir tarikle feth-i bâb ola.*” deyüb her ne kadar ki mizân-

ı akla urdu, aslâ kalbine bir nesne layihâ olmadı. Bu mertebe ahvâlden elem keşide oldu. Zirâ itikâdı böyleydi kim bu ilmi asrında birâderi Ebû Ali Sînâ ile kendüden gayri kimse bilmeye ve hem hakikatde öyle idi. Âhir akılla hüküm verdiği bu işleri birâderindir. Hemân baş kaldurub ayıtdı: *“Ey Şâh! Bunu sahih biliniz ki bu asırda bu ‘ilm-i simyâyı benden âlâ bilur kimse yokdur. Meğer karındaşım Ebû Ali Sînâ ola ve hem benim aklımın muktezâsı üzere eğlenen oldur ki bu işleri kılan ol ola, andan gayri kimse kâdir değildir.[V.60b] İmdi bunu da bilün siz anı darben ve kahren geturmeğe kâdir değilsiz. Eğer zor-ı bâuzyla edelim dersiniz saltanatınıza zevâl gelür, müdârâdan gayri çâre yokdur ve hem münâsib olan budur ki bir vezîr-i kârdan gönderesiz tâ kim anı izzet ve ikrâm ile da’vet ide.”* Şâh vezîrin cevâbını ma’kûl gördi. Meğer şâhın bir ak’l ü kâmil vezîri var idi, ana emr eyledi. Vezîr fi’l-hâl yerinden turdı. Şâhın nazarında baş koyub ayıtdı: *“Eğer şâhın hümmâ-yı himmeti üzeri sâye salarsa ümid-varım ki nazar-ı şerefimize getürim.”* deyüb revâne oldu. Yolda enva’-i fikr ile ve nice tedârik ile Ebû Ali Sînâ’ya geldi. Hemân ki rû-berû oldu ol vezîr-i rûşen zahir lütûfla ve tevâzu’ ile yüz yere koyub duâ kıldı ve ayıtdı: *“Ey dervîş-i Şâh-ı meşreb Sultân-ı Mısır size selâm-ı bî-nihâye idüb hânesine da’vet eder sohbetinizle müşerref, mütena’im olmak âksa-yı murâdlarıdır. Hatta bir birâderiniz var imiş nâmına Ebû’l-Hâris derler. Hâlâ anlarda Bağdâd’dan geldiler, [V.61a]bi’l-fül şâhın yanında müsâhibdir, size müterakkiblerdir.”* dedi. Ebû Ali vezîrin bu cevâbı istima’ edicek tahkik bildi ki mukaddema kızın elinde olan şâhın anın amelidir deyü, bu işleri iden birâderi Ebû’l-Hâris’dır. Daimâ efkârda idi ki diyâr-ı Mısır’da bu ilmi kim bilür ki bizümle mukâbele idennice şâhıdır der idi. Tamâm gurna ericek vezîre ayıtdı: *“Ey vezîr-i kârdân lütf eyleyin biraz sabr kılun.”* deyüb halvetine geldi. Ol saat eline bir asa aldı üzerine bir efsûn okudı. Ol asa bir esb-i sebâ-refât oldu ki üstünde cem’-i rahatı mükemmel ve yine simyâ kuvveti ile birkaç kâğıd paralarından hizmetkârlar peydâ eyledi. Her biri zer ü zebûre gark olmuş sekr deştiler kimi rahşın licâmın tutdı. Ve kimi koltuğuna girdi. Bu ‘azîmetle süvâr eylediler. Hekîmden mukaddem mahfî bir kimse ile hekîmin geleceğin şâha bildirdi. Ebû Ali’nin beyne’n-nâs geleceğini Mısır halkı[V.61b]işidicek sağîr ve kebîr, ganî ve fakîr yek-bâr istikbâle gitdiler. Beri cânibde şâh Ebû’l-Hâris’e ayıtdı: *“Temennâm oldur ki siz âyân-ı devlet ve erkân-ı saltanat bile varub getüresiz.”* dedi. Ebû’l-Hâris’de ma’kûl görüb buyurdu. Her ne kadar ehl-i divân var ise kendüyle ma’a gitdiler. Berüden kerr ü ferr ile Ebû’l-Hâris öteden gulâmân-ı bisyâr ile Ebû Ali Sînâ ol vezîr ile müsâhabet ederek geldiler. Yolda iki birâder birbiri ile mülâkât idüb,

at üstünden sarılıb koçuşdular. Hâl û hatır soruşdular ve bu kadar günlük hasreti bertaraf idüb sürdiler, şâh huzûruna geldiler. Hemânki şâhın divânına girdiler, Şâh yedi adım yere karşı vardı. Ebû Ali’de şâhın kendüye bu mertebe iltifâtı göricek bi’z-zarûrî şâha duâ kılub, ayıtdı: *“Ey pâdişâh-ı cemşîd-vakâr ve ey şehinşâh-ı gerdûn-medâr, hemîşe sadr-ı sa’âdetde ber-karar olasız.”* deyüb edâ ile durdı. Şâh gördi ki san’atı nice mergûb ise kendüsi dahî [V.62a]ancılâyın hûb sûret ve mahbûbü’l-kulûbdur. Ol dem kendü ve yakınında bir yer ta’yîn idüb, Ebû Ali geçdi oturdu. Birazdan şâh vezîre ayıtdı: *“Bu üstâd-ı kâmilî huzûruma nice getürdüñ.”* Vezîr ayıtdı: *“Nîce ki sultânımın cânibinden varub selâmızı duyurub, sizi müsâhabete da’vet ederler dedikde aslâ tevakkûf etmeyub ayağa durdı. Ol lütûfla nazarınıza getürdüñ.”* dedi. Döndü şâh Ebû Ali Sînâ’ya hitab idüb, ayıtdı: *“Ey dervîş-i hikmetşinâs! Bu garîb ve acaîb işleri bu akıldan ba’îd cünbüşleri eden senmisin?”* dedi. Ebû Ali Sînâ bilâ-tereddüd ayıtdı: *“Ey Şâh! Bunda ne var bu görüb işiddüğüñüz bizim katımızda cüz’îdir. Eğer i’tikâd ve itimâdınız yoğise buyurun nazarınızda suyla memlû bir tas getürsünler size acâîb ve garâib seyr etdüreyin. Ömrünüzde zerresi hatırınıza hûtur etmiş olmaya, yoksa ol geçenler sehl nesnedir.”* dedi. Şâh emr eyledi su ile[V.62b]lebâleb bir tas getürdiler ve ortaya kodılar, ol saat Ebû Ali şâha ayıtdı: *“Ey Şâh-ı kâm-kâr! Her kimki acîb û garîb nesne seyr etmek isterse gelsün bu tasa bir kere baksun ana neler seyr ettüreyim. Vakı’â ömrünüzde sizde bir nesne temâşâ etmiş olun.”* dedi. Şâh murâd etdi ki kendüsi nazar kıla bir akil vezîri var idi. Şâha duâ kılub ayıtdı: *“Ey Şâh lâyıık değıldir ki siz bakasız belki bir hata ola. Siz âlemin rûhisiz ba-husûs bu kişiyi bilürsüz kim fûnunda mâhirdir, işledüğü işi dünya halkı bir yere gelse işlemeğe kâdir değıldir. Bari her ne olursa bende ne olsun eğer bana bir zarar olmazsa sizin seyriniz bakî.”* dedi. Şâh ma’kûl görüb icâzet verdi. Vezîr dahî yerinden kalkub geldi. Tasın içinde suya nazar saldı. Başın kaldırub yine bakınca Allâh û ekber kendüyi bir sâhra-yı vâhşet âbâdda gördi. Taaccüb-künân etrafına nazar ederken üstündeki libâslarını[V.63a]gördi. Cem’en avret esbâbı bu hâle hayran kalub, ne acîb seyr derken tekrar etrafına bakdı. Ne şâh var ne vezîr ne Mısır var ve vezîr bu haline zar û zar ağladı. Tek ve tenhâ bir cânibe yürüyordu. Ne yol bilür ne iz bilür. Âhir giderken anı gördi, mukâbelesinden bir zengi-yi zişt kıyâfet zâhir geldi. Vezîr-i bî-çâre havfindan ditremeğe başladı. Ammâ ne faide zîra tenhâ köşe yüz bin kere zârlık etsem feryâd-res olur kimse yok. Hemân zengi, vezîri avret sûretinde görmekle bîla tevâkkuf üstüne sürdi ve sarıldı. Derd-mend vezîr gördiki kaçmağa tâkat yok, zor-ı bazû ile başa varılmaz. Aslâ teslimden

gayrı çâre yok, şöyle durdu. Zengi-yi nabekâr gördü ki hazır şikâr, mani ve müzahim yok. Hâh û nâ-hâh vezîri altına alub kullanmağa başladı. Vezîr-i derd-mend kazaya rızâdan gayriye çâre bulmayub dönmedi. Me'lûn gâyetle zeber-dest idi.[V.63b]Ziyâde nefsâni olmağın bir def'a ile kanâ'tat etmeyüb, kâh çifteden ve kâh redde borkiden beş on kere verdi. Akibet vezîr gördi ki bu mel'ûnun elinden iyilik ile cân rehâ kılmak mümkün değildir. Gördüğü hânceri yanında der-murâd edindi ki kendü kendüye vurub helâk ola, ol mahalde anı gördi, cânibden Ebû Ali Sînâ hezar istiğnâ birle refât ederek çıkageldi. Vezîr nâle-künân, sîne-zenân Ebû Ali'ye ayıtdı: *“Müdâra dervîş-i atâ kîş! Mürüvvet eyle 'aziz başın için olsun, beni bu mel'ûn zenginin elinden halâs eyle yoksa kendümi helâk ederim. Dâr-ı âhîretde kânum bununla, ben bundan sağ olmakda muhâldir.”* deyüb girye eyledi. Ebû Ali Sînâ ayıtdı: *“N' ola seni bu bed lukânın elinden kurtarayım ammâ iki şart ile.”* Vezîr ayıtdı: *“Be hey kîş! İki şart nedir istersin, bin şartla tek beni kurtar.”* dedi. Ebû Ali ayıtdı: *“Ey vezîr! Ol iki şartın biri[V.64a]budur ki bu gördüğün sırdan kimseyi vechen mine'l-vücûh ana aytmayasın ve biri dahî budur ki şâhın duhterini dilesem gerek, sende mu'âvenet edesin, taraf-ı hilâfda olmayasın. Sonra vebâlin bununki işte beni bilirsin ne ma'kûle şâhsım.”* deyüb ahd-ı imân kıldı. Ol dem Ebû Ali bir efsûn okudu ve üfürdü. Hemândem zengi vezîrden ayrıldı. Andan vezîre ayıtdı: *“Gözünü yum seni vatanına ırgüreyim.”* vezîr cân havliyle tîz gözlerin yumub, gerü açdı. Kendüsini şâh sarâyında buldı. Önünde su ile toplu tas dürdü. Vezîr ol erkân-ı devlet kâ'l-evvel yerlü yerinde karar etmişler, ol dervîş ise ser be-cîb mürakabe etmiş, kendüyi köşe-i çeşmle oğrîn oğrîn bakar. Vezîr bu hâlete hayran ve kendünün ser-güzeşt-i 'acîbesine ser-gerdân oldı. Şâh ayıtdı: *“Ey vezîr! Ne gördün beyân eyle.”* Vezîr ayıtdı: *“Ey pâdişâh-ı âli cenâb gördüğüm acîb ve garâibin nihâyeti [V.64b]bu kadar cenâbınzanice beyân ideyin görölmeğe muhtâcdır. Emrinizle birisi dahî nazar etsün.”* deyüb, şâha duâ kıldı. Ol dem vezîrin birisi dahî ilerü geldi, ayıtdı: *“Ey pâdişâhım icâzet-i şerifiniz olursa ben yeniden bakayım, tas içinde ne görürsem kemâhûve hâkkûihu size takrîr edesin.”* dedi. Şâh ol vezîre destûr verdi. Ol dahî tasa bakdı, gözün sildi, yine nazar kıldı. Ol dem gözüne bir sâhra-yı bî-pâyân göründi ve kendüyi ol evvel ol sâhranın içinde bir kara Arab şekline temessül etmiş, önündeki câmeler fenâ ender-fenâ cümle esbâb-ı fûls-i âhmeri deniz gördi. Ol dahî kendünün bu hâline hayran ve feleğın kendüyi bu tarikle âşüfte ve ser-gerdân kıldığını buna arz olub sûret-i hazîn ile bu birkaç beyti ağlayarak okudu.

Nazm:

Derîgâ derdle yandım, yakıldım,
Garib û ‘âciz û der-mânde kaldım,
Çu ben gitdüm yerimde kaldı mâlım,
Düşümdür bu benüm, yâhud hayâlimdir,
Cihân levhini benden kıldı sâde,
Tenüm hâk oldı, hâkim vardı bâda.

[V.65a]deyüb pey-a-pey nâleler kıldı. Ve dört cânibe bakdı ne dost ve ne düşmân gördi. Bu hâyretde iken nâ-gâh mukâbelesinde gördü ki omuzu hegbelü bir Türk sipâhisi çıkageldi. Hemân kim vezîri kara Arab şeklinde gördi. Kaçkun kul kıyâs etdi. Derhâl vezîr-i bî-çârenin elini ardına mûhkem bağladı ve arkasına bir ağır taş yükletdi, döğerek bir cânibe aldı gitdi. Vezîr bu hâle taaccüb idüb kendü kendüye nifrîn etdi gördü ki ol Türk avânının elinden hâlâsa çâre yok yalvarmağa başladı. Her ne kadar minnet etdi ise müfid olmadı, gördü ki tazarru’la olmaz, âhir ayıtdı: “*Ey kişi hiç beni bilirmisin kimim?*” Türk ayıtdı: “*Gerekse köyümüzün imâmı ol ben seni kullanırım*”. Vezîr tekrar ayıtdı: “*Gerçi ben köy imâmı değilim Şâhın vezîriyim.*” dedi. Yine aslâ faide olmadı ayıtdı: “*Şâhın vezîriyim deyü kezb[V.65b]aydersin. Sen asıl kara yüzlü ziyân sûretlu vezîr mi olur?*” deyü bir âlâ ketek çaldı. Vezîr ağlayub kendüden ümidi kat’ idüb, şu nâ-be-kâr yegâne acib renk verdi deyü cânib-i erba’asına bakub, kaçacak yer ararken gördü ki bir cânibden Ebû Ali Sînâ gün gibi zâhir oldı. Vezîr gördüğü dem feryâda başladı ayıtdı: “*Müdâra dervîş! Beni bu vartadan hâlâs eyle kapunda bendîn olub müddet-i ömrümde sana bu ma’kûle ‘ilme tövbe olsun inkâr etmeyin.*” dedi. Ebû Ali ayıtdı: “*Âzâd ol benim kula ihtiyâcım yokdur, ben bugün murâd edinsem,nice bin kul edinirüm hele seni bu tehlikeden kurtarayım, ammâ iki şartım vardır, olmak gerek ol iki şartdan birisine muhâlefet gösteresin sonra sana a’zim zararım dokunur.*” dedi. Vezîr yemin billâh idüb: “*buyurun emrinize fermân berem*” dedi. Hekîm ayıtdı: “*Evvelâ biri oldur ki şâhdan kendü kızını istesem gerek sende ol zaman bana kâdir olduğun[V.66a]kadar yârlık idüb ikdâmda kusur etmeyesün. İkinci budur ki bu sırrı muhkem saklayasun yeri ile kimseye faş etmeyesün. Eğer ifşâ edersen cân ve baş terkin etmek mukarrerdir.*”

dedi. Vezîr dahî bu kavle râzî olub ahd ü yemin eyledi. Derhâl Ebû Ali Sînâ vezîri ol Türk sipâhisinin elinden darben, kahren alub yakasın kurtardı. Meğer ol mevzide bir kapu var idi. Vezîrin ellerin tutdı. Ol çâhun ka'rine saldı. Bir baş bir ayak dönerek kapunun dibinden gitdi. Bu kere vezîr-i felâket-dîdenin debelik kalbine ulûm havf gelüb, ol vehimle tasvîdin gitdi.nice ki suya düşdi, ditremeğe başladı. Ol ızdırâbla gözün açdı kendüsin yine pâdişâh meclisinde sâyir vüzerâ ile hem-zânü buldı. Bakdı dervîş kemâ-kân şâh beraberinde oturub keremkâr müsâhabetde güyâ kendü ahvâlinden haberi yok dibelik âlem-i hayrete vardı. Vezîr bu[V.66b]efkârda iken şâh ayıtdı: *“Ey vezîr söyle ne gördün söyle işidelim.”* Vezîr şâha duâ kılub ayıtdı: *“Ey Şâh ben ol-kadar acâib ve garîb görmüşem ki yıllar ile takrîr etsem tükenmeye, imdi cenâbınıza kanki birin hikayât eyleyeyin.”* dedi. Şâh ayıtdı: *“Elbette söylemek gereksin yoksa seni helâk ederim.”* dedikde, vezîr ayıtdı: *“Eğer beni bin para kılsan, birini kââle getürmeğe kudretim yokdur zîra benim ölümüm mukârrerdir gerekse siz öldürün gerekse ben ölem.”* deyüb Ebû Ali Sînâ'dan cânibe nazar saldı. Ebû Ali dahî şâhın bu mertebe hışmını göricek vezîre köşe-i çeşimle civâmı gösterdi. Vezîr ol-kadar ruhsat bulıcak başladı. Kendünün zengi şeklinde bir zîşt Arab olub, ol Türk sipâhisi ile olan bâz-geştin min evveli ile'l-âhire beyân ü 'ayân eyledi. Şâh vezîrden bu sözleri istima' edicek kalbine tasa bakmak arzusu düşdi. Murâd edindi kim [V.67a]kendüsi ol câma baka, hekîm men eyledi. Şâh râzî olmayub ikdâm eyledi. Ebû Ali Sînâ her çend ki men eyledi, Şâh ziyâde harîs oldu. Hekîmde açmaz kodı. Şâhdır, hemân ilerü sürdi. Bîlâ-tereddüd ol tasın içine nazar etdi, gördi ki sudan gayrı nesne yok başın kaldırub Ebû Ali'ye ayıtdı: *“Ey dervîş! Câm içinde nesne görmedim. Acâba bâis ne ola?”* dedi. Ebû Ali Sînâ ayıtdı: *“Şâhım anda başka hikmet var, işârete mevkûfdur.”* dedi. Şâh yine ibrâm ve ilhâh edicek, Ebû Ali ayıtdı: *“Ey Şâh! Suç benden gitdi, siz bilürsüz bakın imdi ne görürsüz?”* dedi. Şâh acele ile bakdı. Nâ-gâh kendüyi bir kumsal yerde buldı. Ne taht var ne divânihâne var Mısır'dan bile nâm ü nişân yok, şâhın akli başından gidüb, bu mertebe ibrâm ve ilhâh eyledüğüne pişman olub, ta'accüb-künân, engüşt ber-dehân eyledi. Âhir kendüden me'yûs olub[V.67b]cümle pâdişâhlıktan el yudı. Güyâ evvelde pâdişâh olmamışdır. Evvelki şâhlıkda hemân hayâl-i hevâya döndi. Ziyâde muzdâribü'l-hal olub, bî-huzûrluğundan bu birkaç beyti hasbihâl edinüb kâle getürdi.

Nazım

Vefâ ummak cihândan bî-vefâdır,

Vefâ sözden ,vefâ ummamak hatâdır,
Kime verdi felek bir dem zamânı,
Ki andan son nefes almaya cânı,
Eğer deryâ olursan çağlamakdan,
Çıkarsın gözden âhir ağlamakdan,
Eğer hurşîd olub, ersek kemâle,
Döner bir gün senin cîsmîn helâle.

Nesir: deyüb ol-kadar ağladı kim kâbil-i tabir değil. Nâ-çâr kazâyâ rızâ deyüb göreyin ahvâl-i perişânım neye müncer olur deyü, etrafına nazar kılmağa başladı. Birazdan anı gördü kim bir cânibden bir gemi göründi, gele gele yakına erdi. Gördü ki bu keşti cümle yâğî Arablarla mâl-â-mâl olmuş hemânki deryâ kenârında şâhı gördiler. Yek-bâr üstüne sürdiler. Kenara geldiklerinde birkaçı dışara atıldılar. [V.68a]Şâh firar ideyin dedikde bunlar yel gibi pûyân olub ardından yetişdiler. Zorba tutdular, şâhın ellerini mûhkem bend etdiler. Eli bağlı ciğeri tağlu gerdenine palaheng takub keşân ber keşân gemiye iletdiler. Hemânki gemiye girdiler bir dem karâr etmeyüb, yelken açdılar ve vilâyetlerine revâne oldılar. Âheste âheste giderken anı gördiler ki tamâm mukâbeleden bir ejder-i merdüm-hâr zâhir oldı. Gemide olan sağır ve kebîr feryâda başladılar. İçlerinden bir akıllı ayıtdı: “Zâhir bu ejderhânın gemiye gelmeden murâdı gudâdır, gelün imdi birimizin burnı kanâmasun dersiniz, bugün ele getürdüğümüz esiri anın dehânına per-tâb edelim. Olâ kim bu belâ üzerimizden def’ ola. Ne bulduk, ne yâvî kıldık.” dediler. Bu kavle râzı olub geldiler. Şâhı bend içinde yatarken maksûd edindiler kim dehân-ı ejderhâyâ salalar. Bunlara tazarru’ kalmağa başladılar. Her ne kadar ki zârlık eyledi,[V.68b]aslâ müfid olmadı. Âhir şâh nevmîd olub âh û enîn ederken anı gördi Ebû Ali Sînâ tebessüm-künân zahîr oldı. Ol dem şâh feryâd idüb ayıtdı: “Ey dervîş-i atâ kîş! Lütf eyle beni bu dehân-ı ejderhâdan ve bu bend belâdan hâlâs eyle kıyâmete dek du’â-güyün olayım.” dedi. Ebû Ali ayıtdı: “Ey Şâh! Seni bu tehlikeden kurtarmak gerçi âsândır, ammâ şol şartla halâs ederim ki sende bir murâdım vardır. Elbette hâsıl olmak gerekdir yoksa ne dehân-ı ejdehâdan cân rehâ kılursun ve ne bu gemide olan kara yüzlü çirkin sözlü merdüm-harlardan baş hâlâs kılursun.” dedi. Şâh ayıtdı: “Ey dervîş! Her ne murâdın var ise derîğ

değildir. Hemân tîz söyle murâdın nedir?” Ebû Ali ayıtdı: “Dâr-ı dünyâda bir oğlum vardır kızını ana helâllığa verirsen, bende seni kurtaram.” dedi. Şâh ayıtdı: “Her ne kim dersen râzıyım öyle olsun.” Ebû Ali ayıtdı:[V.69a] “İmdi kendüni bu dehân-ı ejdehâya sal, tîzcek kurtulursun.” dedi. Şâh ayıtdı: “Ey dervîş! Ben sana beni kurtar deyü minnet ederin, sen bana kendüni dehân-ı ejdehâya sal dersin. Vaki’ a öyle olacak evvelki lokmada kurtuluruz.” dedi. Ebû Ali Sînâ gördü ki şâh hüsn-ü ihtiyârı ile râzı olmaz, hemândem şâhı berk tutub, ol ejdehânın ağzına atdı. Şâh helâklık havfı ile bir âh-ı sûz-nâk çeküb ditreyerek gözün açdı. Yine kendüyi serîr-i izzetde ber-karâr başında külâhını kec idüb, muştunu zânûsune urmuş, vüzerâ ve ümerâ her biri yerlerinde oturmuşlar. Ol dervîşde mukâbeledede oturmuş gördi. Şâha bu defa diline elem ve ızdırâb müstevlî olub tekeffür-künân durdı. Âkibet vezîrin birisi ayıtdı: “Ey şâh-ı cem münzîlet ne acîb efkârdasız yoksa sizde avratmı oldunuz sizi de vâfir kullandılar mı?”[V.69b]dedi. Vezîr-i sanî ayıtdı: “Hayır şâh kaçkun kûl deyü Türk sipâhisinin köteğın yemişe benzer.” dedi. Şâh kaçen bu sözleri işitdi. Derya-yı gazab derûnunda coş idüb zehir yutmuşa döndi. Ziyâde tahavvüründen hiç birine cevâb vermedi. Ba’de zamân şâh Ebû Ali Sînâ’ya nazar kıldı gördi ki köşe-yi çeşimle kendüyi durmadan temâşâ eder. Âhir şâh mülâyemet yüzünden tebessüm ederek Ebû Ali Sînâ’ya ayıtdı: “Ey hekîm-i hikmet âzâ! Beni belâ vâdilerinde ve ana sahralarında bî-ser û sâmân idüb dehân-ı ejdehâya salmadan maksadın ne ola.”

Nazm:

Niçün kıldın beni çâk böyle hayran,

Bu deşt-i mihnet içre zâr û giryân,

Vücûdum zâyi etdin yok bahâne,

Beni saldın dehân-ı ejdehâya,

Döner başım, başım girdâba benzer,

Bu işler hep hayâl-ı hevâyâ benzer.

Dedikde, Ebû Ali Sînâ dahî şâha bu gûna cevâb verdi.

Nazm:

Dedi ey pâdişâh-ı cümle ektâf

[V.70a]

Ne haddimdir ki beyhûde uram laf,

Velî ey pâdişâh-ı cem'-i salâbet,

Sikender şevket-i dârâ mehâbet.

Nesir beli benim bu kadar 'ilm-i ma'rifetime ta'accüb kılma hak sûbhâne ve teâlâ bu zaîf-i derdmende, ol-kadar ilm ihsân etmiştir ki bu gördüğün acîb ve garîb deryada katre ve güneşden zerre değildir. Bi-hâmdülillâh kendü ve ceşm-i cihân-bîninizle gördünüz ki bizde ne mikdâr 'ilm vardır. İmdi lütf ü ihsân idüb, uhde ve peymânınızı zuhûra getirün." dedi. Şâh aslâ cevâb vermedi. Hekîm tekrar söyleyince Şâh ayıtdı: *"Ey hekîm! Hele şimdi vakti iki eyleyin, bizim dahî aklımız bir mikdâr başımıza gelsün. Henüz vaki' olan acâibden serâsemim."* dedi. Ebû Ali Sînâ ayıtdı: *"Şâhim ma'kûl buyurdunuz. Emir sizin ve hem câyiz ise bir mikdâr vezîr ile de müşâvere eyleyin."* deyüb şâhın nazarında baş koyub mekânına doğru revâne oldu. Çün Ebû Ali gitdi, beri cânibde Sultân-ı Mısır tefekkür ederek bahr-ı hayrete daldı. Zirâ ta'accüb idüb[V.70b]ayderdi ki âyâ şol kişi sihir mi ider yoksa sahih 'ilm-i simyâyla mı amel eder? Hakîkat her ne ise insâfdır, bir anda bizi bu kadar şekilden şekle koydı. Bu makdûr-ı beşer değildir, bundan korkmak gerekdir. Bunun elinden çok iş gelir deyü baş saldı. Ve ol kasâvet ile kalkub halvetine gitdi. Divân dağılub herkes mekânlarına gitdiler. Bir cânibde Ebû Alinice ki şâhın nazarından gitdi, doğru dükkâna geldi. Gördü ki civân-ı helvâ fûrûş zâr ü zâr ağlayub der ki âcaba benim sebep-i hayâtım ve baîs-i devletim şâh divânındanice oldu derken, anı gördi. Ebû Ali kapudan içerü girüb, selâm verdi. Gördü ki civân mahzûn, Ebû Ali ayıtdı: *"Gözün aç bu giryenin aslı nedir?"* dedikde, civânın safâsından aklı gidüb: *"Hây Sultânım! Sen hayâttamısın bi-hamdülillâh seni sağ ü selâmet ve bî-melâmet gördüm."* deyüb hekîmin ayağına düşdi. İmdi ki *"Meded-i sürûr lütf eyle[V.71a] azîz başın için olsun, ben ol nigârdan geçdim. Ol değil gökten inmiş hûri de olsa ben senin bir adını kanki bin nigâra vermezim. Sensiz bana dünyâda dirlik harâmdır. Ben senden gördüğüm ihsânı atâmdan ve anâmdan görmedim. Sen benim sebep-i devletim ve*

mûcib-i ra'fetimsin. Benim hâtırım dilersen bana ol kızı alı-vermek değil nâmını bile yâd eyleme.” dedi. Ebû Ali ayıtdı: *“Hele birâz sabır kıl, görelim iş neye varır.”* dedi.

Ko imdi Ebû Ali'nin mâcerası burada dursun bizim kıssamız Mısır sultânına geldi. Kaçenki Ebû Ali Sînâ'nın kendüye etdiği eşkâl-i garîbeyi, kıldığı ef'âl-i 'acîbeyi fikr edicek havfindan ziyâde bî-tâkat oldu. Ve tâc û tahtını elinden kaçtı deyü hezâr gûna efkâra düşdi. Âhir bu ızdırâb ile birgün Ebû'l-Hâris'i halvetine getürdi, ayıtdı: *“Ey âkıl û dânâ ve ey fâzıl-ı tuvânâ cenâbına ma'lûmdur ki bize bu dervîş-i sîne-rîş ol kadar cefâ etdi ki hiç[V.71b]bir vecihle kâbil-i ta'bîr değildir. Hele şimdiye dek bize etdikleri arz eksikliği ve bu zamana gelince elinden çektiğimiz belâ ve meşâkkâtleri anmayalum. Bu mertebe hatr-ı şenlikden ma'âda şimdi bize bir teklîf eder ki mademki kâyd û hayatdayım hüsn ihtârımla olması mümkün değil. Lütf eyleyin sizde ma'kûl görmeyesiz ki dâr-ı dünyâda bir gevher-i nâyâba mâlik olam. Cem' etrafın pâdişâhları kimi kendüye ve kimi evlâdına istedi vermedim. Şimdi ol duhter-i pâkîze ahteri benim oğluma ver deyü teklîf eder lâyıkmıdır. Ben Mısır sultânı olam geturem. Bir bî-nâm ve nişân, tahtü'l-kâlada hâsıl olmuş bir ednâ helvâcı oğlanına kızımı virem. Bâ-husûs etrâfda işiden şâhlar bize ta'n û teşnî' etseler gerek. Andan sonra bende hiç ırz û vakâr kalur mı, böyle şâhlıktan bana olmamak yeğdir ammâ yine muhâlefete de karar değilim. Zirâ şerrinden korkarım ve anı da bilürüm ki iyilik ile vermez isem hâh ve nâ-hâh alur.[V.72a]Sonra dibelik bed-nâmlık hâsıl ederim. Bâri buna da râzı idim ki kendi helâllığa alsa hele ana çâre mümkün idi. Kendini bu vilâyetde kimse bilmez gün günden mânsıb ile kudret arturub, ez mânın içinde mesned-i vezârete ergürmek kâbil idi. Nihâyet sebebi katına olan ol beyân, oğlanını bize verse istediğimiz siyâset ile öldürsek.”* dedi. Ebû'l-Hâris şâhdan çünkü bu sözleri işitdi, ol dem duâ kılub ayıtdı: *“Ey Şâh-ı güzîn! İmrâr iderseniz varayım ana buluşub ma'külle söyleşeyim. Evvelâ ki mâbeyninizi bir şekl ıslâh eyleyim bâ-husûs şâhımız Melik Tubbâ' bunda size hizmet için gönderdi.”* dedi. *“Ma'kûle kâbil ise hoş ve illâ ikimizden birimiz baş verince bu ortalıkda çalışuruz.”* dedi. Şâh ayıtdı: *“Ey hekîm! Görün seni o evvel baş yâr, bundan artuk hizmet olmaz.”* dedi. Derhâl Ebû'l-Hâris yerinden durdı. Sürdi Ebû Ali Sînâ katına geldi. Hezâr i'zâz ve ikrâm ile selâm verdi. [V.72b]Ebû Ali, Hâris'i göricek aslâ mültefit olmadı. Zirâ neye geldiğün bilirdi. Aslâ Ebû'l-Hâris'i söyletmeyüb ayıtdı ki: *“Evvelâ hoş geldiniz. Bade şâh kızını benim oğluma verir mi yoksa virmez mi?”* Hâris ayıtdı: *“Ey birâder-i bozurg-var evvelâ lâyıkmıdır ki Mısır şâhı kızını bir*

helvâcı oğlanına vire, işiden şâhlar şimdi ne derler. Ammâ eğer kızı senin murâdın ise sana vermeği cânına minnet bilir. Sizden kız değil cânın bile deriğ etmez. Hakikat oldur ki başın verir öyle bir bâyan oğlanına kızın vermez. Size de şol şartla verir kim, evvelâ vezîrliğini ihtiyar edesin.” dedi. Ebû Ali ayıtdı: “Ey birâder bunu da sahîh bil ki vezâret değil bi’l-küllîye Mısır sultânlığın verirse ayınımaya değıldir. Ben vezâreti, şâhlığı neyleyeyim. Sen bilmezmissin ki ben murâd edinsem yedi iklim ve dört köşeye şâh olurum. Şâhlık bir kimseye lâyıktır ki mağzında ta’m ola kande kaldı. [V.73a]Vezîrlik varsun tâleb olana versün bana gerekmez. Hemân kızını benim oğluma versünde varsın Mısır’a sultân olsun.” dedi. Ebû’l-Hâris ayıtdı: “Birâder senün ma’rifetine bu düşmez ve hem lâyıktır olan budur ki bir muhteşem şâhla hasım olmayasın.” Ebû Ali ayıtdı: “Pâdişâh olub bana neye kâdir olsa gerek, herkes kendi vücûdunun pâdişâhı geçer, inşâllâh ol bana zarara kâdir değıldir. Benden sakınsun yoksa kız değil tâc û tahtından belki, cânı başından çıkar.” deyü kemâl mertebe gazab sûretin gösterdi. Ebû’l-Hâris birâderinden bu mertebe bî-huzûrluk sûretin gördükde ayrıktır bir an karar etmeyüb huzûr-ı şehriyâra geldi. İki mâtbeyninde geçen mâcera-yı mufassalî âyân kıldı ve ayıtdı: “Ey Şâh-ı âlî-câh! Bu kişiden gâfil olma Allâh bilür, gerçi birâderimdir ammâ zararından bende korkın. Bâ-husûs mukaddema civânla da bir azîm kıssası [V.73b]vakî olmuş oğlanıda nice belâdan belâya uğratmış. Bir cüz’i bî-huzûr olmağla” deyü civânın ser-güzeştini de şâha beyân eyledi. Şâh bu ahvâli istima’ edicek ayıtdı: “Ey hekîm-i hikmetşinas! Yanice etmek gerektir. Bana bir çâre eyle.” dedikde, Ebû’l-Hâris ayıtdı: “Müdârâdan gayri buna çâre yokdur” dedi ve ayıtdı: “Ol dervîş gerçi benim karındaşımdır ammâ küstâhlık etdi. Şâhın kerem-i lütfünü bilmeyüb küfrân-nâme oldı. Bir yaban oğlanı hâtırı için şâhı rencîde-hâtır kıldı. Ve hem benimde hâtırımı yıkdı, virân eyledi. Bu gündün sonra bende anın birâderliğinden geçdim. Şâh hâtırı için ve kendü şehriyârimin emri icrâ olması için sizde âgâh olun ki ya ben anın başını alırım ya ol oğlanı helâk kılarım. Yanında bu yolda cân û bâş terkin ururum. Hele birkaç gün ârâm eyleyin ümid vermeğe, sizin derdinize em ve bu zahminiza merhem ûrum.” dedi.

[V.74a]Şâh Ebû’l-Hâris’in sözlerinden safâlar kesb idüb hekîmin kavline râzı oldı. Muhassal bunun üzerine birkaç gün geçdi. Ebû Ali gördi ki bir eser zuhûr etmedi. Âhir ayıtdı: “Ne acîb şâh ihmâl ideyur yoksa beni latîfe mi ider kıyâs ider.” Âkîbet bir mektûb-ı ibret-nümâ tahrîr kıldı ki kâbil-i tâyin değil mektûb şâha vâsıl

oldukda şâh gördü ki içinde kâh ma'kûl siteminden ve kâh ikdâm yüzünden ibrâm ve ilhâh etmiş. Nihâyetinde demiş ki üç güne dek sana mühlet, bâde eğer virmez isen benim ne kimseye minnetim ve ne ferd-i âferideden havfım vardır. Sen bilürsün sonra sana küllî zararım dokunur demiş, şâh mektûbu okuyucak ziyâde gazab-nâk oldu. Fi'l-hâl Ebû'l-Hâris'i huzûruna da'vet etdi, geldikde Ebû Ali'den gelen kâğıdı ana gösterdi. Hâris ayıtdı: "*Şâhım hiç cevâb gönderdiniz mi?*" Şâh ayıtdı: "*Hayır size müterâkkib idim, siz ne ma'kûl görürseniz ana göre işleyelim sizden[V.74b]gayri mesned ve melceim yokdur lâyük olanı.*" Hâris ayıtdı: "*Gel imdi şâhım bunu bir sarp işe çekelim, had-ı imkânında olmaya.*" dedi. Şâh ayıtdı: "*Neyin gibi?*" Hâris ayıtdı: "*Taht-ı adaletinde ne mikdâr askere kâdîrsin?*" Şâh ayıtdı: "*Hâlâ bâb-ı hümayûnda mevcûd piyâde ve süvâr hazır ve amâde ile yedeklu, beli terkeşlu, ardı köçeklu, başı tellu bir saat-i nücûmda süvar olmağa kâdir yüz bin askere mâlikim.*" dedi. Hâris ayıtdı: "*İmdi şâhım gelün ana haber gönderun ki ben bir muhteşem pâdişâhım, beyne'l-akran bî-mesel ve bî-hemtâyım. Zamânımda nazîrim yok, benim arzım vardır. Benim kızım isteyen kimsenin hiç olmaz ise benim kadar kudret ve kuvveti ve benim askerim denlü, askeri olmak gerekdir*" diyin. İnşâllâh pâdişâhın devletinde kâdir mi ki sizin yüz bin askerinizi iki kere yüz bin gösterim." dedi. Şâh ayıtdı: "*Bunice mümkündür ve ne vecihle gösterebilirsin?*" Ebû'l-Hâris ayıtdı: "*Şâhım bende Ebû Ali karındaşım ikimizde çıkaray[V.75a]bir âstâneden yakarız. Zâhir onun mahâretin gördünüz nihâyet, bizim ma'rifetimizi eller dilinden işiddiniz, güc değil bizde neye mâlikiz seyr eyleyin kulunuzda 'ilm-i simyâda neye kâdir olduğumuzu gözünüzle görün.*" Şâh ayıtdı: "*Sahih dersin, sizinde bazı ahvâlinizi mu'temed-ileyh kimselerden işitdim. Fi'l-vâkı'a sizde diyâr-ı Bağdâd'da yedi günde bir hamâm-ı şeddâdı bünyâd kılmıssız. Yedi iklimin bennâ ve mi'mârlarını bir yere cem' etseler idi, yılda tek mil olunması mümkün değil imiş. Bunda da ol resimde bir hamâm-ı ibretnü mâ bina edin, göreyim hakikat 'ilm-i simyâda ol kudretiniz varmıdır.*" dedi. Ebû'l-Hâris ayıtdı: "*Zâhir-i Bağdâd'da yapan, diyâr-ı Mısır'da yapmaz mı?*" dîcek şâh ikdâm-ı tâm kıldı. Hekîm de şâhın sözüne muhâlefet etmeyüb ke'l-evvel yapmağa şürû' eyledi. Muhassal yedi günde tamâm etdi. Ammâ ol binâ kıldığı hamâmdan bunu bin mertebe a'lâ eyledi. Zîra bundan murâd budur ki, Sultân-ı Mısır'ın[V.75b]nazarında izhâr-ı kudret ve kuvvet kıla ve birde budur ki birâderi Ebû Ali Sînâ bundadır. Ana ma'rifetin seyr etdire. Fi'l-vâkı'a Ebû'l-Hâris'in bu hamâmı şehrin içinde söylenmeğe başladı. Ve ol-kadar şöhret buldu ki bây ve gedâ, sağîr ve kebîr bir yere gelseler, elbette bu hamâm-ı

hikmet-âsâyı söyleşürlerdi. Bir gün Ebû Ali dükkânda civân-ı helvâ fûrûş ile müsâhabet idüb: *“bu gün yarın seni ber murâd ederim, şâhın damadı oldın, sen bundan artık âdemlik nice olur.”* Deyüb, kendi ‘ilmine mağrûr feleğin mekrinden bî- haber anı bilmez kim, tedbîr-i takdîr bu civân ile bu güft ü gûda iken nâ-gâh bu hamâm kıssasın sem’ine mün’akis oldu. Hemândem derûnundan bir takâzâ zuhûr idüb, bi’z-zarûri görmek arzu eyledi. Âhir bir gün gelüb ol hamâm-ı pür-füsûna girdi. Bu hamâmı ol-kadar dikkat ile temâşâ etdi ki denilmez muhassal gördi. Aslâ bu bir hamâma benzemez, ol dem kalbine hem tarî olub muhakkak[V.76a]bildi ki bu hamâm simyâ kuvvetiyle binâ olmuş ve bunuda anladı ki bundan murâdı kendüyi dâma düşürmektir. Fi’l-hâl dışara çıkmak murâd edindi. Meğer Ebû’l-Hâris kendüyi bir köşede cân gibi nihân etmiş idi. Ebû Ali akıl göricek fırsatı ganîmet bulub, derhâl Ebû Ali Sînâ’nın üzerine bir efsûn okudu. Ol saat Ebû Ali’yi ditreme tutdı. Şöyle ki zerrece nâtikaya mecâli kalmadı. Ol ra’şeden ser-gerdân olub niye uğradığın bilub derûnundan derûnundan bir âh-ı söz-nâk çeküb ba’de bilâ belâ ile kendüyi cem’ etdi.

Ve cevânib-i erba’asına nazar kıldıkda karşısından bir şehir-i mu’azzam görindi. Meğer bu Dakyânûs’un tahtgâhı idi. Bu şehir-i Dakyânûs binâ etmeğin nâmına Dakyânûsiyye dirlerdi. Bi’l-fiil Dakyânûs ol şehirde mütemekkin olurdu. Bu Dakyânûs dedikleri laîn-i bed-âyin hem kâfir hem sihirde üstâd-ı mâhir idi. Sihri ol mertebeye iletmiş idi ki[V.76b]sihir kuvvetiyle gökden âyı indirmeğe kâdir idi. Cem- ‘i etrafın pâdişâhları bunun sihri havfından bi’z-zarûrî ser-fürû ederler idi. Ebû Ali Sînâ ise ne Dakyânûs’u görmüş ve ne işidmiş ve ne bu şehri gören âdama rast gelmiş idi. Ebû Ali bu def’a kendü kendüye nifrîn idüb ayıdırdı kim ben ile etdiğimü el dahî aynı ile bana öyle etdiler. Misâl dır *“iden bulur ekilen olur”* dirlerdi, gerçek imiş neyleyüm elimüzden ne gelür. Zaman dır bu olmaya illâ hayır deyüb üftân ve hayrân şehre yakın geldi. Ammâ önünde esbâb kısmından nesne olmamağın bi-tekellûf şehre girmeğe cür’et edemeyüb, bir köşede birâz fikre vardı. Ol mahalde kendü kendüye ayıtdı: *“Bre nabekâr kâni simyâyın unuttuk mı ne tîz aklın aldırдын?”* deyüb fi’l-hâl bir efsûn okudu. Ol miyânındaki peştemâl bir çül pâresi oldu. Ebû Ali nâ-çâr çûla sarılıub şehrin kapusuna doğru geldi. Gördü ki bu şehrin kapısında[V.77a] bir remmâl oturur. Halk başına cem’ olmuş, durmadan reml etdirirler. Ebû Ali Sînâ ayıtdı: *“Ben dahî tâli’-i şomundan haber almak için etdireyin”* deyüb yakın geldi. Ol mahalde kendüye nöbet değmiş idi, hemân remmâle ayıtdı: *“Ey üstâd-ı cihân ve ey feylesof-u zamân! Lütf idüb bir fasıl bizim tâli’imize de nazar kılub haber verirseniz, bizde*

bilsek âkibetü'l-emr ahvâlimiz neye müncer olur?” dedi. Remmâl beser-i çeşm deyüb, Ebû Ali'nin niyetine kur'a saldı. Biraz yazdı ve çizdi. Âb û hâna ba'de âteşi tarh idüb ahkâmına nazar alıcak taaccüb iderek, başın saldı ve döndü. Ebû Ali Sînâ'ya ayıtdı: “Ey kişi! Sennice kimsesin senin remlin gibi müddet-i ömrümde görmedim. El-hâk şimdiki hayatında tâli'in ziyâde bergeşte baht senden bizâr ve sen vatanından dûr-ı mehcûr her ne etdinse yine sen, sana etdin ulular sözüne muhâlefet etmişsin, ol sebebden bu dâm-ı belâya[V.77b]düşüb bir murâddan ayrılmışsın, ayrık ol murâd ele gelmez, senin sebebinle zâyi' olur.” Âhir hâle nazar idüb ayıtdı: “Ey kişi! Ta'accüb-i devlet ve ra'fetin gitdikçe ziyâde olmakdasın kati ülu kişiye benzersin, eğer kâbil ise ahvâl-ı mâ fi'l-bâlınden bir mikdâr söylesen, bizde bilsek.” dedi. Ebû Ali Sînâ ayıtdı: “Zâhir bende olur olmaz kimse değilim, mülk-ü şehin-şâhım, kişver-i ma'arif sultânım.” dedi. Remmâl dahî lâtife yüzünden ayıtdı: “Çün şâhım dersin ya kâni askerinin, zâhir şâh olanın önünde libâsında başında tâcı, ardında hizmetkârı olur. Senin hâlâ irâkda bir çûl pâresi var.” dicesek. Ebû Ali ayıtdı: “Çün kim itikâd etmezsin, sana göstereyim.” deyüb, derhâl bir efsûn okuyub remmâle ayıtdı: “İşte benim askerim hazır ve muhayyerdur.” dedi. Remmâl istihzâ tarîkiyle hande iderek, ardına bakdı gördü ki tağ ve sahrâ asker-i bî-pâyân ile mâl-â-mâl olmuş durdular. Ol dem remmâlin aklı başından gidüb, bir dem sabra[V.78a]tâkâti kalmadı. Ziyâde havfından şehre doğru kaçdı ve şehir içine geldikde bir yerde ârâm etmeyüb tâ huzûr-ı Dakyânûs'a geldi. Ebû Ali Sînâ'dan ne işitdi ve ne gördi ise ale't-tafsîl şerh ve beyân kıldı. Remmâlin naklinden Dakyânûs-ı la'în havf eyledi. Ol ızdırâb ile halvetine girüb, sihre meşgûl oldu. El-hâk sihir kuvvetiyle tarfet-ül-ayn içinde davul ve âlem, hâdem ve hâşem birle asker-i firâvân cem' idüb Ebû Ali'ye karşı vardı. Hakîkaten remmâlin ta'yîn etdüğü sahrâda Ebû Ali Sînâ'nın mükemmel müsellih asker bi-nihâyesin göricek, bîla tevakkuf mukâtele idüb, cenge mübâşeret kıldılar. Cânibinden ol kadar adam kırıldı ki küşteden püşteler bağladı. Çukur yerler âdem kanı ile mâl-â-mâl oldu. İki askerinin atı ayağı altından çıkan toz âsmâne dek direk oldu. Dakyânûs gördü ki Ebû Ali'nin askeri kendü leşkerini sınımak makâmına ilettiler. La'înin aklı başından gidüb[V.78b]fırsat gözedirken gördü ki Ebû Ali cenge mukâyiddir. Hemân fırsatı ganîmet bilüb Ebû Ali'nin askeri üzerine sihirle bir âteş hâvale kıldı, hikmet ehli -izâ câe el-kâza âmi'l-bâser- muktezâsınca Ebû Ali sihiri göremedi. Gurûrdan aslâ kendinün etdüğü faide etmedi ziyâde gafil bulundu. Dakyânûs-ı harâmzâde sihirle Ebû Ali'nin aklın alub bî-hûş kıldı. La'în idi ve merdûd sürmedi, fırsatı ganimet bilüb Ebû Ali Sînâ'yı esir-i bend-i belâ kıldı. Ebû

Ali giriftâr olıcak simyâyla cem' olan asker-i bi-şümar nâ-bûd-ı nâ-peydâ oldu. Dakyânûs leşkerin böyle perişân olduğun göricek safâyla derûn-ı şehre girüb tahtında karar kıldı. Derhâl emr eyledi. Ebû Ali Sînâ'yı bendle nazarında meydânı siyasete getürdiler. Ol zaman idi ki Ebû Ali gözün açdı, kendüyi dest best meydân-ı siyasetde gördi. Ol dem Dakyânûs ayıtdı: *“Ey sâhir! Nedir bu? Etdiğin işler ile mi kıyâs ederdin ki devr-i felekde senin akranın olmaya bilmez misin ki[V.79a]dest bir bâlâyâ destdir. Ammâ âfrîn üstâd ki senin etdiğin sihri bir sâhrada görmedim.”* dedi. Ebû Ali Sînâ ayıtdı: *“Ey Dakyânûs lâ'net-i sâhra! Ben sâhir değilim, benim işim ma'rifetimidir. Hak süphâne ve teâlâ bana bir 'ilim nasîb etmişdir ki bu gördüğün ma'nadır deryada katresi değildir. Dünya sâhirleri bir yere gelseler gâşiye-dârım olmağa lâyük olmayasın. Beni ne kıyâs edersin her ne idersem ilm-i simyâ sebebi ile iderim. Nihâyet bu diyâra gelmeğe bâis kendü ve akrânım başım bir beraberî birâderim olmuşdur. Yoksa ne ânki bunda bir devlet arzûsuyla gelem.”* dedi. Dakyânûs sem'-i kabûlle hekîmin sözünü dinledikde, derûnuna te'sir etdi. Neyleyeceğin bilmeyüb nice zaman fikre vardı. Ammâ lânet-i sâhire dedüğünden derûnı âteş-i mahz olub emr eyledi, ayıtdı bir dem karar etmen şu nâbe-kârın boynun vurun daha kimseye zararı dokunmaya diyince cellâdlar meydâna gelüb dilediler ki Ebû Ali'nin başını bu arsada galtân idelim.[V.79b]Ol mahalde Ebû Ali kendüyi cem' idüb bir efsûn okudu. Derhâl meydân-ı siyâsetde nazarlarından nihân oldu. Ehl-i divân bu hâle hayran olub, Dakyânûs'a arz etdiler, la'in ayıtdı: *“Ben onun böyle olacağın bilürüm, anın-çün âcele ederdim.”* deyu cüst û cûya başlayub, etrafa adamlar irsâl eyledi. Ammâ kaçen ki Ebû Ali Sînâ Dakyânûs'un meydân-ı siyâsetinden kendüyi hâlâs kıldı. Hemân şehrin içine yürüyüverdi. Âhir bir yere gelüb mütemekkin oldu. Birkaç gün şehri gezüb bir hoş mevzie bir dükkân peydâ idüb cümleden dâmen-keşide olub kendü âleminde vakâr ve dem'inde oldu. Ammâ gördi ki bir yerden bir akçe gelmez, kendü desti ise sîm ve zerden tehî neylesün, âhirü'l-emr şöyle battâl oturmakdan ise, bir işe mübâşeret etmek evlâdır deyü fikre vardı. Kırtâsiyyeyi cümleden evlâ görüb bî-nihâye kırtâsiyye peydâ etdi. Ve anınla kendüye lâzım olan esbâb û eskâl aldı. Ve ol[V.80a] dükkânı gûna-gûn et'ime doldurdu. Ammâ bu kırtâsiyyenin hükmü kırk gün imiş. Kırk gün geçince ol akçeler ki esbâba vermiş idi. Cümlesi aslına rücû' idüb yekbâr kağıd oldu. Ol esbâb sâhibleri gördiler ki bu akçeler durduğu yerde kâğıd oldu. Ehl-i sevk bi'l-küllîye Dakyânûs'a şikâyete vardılar. Bu ahvâli i'lâm idüb, Ebû Ali'den azîm şikâyet etdiler. Dakyânûs yine ikdâm-ı tâm ile teccüss etdirdi ki, tekrar anı bir tarikle ele getüre ammâ sa'yi faide etmedi. Nâ-çâr

fâriğ oldu. Beri cânibde Ebû Ali Sînâ gördi ki bundada duyıldı ve hem yalnız olmada âlem yok, birgün yine şehri teferrüc-künân geşt û güzâr ederken, anı gördi ki bir divârda bir âbânos tahta dayanmış durur. Hemândem Ebû Ali Sînâ ol tahtayı eline alub, üzerine bir efsûn okudu. Derhâl ol tahta bir kara Arab şekline girdi. Ebû Ali ol Arabın elin tutdı, dükkânına geldi. Muhassal kendüye hizmetkâr[V.80b]Jedinüb her ne lâzım olursa, bâzâra anı gönderdi. Pâk hizmet oğlânı oldu. Ehl-i sükda oğlânı tamâm bildiler. Ammâ Ebû Ali Sînâ cem’-i tâmlardan başına örtücek mâyil idi.

Ve hem Ebû Ali’nin dükkânı kâribinde bir başcı dükkânı var idi. Dakyânûssiyye’de andan meşhûr üstâd yoğidi. Ebû Ali Sînâ ise her gün ol Arabı gönderüb ikişer baş getürüb tenâvül ederdi. Lâkin gönderdiği akçe kırtâsiyye idi. Gâyetle iri akçe olmağın usta başcı harcatmağa kıyamayub, ol akçeleri başka saklardı. Bunun üzerine birkaç gün mürûr etdi. Birgün usta başcının bir aşınâsı var idi geldi ana vâfir-i minnet idüb karz tarîkiyle bir mikdâr akçe istedi. Başcı ayıtdı: *“Hâlâ hazır akçem yokdur.”* dedi. Bu kişi ziyâde ikdâm eyledi. Âhir başcı bu kişinin ibrâm ve ilhâhına tâhammül idemedi. Nâ-çâr olub ayıtdı: *“Ey birâder! Yaturda dururda hazır akçem yokdur ammâ bâzârlık akçesinden her gün birer ve ikişer akçe intihâb etmiş idim.[V.81a]Gâyetle iri ve çil akçe olmağın harcatmağa kıyamadım, imdi senin hatırın için vereyim.”* dedi. Ol saat usta başcı sanduğı açdı, akçeleri çıkardı vere, gördi ki aynı ile cümlesi kâğıd olmuş, hattâ kimi ak kimi siyâh kimi âlaca, aşcı bu rengârenk kağıdları göricek bahr-ı hayrete daldı. Ol efkâr ile engüşt ber dehân idüb kaldı. Âhir akçe isteyen kişi ayıtdı: *“N’oldın sanduğı açdıkdâ kendüni helâk etdin. Aslı nedir söyle kasâvetlenelum.”* dedi. Usta başcı ayıtdı: *“N’olduğum görmez misin, ol harcatmağa kıyamadığum akçeler cümle kâğıd olmuş sebebin bilmedim.”* dedikde ol kişi ayıtdı: *“Ey birâder kimseden hiç şübhen varmıdır?”* Bâşcı ayıtdı: *“Ey birâder bu akçeyi her gün bana bir dânişmend gulâmı getürür, vakti geldi. Şimdi yine gelür seyr eyle ben dahî ana bir iş edelim illerde dâstân ola.”* deyüb söyleşürken anı gördiler ki ol gulâm karşudan çıkageldi. Bir dem adım[V.81b]atmayüb çanağımı yine evvelki üslûb üzere başcıya verdi ki başı alub efendisiye gide. Başcı ol gulâma ziyâde tahavvüründen hep söylemeden bir degnek urdı. Ol gulâm durduğı yerde lertzân olub düşdi. Ol saat aslına rücû’ idüb, evvelki gibi bir siyâh tahta oldu. Başcı bu hâle ziyâde hayrân olub ta’accüb-künân bu beyti okudu.

Nazm:

Bir adam tahta ola bu acîbdir,
Bu işler hem acâyibden acîbdir,
Hüdâyâ hikmetin vardır her işde,
Hüner lâzımdır ammâ ki erde,
Acîbdir bargâh-ı zül-celâli,
Görünüyor kâh nakşî kâh hayâlî,
Dilersen iltifât-ı lâ-yezâlî,
Zarîf-i nüktedân ol lâübâlî.

Nesr: başcı bu esrârı görüb hayrân oldu. Ammâ beri cânibde Ebû Ali gördü ki gulâm eğlendi, gelmedi. Gazab-ı tamâmla yerinden kalkdı, başcı dükkânına geldi. Gördü ki gulâm yine aslına rücû' idüb, evvelki gibi abanos tahta olub, eski makâmında durur. Ol dem Ebû Ali Sînâ dükkân cânibine nazar etdi gördü ki [V.82a]usta başcı makâm-ı hayretde, engüşt ber-dehân etmiş feleğin kendüye gösterdiği sûretbâzlığa olsa ve serger-dân olmuş durur. Hemândem Ebû Ali mukâbeleden gelüb, selâm verdi. Usta başcı Ebû Ali Sîna'yı göricek Allâh ü ekber dâmenine berk yapuşub ayıtdı: *“Ey zâlim nedir bana etdiğin bu füsûn-ı fesâne her gün ben bî-çâreye böyle renk eden senmisin?”* deyüb muhkem sarıldı. Âhir Ebû Ali ayıtdı: *“Ey ebleh ve nâdân hele sabr eyle sana sözüm var. Evvelâ kâni bu kâsenin sâhibi gulâmnice oldu. Ol oğlanı bana bulmak gereksin yoksa böyle mugâlata akçe etmez.”* dedi. Usta bâşcı ayıtdı: *“Ey kişi! Hiç şübhem kalmadı sen sâhirsin cem'-i fiilin sihirledir. Şimdi sihrin bâtil oldu, duyuldın zîra ol oğlan deyü gönderdiğin aslında tahta imiş hattâ benim divârımda dayanmış dururdu. Yine sirkat etmişsin andan mâ'ada sihirle adam sûretine koydun hergün gelür, benden beşer akçe bâş alub giderdi. Bana verdiği akçeleri saklardım ki[V.82b]yeni çil akçedir, bayramda harcanayım deyü başka kordum, bu gün gördüm cümlesi kâğıd olmuş ana hayran olub, dururken gördüm yine evvelki üslûb üzere ol kara oğlan geldi, bende tâhavvüre gelüb, bir değnek urdum yine aslına rücû idüb, tahta oldu. Hâlâ divârımda dayanub duran ol tahtadır.”* dedi. Ebû Ali feryâd idüb, hezâr dürlü şekâ yüzünden ayıtdı: *“Şâhid olun Müslümanlar!”* deyüb ustabâşçı ile keşâkeşe başladılar ve bu nizâ'la kadıya gitdiler, yolda halk-ı âlem bunların temâşâlarına hayran olub, halka ise seyir

gerek, bile yanlarınca revâne oldılar. Mahkemeye karîb oldukda usta bâşcının bir aşınâsu gelüb ayıtdı: *“Bre nabekâr sakın zinhâr inkârı elden koma yoksa Arab aslından tahta imiş dediğin faide etmez başdan çıkdın.”* deyüb yürüyüverdi. Bunlar birbiri ile nizâ’ ederek kadıya geldikleri mâcerayı evvel Ebû Ali hikâyet idüb ayıtdı: *“Bu kişi benim kâtilimdir. Bir Habeşî gulâmum[V.83a]öldürdi. Hakkımı alı verin.”* dedi. Ol dem bâşcı feryâd idüb: *“Hâşâ benim oğlandan haberim yokdur.”* deyü inkâr eyledi. Ebû Ali ayıtdı: *“Bre herif! Ya sen demedin mi ki ben oğlanına bir degnek urdum hemândem bir tahta oldı.”* Herif dahî inkâra mecâli olmayub ayıtdı: *“Beli dedim.”* Ebû Ali ayıtdı: *“İmdi oğlan bana vâsıl olmadı elbette oğlanımı her kande ise bulmak gereksin.”* dedi. Usta başçı gördi ki bunun elinden vecihle halâs olmak mümkün değil. Bu kere hemân başından destârın yere urub, feryâd idüb ayıtdı: *“Bre sâhir! Hergün ol dava etdüğün gulâm ile bana kâğıddan akçe gönderdin, şimdi sihrin bâtil oldı. Kâbahatin setr etmek için şirret ve şekâyâ başladın.”* dedi. Ebû Ali ayıtdı: *“Kani ol akçeler getir görelim.”* deyüb, başcı a böyle ayıtdı: *“Dükkânda var.”* Ol dem kadı efendi dahî şimdi bu davada bir mikdâr akçe hâsıl olur. Bâ-husûs kan davasıda var deyu safâlar kesb idüb, başcı ile[V.83b]Ebû Ali Sînâ’nın yanına bir muhdâr koşdu ki göre ol akçe kıssası gerçekmidir. Ebû Ali ile başcı ve muhdâr dükkâna geldiler. Hemân ki bâşcı dükkâna gelüb, sanduğı açdı gördiler ki ol hakikât cümlesi kırtasiyye, hatta gûna-gûn kimi kızıl kimi beyaz. Muhdâr ağa bu hâli göricek engüşt ber-dehân idüb ayıtdı: *“Bre kişi bunun aslı nedir?”* Ebû Ali şaka yüzünden ayıtdı: *“Muhdâr ağa bunda aslı vardır beyhûde değildir. Bu kişi hilebâzdır bunun gibi ef’âli çokdur. Bunda ne var, bu kâğıdı akçe etmek şey-yi kalîldir ve kıyâs eylemek usta başcının muttasıl halka satduğı koyun başı değildir. Kâh köpek başı ve kâh insan başı satar, kaçen ki bu koyun başı sata, ben daha ana iyi akçe verirdim ve her kaçen ki köpek bâşı sata nisfiye verirdim. Kaçan ki adam kellesi satar ben dahî kırtâsiyye verirdim.”* dedi. Muhdâr ayıtdı: *“Be hey kişi! Bu ne ma’kûl sözdür. Hiç adam bâşı satulsun mu? Bir yalan[V.84a]söyle ki bir mikdâr akla mülâyim ola. Müslümanşın bu asıl iftirâ etmek sana düşmez.”* dedi. Ebû Ali ayıtdı: *“Muhdâr ağa eğer bana itikâd ve itimâdın yoğise tecrübe kapusı göğşe iğmedi, hele sende bir kere nazar eyle. Ümid-varım ki el’ân kazandaki başlar cümlesi adam kellesidir.”* dedi. Usta başçı Ebû Ali Sînâ’yı tezkîb için tahavvür ile yerinden kalkdı. Eline yahni keşin, alub kazana saldı. İstedî ki dışarâ bir bâş çıkara kazayla ibtidâ çıkardı ki saçları perişân, bir avrat bâşı idi. Ale’l-acele kimse görmesün deyü yine içerü saldı. Tekrar birin daha çıkardı. Bu def’a bir oğlan başı çıkdı. Anı dahî pinhân kıldı. Def’â-

i sâlisede Ebû Ali herîfin üstüne sürdi. Berk yapışub ayıtdı: “*Bre zâlim lâyıkmıdır ki Müslümanlara sen her gün adam başı satarsın?*” deyü murâd etdi ki vilâyet şâhına alub gide, hemân herîfin cân başına sıçradı. Ol dem Ebû Ali’nin ayağına düşüb zârlık kıldı, ayıtdı: “*Medâr-ı lütf eyle [V.84b]bana kıyma evlâd û insânım vardır benim avuc kanıma girme kim benden, kerem senden.*” dedi. Ebû Ali ayıtdı: “*Sakin imdi bir daha erbâb-ı ma’arif ile nizâ’ idüb muhâlefet etme. Zirâ esâhab-ı mâ’rifet olanlar dediklerin iderler.*” deyüb buna görenice ibret-âmiz kelimât eyleyüb bir cânibe gitdi. Etrafi geşt ederek dükkânına gelüb karar eyledi. Öte cânibde muhdâr ağa başcının bu hâline vâkıf olıcak Ebû Ali’nin ferâgatine râzı olmayub usta başcının dâmenine yapışub, hâh ve nâ-hâh keşâkeş ile kadiya alub gitdi. İttifâken yolda bu gavgâyla giderken birkaç serhenkler sataşdılar. Serhenkler dahî aslını istifsâr etdiler. Anda olanlar vaki’ olan bâz-geşti birbir haber verdiler. Serhenkler hakikâte vâkıf olıcak darbe ve kâhren bâşcıyı muhdârın elinden alub, Dakyânûs’a getürdiler. Dakyânûs bâşcıya başından geçen ahvâli su’âl eyledi. Bî-çâre şikâyet yokdur. Fırsat bulıcak Allâh û ekber girîban-ı şikâyeti dâmen[V.85a]mukâta’-var nice çak çak idüb, ayıtdı: “*Şâhim ol kişi bana bir mertebe cefâ-yı bisyâr etmişdir ki lisânla takrîri, ve hâme ile tahrîri mümkün değildir.*” deyüb, ser-güzeştini alâ kadrü’l-imekân beyân eyledi. Dakyânûs birnice zaman bahr-i hayrete dalub, tahkîk bildi ki bu işleri iden bend-i belâ ile kendünün siyâsetine gelüb, mahal-i katilde cânın rehâ kılan Ebû Ali Sînâ’dır. Yine fikre varub bunu ma’kûl gördü ki bir tarikle huzûruna da’vet ide. Fi’l-hâl Dakyânûs, Ebû Ali Sînâ’ya bir serhenk gönderdi. Serhenk, Ebû Ali’nin dükkânına geldi, gördi ki bir dânişmend şeklinde bir adam oturur. Önünde kitâblar yığılmış durmadan mütâla’a ider. Serhenk hemân bî-mehâbâ Ebû Ali’ye ayıtdı: “*Ey kişi! Ne durursun seni pâdişâh istetur gidelim.*” dedi. Ebû Ali ayıtdı: “*Benim şâhla ne alâkam var, bir misafir kişiyim benden ne ister, kerem etsün bizi kendü hâlimize kosun. İncitmesün bizi hod bir kere tecrübe eyledi. Meydân-ı siyâsetinden[V.85b]cân rehâ kıldık. Ey serhenk var ol ebleh ve nâdâna ayıt ki eğer ulûhiyet da’vâsından ferâgat edersen ben dahî kırtâsiyyemize ve halkı rencide etmeden ferâgat iderin.*” dedi. Serhenk akîl kişi idi, bunun akvâl ve ef’âlinden ve bilâ havf söyledüğünden aslâ muhâlefet etmeyüb, sürdi. Dakyânûs’a geldi. Ebû Ali’nin söyledüğü sözleri bir bir haber verdi. Hemân Dakyânûs bir âh-ı sûznâk çeküb cân başına sıçradı, neyleyeceğın bilmedi. Âhir ol la’înin Câlût nâm bir cazûsı var idi. Her vecihle funûnda mâhir ve tarîk-i sihirde üstâd-ı sâhir idi. Der-akab anı da’vet kılub Ebû Ali Sînâ’dan bi-nihâye şikâyet eyleyüb, hezâr minnet ile Câlût’u Ebû Ali cânibine gönderdi ki sihir ile ele

getüre. Câlûtdır, Ebû Ali'nin dükkânına kârib olduk da derhâl kendüyi bir sakkâ şekline koyub, raht ve bahtı ol mertebe müzeyyen kıldı ki kâbil-i vaf ve latîf meşrebeleri ve câm taslârını ab-ı sâfi ile pür idüb, reftâr iderek Ebû Ali'nin[V.86a]dükkânı önüne uğradı. Ebû Ali bu taslârın müferrihliğini göricek bi'z-zarûri suya mâyil olub, ol câmı istedi. Câlût dahî fırsatı ganîmet bilüb câmı Ebû Ali'nin destine sundı. Ebû Ali suyu eline alıcak kalbine bir nesne hutûr etdi. Tîz tasın içindeki suya nazar saldı. Gördüki âsar-ı sihir anda peydâ Câlût'ın yüzüne bakdı. Sâhir idüğün bildi. Ol dem hekîm-i hikmetşinâsın cân başına sıçradı. Kendü kendüye ayıtdı: *“Bre nâ-bekâr! Henüz gâfil oturursun bilmezmişinki bu şehir Dakyânûs sâhirindir bu diyârın vuhûş û tuyûrı sâhirdir, kande kaldı âdemisi insafmıdır ki gaflet ile olasın bâ-husûs diün birâderin seni gurbete saldı. El'ân anın cerâhati derûnundan çıkmadı, dimezmişin ki bu daha seni bir âzim belâya giriftâr eyleye.”* deyüb tahavvür ile hemân elindeki tâsı cazûnın üzerine pertâb eyledi. Derhâl ol tasın içindeki yere döküldüğü gibi bir deryâ-yı[V.86b]bî-keran oldu. Câlût-ı sâhir kendüyi ol deryânın aynü'l-fiilinde buldı. Cazû gördü ki gark oluyor hemândem sihre meşgûl oldu. Her ne kadar sihir etdi ise, aslâ müfid olmadı. Ammâ mel'ûn, gâyetde üstâd-ı sâhir idi. Ol sebep ile bir gün gece helâk olmayub, ol deryada ser-gerdân oldu. İşte Câlût meyân-ı deryada halâslık ümidi ile keşâkeşde bir cânibde kaçen ki Dakyânûs, Câlût'ı Ebû Ali cânibine gönderdi, kendü müntazır idi ki Câlût bir iş ide. Gördü ki eglendi gelmedi. Bildi ki Ebû Ali'nin elinde bir belâya giriftâr olmuşdur. Derhâl, bir âkil û dâna serhengi huzûruna da'vet kılub eline bir varaka verdi. Ebû Ali cânibine gönderdi. Serhenk gelüb Ebû Ali'nin hâk-I pâyına yüz sürüb duâ kıldı. Hezâr-ı ikrâm ile Dakyânûs'un nâmesini çıkarub öpdü, başına koydu. Bâde Ebû Ali'ye sundı Ebû Ali dahî nâmei küşâda idüb tamâm gözden geçürdi. Gördüki ol-kadar[V.87a]muhabbet âmiz edâlar yazmış ki ta'bir-i kâbil değil. Nihâyetinde demiş ki lütf idüb bu cânibe teşrîf buyurun demiş. Ebû Ali dahî bi'z-zarûri Dakyânûs tarafına gitmek revâ görüb, yerinden turdu. Ol serhenk ile Dakyânûs'un sarâyına geldi. Hekîm gördü ki Dakyânûs taht-ı pâdişâhîde karar etmiş, Ebû Ali dahî mukâbelesine gelüb edâ ile selâm verdi. Dakyânûs dahî izzet ile Ebû Ali Sînâ'nın selâmını alub karşusundan yer gösterdi. Geçüb oturdukda Dakyânûs'la mükâlemeye başladılar. Ba'zı su'âl ve cevâbdan sonra Dakyânûs ayıtdı: *“Ey üstâd-ı hurdedân ve ey feylesof-ı devrân! Gönül alçaklığın kilsanız sizinle halvete girüb, anda dahînice müsâhabetinizle muğtenim olsak.”* dedi. Ebû Ali dahî cevâz gösterüb halvete revâne oldılar. Ammâ Dakyânûs Ebû Ali'den mukaddem girüb, izhâr-ı kudret için tarfet-ül-aynde sihirle

that-ı âli peydâ kıldı. Bâde Ebû Ali dahî içeri[V.87b]girdi. Evvelâ gözi tahta devş oldu. İm'ân-ı nazar ile bakınca âsâr-ı sihir gün gibi gözüne a'yân oldu. Ol dem hekîm-i zü-fünûn ibtâl-i sihir için derhâl bir efsûn okudu. Ol taht bir keçe paresi oldu. Ebû Ali Sînâ, Dakyânûs'a ayıtdı: *“Ey şehriyâr! Siz şöyle mi kıyâs edersin ki senin gibi laînin sihri bana kâr eyleye ve benim derûnuma havf gele, eğer bende zerre kadar havf olaydı, yalnız şimdi başım ile bunda gelürmiydin? Hâk celle ve a'lâ bana bir 'ilm i'tâ kalmışdır ki bu şimdiye dek gördüklerin acaîb ve garîb deryada katre ve güneşden zerre değildir. Senin sihrin benim 'ilmim katında hemân bir efsûn-ı fesânedir.”* dedi. Dakyânûs-ı la'ın cevâba kâdir olmadı. Âhirü'l-emr elzâm olduğun bildirmemek için, Ebû Ali Sînâ'ya ayıtdı: *“Tahkîk söylersin fenninde mâhirsin, nazîrin yokdur. Ammâ lütf eyle bizim Câlût derdmendi niyledin?”* dedi. Ebû Ali ayıtdı: *“Ben anı bir derya-yı kerâna saldım ki gerdânında nice[V.88a] zamân sergerdân olub geşt-i vücûdını sâhil-i selâmate irgörmek mümkün olmaya.”* dedi. Dakyânûs ayıtdı: *“Ey hekîm-i zî-fünûn! Câlût hod bir câdu idi ki rûz û şeb dünya sâhirlerine sihir ta'lîm ederdî. Âyâ ana sen ne tarîkle gâlib oldun?”* dedi. Ebû Ali Sînâ ayıtdı: *“Sîmyâ yanında sihrin âmeli bâtıldır, aslâ vücûdı yokdur.”* dedi. Âhir Dakyânûs minnet idüb, ayıtdı: *“Ey hekîm-i hikmetşinâs! Lütf û ihsân idüb benim huzûrumda yetür, ana cümle ser-güzeştini su'âl ideyin, eğer dediğün bakî ise bende şimdengerü sana inâd ve muhâlefet etmeyüb, sözünden çıkmayayın ve ri'âyetinde kusur etmemeyin.”* dedi. Ebû Ali Sînâ dahî *“beser-i çeşim”* deyüb, şâhın nazarında baş koyub gitdi. Doğru dükkânına geldi. Bir gün gece dışarâ çıkmadı. Dakyânûs gördü kim hekîm cânibinden gelür gider yok, Câlût'ından dahî bir eser zuhûr etmedi. Ertesi yine Ebû Ali'ye serhenk irsâl etdi ki gelmediğüne bâis nedir, haber getüre. Ko imdi serhenk[V.88b]gelmekde dursun.

Ammâ beri cânibde Ebû Ali, şâh nazarından gidüb dükkâna geldi. Bir gün bir gece Câlût'ı bahr-i belâdan hâlâs kılmağa mukâyyid oldu. Fi'l-vakı'a 'ilm-i sîmyâ kuvveti ile hâlâs idüb nazarına getürdi, ayıtdı: *“Ey Câlût-ı bed-gühernicesin insafâ geldin mi yoksa evvelkiden ziyâde belâdan belâyaya ve girdâbdan girdâba uğradub, vücûdunu sâhife-i âlemden hekk ideyinmi ne dersin?”* dedi. Câlût havfından lertzân olub ayıtdı: *“Ey hekîm-i hikmetşinâs! Bârekallâh nazîrin yokdur. Zamânın Eflâtûn'ısın cenâbına mâ'lum olsun ki bende beyne'l-âkran yegâne-i zamânım. Asrım da kimseye ser-firâz kalmaz idim. Lâkin derya-yı belâyaya düşdüğümde sihirle her ne kadar ki halâs olmağa cehd etdim ise mümkün olmadı. Âkîbet va'ad kıldım ki*

eğer bu derya-yı mihnetten cân rehâ kılub sû-yî selâmete pânihâda olursam ahdim olsun, Allâhı bir bilub ve sihirden fâriği olub bakîyye-i ömrümi sultânımın hizmetinde sarf idem. İmdi ey âkil û dâna[V.89a]ve ey fâzıl-ı tüvânâ! Bu günden sonra bende fermân berem, hizmetin cânâ minnetdir. Ve kâbil-i lütfûnuza râci'dir.” dedi. Ebû Ali Sînâ bildi ki cazû ve tahkîk insafâ gelmiştir. Ol dem imân telkîn eyledi. Câlût dahî Müslüman oldu. Ebû Ali Câlût'un gözlerin öpüb, bağına basdı. Bâde ayıtdı: “Ey Câlût! Lâyık olan budur ki varub Dakyânûs-ı la'îne buluşasın. Ol dahî seni göre ve daha ahvâl ki su'âl kıldıkda, ser-güzeşti vukû'ı üzere takrîr eyle dinlesün.” dedi. Câlût dahî hekîmin sözüne muhâlefet kılmayub sürdü. Dakyânûs'un nazarına geldi. Dakyânûs Câlût'ı gördükde cânı safâlar kesb idüb, “üstâd-ı sâihrân bir gün ve bir gecedir sen kande idin? Senin kasâvetini çekerdim.” dedi. Câlût Dakyânûs'a çekdüğü elem ve mihneti bi'l-küllîye takrîr eyledi. Dakyânûs bu kâre denk hayran olub kaldı. Zîra gitgide san'atında sâhib-i kerân geçünürdü. Ba'de zamân Câlût ayıdı: “Şâhım icâzetinizle benden ol hekîmin hizmetine giderim ayrı[V.89b]durmağa tâkâtım yokdur.” dedi. Dakyânûs ayıtdı: “Ey Câlût! Göreyin seni er gibi ol neylersen eyle, evvelâ ki bir tarîkle ol nâ-bekârı helâk idüb, birini de şerrinden halâs kıldın.” dedi. Câlût ayıtdı: “Ey Şâh! Kaçan ki Ebû Ali beni deryaya saldı. Siz her kez halâsıma bir çâre idemediniz, yine ol benim hâlîme terehhüm kılub girdâb-ı belâdan kurtardı. Ya ben ananice zarar kasd edeyim. Ve itsem de neye kâdirim. Kazduğum kuyuya yine kendüm düşmek mukarrerdir. Ben ona yaramaz kasd itmezim.” dedi. Dakyânûs mel'ûn tekrar ibrâm ve ilhâh eyledi. Câlût gördü ki elinden kurtuluş yok âkibet berâyı hâtır ayıtdı: “N'ola eğer fırsat bulursam ya öldüreyin yahud derdest beste huzûruna getüreyin.” dedi. Bu def'a Dakyânûs safâsından raksa girdi. Câlût'e azim şâyânlar kıldı. Câlût'ı Dakyânûs'un nazarından gidüb sürdü Ebû Ali Sînâ'ya geldi. Ve şâh ile mâbeyninde olan güft ü gûyı ale't-tafsîl haber verdi. Ebû Ali istimâ' etdikde[V.90a]Câlût'e tahsîn idüb ayıtdı: “Ey Câlût sâdakatin ma'lûm oldu. Tahkîk bize muhabbetin ziyâde imiş, hele birkaç gün bizimle olun, rüzgârdan kâm alalım. Görelim âyne-i deverân ne sûret gösterür.” ‘iş ve ‘işrete mukâyyid oldılar.

Ammâ bizim kıssâmız Dakyânûs âmizeneye geldi. Ol dem ki Ebû Ali'nin katli için Câlût'e ibrâm ve ilhâh idüb, gönderdi. Birkaç gün sabr eyledi. Gördü kim aslâ bir eser zuhûr etmedi. Bir gece Dakyânûs musâhibleri ile yeyüb içerken baş gösterib ayıtdı: “Ta'accüb! Câlût bir iş etmedi aslı ne ki?” dedi. Musâhiblerden bir

kaçı ayıtdılar: “Şâhım Câlût'den sen nesne ümid eyleme ol Ebû Ali ile yek-dîl olmuşdur. Aslâ sizin cânibinizle takayyudı yok, hemân gâfil olmamak gerekdir, evvel belâ bir idi şimdi iki oldu. Bakîsin siz bilürsüz.” dediler. Dakyânûs'unda hâtrına bu hutûr etdi ki, fi'l-vakı'a ikisi bir oldılar. Elbette de bir gün bir zararları dokunur. İmdi erkenden bunların ilâcın[V.90b]görmek gerekdir deyüb, nısf-ül-leyl olıcak, tîz yerinden turdı. Sûret tebdîl ve câme tağyîr idüb sürdü, Ebû Ali ile Câlût'ın servaktlerine geldi. Kazâyı gördü ki yaz günü olub, havalar ziyâde germ olmağın Câlût derdmendhânenin dışarısında yatmış idi. Lâkin Ebû Ali Sînâ'nın ol gece hâtrına bazı nesne hutûr idüb ve kim nişânları hareket etmeğın hânenin içinde bazı şekiller peydâ idüb, yatmış idi. Ol zamanki Dakyânûs murâd edindi ki içerü gire, anı gördi. Dışarada bir kimse yatur. Dikkatle nazar etdi, Gördü ki Câlût'dır Dakyânûs-ı la'în Câlût'ı gafletde göricek fırsatı ganîmet bilub, elinde tîğ-ı dahhâk'dan nişân verir bir hançer-i ser-tîz var idi. Hemândem amân ve zamân vermeyüb Câlût-ı bî-çârenin başını bedeninden cüdâ eyledi. Der-âkab dükkânın içine girdi. Cevânib erbaâsına nazar saldı. Gördü ki yedi yerde yedi dâne Ebû Ali Sînâ durdı. Dakyânûs-ı la'în[V.91a]şaşduğundan birisinin üzerine varmağa cür'et edemedi. Nice zamân bahr-i hayrete daldı. Gördü ki yeri ile birisinden hareket yokdur. Âhir durarak öğretdi. Meğer ol mahalde Ebû Ali dükkânın bir köşesinde yatardı. Dakyânûs dikkatle nazar eyledi. Ol eşkâlin içinden Ebû Ali Sînâ'yı teşhis etdi. Hemân üzerine sürdü. Murâd edindi ki hâncer-i ser-tîz ile onun dahî başını gövdesinden cüdâ kıla, meğer Ebû Ali'nin dahî peymanesi dolmamış idi. Ammâ âlem-i hûbda iken bir garîb korkunç vakı'a gördi. Ol havfından bî-dâr oldu. Gözin açdık da anı gördi. Tamâm, mukâbelesinde bir herif durur, elinde bir hançer-i ser-tîz ile kendüyi katl etmek ister. Derhâl came-hâbından cân havli ile sıçrayub, Dakyânûs'un ağzına bir mest ile urdu kim ağzından ve burnundan kan ve tevfik gibi itilüb her cânibe saçıldı. Kenare de kân û cân yalamış köpeğe döndi. Mest darbesinden güçle kendüyi cem' idüb hemân dışara oldı.[V.91b]Kandesin sarây deyüb gitdi. Ol mahalde hekîmde onun ardınca dışara çıkdı ki la'îni helâk ede. Anı gördi bî-çâre Câlût kana müstâğrif, başı gövdesinden cüdâ, şehâdet şerbetini nûş etmiş yatur. Ebû Ali Âh eyledi. Âhirü'l-emr hakkına vâsıl idüb rûh û revânın duâ-i hayr ile yâd eyledi. Ve ol zamanki Dakyânûs-ı la'în dükkâna dahil olduk da ol mahalde Ebû Ali bir vehm-nâk vakı'a görüb, bî-dâr olmuş idi. Hakikâten Ebû Ali ol gece vakasında gördü ki civân-ı helvâ fûrûş bir âzim mezâyıka giriftâr olmuş mukâbeleden gelür. Der ki beni bu bend-i belâdan halâs eyle, senin için bu belâyaya devş oldum. Daimâ ide geldüğün ihsândır. Yine olursa

lütûf senden olur deyü, nalîş û niyâz eyler. Ebû Ali bu vak'âyı görünce havfindan bekleyüb sıçradı. Başucunda ol herifi buldı. Serâncem nice olduğu ma'lûm Ebû Ali Sînâ civân-ı helvâ fûrûşun kasâvetine düşüb ol[V.92a]efkârla hayretde kaldı. Âhir kendü kendüye ayıtdı: *“Lâyık olan budur ki şimdiden sonra bu diyârın terkin urub yine Mısır diyârına düşe ve zî-hakikât civân-ı helvâ fûrûşu ferâmuş etmek münasib değildir.”* deyüb, birkaç gün tamâm yol yorağın gördi. Ya'ni riyâzetin mükemmel kıldı. Bir gün hemân bir akarsu kenarına geldi. Adâbı gûslü edâ idüb abdest aldı. İki rek'ât nâmaz kıldı. Duâdan sonra bir efsûn okuyub kendüye üfürdi. Saat-i nücûm geçmeden diyâr-ı Mısır'da bulundu.

Ammâ bizim kıssâmiz Dakyânûs-ı la'îne geldi. Ol gece ki hekîmden sille darbe yedi. Ulûm havfi ile tîz sarâyına geldi. Bu hâle düşünüb kaldı. Ahvâline bir ferdâ söylemedi. Ser-gerdân kaldı. İşte Dakyânûs kıssası burada tamâm oldu.

Ammâ ol dem ki Ebû Ali Sînâ, Dakyânûsiyye'den tarfet-ül-ayn içinde diyâr-ı Mısır'a geldi. Hemândem sürdi. Civân-ı helvâ fûrûşun dükkânına geldi. Bizim hikâyetimiz şimdiden sonra civân-ı helvâ fûrûş ile[V.92b]Ebû'l-Hâris'in bâz-geştine geldi. İnşâllâh û teâlâ takrîr oluna.

Nazm:

Elâ ey bülbül destân-serâ gel,
Düzet bir sâz-ı pür-sûz û nevâ gel,
Terennüm kıl nevâdan 'âşıkâne,
Dileklü sîneler gelsün figâna,
Sahn lûlûlarını eyle tezyîn,
Görünsün nazm içinde şekli pervîn,
Kelâmındır senin rûh-ı mükerrem,
Ana İsâ gerek kim ola hem-dem,
Söz ol cândur ki ile cismi abâd,
Cem'î gussalardan ol eder şâd.

Nesr: ravî-yi şîrîn mukâl ayder. Kaçen ki diyâr-ı Mısır'da Ebû'l-Hâris 'ilm-i simyâ kuvveti ile binâ eylediği hamâmda Ebû Ali Sînâ gâfil iken diyâr-ı gurbete salub, sahrâyı bâlâda zâr ve ser-gerdân etdi. Ol mahalde, civân-ı helvâ fûrûş hamâm içinde tek ve tenhâ kalub hekîmi aramakda iken anı gördü ki bir bölük cellâd sûret bî-imân serhenkler dört cânibden âhid idüb, baş açuk, yalın ayak, üryân ve giryân esir-i bend kıldılar. Cellâd bî-la'înlâr civânın ayağın yere basdırmayub, keşân ber keşân meydân-ı siyâsete götürdiler. Sultân-ı Mısır civân-ı helvâ fûrûş meydân-ı[V.93a] siyâsetde göricek ziyâde ızdırâbından bâla-tevâkkûf emr eyledi ki katl ideler. Civân-ı helvâ fûrûş duâ kılub, ayıtdı: *“Pâdişâhım benim ne günâhım vardır. Her çenden hekîme nâliş û niyâz kılub, benim pâdişâh kızı ile münâsebetim vardır dedikde, bende ki âzim cefâlar idüb sitem ederdi. Hatta bir gün ziyâdece söyledim. Be hey yaban oğlanı! Bu kadar gârabet çekdin dahî uslanmamışsan ancak şimdi seni bir belâyâ giriftâr ederim ki müddet-i ömründe insan yüzün görmek değil, adın işidmemiş bir kimseye rast gelmeyesin.”* dedi. *“Bende havfından nâtika-i tâkâtım olmadı. Bî-mecâl kaldım. Şimdi şâhım benim bir katre kanım yere dökmekden ne hâsıl olur. Lâyık-ı devlet olan oldur ki intikâmı andan alâsız.”* dedi. Şâh civânın sözünü tamâm dinledikde kalbine merhâmet ve şefkât geldi. Diledi ki izâr ede. Ebû'l-Hâris Mısır şâhının murâdın anladı. Ve civânın bu intikâmı Ebû Ali'den almak gerek dediğine gazaba gelüb, ayıtdı: *“Ey civân bizim birâderimiz sizi ne yâvuz korkutmuşki[V.93b]meydân-ı siyâsetde dururken kâdir iseniz intikâmınız andan alun diyesin, bu kati çok cevâbdır. Bizde anın birâderiyiz. İkimizde çırağı bir âstâneden bakduğundan böyle demen şâhım, çünkü böyle oldı. Siz bu oğlana âmân ve zamân vermeyin, katl eyleyin birâderimde geldikde onun hakkından gelem.”* deyüb buna benzer gurur-âmiz nice söz söyledi. Şâhın kalbine Ebû'l-Hâris'in sözi te'sîr idüb emr eyledi. Civân-ı bî-çâreyi artuk söyletmeyüb cellâdlar başını bedeninden cûdâ eylediler. Çün oğlanın işi ber-araf oldı. Şâh Ebû'l-Hâris'e bu hayır-hâhlık mukâbelesinde nice dürlü riâyetler etdi. Bu sürûr ile nice gün 'iş ve 'işret edüb rüzgârdan kâm aldılar. Gerçi Ebû'l-Hâris, şâh ile zevk û safâ ederdi. Ammâ birâderi hatrından çıkmazdı ve anı da bilürdi ki elbette civânın intikâmını komaz alır. Âhir bunu fikr eyledi ki diyâr-ı Mısır'ı terk eyleyüb Bağdâd'a gide, ya'ni bu tarikle birâderinin[V.94a]şerrinden halâs ola. Anı bilmez ki felek kendüden bin kere kaçsa intikam alır. Hele her ne hâl ise ol diyârdan gitmeği avnı görüb, şâhın bir safâsı mahallinde iltimâs kılub ayıtdı ki: *“Şâhım şimdiden sonra hizmetiniz tamâm oldı. Bî-hamdülillâh düşmândan halâs oldunuz, bendenize icâzet verin Bağdâd'a gideyin, bi-*

husûs Melik Tubbâ' hizmetinden vâde ile geldik ve hem göreceğimiz geldi.” dedi. Asıl murâdı bu idi ki bakîye-i ömrünü Melik Tubbâ' hizmetinde geçüre. Şâh hekîmin sözünü dinledikde ayıtdı: “Ey vezîr-i kârdan! Gitmek işi âsandır. Ammâ birâderin Ebû Ali Sînâ nice oldı. Beyân eyleyin işidelim.” dedi. Ebû'l-Hâris ayıtdı: “Pâdişâhım ol zamanda hamâm içinde âmân ve zamân vermeyub bir âhir diyâra saldım, gayri ahvâli nice oldı bilmem. Ammâ sabr eyleyin tahtına reml olub, tal'in tutub kura salalım, fi'l-vakı'a görün kanki cânibe düşmüşdür.” deyüb eline tahta-i remli aldı. Birkaç yazdı ve çizdi. Dikkat ile nazar saldı. Âhir başın salub bahr-ı hayrete daldı. [V.94b]Tekrar nazar kıldık da sûbhanallâh dedi.

Ko imdi Ebû'l-Hâris divânda şâh huzûrunda bu remlik ahkâmı ile tekayyüd eylesün, bizim kıssâmiz Ebû Ali Sînâ'ya geldi. Ol zamanki Ebû Ali Sînâ Dakyânûs vilâyetinden 'ilm-i simyâ kuvvetiyle ân vahidde diyâr-ı Mısır'a geldi. Ol dem bir an karar etmeyüb, civân-ı helvâ fûrûşun dükkânına geldi. Gördi ki dükkân kapanmış, bazı ehîbbâdan civânı su'âl kılıcak nakîr ve kıtmîr ser-güzeştini ve sebab-i katlini beyân eylediler. Ebû Ali civânın helâkın işidicek civânın vâlidesine geldi, buluşdı. Hatun Ebû Ali Sînâ'yı göricek zâr û zâr ağladı. Ayıtdı ki: “Ey hekîm-i kârdan sana lâyıkmıdır bu zamâna dek benim oğlumı yâd etmeyesin bâ-husûs birâderin gibi ve Şâh-ı Mısır gibi kavî hâsımların ola, işte sana el yetürmediler. Zûlm ve hayf bana oldu ki dâr-ı dünyada bir oğlum var idi. Anı da sizden ötüri katl eylediler. Âhir beni oğuldan çıkardın.” deyüb, feryâd û vâveyla[V.95a]kıldı. Ebû Ali ol hatundan zehr-alûd cevâbları istima' edicek Allâh û ekber ızdırâbından eniğün yitürmüş arslana dönüb nâr-ı gayret cigerini yakdı. Âh idüb ol elemle cânibe oldı, yürüyüverdi. Âhir bir köşeye gelüb fikre vardı. Âhir kendü kendüye ayıtdı: “Ol derdmend oğlanın kanın yerde komak lâyıık değildir. Ve hem hakîkatde bu intikam banadır yoksa bir bî-kes helvâcı oğlanının ne vücûdı vardı?” deyüb, ol intikamı almak için hemân saati simyâyâ mukayyid oldı. Fi'l-hâl simyâ kuvvetiyle bir deste gül peydâ etdi. Temâşâ bu ki yeri ile gül mevsimi değildi. Zîra etmam mertebe eyyâm-ı şit'â erişmişdi. El-kıssa ol hekîm harde-şinâs bir deste gül-ü rânâyı eline alub kendüyi fenâ ender-fenâ şekline koyub, sürdi. Mısır sultânının divânına geldi.nice ki şâhın nazarına geldi. Hâki-pâyına duâ dürlerin nisâr ve senâ idüb, ba'de ol bir deste güli şâhın eline verdi. Şâhda güli eline[V.95b]aldıkda biraz bakdı. Böyle bî-vakt gül olmasına sân'ın sân'ına hayran oldı. Murâd edindi ki bu güli koklaya ol mahalde gördü kim Ebû'l-Hâris remle mukayyid nihâye ziyâde muhabbetinden hekîm kendü nefinden takdîm

idüb, mukâbelesinde Ebû'l-Hâris'e sunı verdi. Meğer Ebû'l-Hâris remle mukayyid idi. Yeri ile bu güli viren ne asîl adamdır, bakmadı nice ki şâhın elinden aldı. Bîla-tevâkkuf güli kokladı. Rayihâsı meşâmına erdüğü saat Ebû'l-Hâris arkası üstüne düşüb câm memâtı nûş kıldı. Şâh vesâyir erbâb-ı divân bu hâli gördükde bî-hoş oldılar. Ol demde Ebû Ali dahî bu hali gördükde aklı zayîl oldu. Zirâ maksadı Mısır sultânın öldürmek idi. Ammâ takdîr-i hûda bu gûna imiş. Kaza kavı-ı kaderden ki atîle yeri ile hata etmez.

Beyt:

Atıla tîr-i kazâ çün kabza-i takdîrden
Çâre yok ey dil halâsa çeng elüne tedbîden

Nazm:

İner gökden çû tîr-i âsümânî,
Bilinmez akılla onun nîşanî,
Hakkın hikmetlerine irmek olmaz,
Karâ günde karınca görmek olmaz,
Bu esrâr içere vardır nice kıssa,

[V.96a]

Gerekdir âkil olan ala hisse,
Bu çerhin bî-hayırsın kıssasından,
Benim kaddîm hem oldu gussasından,
Aceb sırdır, aceb hikmet, aceb râz,
Aceb söz û aceb sâz û aceb nâz,
Kimin aklı erür bu gizlü râza,
Ne-dem rem-sâz olur bir dem bu sâza,
Hele ey Medhî-yi şeydâ hazır kıl,

Hevâ-yı dil-rübâlardan güzer kıl.

Nesr: râvî-yi hikmet-i takrîr böyle tahrîr eder ki Ebû Ali Sînâ birâderine kendü eliyle câm-ı memât içürdüğüne vâle hayran olub, durduğu yerde mebhût olub kaldı. Ba'de kendüyi cem' etdikde bu hâret ile murâd edindi ki Mısır sultânını dahî helâk ede. Âhir ayıtdı: *“Şimdi bir âzimü 'ş-şân pâdişâhı katl etmek ne din ve dünya ve ne âhirete sığar. Bâ-husûs bu işde günâhı ve bu vâzi-yi na-hâmverdan âgâhı yokdur. Bî'z-zarûri lâzım gelmişdir ve hem hakikatde civân-ı helvâ fûrûşun katline ve birâderimin helâkına ben sebep oldum.”* dedi ve ayıtdı: *“Şimdiden sonra bana bu diyârda durmak haramdır.”* deyüb[V.96b]bir efsûn okudı. Ol saat şâhın nazarından gayîb oldı. Şâh birazdan bakdı gördü ki mukâbelesinde duran dervîş nâ-bûd ve nâ-peydâ oldı. Cânib erba'âsına nazar kıldı gördi, aslâ nâm ve nişânı yok, emr eyledi. Şehr-i mûhkem cüst û cû eylediler. Ne vücûdundan eser zâhir ve ne nâm û nişânından haber bâhir oldı. Âhir Şâh bunı da fikr eylediki bulunsa da neye müf'îd, Ebû'l-Hâris gibi kimse başa çıkmadı. Ben neye kâdirim hemân evlâsı farîğ olmakdır deyüb, Ebû'l-Hâris'in defni ile mukâyid oldılar. Şâh, Ebû'l-Hâris'e ol kadar yandı yakıldı ki kâbil-i ta'bîr değil.

Çün Ebû'l-Hâris işi ve sultân-ı Mısır hikâyeti burada tamâm oldı. Bizim kıssâmiz Ebû Ali Sînâ'ya geldi. Ol zamanki simyâ kuvvetiyle şâhın nazarından gayîb oldı. Tarfet-ül-ayn içinde kendüyi Buhara'ya salub mevlûdi olan kârîye-i Afşine'ye geldi. Murâdı ol idi ki sılâ ide gördiki aslâ akraba û takâllûatından bir ferd kalmamış [V.97a] niyleyeceğın bilmedi, şöyle ser-gerdân kaldı. Âhir şehr-i Buhâra'ya varub bir köşede farîğü'l-bal nice zaman bir kayd ile mukayid olmayub, âlem-i hayretde karar etdi. Gördü ki tek ve tenhâ olmak mümkün değil, nâ-çâr ol deryâda bir hatun alub tehhül etdi. Ammâ az zamanın içinde dirhem ve dinârdan desti tehî kıldı. Şöyle oldu ki zekûretlikden bir münkara muhtâc oldı. Âkibet gördü ki böyle geçinmek mümkün değil vardı, simyâ kuvvetiyle bir hâne yaptı. Tiz bâzârı ucuz satan, tiz satar hesâbınca, ol hâneyi on bin akçeye bir kimseye fûrûht etdi. İttifâken bu fûrûht etdiğü hânenin tarîk âme bir âlâ şeh-nişini var idi. Meğer ol diyârda şeh-nişinli hâne yasak idi. Pâdişâh icâzet vermeyince kimse yapmağa kâdir değildi. Hekîm ise bundan gâfil bir gün ittifâken subaşî ağanın yolu ol şâh-ı râha uğradı, gözi ibtidâ ol şeh-nişine uğradı, gazaba gelub ayıtdı: *“Burada şimdiye dek böyle [V.97b]sarâyında isen rüzgârın karşusuna dikdiği gibi, şâhın kasrında olan rüzgâr cümle ol herifin hânesine gitdi. Kendü varmazdan mukaddem kaçen ki ol herif evine geldi. Hakka bir*

rüzgâr geldi ki diller ile şerh olunmaz.” Hattâ avreti ayıtdı: “Be hey kişi! Kande gezersin rüzgâr olanca esbâbımızı tarûmâr eyledi. Bu ne âlâmetdir? Ben yalnız zabtına kâdir olmadım.” dedi. Herif ayıtdı: “Açmaz ko bu rüzgâr bize bad-hevâdır. Ammâ korkarım uğurluktur diyü bizi tutmasunlar. Meded sakın kimseye dime zîra pâdişâhın kasrında olan rüzgârdır ki bir tarikle bir kimseden satun aldım.” dedi. Avret de şad olub açmaz, kodı. Bunlar kendü safâlarında rüzgâr ile ömür sürmede ammâ bu cânibde pâdişâhın kasr-ı bâlâsında rüzgârın geçürüb zevk û sürûrda iken gördü ki şeh-nişinlerin rüzgârları münkati’ oldu, eseri kalmadı şâh döndü, haddâma ayıtdı: “Bre kasrın revzenelerin küşâda eyle.” Oğlanlar ayıtdılar: “Cümlesi açıktır. Ammâ bugün [V.98a] yeri ile rüzgâr bir taraftan esmedi.” dediler. Âhir şâh havânın kermiyyetinden rencide ve dîl-teng olub eleminden kalkdı, bağına gitdi. Meğer şâhın bir bağı var idi. Gâyetle yüksek yerde olmağın, ziyâde havadâr idi. Şâh anda geldi gördü ki fi’l-vakı’a rüzgâr durmayub muttasıl eser. Şâh ayıtdı: “Galibâ rüzgâr şimdi çıkmışdır.” deyü biraz anda asûde-hâl oldu. Ahşam oldukda devlet ile yine sarâyına geldi gördü ki yine aslâ rüzgâr esmez. Şâh buna râdde ta’accüb kıldı. Ol saat vezîrin da’vet idüb, ayıtdı ki: “Ey vezîr-i kârdan! Bunun aslı nedir sende bir âkil kişisin bize cevâb ver ki rüzgârın bizimle lâtifesi mi vardır? İşte iki gündür ki sarâyımızda biriyle rüzgâr esmez.” deyü rüzgârdan vâfir şikâyet eyledi. Vezîr ayıtdı: “Ey Şâh-ı âlî-câh eğer câiz ise buyurun birkaç gün bende gözde mihmân olun hâlâ sarâyımızda rüzgârdan durulmaz ve hem görelim aslı nedir?” dedi. Şâh ayıtdı: “N’ola anı da[V.98b]imtihan idelim görelim.” deyüb sürdiler. Vezîrin sarâyına geldiler, bir gece oturdular. Gördiler ki sabaha dek rüzgâr durmayub esdi. Ale’s-sabah şâh kendü sarâyı cânibinden gelen adamlara ayıtdı: “Sarâyımızda az çok rüzgâr var mıdır?” dedi. Anlar ayıtdılar: “Şâhım yeri ile rüzgârdan eser zâhir olmadı. Lâkin cânib erbâ’asında rüzgârdan oturulmaz, bilmeziz rüzgârın size incinmesi var ancak.” dediler. Şâh ikinci gün gördü ki vezîrin sarâyında dahî rüzgâr kalmadı. Şâh dahî ziyâde hayretde kaldı. Âhir ayıtdı: “Bunda da bir hikmet vardır. Hayır ola, çün rüzgâr bizim havâmıza tabî olmadı. Biz gönül alçaklığın idüb anın hevâsına tabî olalım.” deyüb, yine bağa gitdi. Ammâ râvî eder bu cânibde vezîrin sarâyındaki rüzgârın gitmesinin sebebi bu idi ki bir gün Ebû Ali Sînâ evinde oturub hatunı ile müsâhabet ederken söz açılıb Ebû Ali Sînâ avretine ayıtdı: “Şâhın subaşı bize acîb[V.99a] ‘iş etdi. Satduğumuz hânenin şeh-nişinin yıkdı. Ol evi alan kimesne ne der, o ayıblu oldu deyü gelüb bizden akçesin gerü istedi.” dedi. Hatunı ayıtdı: “Ya nice men eyledin?” Ebû Ali ayıtdı: “Evi alan adama ayıbı nedir deyü su’âl etdim.”

Ol kişi ayıtdı: “*Ol şeh-nişinin yıkılmağla rüzgâr esmez oldu. Bundan artuk ayıbmı olur?*” deyüb nizâ’ ayıtdı: “*Bende gördüm murâdı rüzgârdır, şâhın sarâyında olan rüzgârı cümle ana verdim, davadan kurtulduk.*” dedi. Avret ayıtdı: “*Be hey kişi! Ne acîb söz söylersin pâdişâhın sarâyında başka rüzgâr mı olur? Havâ-yı rüzgâr nice satılır?*” Ebû Ali dahî başladı. ‘İlm-i simyâda olan ma’rifetini ve ne tarikle etdi ise avretine bi’l-küllüye rüzgârın ahvâlini beyân eyledi. Hatunı ayıtdı: “*Ben bu söze itikâd etmem çünkü mümkünmüdür? Şâhın sarâyındaki rüzgârı ol adama vermişsin. Bizim hânemize dahî vezîrin sarâyında olan[V.99b]rüzgârı getir.*” dedi. Ebû Ali ayıtdı: “*Be hey hatun! Hele uğurluğun birini hazm idelim, birine kalsun.*” dedi. Hatun men’ olmadı ayıtdı: “*Be hey kişi! Evvelâ rüzgâr hâk teâlânın emri ile eser, bu esbâb değildir ki uğurluk isnâd oluna.*” dedi. Buna benzer çok güft ü gü oldu. Âhirü’l-emr vezîrin sarâyında olan rüzgârı dahî hatun kendi evine getürtdi. Ol idi ki vezîrin sarâyında dahî rüzgârdan eser kalmadı. Şâh dahî ol ecilden bağa geldi lâkin şâh bu rüzgârın halini düşünüb daimâ der idi ki: “*Âyâ bunun aslı nedir? Elbette bu beyhûde değildir. Bunda bir hikmet vardır. İnşâllâh ümid-varım ki az zamânın içinde bu gizli iş âşikâra ola.*” deyüb, şâh tefekkür ede. Bu esnada bir gün şâhın hatunı kendü müsâhibleri ile şehir hamâmına geldi. İttifâken bu mahalde kazayla Ebû Ali’nin hatunı dahî ol gün ol hamâma gelmiş idi. Meğer şâhın hatunı yunduğı yere kârib [V.100a] Ebû Ali’nin hatunı dahî yunurken, şâhın hatunı kendü müsâhabelerinin birisine şikâyet yüzünden hikâyet idüb, der ki: d“*Birkaç gündür ki sarâyda kasırlarımızda rüzgârdan oturulmaz iken, şimdi aslâ esmez oldu. Etrafda eser, kasırlarımızda esmez, bilmeziz aslı nedir? Hatta şâh kemâl mertebe mukayyiddir, bunun sırrına vâkıf olmak ister.*” edi. Ebû Ali’nin hatunı hemân ki bu sözi işitdi. Şâh hatununun müsâhabelerinden birine ayıtdı: “*Sultân hazretlerinin rüzgârdan şikâyeti işitdin mi?*” Ol hatun ayıtdı: “*İşitdim, hakikât garîb vakı’a ve acîb kıssa ammâ inanılacak nesne değil.*” dedi. Ebû Ali’nin avreti ayıtdı: “*Bu sözi beyhûde değildir sahîhdür. İtikâd eyleyin.*” dedi. Bu hatun ayıtdı: “*Sıhhâti nerden ma’lûm?*” Ebû Ali’nin hatunı ayıtdı: “*İmdi şöyle bil ki hâlâ şâhın sarâyında ne kadar rüzgâr var ise, helâlim Ebû Ali anı falan mahallede falan hâne ile falan adama satdı. Anın çün [V.100b] şâhın sarâyındaki rüzgârdan eser yokdur, vezîrin sarâyındaki rüzgâr ise hatırım için kendü evimize getürdi. Anda dahî anın çün rüzgâr yokdur.*” dedi. Hemân ol avret mezelenmek sûreti ile gülerek ayıtdı: “*Elinize güzel bâd-ı hevâ girdi. Şimdiye dek gökdeki rüzgârı satdınız, şimdiden sonra deryadaki balığı, yer altındaki âb-ı revânıda satun.*” deyüb ve efrâhte eyledi. Ebû

Ali'nin hatunı bunun böyle ta'n âmiz kelâmından ve hânende-i beyhûdesinden gâyetle elem çekti. Ol ızdırâb ile başladı. Helâli Ebû Ali'nin etdiklerini beyân ü tafsîl üzere kıldıklarını âyân etdi. Hemândem ol avrat sürdi. Şâhın hatununa geldi. Arz-ı duâdan sonra başladı, ne ki işitdi öylece takrîr idüb ayıtdı: *“Ey banû-yı âlem ârâ! Ben çârik-i hakîpâya birkaç cevâb demek isterin eğer icâzet olursa arz edeyin. Zîra sultânıma ziyâde lâzımdır. Ammâ korkarımki gûş etdikden sonar*

[V.101a] *divâne olmuş ancak deyü bu câriyenize i'tâb buyurasız.”* dedi ve şöyle durdu. Ol dem şâhın hatunı ayıtdı: *“Fi'l-vakı'a beyhûde cevâb olub her kim hande eder olursa, nihâyet biz dahî hande ideriz, söyle görelim.”* dedi. Derhâl ol hatun Ebû Ali'nin avretinden her ne ki işitdi ise bi'l-küllîye takrîr eyledi. Hemân Şâhın hatunı yanında olan müsâhabeleri cümlesi bir uğurdan kahkaha ile gülüşdiler. Ol avret ayıtdı: *“İşte benim bî-huzûr olduğum ve havf etdiğim bu idi.”* deyüb, eleminden içinde ber-teraf oldu, yürüyüverdi. Ammâ istâd ider şâhın hatunı gâyetde akıllı idi. Ol dem bu hatunun bu gûna hikâyetinden fikre vardı, ayıtdı: *“Fi'l-hâkikâ bu kadar zamandır sarâyımızda rüzgâr eser, zâhir olmadı. Elbette de bir aslı vardır.”* deyüb emr eyledi. Âle'l-acele cem'-i müteâllükatıyla hamâmdan çıkub sürdi, sarâyıya geldi. Bir mikdâr ibrâm idüb, teneffüs eyledi.[V.101b] Ba'de bağa azm idüb, şâhın huzûruna geldi. İbtidâ şâha duâ-yı firâvan ve senâ-yı bî-pâyan kıldı. Akabince bu nazmla şâha hitab ayıtdı:

Beyt:

Dedi ey pâdişâh melik-i perver,

Cemâlindir bugün mehr-i münevver,

Yüzün rûşen, derûnun hûrrem olsun,

Elinde dembedem câm ü cem olsun.

deyüb şâha karşı el bağlayub ayağ üzere durdu. Şâh ayıtdı: *“Ay bânû-yı mihrîbân! Duâ ve senâdan maksadınız ne ola? Buyurun!”* dedi. Derhâl bânû-yı ârâ dahî yüz bin kil ü kâ'ldan sonra işitdüğü mana-yı vukû' üzere şâha takrîr eyledi. Şâh dahî bu ahvâle ta'accüb idüb bir zaman fikre vardı. Ba'de hatuna ayıtdı: *“Ey bânû-yı şebistânım ömrün mezyîd olsun, var sen sarây-ı işret âbadında karar eyle. Biz dahî görelüm bu mananın bir aslı varmıdır?”* deyüb bânûyı sarâyına gönderdi. Ba'de ne

kadar vüzerâ ve hükemâsı ve vilâyetinin ukalası var ise ol bağa da'vet etdi. Andan şâh bu râzı[V.102a]cümleinin önünde keşf etdi. Herkes bu sözi istimâ' edince hayrete vardılar. Zîra ki işitdikleri yok idi. Cümle ta'accüb etdiler, âhir içlerinden bir akıllı ayıtdı: *“Pâdişâhım hâlâ vilâyetimizde bir kimse var, şehrimize yakında geldi. Nâmına Ebû Ali Sînâ derler anın hakkında bazı kıssalar işitdim, bundan daha acayîb ve garîb cünbüşleri var. Eğer emriniz olursa buyurun da'vet etsinler. Huzûrunuza gelsin görelim fi'l-vakı'a ol dahî ne cevâb eder. Hakikât hâli kendüden haber alun, vakı'a bu işleri ol etdi ise, ana bir hâkaret ve şehir içinde bir siyâset edelim ki sâyire ibret ola.”* dedi ve şâha duâ kıldı. Şâh bu kişinin sözünü müveccîh görüb emr eyledi. Derhâl Ebû Ali Sînâ'yı da'vet etmeğe bir serhenk gönderdiler. Ebû Ali'nin evine gelmek de ol, mahal idi ki Ebû Ali'nin avreti hamâmdan gelmiş idi. Başladı hamâmda şâhın hatunı ile geçen ahvâli hikâyet [V.102b] idüb Şâh hatunı ile müsâhabe olduğuna safâlar kesb idüb sürûr hâsil ederdi. Ammâ Ebû Ali'nin bu vazî' nâ-hemvarını ma'kûl görmeyüb cân başına sıçradı. Âhir gazabından avretine sitem idüb: *“Be hey la'îne bunca zamandır belâlardan kaçub gezdin, bizim gizlü râzımızı işâ idüb, yine beni tekrar belâlara giriftâr etdin.”* derken kapu-râk oldu. Ebû Ali hemân aslını bildi. Hele kapuya geldi gördi ki bir serhenk durur. Ebû Ali dışara çıkınca serhenk gazab-ı ta'mla ayıtdı: *“Dur seni şâh ister, gidelim.”* dedi. Ebû Ali biraz fikre vardı gördü ki gitmemekte hata vardır. Derhâl serhenk ile sürdi pâdişâha geldi. Kaçenki şâhla rû-be-rû oldu. Şâhın önünde baş kodı. Ba'de duâ kıldı. Andan mukâbelesinde âdab-berle durdı. Âkîbet pâdişâh Ebû Ali'ye ayıtdı: *“Be hey kişi! Senin hakkında derler ki benim sarâyımda ne kadar rüzgâr var ise, bir gayrî [V.103a] adama satmışsın vakı'a bir aslı var mıdır?”* dedi. Ebû Ali ayıtdı: *“Ey pâdişâh-ı kârman! Sâadetlü başın için olsun. Bu mukâbele söze kulak tutman, bu söz düşmân sözidir. Hiç hevâyı rüzgâr satulur mu?”* dedi. Şâh ayıtdı: *“Be hey kişi! Ya bizim sarâyımızdaki rüzgâr nice oldu ki etrafında esub bizim sarâyımıza uğramaz?”* Ebû Ali ayıtdı: *“Anı rüzgâr müekkili bilür, benim hükmümde değildir.”* dedi. Şâh ayıtdı: *“Ya senin avretin hamâmda bunun gibi söz söylemiş aslı nedir?”* Ebû Ali ayıtdı: *“Şâhım anın dahî aslı budur ki nisâ taîfesi noksânü'l-akıldır. Ma'lûmunuzdur ki hezâr an bunun gibi bi ma'ni söz söyler.”* dedi. Şâh ayıtdı: *“Vakı'a avret taîfesi kaçenki bir yerden incineler, ana bir iftirâ etmeleri mukarrerdi.”* Hekîm edâyı şirin ve elfâz-ı sekran birle şâha duâ ederek gönlün uğurladı. Şâh dahî anın bu ma'kûl sözlerinin mukâbelesinde Ebû Ali'ye destûr verdi. Ol dem [V.103b] Ebû Ali ol tahavvür ile sürüb evine geldi. Avretine bir mûhkem kötek çaldı. Hatun dahî

derûnundan Ebû Ali'ye muhkem âdavet etdi. Hele mâbeyninden biraz zaman geçdi. Bir gün Ebû Ali Sînâ'nın hatunı kendü ve akranı bir avret ile müsâhabet arasında Ebû Ali'den şikâyet bisyâr ve âdavet bî-şûmar izhâr etdi. Ol avret ayıtdı: *"Çün sana bu kadar cefâ etmiş, hiç sen gam çekme senin intikamını andan âlâyın, ol dahî görsün avrete cefâ etmek gökdeki rüzgârı satmakmıdır. Ol meğer zenândan gâfil ancak."* deyüb ol dem sürdi, pâdişâha geldi. Ebû Ali'nin avreti kıssasını şâha takrîr etdi. Şâh ayıtdı: *"Be hey hatun! Bu senin söylediğin söz neye müf'id olur. Biz hod anı getürdüb nice söz söyledin, ol kişi bir birincisinde mütekellim kimse, ancak aslâ bir söz ile ilzâm olmadı."* dedi. Ol avret ayıtdı: *"Şâhim yârân ben cârik sarâyınıza giden rüzgârı [V.104a] yine sarâyınıza göndereyim, ammâ benim dahî şâhdan bir murâdım var, kabul olmak gerekdir."* dedi. Şâh dahî: *"N'ola? Her ne kim istersen vereyim."* dedi. Fi'l-hâl avret sürdi. Ebû Ali'nin tenhasına geldi, nice temellükleri kılub haki-pâyına yüz sürdi. Hekîm ayıtdı: *"Ey hatun-u muhteşeme! Bizden murâdın nedir ki tâ bu mertebe nâz û niyâz edersin?"* dedi. Hatun ayıtdı: *"Ey hekîm-i devrân ve ey Süleymân-ı zamân! Senden bir murâdım vardır. Lütfun ricâ ederim ki katında hâsül ola."* Hekîm ayıtdı: *"Ahd olsun eğer kâdir isem deriğ etmeyeyim."* dedi. Hatun ayıtdı: *"Ey hâllal-ı müşkilât benim bir hânem vardır. Yeri ile rüzgâr kapusu önüne bile uğramamışdır lütf idüb, bana bir mikdâr rüzgâr vermek gereksin her ne murâdın var ise ve her ne kadar dirhem, dinar istersen başım canım üzere."* deyüb, hayli ikdam etdi. Ebû Ali ayıtdı: *"Be hey hatun! Ben gün yüzündeki rüzgârdan nice vereyim. Ben anın zâbiti değilim, ben murâd [V.104b] edinsem de ne faide benim havâma tabî olmaz ve emrime itâ'at etmez."* dedi. Avret ayıtdı: *"Ey hekîm-i kârdân ben cârikin evine rüzgâr ile hevâdar eyle, sana bu mukâbilde mükâfat beş yüz akçe vardır ki her biri bir filory kadar müferrih akçelerdir. Anı sana vereyim."* dedi. Ebû Ali'nin el-hâk zekûretliği kemâlinde idi ve hem akçenin müferrihliğinden ta'ama düşdi. Kendü kendüye ayıtdı: *"Bu hatun hod benim sırrıma vâkıf değil, ancak hemân avretin akçesin alub buna bir mikdâr rüzgâr vereyin."* deyüb avretin beşyüz akçesin aldı. Mukaddema ol hâne ile ol herife satduğu rüzgârı ol hatuna verub, ol tenhâları hatunun evine mukâbil kodı. Birazdan ol rüzgârın cümlesi ol hatunun evine geldi. Ol la'îne dahî fırsatı ganîmet bilüb intikam kasdına ale'l-fevr pâdişâha geldi. Ayıtdı ki: *"Şâhim işte rüzgârı ol adam cümle benim hâneme [V.105a] getürdi. Evvel evimde yeri ile rüzgârdan eser yok idi. Şimdi rüzgârdan oturulmaz."* dedi. Şâh ayıtdı: *"Bu sözünde faidesi yok, neye müf'id, neye isbât olmadı."* dedi.

Hatun etdiğine nadîm oldu, bizim hikâyetimiz bu cânibde ibtidâ Ebû Ali'den rüzgâr satun alan kimseye geldi. Ol kişi bir gün hânesinde otururken gördü ki yeri ile rüzgâr esmez oldu. Hemân bildi ki yine bu iş Ebû Ali'nindir ziyâde elem-zede olub ol ızdırâb ile sürdü. Vilâyet şâhına geldi, ibtidâ duâ kıldı. Akabince şikâyet bisyâr ve tezallüm bi-şûmar izhâr idüb ayıtdı: *“Ey şâh-ı kâm-kâr zamân âdaletinizde ben bende-i bi-mikdâra bu gûna zulm ve hayf olmak lâyıkmıdır?”* deyüb, başladı ayıtdı: Ebû Ali'den ev alduğunu ba'de subaşı gelüb ol şeh-nişini yıkdüğünü ve ol şeh-nişin yıkılmağla ve ne rüzgâr esmeyüb evi bu tarikle ma'yûb olduğunu ba'de tekrar Ebû Ali'den **[V.105b]** evin akçesin istedik de Ebû Ali dahî ana rüzgâr verdiğini yine bir zamândan sonra rüzgârın gayîb olduğunu, bir bir şâha ilâm etdi. Şâh dahî bu herifin sözlerin istima' edicek ziyâde dîl-teng olub hayrete vardı. Bu efkârda iken hemân ol avret ki Ebû Ali'den zârafet ile rüzgâr almış idi. Fırsatı ganîmet bilub geldi. Şâha ayıtdı: *“Şahım gerçi küstâhlıktır ammâ hâlâ ol rüzgâr benim hanemde esmededir. Evvel benim sözüme itimâd buyurmadınız.”* dedi. Şâh acîb kaldı, ol an gazaba gelüb emr eyledi. Tîz serhenk varub Ebû Ali Sînâ'yı davet ide, serhenk sürdü. Ebû Ali'nin evine gelüb, şâh cânibine da'vet etdi. Ebû Ali ahvâle vâkıf olub, serhenge ayıtdı: *“Ey kişi! Var kendü âleminde ol, benim şâhla alâkâm yokdur.”* dedi. Hemân serhenk ziyâde bî-huzûrluk ile Ebû Ali'nin eline berk yapışdı, çekdi. Maksûdı bunu zor ile **[V.106a]** alub gide hemân ki elinden çekdi. Ol dem Ebû Ali'nin eli serhenkin elinde kaldı. Serhenk şaşdı, neyleyeceğün bilmedi zerâfetle hemân bir tarafa kaçdı. Güçle sürdü, evine geldi. Kendüyi nihân eyledi. Ammâ öte cânibde şâh gördü ki serhenk eğlendi, gelmedi. Bî-huzûr olub âkabince birin dahî gönderdi, ol dahî sürdü Ebû Ali'nin evine doğru gitdi. Ebû Ali ise evinde kasâvet ile biraz oturdu. Âhir kendü kendüye etdi: *“Şimdiden sonra bize bu vilâyetden gitmek gördüündi. Zirâ göz râzım aşikâra oldı.”* deyüb bu hâtre ile oturmak da ammâ ikinci serhenk yolda gelürken, kazayla serheng-i evvele rast geldi. İtâb âkab berle cefâ yüzünden ana ayıtdı: *“Be hey abl! Şâh seni bir hizmete göndersin varub beyhûde gezersin.”* dedi. Ol serhenk ayıtdı: *“Be hey birâder! Elümden bir hata çıkıdı ki olmaz. Anın çün şâh huzûruna varmağa yüzüm yokdur. Kaçen ki **[V.106b]** ol herifi şâha da'vet etdim gelmekte inâd etdi. Ben dahî hayır ile alub gitmek murâd edinüb eline yapışdım. Ol saat eli elümde kaldı. İşte havfımdan şimdiye dek evimde oturdum.”* dedi. Serhenk-i sâni bu söze ta'accüb etdi. Ba'de dönüb ayıtdı: *“Be hey kişi! Ol dediğin âdem-i siyâsete müstehâk olmuşdur. İmdi ben anı hâh nâ hâh şâha alır giderim, gerek eli kopsun gerek ayağı.”* deyüb sürdü. Evvelki serhenkle mâ'en Ebû Ali'nin evine geldiler. Kapuyı dâk etdiler

Ebû Ali bildi ki evvelki kıssanın aynıdır, hemân bî-pervâ dışarı çıktı. Serhenkin cân havfiyle evvel ellerine bakdı gördü ki, iki eli bile yerinde durur, serhenk-i evvel ayıtdı: *“Be hey kişi! Sen câzûmısın, bu senden sâdır olan işler câzûdan olmaz. Bu senden görünen cümbüşler cânni ve perîde görülmez.”* dedi. Ebû Ali ayıtdı: *“Ey serheng-i nâdân! Bu su’âl senin haddin değildir.”* dedi. Serhenk hekîmin [V.107a] bu sözünden gazaba geldiler. Birbirlerine arka yardım olub, Ebû Ali’nin eline mûhkem yapışdılar ki zorben alub gideler. Ol dem yapışdıkları el ellerinde kaldı. Serhenkler ayıtdılar: *“Evvelki gibi hîle eder.”* Bu kerre ol elini koyub, ol bir eline yapışdılar. Ol dahî ellerinde kaldı. Ayıtdılar: *“Be hey câzû! Yani bu hîle ile elimizden kurtulmak mı istersin? Ol olmaz.”* deyüb hemân ellerin kodılar. Ayağına mûhkem yapışdılar, ol dahî ellerinde kaldı. Bu kerre başına yapışdılar. Başı hâm emr gibi kopdı. Bu kerre serhenklerin aklı başlarından gitdi. Ol biri yolda eşine ayıtdı: *“Benim hâlim nice olur. Şâha ne cevâb verirun?”* dedi. Evvelki serhenk ayıtdı: *“Ben sana demedimmi lâkin sen bana inânmadın, işte başına geldi. Göreyin şâha ne cevâb verirsin.”* dedi. Âhir niylesünler ikisi de kasâvet ile evlerine gittiler. Lâkin muttasıl gözleri kapuda ki acaba şâha şikâyetçi vardıkda bizim hâlimiz nice olur[V.107b]deyüb oturmakda ammâ bu cânibde şâh gördü ki ikinci serhenkde eğlendi gelmedi, ziyâde gâzab-nâk olub buyurdu: *“Tiz ol iki serhengi bulun!”* deyü adamlar ta’yîn eyledi. Varub ol iki mîskini evlerinde bulub getürdiler. Ve ikisini dahî bilâ-su’âl emr eyledi. Meydân-ı siyâsete çökerddiler. Cellâdlar tığlerin uryân idüb, şâhın bir işâretine muntazar olub durdılar. Bî-çâre serhenkler kendilerini meydân-ı siyâsetde göricek derûnlarına ölüm havfi düşüb, cân-ı gönülden şâha müselsel duâlar kıldılar. Ba’de ayıtdılar: *“Ey şâh-ı âli mikdâr ve ey şehriyâr-ı dârâ etbâr! Sen bir pâdişâh-ı adîlsin. Hâşâ ki kimseye zûlm idesin. Ol bizim gelmeyüb eğlendiğimize baîs ve bâdi ne olduğun istiîfsâr buyurun, ba’de hakkımızdan gelün.”* dediler. Ol mahalde vüzerâ ve erkân-ı devlet ayıtdılar: *“Şâhım lâyıık olan oldur ki hesâb hâli beyân edeler. Bâ-husûs Ebû Ali’nin mekrîne nihâyet yokdır.”* [V.108a] dediler. Şâh dahî bunların sözi ile rûhsat verdi. Bî-çâre serhenkler bu kadar fırsat bulıcak feryâd idüb ayıtdılar: *“Şâhım hâkipây-ı şerîfe ma’lûm ola ki bu ‘iş de bizim zerre kadar günâhımız yokdur.”* deyüb başladılar. Ebû Ali ile geçen mâcerayı bir bir beyân etdiler. Şâhın bu sözlerden aklı başından gitdi. Âhir vüzerâsına ayıtdı: *“Bunun aslı nedir, beyân eyleyin yoksa bu gâm beni helâk eyler.”* dedi. Vezîrler ayıtdılar: *“Şâhım galibâ ol kimse câzû olmak vardır. İmdi ana bir serhenk gerekdir kim eğer hayatda ise bin pâre dahî olursa ol pârelerini cem’ idüb getüre.”* dediler. Şâh dahî bu söze

râzı olub emr eyledi. Bir kattâl serhenk bulub, şâhın huzûruna geturdiler. Şâh emr eyledi ki: “Eğer yüz bin pârede olursa pârelerini bir çuvala koyub, eğer diri eğer ölü huzûruna getürmeyince ölmeyesin.” dedi. Hemân serhengi sâlis Ebû Ali’nin evine doğru revâne oldu. Sürdi [V.108b] hekîmin kapusuna geldi. Kapuyı dâk edince Ebû Ali dışara çıkdı. Hemân serhenk bî-muhâba aslâ tekellüm etmeden, Ebû Ali’nin eline mûhkem sarıldı. Kazayla yine eli serhengin elinde kaldı. Ol bir eline yapışdı. Ol dahî böyle oldu. Muhassal her neresine yapışdı ise elinde kaldı, şöyle oldu ki Ebû Ali serhengin elinde nice bin pâre oldu. Âkibet serhenk ol pâreleri bir yere cem’ etdi. Cümlesin bir gârare doldurub ağzını mûhkem bağladı. Arkasına alub ol demde sürdi, şâha geldi. Evvelâ duâlar kıldı, andan ayıtdı: “*Ey pâdişâh-ı gerdûn-serîr! Himmet-i âlinin bir katında işte hısım nâ-bekârı esir kılub, huzûruna getürdüm.*” deyüb ol gârari ortaya bırakdı. Şâh buyurdı, ol çuvalın ağzın açdılar. Hemânki başı aşağı silkdiler, anı gördiler gârarın içinden bir siyâh köpek düşdi. Hav hav idüb bir anda cümle ehl-i divânı târûmâr [V.109a] etti. Andan halkı arâlâyub bir cânibe giderken erişüb kesret sebebi ile ol köpeği öldürdiler. Âhir şâh hayrete varub bu işlerin hikmetinde ta’accüb-künân bu birkaç beyti ka’âle getürdi.

Mesnevî:

Bu dahî bir acayîb hikmet ancak

Deriğa bu alâmet nekit ancak,

Bunun sonunda vardır bir nedâmet,

İken yahşi değildir bu alâmet,

Hûdâyâ hikmetin aslı bilmez,

Bu akıl ile ol esrâra erilmez,

Felek ser-geştedir senden bu yolda,

Bu derde çâre ister, senden ol da,

Yine deryâ-yı hayret, bâşdan aşdı,

Vücûdum zorâki girdâba düşdi,

Eğer var ise sende zerrece hüsn,

İşte ben zerreden bir kıssa-i hoş,
Yine ol ravî-yi esrâr natık,
Derr nazmı kabûle sem'î lâyıık,
Ki ya'ni Medhî bî-çâre hasta,
Derûnı hicri cânândan şikeste.

Nesir: bu hikâyet-i meserret engizi ve bu rivâyet ibret-âmizi böyle beyân eder ki pâdişâh bu hikmeti [V.109b] gördük de bir mâgani sorub vüzerâsına ayıtdı: “*Bu ne hikmetdir?*” Vüzerâdan birisi ayıtdı: “*Pâdişâhım lâ'bûd bunda bir kıssa vardır, elbette bilmesi lâzımdır.*” dedi. Vezîrin birisi dahî ayıtdı: “*Bu ma'kûle adamdan ihtirâz etmek gerekdir. Mâ-bâd sultânıma bir ziyâde dokuna hele gâfil olman, çünkü haberle ele girmez zamân müsâhabe edelim. Şayed kim bilür bir müşkîl-i maslâhat için, bir gün ol kimse bize dahî lâzım ola.*” dedi. Pâdişâh dahî bu rey'i ma'kûl gördi. Âhir bunun üzerine bir zaman geçdi. Aslâ hekîme mukayyid olmadılar.

Ko imdi bu hikâyet burada dursun, bizim kıssâmiz Ebû Ali Sînâ'ya geldi. Ol zamânki serhenklere bu gûna manaları eyledi. Tahkîk bildi ki kendüye bu işler ol zârafet ile kendüden beşyüz akçeye rüzgâr satun alan avretten oldı. Onun sebebi ile başına bu kadar iş [V.110a] geldi. Ana binâen Ebû Ali dahî ol avrete mûhkem âdavet etdi. Gece ve gündüz ah ben ol avretten nice intikam alsam deyü hatre ederdi. Ol esnâlarda idi mübârek bayram dahî yakın idi. Hattâ ârefe günü olduk da hikmeti gör ki Ebû Ali'nin kâsd eylediği avret çıkageldi. Hekîmden kârz hüsn bir mikdâr akçe istedi. Zîra ziyâde mezâyıkası var idi. Ebû Ali dahî bundan iyi mahal ve fırsat olmaz deyüb hemân döndi ayıtdı: “*Ey hatun n'ola vereyim. Ba'de yine almayayım. Sana fakirânece bahşîşim olsun, ammâ şol şartla ki benim dahî senden bir murâdım vardır. Yerine getürmek gereksin.*” dedi. Ol avret ayıtdı: “*Buyurun eğer mümkün ise n'ola?*” Ebû Ali ayıtdı: “*Mümkündür zâhirin sana emr mûhal olan nesneyi teklîf etmem, nihâyet bu yakında bir derde giriftâr oldum. Her çendeki etibbâya müracâ'at etdim. Anlar ayıtdılar senin derdine [V.110b] bir vechile dermân yokdur. Meğer varub bir yanmış okeseviyi¹⁰⁵ aldırmiş bir avretin fercine degüresin, ba'de ol kesevin ucundaki kömüri getüresin senin derdine ilâç edelim. Ol olmazsa gayrı nesne*

¹⁰⁵ Bu yazmada “okesev” şeklinde verilmiş olan sözcükten maksat, “kesev” kelimesidir. Manası ise, yanan ocağın altındaki ateşi karıştırmak için kullanılan maşa, sopa vs.dir.

mûhaldır, helâk olursun dediler. İmdi eğer kâbil ise ihsân edin. Ol beşyüz akçe ki rüzgâr için bana vermiş idin, daha harcanmadım yine aynı ile senin olsun tek benim derdime derman eyle.” dedi. Avrete ta’m sevdâsı gâlib oldu gördü ki ol beşyüz akçe cüz’i bahâne ile yine kendüsüne vâsıl olur, derhâl bu kazîyyeye rızâ eyledi. Ol saat Ebû Ali avrete beşyüz dâne kırtasîyyeden peydâ olmuş akçe verdi. Avret ise anı gerçekten kendüsü verdiği akçeleri kıyâs etdi. Ol safâyla: “Getür imdi ol okesevi sok murâdın hâsıl olsun.” dedi. Ebû Ali’de simyâyla ta’miye olmuş bir odlu [V.111a] okeseviyi çıkardı. Ol avretin mevzi’ nâ-mübârekini açub zârafet ile fercine sokdı. Avret hemân feryâd ve âh ederek kendüyi yerden yere urdı. Hatun kıyâs ederdi ki Ebû Ali hemân okesevin ucun döküre, ol hûd rast üç karış mikdâru itirdi, tamam yerleşdi. Ol ızdırâb ile avretin aklı zâyil oldu. Ba’de zaman güçle aklı başına geldi. Döndü Ebû Ali’ye ayıtdı: “Bre zâlim seninle kavlimiz böyle mi idi.” Ol mahalde kavle karara bak fâkire niylesün artûk olacak oldu. Ammâ sonra başına ne geleceğinden hâberi yok, kıyâs eder ki tamamı budur, ayıtdı: “Ben sana neyledim beni niçün böyle yakub yandırdın?” deyüb ve vâfir düş-nâm etdi. Ammâ akçenin safâsından fercinin acısınida bir mikdâr unutdı ve Ebû Ali’ye korusun zârafet idüb, ayıtdı: “Kıyâs eyleme ki senin derdine ilâc ola zirâ ki sen dediğin yere olmayub [V.111b] yanlış yere bıraktın andan sana faide yokdur ve derdine ilâc olmaz.” deyüb sürdi evine geldi. Kendüyi ilâcla mukayyid olub karar eyledi. Ammâ Ebû Ali hem bu tarikle ol avretten intikâm aldı. Ve hem bu nezâket ile cem’ Buhara şehrinin âteşini ‘ilm-i simyâ kuvveti ile ol avretin fercine habs etdi. Aslâ âteş kısmından zerre ve şemme şehirde eser kalmadı. Bîlâ buna hem ol gece bayram gecesi idi. Çün gece geçdi, sabah oldu herkes hânesinde âteş yakmak murâd edindi, kâbil olmadı. Her ne kadar ki çâkmak çakdılar. Aslâ bir şerer zâhir olmadı, geldi kuşluk vakti oldu. Şâhın sarâyında bile bayram ta’amı bişmedi. Âhir halk bu hâle hayran olub sürdiler, şâhın sarâyına geldiler. Husûsdan şâha şikâyet etdiler. Şâh ayıtdı: “Hoş geldiniz eğer hısmınız müte’âyyin ise gösterin hakkından gelelim. Bizim metbâhında bile yemek bişmedi. [V.112a] Ammâ bunun bir aslı vardır görelim.” dedi. Fi’l-hâl şâh vezîrleri da’vet etdi. Bunun hikmeti nedir deyü su’âl edince her biri bir söz söyledi. Ammâ içlerinden bir vezîr-i rûşen zâmir ayıtdı: “Ey şâh-ı cem’ vâkar ve ey şehriyâr-ı dâr! İtibâr benim akıl kasrım mûcibince anlanan budur ki sâbika şâhın sarâyından rüzgârı fîrûht eden adam ki nâmı Ebû Ali Sînâ’dır. Bu işleri dahî ol etmiş ola ve andan gayrı kimesne bu asl ma’nalara kâdir değildir. Âteşi de ol nihân etmişdir. Ammâ sultânıma ma’lûm olsunki anı zor ile getürmek mümkün değildir. Meğer lütf

ile mülâyemet ile bir kimse varub getüre.” dedi. Şâh ayıtdı: “İmdi lütf eyle senden gayrî münâsib kimse olmaz, yine bu hizmeti sen edâ eyle.” dedi. Vezîr dahî beserçesim deyüb, derhâl şâhın fermân vâcibü’l-etbâ’ıyla bu zîrde hemândem Ebû Ali Sînâ’nın hizmetine gitdi. Meğer ol mahalde Ebû Ali dahî evinde oturub [V.112b] acaba şehrin âteş ahvâli neye müncezîr olur derken kapu dâk oldı. Ebû Ali’nin hatunu kapuya geldi, haber aldı. Tiz içerü gelüb ayıtdı: “Şâhın bir mûkarrib vezîri geldi, sizi isterler.” dedi. Ebû Ali hemândem dışara geldi. Vezîr ile merhabâ kılub nice muhabbet âmiz kelimâtdan sonra vezîr Ebû Ali’yi huzûr-ı şâha da’vet etdi. Ebû Ali dahî: “N’ola sizin hatrınız için cân ve bâşım üstüne.” deyüb, bî-muhâbe sürdi, vezîr ile şâhın huzûruna geldi. Şâhla mukâbele oldukda duâ-yı firâvan ve senâ-yı bi-pâyân idüb, âdâb berle durdı. Şâh hekîmi göricek cismine bir lerze ârz oldı. Ol havfla: “buyurun” deyü işâret etdi. Ebû Ali şâhın bu lütfünü göricek, geçdi bir köşede karar etdi. Âkibet şâh hekîme ayıtdı: “Ey âkil û dâna ve ey fâzıl-ı tuvânâ! Bu ne garîb işler ve acayîb cünbüşlerdir ki senden sadır olur. Cümlesi akıldan ba’iddir.” dedi. Ebû Ali ayıtdı: “Ey Şâh-ı [V.113a] kâm-kâr garîb budur ki kulunuza kâh serhenkler gönderirsiniz ki ahîren huzûrunuza getüreler. Ve kâh bize rüzgârı su’âl edersiz, zâhir ben Süleymân değilim zabt-ı rüzgâr olam. Ve kâh şehrin âteşin sorarsız ben anların müvekkili değilim.” dedi. Şâh ayıtdı: “Ya bu vilâyetin âteşi nice oldı. Ey hekîm-i kâr-dan inkâr mahalli değildir. Gel ihsân eyle benim hatırım için hemân anı nice pinhân kıldın, bize takrîr eyle. Aslâ benim sana zerre kâdir cefâ yüzünden cevâbım yokdur.” dedi. Ebû Ali ayıtdı: “Şâhım hatrı şerifiniz için hakîkaten beyân ve bu şehrin âteşi kande nihân oldı diyelim. Ve aslı ile nice olduğun âyân kılalım. İmdi ey şâh-ı âlî tebâr! Ma’lûm şerifiniz olsun ki bu şehrin falan mahallesinde bir avret vardır, gâyetle sâhiredir. Hattâ sihir kuvveti ile şehrin âteşini fercinin içinde habs etmişdir. Her kim ki âteş isterse varsunlar, bir yel mûmunı nezâket ile onun [V.113b] fercine soksunlar, eğer ol şemi’ fîrûzan olub âteş zâhir olmazsa benim bâşım şart olsun.” dedi. Derhâl şâh emr eyledi. Bir yel mûmunı bir gulâmın eline verdiler, tenbîh etdiler ki: “Var falan mahallede olan avreti bulub bu şem’i fercine sok, eğer ol mûm fîrûzan olursa ol avreti getir.” dedi. Gulâm baş yere koyub, ol cânibe gitdi gelüb avrete buluşdı, ayıtdı: “Ey hatun! Senin fercinde cem’ şehrin âteşi habs olmuş, imdi pâdişâhın emri budur ki şu yel mûmunı senin fercine sokalum. Fi’l-vakı’a yanar mı görelim?” dedi. Avret gazaba gelüb ayıtdı: “Bre hâremzâde! Fercimde âteş neyler yoksa benim amum külhândır. Eğer fercimde âteş olaydı zâhir ben dahî evimde âteş yakardım.” deyüb gulâma külli düşnâm etdi. Gulâm gördü ki mümkün değil sürdi,

şâha geldi. Şâh ayıtdı: “Kani âteş niçün getürmedin?” Gulâm ayıtdı: “Şâh-ı hemîşe devletin ber devam olsun. Ben kûluna [V.114a] ol avret cefâyın bisyâr ve itâle-i bî-şumâr ayıtdı ki: “Benim fercimde âteş olaydı, kimseye muhtac olmayub, evvelâ kendim yakardım.” dedi. Şâh gulâma itâb idüb ayıtdı: “Bre nâ-bekâr! Ana dânişmak lâzım değıldir. Hemân benim emrim ile amel kıl hâh nâ-hâh ol yel mûmunı sok gör, ne zâhir olur?” dedi. Gulâm tekrar avretin hânesine gitdi, gulâm gelmek de hatun dahî bu ahvâli düşünüb acaba gerçekmidir, eğer öyle ise halka rüsvâ olmayayım. Âteş var ise çıkarub komşulara vereyim, herkes haberdâr olmadan âteşlerin yaksınlar. Ben halâs olayım deyü bir tenhâya varub fercini karışdururken gulâmdır tekrar gelüb, kapu dâk etdi. Avret yine kapuya çıkdı. Gulâm hemen avrete su’âl etmeyub dest-dirâzlık kıldı. Avret feryâd eyledi. Gulâm aslâ mukayyid olmadı. Hemân avreti altuna alub, eteğin serpdı. Donun çıkarub zorbâca ayakların kaldırdı. Ve ol yel mûmunı avretin fercine dokundurdu. Fi’l-hâl [V.114b] âteş zâhir olub, ol yel mûmu fûrûzan oldı. Gulâm bu işe hayran oldı. Yolda giderken çok kimseler gulâmın başına üşüşdüler. Lûtf eyle meded dîrin ol yel mûmundan kimi mûm kimi çıra yakdı. Ammâ ne faide beş adım gitmeden ol yakdıkları mûm yine sönüyordu. Yine ardınca segirddiler yakalar, gulâm şah huzûruna varmağa gec kaldım deyüb, ol avretin mahallesini ve ne tarîkle fercine mûmı sokub yakduğunu tafsîl üzere haber verdi. Ve bu kerre halk gulâmdan ferâgat idüb, ol avretin evine tecessüs ederek mahallesine doğru gitdiler. Meğer Ebû Ali Sînâ bunu bir tarîkle tılsım bağlamışdı ki herkes kendüsi varub ol avretin fercinden mûmların yakalar. Gayri yerden te’sîr olmaya, ol sebebden idi ki gulâmdan yakdıkları mûm ve çıra tîz sönüb yanmazdı. Muhassal şehrin denlü halkı ol avreti bulub başına üşüşdiler. Mûmlar ve çiralar [V.115a] hazırlamışlar, zorban fercine sokmak isterler, avret ise rıza vermeyüb feryâd ve vaveyla eyledi. Ammâ ne faide Allâh çokluk belâsından saklasun hâh nâ-hâh bî-çâreyi arkası üstüne yaturub ayakların açdılar, nice ki ol mevzi-yi mübâreki aşikâra oldı. Halk-ı âlem üşüşdiler, fırsatı ganîmet bilüb derdmend avretin ferc-i namübârekine kimi kibrit, kimi çıra ve kimi mûm sokub âteş aldılar. Avretin ferci, göçer evli arab mağarasına döndi. Âkibet bir tarîkle bu kadar halkın ellerinden cân rehâ kıldı. Bir cânibe firar etdi. Kanki cânibe gitdi ise, işte gitdi. Acûze-i âteş fûrûz deyüb başına üşüşürlerdi. Bu halle hâne be hâne gezdi ki kurtula ammâ ne faide halâsa çâre olmadı. Âkibet avretin ferci kâfir zamânından soyunmuş, âmel-mânde âteş-dan gibi kapkara oldı. Âhir bî-çâre sürdi bir çeşme vardı. Ol çeşmeye varub fercini ol [V.115b] sovu suya urdı ki bir pâre acısı gide nâ-gâh ol sudan dahî buhar

zâhir oldu. Şehir halkı ol buhardan bildiler ki avret kendüyi ol yerde nihân etmişdir, sürdiler anda dahî bulub, nice mûm ve kibrit ve çıra sokdılar. Âhir avret cânından bî-zar oldu. Harekete mecâli kalmayub aklı başından gitdi. Bir zaman şöyle bî-hoş yatdı. Her gelenin murâdı hâsıl oldu. Muhassal ol gün ahşama dek yatdı. Girenden ve çıkandan bî-haber oldu. Âteş hâceti olmayan bile varub mûm ve çıra sokub yakarlardı. Halk dahî bi'l-cümle âteşlerin alub: “*Ne âteşi bol ocağıdı.*” deyü gülüşüb tamâm âteşden müstâgni oldılar. Nice zamândan sonra avretin dahî aklı başına geldi. Halk gelüb gitmekden kesilmişdi. Kalkdı, beli ve ayakları kendüye gelmezse ki gerek sürdi. Evine geldi, bir köşede kendüyi nihân idüb ilâcla mukayyid oldu. [V.116a] Ammâ bu cânibde kaçenki gulâm âteş ile şâha geldi. Şâh ayıtdı: “*Ahvâl nice oldu? Söyle işidelim.*” dedi. Gulâm dahî şâha duâ kılub, ayıtdı: “*Şâhım varub ol avreti ele getürdim. Bin belâ ile zorba ve kahren aşağı alub, mûmı sokdum. Çokluk yanmadı. Âhir fercine bir karışdan ziyâdece nice ki indirdim. Börekçi fırınının götünden ne resme yanarsa, bu dahî fercinden tutuşdı. Ol dem elümde ki şem’ fîrûzan oldu. Yolda gelürken şehir halkı başıma üşüşdiler. Gördüm ki ellerinden halâsa çâre yok, ben dahî aslını haber verdim. Bî-çârenin fercine ol-kadar odun ve çıra ve kibrit sokdular ki denilmez.*” dedi. Şâh gülmeden bî-hoş oldu. Ammâ bî-çâre avretin bu mertebe çekdüğü cefâyı işidicek deryâ-yı hayrete daldı. Nice zamân nâtika mecâli kalmadı. Tahkîk bildi ki ol avrete bu işler iden Ebû Ali Sînâ’dır. Hekîmden [V.116b] havfi ziyâde oldu. Ba’de Ebû Ali ayıtdı: “*Ey Şâh dâra hâh ve ey pâdişâh azz-ü câh! Bu bendenize icâzet verin gideyim.*” dedi. Şâh ayıtdı: “*Ey hekîm-i hikmet-şinâs bu gice bizimle olsanız sohbetinizle müşerref ve muğtenim olsak olmaz mı?*” dedi. Ebû Ali ayıtdı: “*N’ola gedâlar şâhlara tekarrüb kesb etmek sâ’adet ezlidir.*” deyüb ol gece anda kaldı. Muhassal Şâh ol gece Ebû Ali’ye bu mertebe izzet ve hürmet kıldı ki, kâbil-i tabir değil. Şâhın halvet-hânesinde karar idüb tek ve tenhâ kalub söyleşdiler, şâh hekîme minnet idüb simyâ âleminden bazı nesne sır etmek diledi. Hekîmde şâhın hatrı için nice san’ayi sır etdirdi. Şâh bu mukâbelede hekîme âzim ihsânlar ve kemâl mertebe lütf ve itâlar kıldı ki kâbil-i vasıf değil. Âkibet şâhın bu mertebe iltifâtından Ebû Ali Sînâ’nın kalbine havf tari oldu. [V.117a] Kendü can başına sıçradı. Hele güçle tedârik kılub bir zerâfetle şâha dua kıldı. Akabince ayıtdı: “*Ey Şâh kâmrân! Ben bir gedâyı bî-sürû saman olam sen bir pâdişâh gîti-sitan olasın, bu kulunuza bunca ri’âyet ve iltifât neden iktizâ etdi. İhsân eyleyin siz beyân eyleyin.*” dedi. Şâh ayıtdı: “*Ey hekîm-i kârdân ve ey feylesof-ı cihân! Sana her ne kadar ri’âyet ve rağbet olunsa lâyıık ve sezâ varsın. Ammâ müriüvvet idüb bu âteşin husûsunu bize*

beyân eyleyin, eğer az ve çok benden hayf edersen sana hod ma'lûmdur ki, Hâk Teâlâ sana ol kadar ilim i'tâ kılmıştır ki eğer dünya şâhları düşmânın olsalar bir kal ki hata erişdirmeğe kâdir olmayalar.” deyüb, âteş husûsunu ibrâm ve ilhâh eyledi. Âhir Ebû Ali Sînâ'da gördüki inkâra müfîd olmaz. Sâhihin demeyince şâhın elinden kurtuluş yok, kendü kendüye ayıtdı: [V.117b] *“Bu ahvâli keşf ideyin. Nihâyet bu diyârdan gidüb, âhir vilâyete varayın.”* deyüb, hemân lisân-ı fâsîh ve edâ-yı melîh ile şâha duâyı bî-pâyan kıldı.

Nazm:

Dedi şâhım murâdın versin Allâh,
Belâlardan seni saklasın ol Şâh,
Adüvvler pây-mâl olsun yolunda,
Yüğürsün görsün kûlların sağ ve solunda,
Cemâlin gün gibi arz et cihâna,
Külâhın sâye salsın âsmâna,
Livâ-yı kudretin ersun semâya,
Dokunsun farkı tâppir hemâya,
Nice şâhlar kapunda bend olsun,
Cihân halkı, kamû efendin olsun.

Nesr: deyüb andan sonra başladı. Ol avret ile geçen mâcerayı nâkir ve kıtmîr, şâha hikâyet eyledi. Ve simyâ kuvvetiyle bir ev yapub on bin akçeye satub, subaşı gelüb ol hânenin şeh-nişînin yıkub ba'de o sahibi gelüb, bana satduğun ev ma'yub getür akçemi deyü nizâ' idüb, âhir şâhın sarâyındaki [V.118a] rüzgârı ol evi alan kimesneye verüb, rüzgârın mahv olduğunun sebebini bir bir beyân eyledi, ayıtdı: *“Şâhım benim bu gûna işlerine ta'accüb kılman zîra fakra âteşi vücûd mu, kemâl mertebe yakub hakîster etmişdür.”* dedi. Şâh dahî Ebû Ali'nin bu işlerine hayran kaldı. Âhir ol gece şâh, Ebû Ali Sînâ'ya ol kadar mal verdi ki hesâbın Allâh bilür. Muhassal ol gece sabaha dek ahvâl rüzgârdan dürlü dürlü müsâhabet etdiler. Çün sabah oldı. Şâh, Ebû Ali Sînâ'ya destûr verdi. Ebû Ali'de sürdi, evine geldi. Karar

etdi, bunun üstüne birkaç gün mürûr idüb, birgün şehri gezerken gördü ki kendünün işleri cem'-i şehrin halkının dilinde durmayub söyleniyor. Ebû Ali halkın güft ü gûsundan ziyâde muzdâribü'l-hâl oldu. Evine gelüb hatununa ayıtdı: *“Ey hatun! Bize şimdengerü bu diyâr haram oldu. Bu günden sonra bunda [V.118b] durmak olmaz. Zîra halkın dilinde ve rûzbân olduk, imdi ben murâd ediniyorum ki başım alub âhir diyâra gidem. Sen ne dersin bu nice yıllık hâkka ma'ni inub bizimle yola gidermisin, yoksa nedir benim vatan-ı aslım budur. Akraba ve teâllukatım burada dersin, anların terkin uram deyüb bunda karar edermisin? Hiç hicâb idüb derûnunde olan ma'ani nihân tutma doğrusun söyle?”* dedi. Hatun hekîmin bu cevâblarını dinledikde buna galebe idüb ağladı. Ol elemle ayıtdı: *“Ey kişi! Bunca yıldan berü seninle bir yasduğa baş koduk. Rüzgârın acısın ve tatlısun bile gördük. Feleğin zevk ü safâsın ve gam şadîsin bile sürdük. Ya mümkünmüdür şimdi ayrıluyuz. Ölmek var ayrılmak yokdur, sen kande isen bende seninle bileyim. Sensiz bu cihâna nazar bana haram.”*

Beyt:

Dîl ve cânım senin kurbanın olsun,

Kolum yasdık, ayağım yorganın olsun,

dedi.

Ebû Ali hatundan bu gûna hakikât cevâbın işidicek safâlar sürdi. Ol zevk ile avretini der-ağûş idüb [V.119a] gözlerin ayıtdı: *“Benim dahî senden umduğum budur. Lütfün mezyîd olsun. Dur imdi şimdengerü evde olan esbâbı cem' ile yol yerâgan görelim.”* dedi. Hatun dahî satacakları satdurub, lâzım olanların alıkoyub bir gün bir mübârek saatde sebük-bâr olub, yola revâne oldılar. Mürûr eyyâm ile şehir-i Hâmedana'a erdiler. Vilâyet-i Hemedan'ın bir lâtif köşesinde menzil tedârik kılub, bakî ömürlerin andan geçürdiler. Bazılar ayıtırlar ki Ebû Ali Sînâ bu makamda dünyadan âhirete intikâl etdi. Ve bazı ehl-i tevârih ayıtırlar ki Sultân Mahmûd-ı Gaznevî dünyaya geldi. Hatta Sultân Mahmûd, Ebû Ali'nin meclisine tâleb ve yüzünü görmeğe rağîb oldu. Nihâyet mertebe Ebû Ali Sînâ Esterâbâd'da daimâ Kabûs Şâh Veşm-gir ile olmağın, onun terkin urmadı. Sonra anın icâzeti ile ve Hoca Fâzıl İsfâhâni ile [V.119b] ma'en Gazne've giderken yolda Hoca Fâzıl helâk olmağla Ebû Ali dahî Sultân Mahmûd'a gitmeyüb Esterâbâd'a geldi. Kabûs Şâh hizmetinde ayş u nûş ederken bazı kimesneler Kâbûs Şah'ı ilm-i simyâya tâleb ve kemâl mertebe

tahsiline rağib ederler. Kâbûs Şâh dahî Ebû Ali Sînâ'dan ilm-i simyâ öğrenmek murâd edindi. Ammâ Ali rıza göstermedi. Kâbûs Şâh hekîm ol mertebe ri'âyet etdi ki kâbil tabir değıl. Aslâ müfîd olmadı. Evvelâ ki kalbine havf tari olub da öğrede. Deyü, Kâbûs Şâh Ebû Ali Sînâ'yı zindâna kodı. Nice müddet-i medîde zindânda karar etdi. Bir gün Ebû Ali zindânda oturub, feleğın kendüye geçdiğı renge ve ele hayretde kalub kasâvetde iken: “*Âkibet-i serencâmum neye incâm olur göreyin.*” deyüb, eline tahta-i deml oldı. Tal'in yokladı. Gördü ki kendüye bu zindân içinde vefât görünüyor. Ol dem ne kadar dünyada cem' eylediğı kitâb var ise eğer satun almışdır. [V.120a] Eğer tel'ifât ve tasnîfatı derbendden sonra Kâbûs Şâh Veşm-gir'e de nasîb olmasun deyü bi'l-küllîye âteşe yakub hakîsterin berbâd etdi, derler. Çün kitâblar işi ber-taraf oldı. Ba'de âhiret tedârikinde oldı. Bazı ukalâyı sahib idrâk ayıtlar kim Ebû Ali Sînâ hod kader idi kim yüzünden bir saat karar kılmayub, ilm-i simyâ kuvvetiyle ol zindândan halâs ola ammâ üstâd-ı selef ayıtlar kim Ebû Ali şehr-i Hemedân'a geldik de simyâyâ tövbe kılmışdı. Halîfenin dahî inâdına sebep ol idi derler. İşte Ebû Ali Sînâ zindânda olanca kitâbların ihrak bi'n-nâr etdikden sonra bir mufassal vasiyyetnâme yazub halîfeye gönderdi. Andan sonra çok eğlenmeyüb, câm memâtı nûş eyledi. Âh el-hükmilillâh bir rivâyetde Sultân Mahmûd vefât etdikden sonra Gazne vilâyetine Mikâil bin Selçuk pâdişâh oldı. Ebû Ali Sînâ ol vakit ol diyârda bulundı. Evvelden işitmekle adaveti var idi. Ebû Ali'yi bir tarîkle ele götürüb helâk etdi dirler, dahî rivâyetdir. Ve bir rivâyetde hekîmin vefâtına [V.120b] hatunı sebep oldı derler. Bu takdîrce cism-i pâki durûd-âbâd nâm yerde Hoca Abdüssâmed Hemedâni'nin hânesi kâribinde defn etdiler. Hûdâyâ müte'âl onun rûh-ı pâkine rahmet kılsun, kim bu kadar 'ilm-i cevâhirine mâlik olmuş idi. Bir rivâyetde Ebû Ali Sînâ 'ilm-i simyâ kuvvetiyle bu dünyayı fanîde hayat idi. Hâsıl kalmak için bir ilâc tedârik idüb lâkin irâdetü Allâh'a muhalif olmağın yine ol dahî faide etmeyüb âhirü'l-emr şerbet mevti nûş eyledi derler. Ve bunun tafsîli mikdâr acaîb ve garîbi zikr olundukdan sonra gelse gerekdir. Rivâyet şeker-güftâr ve nâklan asâr bu tarz ile âyân û beyân ederki Ebû Ali Sînâ ve ol merd-i dânânın acaîb ve garaîbine hod ve hasr olmadığı ecilden bir âhir nüshâda şöyle rivâyet ederler ki:

Ebû Ali Sînâ çünki âzim diyâr-ı Buhâra idüb gitdi. Bir gün gelüb şehr-i Buhâra'ya yetdi. Ebû Ali şehre girdüğü gibi biraz tefekkür idüb: “*Acaba bu şehre ne armağan ile girem.*” derken, şehri mezbûrun bir bi-nâzır müstâhkem bûrc bârûsı var idi. Hemândem hatrına bu lâyh oldı. Ve ayıtdı ki “*Halka bundan [V.121a] acaîb*

seyr etdirmek olmaz.” deyüb hemândem bir efsûn okudu. Ol zaman şehrin bûrc ve bârûsı gayib oldu. Şehir halkı gördiler kim buncak yıllık kal’aleri gayib olmuş ta’accüb idüb: “*Bre şunda evvelden kal’a varmı idi?*” deyüb birbirine düşdiler. Gelüb pâdişâhlarına i’lâm eylediler. Pâdişâhdır vüzerâsıyla atlanub bûrc ve bârû olan yere geldiler. Gördiler ki evvelden yoğa benzer, pâdişâh hayrete varub vüzerâ ve ukalâsına ayıtdı: “*Bu ne hikmetdir ki bu kal’a bir gecenin içinde gayib ola?*” dedi. Her birisi bir söz söyledi. Âhir bir akıl vezîri var idi. Ayıtdı: “*Pâdişâhım mükaddema istimâ’ olunmuşdu ki diyâr-ı Mısır’da Ebû Ali derler ilm-i simyâya mâlik bir kimse var imiş. Mısır pâdişâhı ile geçen mâceraları işidildi idi. Şimdi hiç değil Mısır’dan bu cânibe gelmişdir. Onun kârıdır bu kal’anin gayib olduğu.*” dedi. Pâdişâh ayıtdı: “*Ya biz ana neyledik ki kal’amizi gayib eyledi?*” dedi. Vezîr ayıtdı: “*Pâdişâhım ol kimesne şehre armağanla girdi.*” dedi. Pâdişâh ayıtdı: “*Acaba ol kimseyi nice bularuz?*” dedi. Vezîr ayıtdı: “*İnşâallah ele getirürüz.*” deyüb gelüb sarâyda [V.121b] karar etdiler. Râvî ider birgün Ebû Ali şehir-i Buhâra’da seyran ederken yolu bir bâzergân hocanın evi önüne uğradı. Gürdü ki hoca oturmuş önünde kemer kuşaklu mahbûblar hizmet eyler. Ebû Ali gönülden ayıtdı: “*Şu herifden birkaç akçe isteyeyim göreyim ne der?*” deyüb hocanın karşusuna durub şeyillah dedi. Hoca gördüki bir ehl-i fenâ dervîş Allâh için der hoca ayıtdı: “*Bre nâ-bekâr âşık! Dünyada bütün bir akçe bir adama verilür mi ve bunun acısın nice tahammül olunur ve bu olcak işmidir?*” dedi. Meselâ kullarına emr etdi, Ebû Ali’nin başına ve ensesine urarak: “*Bre şu’m senin tâleb eylediğin ol bir akçe bizim cümlemizin bir günlük nafakasıdır, yanına bir akçe dahî katınca etmekimize katık peydâ idedir.*” deyü fakîri döğerek ve söğerek kapu dışara etdiler. Ebû Ali gönlünden ayıtdı: “*Bre kaltaban ben bunu sana korsam, benim adım Ebû Ali olmasun.*” deyüb hocanın mahallesinde bir kimesneye rast gelüb ayıtdı: “*Hiç bu hoca dünyada neden mahzûzdur?*” dedi. Ol herif ayıtdı: “*Vallâhi bu hocanın altını ve akçesi gâyetle çokdur, bir şeye ihtiyâcı yokdur ammâ bu vilâyetde [V.122a] katır bulunmaz, katırın aşıkıdır.*” dedi. Ebû Ali dahî تنها yere vardı. Serdestesine bir efsûn okudu. Bir âlâ katır oldu. Dünyada nazırı bulunmaz kendüsün dahî bir hoca şekline koyub katırın üzerine süvar oldu. Ve hocanın kapusu önünden geçüverdi. Hoca gördüğü gibi hemândem adam gönderüb getürtdi. Ebû Ali dahî gelüb selâm verdi, oturdu. Hoca ayıtdı: “*Bu katırı bize satın bâhasıyla.*” dedi. Ebû Ali ayıtdı: “*Vallâh satardım ama gâyet bâhaludur, siz alamazsınız.*” dedi. Hoca ayıtdı: “*Her niceye olur, alurım.*” dedi. Bin altuna katırı bâzâr idüb, Ebû Ali bin altını alub katırı hocaya verdi. Ve kendü hocadır katırdan

gâyetle safâ eyleyüb kendü akranı vâfir hocalara haber gönderdiki: “*Ale’s-sabâh bizim bağçeye varub biz zevk eyleyelüm.*” deyüb, seheri kalkub bağçeye gidecek oldılar. Hoca dahî katırın zevki ile gücle sabah idüb, tîz katırı irildüb üzerine süvar oldı. Yola girdiler, giderek yolda bir yeni bağçeye rast geldi. Hoca kendüsüne [V.122b] ayıtdı: “*Bu bağçe ne zaman peydâ oldı?*” deyüb nazar eyledi. Gördü ki bağçeye bir muttasal bir çeşme revâne olmuş katırdır suyu gördüğü gibi çekindi. Hoca ayıtdı: “*Katır susuz ancak.*” deyüb katırın o yanın alub suyu gösterdi. Katır suyu içerken başını lûlenin içine gitdi. Hoca: “*Hây meded n’oldı*” derken katırdır bütün gövdesiyle lûlenin içine gitdi. Hoca izi ile sıyrılub dışarda kaldı. Hoca bu kâra hayran oldı. Şaşduğından dolanub bağçenin kapusuna geldi, gördi. Kapu açık içere girüb, katırı yoklayayım deyü içeri girdi. Gördü ki bir âlây nâzenin mahbûbeler oturub ayş ederler, hocayı gördükleri gibi teklîf etdiler. Hoca derdmend dahî zenpâde adam idi. Bî-karar oldı cânına minnet bilib, varub dahil-i meclis olub oturdu. Gördü ki sadr meclisde bir mahbûbe-i zamân oturur, hocanın gördüğü gibi akli başından gitdi. Ol mahbûbe dahî gördü ki bî-çâre hoca kendüyi yave kalmış helâk oluyor [V.123a] hemân hocaya ta’zim idüb yanına aldı ve bir kâdeh verdi. Hocadır kâdehi nûş idüb, katırı ferâmuş eyledi. Yine bir mikdâr içüb sâz ve söz oldukdan sonra hocanın hafakanı tutub ol, mahbûbenin gerdânına sarıldı. Ve bir mikdâr visâli bağının meyvesinden girdi. Ve tekrar leb-â-leb şarabından içdi. Ve hemân der-kâr oldı. Hemân varub gülmeğe başladı. Tamâm, inzâl olub gözün açdı, ne gördi. Tahtü’l-kal’anin meyânında bir uyuz köpeği der-kâr olmuş, ol köpek ise kazan olmuş imiş, dönüb bunun yüzünü yâlâyub ve kâh ısırarak murâd eyledikçe ol nâzenin zanneder, kıyâs eder imiş, hemân sıçrayub kalkdı. Halk bunun başına üşdi. Hemândem subaşıya haber olmuş, ol mahale çıkageldi. Hocayı bağladı. Su’âl etdiler, hoca ayıtdı: “*Vallâhi bir katır aldım idi. Bindim bağçeye giderken katır yolda suya çekindi. İstedim ki su verelim, lûleye içerü gitdi. Ben dahî bağçeye içerü girdim. Bir âlay mahbûbeler gördüm. Anların birisi ile şöyle bir âlem ederken gördüm ahvâl böyle.*” dedi. [V.123b] Halk gülüşüb ayıtdılar: “*Hoca delü olmuş, heltât eder.*” deyü hocai bed-nâm idüb bir tımarhâneye iletdiler. Tımarhânedede hocayı mûhkem döğüb, bende çekdiler. Günde elli degnek urdılar. Hoca her sabah elli safrâkeşlik yiyüb ve üzerine şerbet içmeğe başladı. Katır nice oldı derler, katır lûleye girdi derdi. Dahî akli başına gelememiş deyü, ziyâdece degnek urdılardı. Bir gün Ebû Ali’nin hoca verdiği renk hatrına geldi. Sorub ol bîmarhânedede hocanın yanına gelüb ayıtdı: “*Ne verirsen ki seni bu dertden halâs ederim.*” dedi. Hoca ayıtdı: “*Cümle malım senin*

olsun, hemân beni halâs eyle.” dedi. Ebû Ali ayıttı: *“Hemân vereceğın tayîn eyle, benim senin malına tamahum yokdur.”* dedi. Beşyüz altuna kavlı eylediler. Ebû Ali ayıttı: *“Yine degnek mahalli geldikde su’âl eyle, beni niçün dögersizdi. Anlar dahî deseler gerek ki katır nice oldu. Sen dahî de ki nice olsa gerek ahura bağılu dururdu, kurtulursun.”* deyüb gitdi yine degnek mahalli olduğı gibi hoca tımarhâneciye ayıttı: **[V.124a]** *“Beni niçün dögersin?”* dedi. Tımarhâneci ayıttı: *“Katır nice oldu?”* Hoca ayıttı: *“Nice olsa gerek ahurda bağılu dururdu.”* Hemân tımarhâneci hoca uslanmış deyüb salıverdi. Evine geldi hoca hamâma itilüb ve taze libâslar giydürüb oturdular. Hoca fikir ederdi ki ne garîb kıssa oldu. Ebû Ali dahî hocanın evine geldi. Hoca ile yolda bir dervîş rast geldi. Ayıttı: *“Benimle gel sana beşyüz altun vereyin.”* dedi. Dervîş dahî Ebû Ali’nin yanına düşüb bile geldi. Hoca dahî oturub geçen mâcerayı fikr ederdi. Gördü ki ol dervîş geldi. Bu kerre dervîş iki olmuş, abdest almak mahalli idi. Gönlünden ayıttı: *“Abdesti alub andan sonra hizmetkârlara emr edeyim. Bu dervîşlere yüz degnek urdurayım. Bre nâ-bekâr âşıkklar altunumu kesrin ben diyeyin.”* deyüb bu hatıra ile abdeste şürû eyledi. Ebû Ali ise tâsfiye-i kalb ile getürmüşdi. Hocanın gönlüne geleni bildi. Hemân bir efsûn okudu. Hocanın abdest ibriğinden katırın iki kulakları zuhûr eyledi. Hay **[V.124b]** deyince ibriğin lûlesinden dışara sıçradı. Hoca bildi ki ne kârdır. Hemân beşyüz altını Ebû Ali’ye teslim eyledi. Bundan gayrı beşyüz altını dahî verdi, ayıttı: *“Lütf eyle beni bir dahî hatre getürme.”* dedi.

Ebû Ali dahî bin dâne altını yanında olan dervîşe verüb kendisi divân-ı pâdişâha revâne oldu. Gelüb pâdişâha kıssai bir beyân eyledi. Pâdişâh hayran olub ayıttı: *“Ne var bize dahî acaîb gösterseniz.”* dedi. Ebû Ali dahî n’ola deyüb bir efsûn okudu. Hemân divar yarılıb içinden acaîb ve garîb cân-âverler çıkmağa başladı. Sarâyın içi dopdolu oldu. Durarak cân-âverler birbiriyle cenk etmeğe başladılar. Şol kadar muhîb sadalar zâhir oldu ki pâdişâh vesâyir ehl-i divân korkub kaçmağa başladılar. Ve Ebû Ali’den niyâz etdiler. Ebû Ali dahî tekrar bir efsûn okudu. Ol cân-âverlerine geldüğü yere gitdiler, pâdişâh hayran kaldı. Ve ayıttı: *“N’ola bir daha zenginçe san’at seyr etsek.”* dedi. Ebû Ali aler-re’s ve’l-âyn deyüb, bir efsûn okudu. Yine divar **[V.125a]** yarılıb bir âlây çaşnîgirler önlerinde ebrîşim peştemâl kolları sâgalı âdâbla pâdişâhın önünde diz çöküb, ebrîşim pîş-gîrler saldılar. Ve sofralar döşediler. Enva’ından nefis taâmlar çekildi. Taâmdır yendi şükri denildi. Çaşnîgirler savmadı, kaldırdılar. Âkabince bir âlây mahrûler çıkub tekrar pîş-gîrler döşeyüb,

leğen ve ibrîk getirdiler. Ellerin yudukdan sonra bunların ardınca bir âlây güneş yüzlü perî peykerler sâ'ad simyânları hâm gümüş gibi gelüb, pâdişâhın önüne zerbeft pîş-gîrler çekilüb meclis-i alâten mâhya etdiler. Fâhir sûrahîlerden billûr kâdehi tavşankanı bâde ile pür idüb sağ ve sol devr ettirdiler. Külliler kerem hatırları nerm olduğu gibi, bir âlây mahbûb sâzende ve hânendeler gelüb sâz û sâz başlayub meclis âhalisini söz etdiler. Tamâm, meclis âhire erdikden sonra yine geldikleri yere gidüb gâyib oldılar. Pâdişâh âzim safâ eyleyüb, Ebû Ali'ye çok tahsînler eyledi. Ol geçdi, ertesi gün Ebû Ali'ye yine ziyâfet eyleyüb [V.125b] gece faslı eylediler. Havn yenüb duâ denildikden sonra, pâdişâh Ebû Ali'den yine bir mikdâr san'at seyr ettirmesin ricâ eyledi. N'ola deyüb odanın bir köşesine bir perde çekdirdi. Bir efsûn okudu, anı gördiler perdenin ardından bir kelle zuhûr etdi. Kelledir büyüyerek yukarıya doğru çıkmaya başladı. Bir saatden sonra kaşları ve gözleri zuhûr etdi. Hemân yukarıya doğru gitdi. Sakif yarılıb herifin başı dışara gitdi. Bir iki üç saatden sonra herifin şekmi zuhûr etdi. Hemân şekmdir yarılıb içinden bağırsâkları akmaya başladı. Giderek bağırsâk ile oturdukları yer doldu. Şol kadar çok bağırsâk çıktı ki oturanlara elem verdi. Herkes dışara kaçmak üzere oldılar. Ebû Ali yine bir efsûn okudu. Hemân herifin geldiği yere gidüb nâ bud nâ-peydâ oldu. Pâdişâh, vesâyir ehli meclis hayran kaldılar. Ebû Ali işâret eyledi. Oturduklar kasrın bir penceresin açdılar gördiler ki bir aydınlık gecedir, anı kapayub birin dahî açdılar gördiler, âlâ gündüz güneş doğmuş [V.126a] halk elem satm ederler. Anı kapayub birin dahî açdılar, ne gördiler dünyayı su almış. Şâhın kasrı su ortasında bir ada gibi kalmış anı kapayub, birin dahî açdılar gördiler. Dünyayı âteş tutmuş anı kapayub birin dahî açdılar gördiler, biz zûlmet gecedir, ta'bîr olunmaz anı kapayub birin dahî açdılar gördiler, evvel ki gibi iden gecedir. Hayran oldılar bu minvâl üzere bir nice eyyâm Ebû Ali, pâdişâha böyle envâ'ından san'atlar seyr ettirdi. Râvî eder pâdişâhın bir mahbûb kız karındaşı oğlu var idi. Ebû Ali ise gâyetle mahbûb dost idi. Şâhzâdeye mâyil olub şâhzâde ile her zaman tenhâca sohbet ederdi. Pâdişâhın bir zoru var idi. Ol dahî şehzâdeye mâyil idi. Ebû Ali ile şehzâdenin haline muttali' oldu, gelüb pâdişâha ahvâli deyüverdi. Pâdişâhdır gazaba gelüb, Ebû Ali'i öldürmeğe kâsd eyledi. Ebû Ali dahî ahvâli bilüb hemân ol gece şehirden dışara gelüb, bu şehir-i Buhâra'nın karşusunda 'ilm-i simyâ kuvvetiyle şehir-i Buhâra'dan muâzzam bir kal'a peydâ [V.126b] eyledi. Bûrc barûsı âsmâna çıkmış bir mûhkem kal'a oldu ki kahramanlar hayrete kor. Sabah oldu pâdişâh Ebû Ali'i yoklatdı. Nişân bulamadı, gördiler şehrin karşusunda bir muâzzam kale peydâ olmuş ki ta'bîr olunmaz pâdişâh hayrete vardı:

“Bu kal’a ne zaman yapıldı?” dedi. Ol âkil vezîr ayıtdı: “Ebû Ali’nin kârıdır.” Ahvâli muttali’ olmuş gör ki başımıza ne getürdi dedi. Böyle derken gördiler, kal’anın kapusu açıldı. İçinden bir âlây atlu peydâ oldu. Doğru gelüb sarâya yetdiler, icâzet alub içerü girdiler. Ve bir nâme çıkarub sundılar. Nâmeyi açub okudılar. Yazılmış ki: “Benim cânibimden Ebû Ali’ye! Sen ki Buhâra pâdişâhısın imdi şehr-i Buhâra’yı bana teslim edesin. Sen varub gayri yere gidesin. İki pâdişâh bir vilâyetde sığmaz.” demiş. Nâmeyi tamâm okuduğu gibi, pâdişâh gazaba gelüb nâmeyi pâre pâre eyledi. Elçinin üzerine ayıtdı: “Ebû Ali kimdir ki benden şehri ister? Bildiğünden kalmazın.” dedi. Elçidir nâmeyi alub âzim şehri acaîb deyüb gitdi, gelüb Ebû Ali’ye ayıtdı. Ebû Ali der hemân efsûna mukayyid [V.127a] oldu. Anı gördiler şehr-i acaîbin kapuları açıldı. Asker âlâyaları çıkmağa başladı. Evvelâ beşyüz altun başlu ‘ilim çıkdı. Beşyüz bin erin nişânesi elli çift mehterhâne çıkdı. Cümle tabbâllarının kabı altundan, bunların ardınca elli dâne demür kuşaklı pehlivânlar çıkdı. Acaîb ve garib cân-âverlere süvar olmuşlar, kimse gerek dâne binmiş, kimisi file binmiş, kimisi arslana süvar olmuş, kimisi ata binmiş, muhassal kelâm her birisi bir cân-âvere süvar olmuşlar. Bunların âkabince kırk çift ayyârlar çıkdı, ellerinde elmâs taburlar ve bellerinde kemer kuşâklar, onların ardınca kırk çift altun eyerle murassa rahtlı yedekler çıkdı. Anların ardınca kırk dâne fil üzerine kırk ayaklu bir cevheri taht komuşlar, üzerine atlâs saybân kurmuşlar, kırk altun sandalı bir cânibe komuşlar ve kırk altun sandalı bir cânibe komuşlar. Kırk vezîr sağa ve kırk ehl-i hikmet sol cânibe oturmuşlar. Ve Ebû Ali taht üzerinde karar etmiş ve on iki bin mâh-peyker gulâmlar ellerinde elmâs teberler ve bellerinde altun [V.127b] kılıçlar tutub Ebû Ali’nin ensesine durmuşlar. Bu azâmet-i şevket ile çıkdı gelüb meydân yerinde karar etdi. Şâh-ı Buhâra dahî emr idüb iki yüz bin asker çıkarub Ebû Ali’nin askerine karşı âlây bağladılar. Ba’de cengdir kurulub iki asker birbirine dokundu. Atlar ayağı altında bir penbe gibi atıldı. Bir saatin içinde Buhâra askerinin soyub, şâhın üzerine bıraktılar. Pâdişâh gördü ki iş gayri oldu, kaçub kal’aya girdi. Ve kapuların mûhkem bağladı. Bûrc ve bârû üzerine çıkub cenk etmeğe başladılar. Hemân Ebû Ali tahtından aşağı inüb soyunub, beline bir püştmâl kuşandı. Eline bir kabak aldı ve bir eline bir çubuk aldı. Gelüb meydân yerinde durdu. Ve bir efsûn okuyub ey kelân bey devamda deyüb kabağa urmağa başladı. Hemân Ebû Ali çubuğa vurdukça kabaktan onar ve yirmişer çıplak, bellerinde birer püştmâl enva’ından keller çıkmağa başladı ki ve bunlar böyle şâhâne gülleler ki her birisi bir vilâyetde bulunmaz. Kimisi tâs ve gevtü kel ve kimisi [V.128a] havruzu kel, kimisi göz çiçeği tâs götü kazgandibi kârı,

nevrûzu kel muhassal kelâm ol kadar kel çıkdı ki hesâbın Allâh bilür ve her birinin elinde bir deste çöpi var, çıkarub kal'aye yürüyüş eylediler. Bir garîb seyrân, başlarının muhâlefet olduğuna da bakmayub ikisi birbiri ile baş tokuşub yıkılırlar, düşüb yine kalkarlar, bütün ehli kal'a bunların seyrine hayran kaldılar. Ammâ kendünce keller askeri ziyâde olub kal'ayı almağa ikdâm eylediler. Pâdişâh dönüb vezîre: "*Hâl nice olur?*" dedi. Vezîr ayıtdı: "*Pâdişâhum tabl-ı ârâm çalinsun, Ebû Ali'nin murâdı kal'a almak değildir. Ferâgât eyler.*" dedi. Hemân tabl-ı ârâm urdılar, Ebû Ali yine çubuğı kabağa urub, keller yine kabağa girdiler ve gâyib oldılar. Ebû Ali asker firâvân ile dönüb şehr-i acaîbe gidüb, pâdişâhı ziyâfet etmek için bir elçi gönderdiler. Elçi şehr-i Buhâra'ya geldi. İcâzet alub, divân-ı şâha girdi. Nâmeyi şâha sundı. Pâdişâhdır nâmeyi okudu. Gördü ki ziyafete da'vet etmiş, hemân: "*N'ola varalum.*" deyüb elçi gönderdi. Âkabince pâdişâh dahî cem'-i [V.128b] vüzerâ ve ulemâsıyla ve âyân ve eşrâf ve asker firâvân ile kalkub şehri acaîbe gitdiler. Gele dek ol şehrin kapısına geldiler. Gördiler kal'a-i muâzzamdır ki Süleymânlar görmemiş, safi beyâz ve siyah mermerden üç kat hisâr ve bir hendek çekilmiş ki içine su dolmuş. Deryâ-yı Kulzüm'den nişân verir ve barûsı âsmâna çıkmış ve bir pûlâd kapu asmışlar, şehrin içinden halkın sâdası fersâh bî-fersâh yer gider. Pâdişâh hayran olub: "*İyü 'ilim ki bir gecenin içinde böyle kal'a peydâ ider.*" deyü hayret üzere iken hemân şehr-i acaîbin kapusu açıldı. İçinden üçyüz mikdârı çâvûşlar çıkub: "*Buyurun.*" dediler. Pâdişâhdır: "*Bismillâh*" deyüb, kapudan içerü girdi, gördi ki iki cânibi çarşu bâzar ehli herifin bir başka çarşusu var, böyle bir şehirdir ki gözler görmüş değil ve kulaklar işitmiş değil. Bir üç ferseng gitdikden sonra sarâyâya geldiler. Gördiler ki sarâyın öni bir meydândır ki yüzbin atlu cirid oynâmağa yerim dardur demez hele sarây kapusına geldiler. Bu sarây dahî safi somâki mermerden [V.129a] üç kat hisârdır bin mikdârı altun degneklü kapunun iki tarafında durub pâdişâha istikbâl eylediler. Andan geçdiler bir kapuya dahî geldiler, anda evvelki gibi çâvûşlar ve tevâblar istikbâl eylediler. Râvî ider bu minvâl üzere yedi kapu geçdiler. Nasîr içerdeye erdiler. Hemân içerüden yirmi otuz mikdârı vüzerâ dışara gelüb, istikbâl idüb pâdişâhı indirdiler. Şâh dahî "*Bismillâh*" deyüb, ol serâ-perdeden içerü girdi. Nazar saldı, ne gördi bir eyvan-ı âli gördiler, akıllar hayran kalur. Sağ cânibde üçyüz altmış kürsi altundan kurulmuş, üç yüz ehl-i hikmet vezîr oturmuş ve sol cânibde üçyüz pulâd kürsi kurulmuş, üzerinde üçyüz demür kuşâklu pehlivânlar oturmuş, sağ ve sol divân kurulmuş ve kırk elli ber-murassa taht kurulmuş üzerine zarâfet kalîçeler salınmış. Üzerinde Ebû Ali oturmuş, ensesinde on iki bin kemer kuşaklı mahbûblar

durmuş, ellerinden elmâs teberler tutarlar. Râvî ider, şâh-I [V.129b] Buhara'da bir divân seyr etdi ki Süleymânlar görse dehşet olur. Hemân selâm verdi. Bütün ehl-i divân ayağ üzere kalkdılar. Ebu Ali dahî kalkub, istikbâl idüb pâdişâhı çıkarub ikisi bir yerde oturdular, havn geldi yediler. Ve şükrün dediler ve şerbet geldi içdiler. Ba'de Ebû Ali ayağ üzere gelüb, pâdişâhı bağçeye da'vet etdi, pâdişâh dahî: "N'ola?" deyüb cem-'i ehl-i divân ile kalkub, bağçeye geldiler. Gördüler ki beni âdem ömründe görmüş değil, dünyada ne kadar meyve-i eşcâr var ise ve ne kadar tuyûr var ise ol bağçede mevcûd ve bir âli kasma geldiler. Safî yakûtdan dört şeddâdî saffe biri birine karşı dört şeddâdî saffenin ortasında safî zümrüden bir havz ki her cânibe kırk arşun ve bir havsın her cânibinde kırkar dâne incüden fiskîyye ve bir havzın ortasında bir billûrdan kadeh içinde âb-ı hayat gibi su çıkar. Ol kadar yüksek çıkar ki göz ermez muhassal kelâm bu soffalara oturdular. Mahbûb gulâmlar gelüb [V.130a] meclis-i alâten kurdılar. Leâlden sürâhiler, billûrdan kadehler ile şarab-nâb getürdiler, iş eylemeğe meşgûl oldılar. Râvî ider, Ebû Ali'nin hatrına kendüyi gamz eyleyen vezîr geldi. Hemân bir ma'kûlce renk hatırna geldi. Bir efsûn okudu. Ol vezîr oturub ayş ederken kendüye kazai hâcet lâzım geldi. Kalkub bağçenin bir cânibine yürüyüverdi. Gördü ki bir açık kapu durur gönlünden ayıtdı: "Mevzi' kazai hâcet ancak." deyüb ol kapudan içerü girdi. Gördü ki bir mermer devşli meydân dört cânibinde kırk dâne post döşenmiş üzerinde kırk dâne torlak âşık oturmuş, vezîr dahî dönüb aşk eyledi. Bu âbdallar cümle ayağ üzere gelüb vezîri ta'zim ile üst yanlarına geçürdiler. Hemân içinde birisi ayağ üzere gelüb, bir tahta ve bir kalın ip getürüb meydâna kodı. Vezîr ayıtdı: "Bu tahta ve bu ipi neylersiz?" dedi. İçlerinden birisi ayıtdı: "Vallâhi bizim bir âdetimiz vardır, ol bize misafîr gelse kırk dâne torlağız, her birimiz birer kerre ineriz. Eğer [V.130b] gönlün olursa hoş ve illâ bu tahta ve bu ipi beline bağlayub, doğuz tavşığı ederiz." deyüb ve ol tahtanın üzerine yaturub her birisi bir kerre vezîre indiler. Vezîrin akli başından gitdi. Bir zamândan sonra gözün açdı, gördi pâdişâhın karşusunda oturur ve kendüye bakub gülüşdiler. Vezîr ayıtdı: "Bana n'oldi?" Pâdişâh ayıtdı: "Meclisden kalkdın, varub havzın lûlesine götün açub, birkaç kerre varub geldin ve gelüb yerine oturdun." dedi. Vezîr hayran kaldı, Ebû Ali kendüye renk etmişdir. Bu kadarca ile halâs olduğuna, râzî olub şükürler eyledi. Muhassal kelâm ahşam oldu. Ebû Ali işâret eyledi. Döşekler getürüb pâdişâhı yatırdılar. Ve pâdişâhın askerinden herkes bir ağacın dibine varub yatdı, kaldı. Hemân Ebû Ali bu kadarca yeter deyüb bağçenin üzerine bir efsûn okuyub, kendüsi: "Hemân kandesin, Hemâdan." deyüb gitdi. Sabah oldu ağac dibinde yatan herifin

birisi uyandı, gördüki bir emrûd [V.131a] aşağı inüb ağzına girmelü olmuş, uzandı ki ol emrûdî âlâ yukarı gitdi. Bu kerre ayağ üzerine kalkdı ki emrûdî âla, dahî bu kadar gitdi. Hemân herif gazaba gelüb, bir taş ile urub emrûdî düşürdi. Hemân bir tarrâka kopdı. Bahçedir gayib oldı. Pâdişâh uyandı gördü ki bir hevvâl-nâk çul içinde bir yüksek taşın üzerinde yatur, hemândem cümlesi uyandı. Gördüler ki bağçe gayib olmuş, kendüler şehri Buhâra'nın karşusunda bir sahrâda yaturlar. Pâdişâh dahî kalkub hayran kaldı. Ebû Ali'yi istediler bulamadılar, nâ-çâr kalub şehre döndiler.

Ardınca bizim hikâyetimiz Ebû Ali'ye geldi. Ravîyân-i şîrîn kelâm şöyle rivâyet eyler ki ol zamân ki Ebû Ali şâh-ı Buhâra'ya bu rengi verdi. Azmi Hemâdan eyledi. Çünkü gelüb, Hemâdan'a yetdi. Bir mahale irdi. Meğer Abdüssâmed Hamedanî hazretleri idi. Ev yaptırdı. Ebû Ali ol cânibden geçdi. Abdüssâmed Hamedanî hazretleri ayıtdı: *“Ebû Ali iyü gezdin, gel şimdiden sonar [V.131b] neşin ol.”* dedi. Ebû Ali ayıtdı: *“Arardan hüner görmeyince, baş eğmez.”* dedi. Ve bunun tafsîli kitâb evvelinde zikr olunmuşdur ki ol azîzden bi'at eyledi. Ve Ebû Ali'nin dörtyüz şâkirdi var idi. Cümle şâkirdinin ulûsı Câlînos hekîm idi. İder birgün Ebû Ali'nin gönlüne ölüm korkusu düşdi. ‘İlm-i hikmet ile bir derman bulmak için yedi dâne şîşe peydâ etdi. Yedi ma'denden ol şîşelerin içinde her birine bir yağ doldurdu ki nice ecza mürekkebe olmuş ve bir hamâm yaptırdı yedi kubbeli. Bu şîşeleri hikmet ile ol kubbenin içinde yedi göğün mukâbiline asdı. Her birisini nice yıllar terbiye etdi. Ve bu yağlar kemâlin buldı. ‘İlm-i hikmet ile kendünün ölçegin bilüb Câlînos hekîmi yanına da'vet idüb, kendünün kalbini taşdan yaptırdı. Ol hamâmın içine kodı. Ve birbir havz gibi bir dibek yaptırdı. Ebû Ali ayıtdı: *“Ey benim oğlum senden bir ricam vardır.”* Câlînos hekîm ider: *“Buyurun?”* Ebû Ali ayıtdı: [V.132a] *“Ben falan günde ölürüm. İmdi ben öldüğüm gibi beni bu hamâm içine koy. Ve bu dibek içine koyub mühkem dök. Eczâ döker gibi tamâm mülhem gibi öleyim. Andan sonra beni getür bir kazanın içine koy. Üzerime su doldur.”* dedi. *“Andan yedi gün ve yedi gece kaynat. Andan sonra benim suyum çekilir. Bir melhem gibi olsam gerek. Bu şîşenin birisin üstüme dök. Bir hamır gibi olsam gerek. Beni bu kalıbın içine koy. Kırk gün durayım. Andan sonra yağın birin daha dök, kırk gün dahî durayım. Bir müneccemid sense olsam gerek. Andan sonra şîşenin birisin dahî dök. Kırk gün durayım bu kere et gibi olsam gerek. Andan sonra dördüncü şîşeyi dök. Kırk gün dahî durayım. Bu günde kemiklerim direyem. Beşinci şîşeyi dök, kırk gün dahî durayım. Saçım ve sakalım ve cümle a'zalarım ve vücûdum evvelki gibi olsa gerek, andan sonra altıncı*

şîşeyi dök. Bilmeden canım gelse gerek andan sonra yedinci şîşeyi dök. [V.132b]
Bütün canım gelur. Artık kıyamete dek sağ olurum.” deyü böyle vâsiyet eyledi.
Câlînos hekîme ısmarladı.

Câlînos hekîm dahî: “*N’ola?*” dedi. Ol dedüğü gün geldi. Ebû Ali vefât eyledi. Câlînos hekîm Ebû Ali’i vâsiyyeti üzere ol hamâmın içine koyub, ol dibekde tamâm dökdi ve çıkardı. Yedi gün kaynatdı. Ol kalbin içine koydı. Ve ol yağın birisin dökdi. Kırk gün durdı. Ve birisin dahî dökdi. Yine kırk gün durdı, vakî hal bir müneccemid nesne oldı. Üçüncü yağı dökdi, kırk gün daha durdı. Dördüncü yağı dahî dökdi. Kırk gün daha durdı. Beşinci yağı dahî dökdi. Kırk gün daha durdı. Tamâm, cümle a’zası ve saçı ve sakalı yerine geldi. Ve altıncı yağı dökdi, hemân cân beline geldi biriz biriz dedi. Hemân Câlînos hekîm hayrete vardı. Ve dahî bir rivâyetde Câlînos hekîm gönlünden ayıtdı: “*Eğer bu şîşeyi dahî dökersem tamâm hayat bulur, kalkar, ebedî olmaz ol sağ olduktan sonra benim adımda [V.133a] çıkmaz.*” deyüb ol şîşeyi taşa çaldı. Ve Ebû Ali’nn bir halvetin içinde ihfâya çekdi derler. Ve bir rivâyet de dahî iradetüllâha muhâlif olmağla getirürken ayağı sürçüb düşdi. Elinden şîşe düşüb ufandı. Asıl sâhîh bu olmak gerek “*la yâlemü’l-gaybi illâllâh*” ve bir kat dahî budur ki el’an şimdi Hemâdan’da ol hamâm bakîdir. Adına hamâm-ı Mîrza derler. Temcîd zamanı ol hamâma varanlardan işitdük, nice kimseler ol biraz biraz sâdasın gûş eylemişler. Hatta Belhi’de dahî ayder: “*Ben Hemâdan’a vardım. Ve ol hamâma girdim. Biriz biriz sâdasın istimâ’ eyledim.*” Bu fakîr dahî Hemâdan’a vardım. Ol hamâm-ı Mîrza’yı gördük. Ammâ işlemezdî. Ol sâdayı işidemedik. Ammâ irâdetüllâha muhâlefet olmağla itimâd olması gâyet müşkîldir. Vallâhu âlem bî’s-sevâb.

Nazm:

Bu âlinin cümle yazdık kıssasın,

Âkil olan kişi ala hissesin,

Bu acaîb kazaî ben ey hemam,

Bin birinde hicretin kıldım tamâm,

İmdi ey akl-ı cihân ve ey arz û nihân, imdi bu cihân-ı fânîye gelmekden murâd odur ki, her kişinin kudreti yetdükçe [V.133b] cehd idüb sâhife-i âlemde bir

yadigârı kala. Ammâ bu fakîr hakîr pür-taksîr Ebû Ali'nin kıssasının bahîrden katre ve mihirden zerresini yazdım. Ol mahalde bulunan hikâyetler ki letâif üzeredir. Anları yazdım ki zirâ şehriyâr-kârdân ve vakar, Sultân Murâd Hân bin Selim Hân kâmkâr ayetüllâhi Teâlâ ömre ve devlete ve ibtidâ sâltanata ve 'azze ve hâşmete ilâ inkîraz olduran, Âmin ya râhim ya râhman. Ol sâhib-i cûdâ ve sühânın tabîyyeti şerîfleri ve ol kâmil vücûd atanın ânasır-ı lâtifleri. Letâife maîl ve her tarikle ma'kûle kâil olduğu ecîlden, bu letâifnâme-i etmâma ikdâm etdim. İmdi ben dahî ricâ ve iltimas ederim ki, ehl-i dîl ve sâhib-i mâ'rifet olan efendiler bizim ayıbımıza nazır olmayalar. Her ne kadar zahmet ise dâmen-i mürüvvetle örtüb, rahmet edeler. Ve kerem ve mürüvvetlerinden ayıbımızı yüzümüze urmayub, settârü'l-uyub ve gaffarü'z-zünûb hürmetine setr ideler ve okuyanı ve yazanı ve dinliyanı vesâir geçmişleri ehl-i imâline hayır duâdan feramûş kalmayalar [V.133b]ve cümlesinin bu esma bir katında Hûdây-ı müteal hazretleri dünya ve ahiretde mürâdât ve maksûdların kılıvere. Âmin. Ya râbbe'l-âlemin. Bî hürmeti seyyidü'l-mürselin.

Nazımü'l-Müellife

Söyle gel ey bülbül-i bâğı cihân	Söylemek sana yaraşur her zamân
Dehri hoşnûd kıl havân ile yine	Bezmi Hürrem kıl nevân ile yine
Aklını virme hevâya ney gibi	Sâğır-i sahbâyâ düşme mey gibi
Sîne-çâk ol karşı yâra gül gibi	Gulgul eyle dem be-dem bülbül gibi
Olmasun mirât-i kalbinde gubâr	Eylegil gam leşkerini târ û mâr
Durma ey bülbül demâdem sen şakı	Bâğ-ı dehrin çünkü sensin revnakı
Bu fenâ dârı değildir mu'teber	Bize iklim-i bekâdan vir haber
Niçeyedek idesen feryâd-ı zâr	Bâğ-ı 'âlem çün değildir bî-karâr
Ne bu bâğın gülleri var hâr-sız	Ne bulunur 'andelîbi zâr-sız
Bülbülü hakk gerçi nâlân eylemiş	Gülleri çâk-ı gerîbân eylemiş
Lâlelerle dopdoludur gerçi bâğ	Her biri bağına yakmış niçe dâğ
Şâh-ı gülde gonca-i hamrâyı sen	Görünce yummuşdur 'amden dehan
İbretiyle kıl benefşeye nazar	Pîç pîç etmiş teessüf birle ser

Sanma bu gördüklerin gülzârdır
Gülşen-i ‘âlemde her kim ‘îş ider
Bir deĝâdır dünyada ancak murâd

Gözlerine gül görünen hârdır
Dehr anın ‘îşini bir cevşen-i nîş ider
Er ölür kalur cihânda yahşi âd.

SONUÇ

Görülmektedir ki İbn-i Sînâ, bilimin hemen her dalında çalışmalar yapmış ve bu çalışmalar sonucu birçok eser kaleme almıştır. Bu çalışmalarından bazıları Latince'ye çevrilerek, Batı eğitim kurumlarında yüzyıllarca ders kitabı olarak okutulmuştur.

Dünyada “Doktorların Doktoru” olarak anılan İbn-i Sînâ adına kurulan hastane ve fakülteler vardır. Özellikle tıp alanında çalışma yapan kişiler, İbn-i Sînâ'nın eserlerine göz atmadan geçemezler. Ayrıca Batı'da İbn-i Sînâ'nın hayatı, eserleri ve düşünceleri hakkında çok sayıda eser yazılmıştır.

İbn-i Sînâ ve benzeri İslam bilginleri yaptıkları çalışmalar ile hem batı hem de doğuda kendilerinden sonra gelen ve bilimsel anlamda çalışan insanlara ilham kaynağı olmuşlardır. Öyle ki çalışmamızın ana konusunu oluşturan Derviş Hasan'ın eserindeki hikâyelerde halkın İbn-i Sînâ'ya yüklediği anlam çok farklıdır. Burada anlatılan olaylar -gerçekle alakası olmamasına rağmen- İbn-i Sînâ'nın mahareti ve bilgisi hakkında fikir vermesi yönünden kayda değerdir. Şayet, Türk ve Müslüman alemleri İbn-i Sînâ ve onun gibi bilginlerin açtıkları yollardan devam etseydi, bugün dünyada bilimsel anlamda Batı'nın gerisinde kalmayıp çok ilerisinde olurdu.

Derviş Hasan'ın eserinde bahsedilen hikâyeler akla ve mantığa aykırı olmasına rağmen, bazı hikâyeler İbn-i Sînâ'nın hayatından çağrışımlar yapılmış olabilir. Örneğin, ünlü bilginin kardeşi ile yaşadığı mağara hadisesinde İbn-i Sînâ'nın bildiği ilimleri bahsedilen mağaradan aldığı anlatılmıştır. Bu noktada ünlü bilginin Samanoğulları hizmetinde iken bu devletin kütüphanesinden çokça istifade ettiği zikredilmiştir. İşte Derviş Hasan burada İbn-i Sînâ'nın gerçek hayatından bir yansıma yapmış olabilir. Yine Derviş Hasan'ın eserinde bahsettiği İbn-i Sînâ'nın kardeşi Ebû'l-Hâris'in gerçekte var olup olmadığı konusunda kaynaklarda bilgi yoktur. İslam Ansiklopedisi'nde Ebû'l-Hâris maddesinde anlatılan şahsın İbn-i Sînâ ile bir ilgisi yoktur.

Yine Derviş Hasan'ın anlattığı İbn-i Sînâ'nın Dakyanusiyye adlı bir şehirde oranın hükümdarı ile yaşadığı mücadelenin de ünlü bilginin gerçek hayatı ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Bu noktada Gazneli Sultanı Mahmud'un İbn-i Sînâ'yı

yanına çağırması ancak onun bu isteğini İbn-i Sînâ'nın reddetmesi sonucunda aralarında yaşanan gerginlik vurgulanmak istenmiş olabilir.

Bunun dışında Derviş Hasan eserinde İbn-i Sînâ'nın Buhara'ya döndükten sonra evlendiğini ifade etmiştir. Ancak gerçek hayatında ünlü bilginin evlendiğine dair bir bilgiye rastlayamamakla birlikte tekrar Buhara'ya döndüğüne dair bir bilgiye de tesadüf edemedik.

Bu çalışma ile İbn-i Sînâ hikâyelerinin ilk defa Derviş Hasan Medhî tarafından toplanıp bir araya getirildiği anlaşılmış, bu hikâyelerin ikinci kez Seyyid Ziyaeddin Yahya tarafından toplandığı belirtilmiştir. Yine bu çalışmada anlatılan İbn-i Sînâ'nın hayatı ile ilgili hikâyeler ile ünlü bilginin toplumun gözündeki yeri ortaya konulmak istenmiştir. Yani bu hikâyeler gerçeğe ne kadar uzak olursa olsun, İbn-i Sînâ bilgisini göstermesi bakımından önemlidir.

Yine bu çalışma ile İbn-i Sînâ'nın tahsil hayatı ile ilgili önemli bilgiler verilmiş, Abdullah Natili, el-Kumrî, Ebû Sehl el-Mesihî, Aristo gibi ünlü bilginlerden gerek bizzat ders alarak gerekse de eserlerinden yararlanmak suretiyle istifade ettiği belirtilmiştir. Ayrıca ünlü bilginin milliyeti hususunda ortaya çıkan bazı fikirler, kaynaklara başvurmak suretiyle açıklanmaya çalışılmıştır.

Ayrıca bu çalışma İbn-i Sînâ'nın eserleri hususunu ele alarak, ünlü bilginin kısa ömrüne sığdırdığı iki yüzden fazla eserin 137 tanesi hakkında kısa da olsa bilgiler ihtiva etmiştir.

Bunların dışında İbn-i Sînâ'nın hayatı hususunda 1881 yılında neşeredilmiş olan Ebû'z-Ziya Tevfik'in, *İbn-i Sînâ* adlı Osmanlıca eserine de çalışmada birebir çeviri olarak yer verilmiştir.

Doğumundan bin yıldan fazla süre geçmesine rağmen İbn-i Sînâ hâlâ varlığını devam ettirmektedir. Bugün dünyada onun hakkında pek çok çalışma yapıyorsa, onuncu yüzyıldan beri Türk-İslam kültüründe çok önemli bir yeri olan İbn-i Sînâ'ya bizde hak ettiği değeri vermemiz gerektiği düşüncesindeyiz.

KAYNAKÇA

Alper, Ömer Mahir, “İbni Sînâ Eserleri”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, XX, İstanbul 1999.

Alper, Ömer Mahir, “İbn Sînâ” *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XX, İstanbul, 1999.

Arabacıoğlu, Celal *Çok Yönlü Bilgin Filozof Hekîm İbni Sînâ*, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, Adana 1983.

Âteş, Ahmed, “Türk Halk Hikâyelerinde İbn Sînâ”, *Türkiyat Mecmuası Dergisi*, c.XI, İstanbul, 1954.

Barthold, W., Fuad Köprülü, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Ankara, 1984.

Bolay, Mehmed N., *İbni Sînâ*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, 1333, c.II.

Çubukçu, Agâh, *İslam Düşünürleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Dervîş Hasan Medhî, *Dâstân-ı Ebû Ali Sînâ ve Ebû'l-Hâris*, Milli Kütüphâne Yazmalar Koleksiyonu, nr. 06 Mil Yz A8125

Devellioğlu, Ferit, Aydın Kitapevi, Ankara, 2008.

Ebû'z-Ziya Tevfik, *İbn Sînâ*, Matba-i Ebû'z-Ziya, İstanbul, 1881.

Ergin, Osman, “İbn-i Sînâ Bibliyografyası”, *Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sînâ Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler*, TTK Basımevi, Ankara 2009.

Göksu, Mehmet, *İslam Filozoflarının Tıp Bilimine Katkıları*, (Yüksek Lisâns Tezi).

Günaltay, M. Şemsettin, “*İbn-i Sînâ Milliyeti, Hayatı, Kültürü*” *Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sînâ Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler*, TTK Basımevi, Ankara, 2009.

<https://www.yazmalar.gov.tr> “Esrâr-ı Hikmet” sözcüğünün arama sonucu.

“İbni Sînâ”, İbni Sînâ Anma ve Tanıtma Toplantıları 1987-1988, Ankara İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür ve Sanat Şubesi Yayınları, Ankara, 1988.

İlhan, Nadir, *Netâyîcî'l-Fünûn ve Mehâsinü'l-Mütûn(Giriş-Metin-Dizinler)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisâns Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 1992.

İskender b. Keykâvus, *Kâbûsnâme*, ter. İlyasoğlu Mercimek Ahmed, *Kâbûsnâme*, ed. Atilla Özkırımlı, c.I, İstanbul, 1972.

Kaya, Doğan “İbn-i Sînâ Hikâyesinin Yeni Bir Yazma Nüshâsı”, *Kebikeç*, sy.12, (2001).

Kaya, Hasan “Derviş Hasan Medhî'nin Bilinmeyen Bir Eseri: Menâkıb-ı Derviş-i Hâki”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. VI, Ordu, 2013.

Kaya, Mahmud “Mâserceveyh”, *DİA*, XXVIII, İstanbul, 1999.

Köroğlu, Burhan “Doğu İslam Filozofları”, *İslami Düşünce Sistemi*, Ed. Mehmed Bayraktar, Anadolu Üniversitesi Anadolu Yayını, Eskişehir, 2010.

Kurtuluş, Rıza, “Câcerm”, *DİA*, VI, İstanbul 1999.

Kuzgun, Şaban, “İbni Sînâ'nın Hayatı ve Milliyeti”, İbni Sînâ Anma ve Tanıtma Toplantıları 1984-1985-1986, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay. Ankara, 1987.

Öçalan, Muharrem *Kâbûsnâme(1-24 Bölüm) Transkripsiyon, Tercüme, Metnin Dil Özellikleri, Sözlük*, Yayınlanmamış Yüksek Lisâns Tezi, Sakarya Üniversitesi S.B.E, Sakarya, 1996.

Özden, Ömer, “İbni Sînâ Hayatı ve Felsefesi, (Ed). Hasan Celâl Güzel, Kemâl Çiçek, Salim Koca, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay. Ankara, 2002.

Sungurhan-Eyduran, Aysun, *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şu'ara*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay, Ankara, 2009.

Şakar, Sezer Özyaşamış, *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme Yazmasının (81. Cilt 28yk) Bilimsel Yayını ve Üzerinde Dil İncelemeleri*, Mimar Sînân

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens.,Yayımlanmamış Yüksek Lisâns Tezi, İstanbul, 2003.

Şemsettin Samî, *Kamusu'l-A'lam*, Mihran Matbaası, 1889, c.III.

Şenocak, Ebru *İbn Sînâ Hikâyeleri Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*, (Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2005.

Temel Britannica, *İbni Sînâ*, Ana Yayıncılık, VIII, İstanbul, 1983.

Togan, Zeki Velidi, *Tarihte Usul*, Enderun Yayınları, İstanbul, 1981.

Usta, Halil İbrahim “Fırdevsî-i Rûmî'nin Bir Münazarası”, Ankara Üniversitesi, D.T.C.F. Dergisi, 49, Ankara, 2009.

Yeni Rehber Ansiklopedisi, *İbni Sînâ*, İhlâs Yayıncılık, C.9, İstanbul, 1993.

Ziyâî Seyyid Yahyâ, *Gencîne-i Hikmet*, Ankara Milli Kütüphâne Yazmalar Koleksiyonu, nr. 06 Mil Yz A 1937.

ÖZGEÇMİŞ

İbrahim Öztürk 1988 yılında Erzurum'da doğdu. İlkokulu Bursa İnegöl Altıeylül İlkokulu'nda, ortaokulu İnegöl Vehbi Koç İlköğretim Okulu'nda, liseyi ise İnegöl Lisesi'nde okudu. 2006'da Bozok Üniversitesi Tarih bölümünde başladığı lisans öğrenimini 2010 yılında tamamladı. Bozok Üniversitesi'nde yüksek lisans öğrenimine 2010'da başladı.